

॥ नमो नमो निम्मलदंसणस्स ॥

आगमसूत्र

सटीक अनुवाद

१५

अनुवाद श्रेणी सर्वक -

मुनि दीपरत्नसागर

બાલબ્રહ્મચારી શ્રી નેમિનાથાય નમઃ
નમો નમો નિમ્મલદંસણસ્સ

પ.પૂ. શ્રી આનંદ-દામા-લલિત-સુશીલ-સુધર્મસાગર ગુરૂભ્યો નમઃ

આગમસતીક અનુવાદ

ઉપાસકદશા, અંતકૃત્તદશા
અનુતરોપપાતિકદશા, પ્રશ્નવ્યાકરણ

-: અનુવાદ-શ્રેણીના સર્જક :-

મુનિ દીપરત્નસાગર

તા. ૨૩/૧૦/૨૦૦૯

શુક્રવાર

૨૦૬૬ કા.સુ.પ

આગમ સતીક અનુવાદ
ભાગ ૧ થી ૪૨ સંપૂર્ણ
મૂલ્ય-રૂ-૧૦,૦૦૦

૦ શ્રી શ્રુત પ્રકાશન નિધિ ૦

સંપર્ક સ્થળ

આગમ આરાધના કેન્દ્ર, શીતલનાથ સોસાયટી
ફ્લેટ નં. ૧૩, ચોથે માળે, બહાઈ સેન્ટર,
ખાનપુર, અમદાવાદ.

આગમ સતીક અનુવાદના

આ ભાગ - **૧૫** માં છે...

૦ ચાર અંગસૂત્રો-સંપૂર્ણ...

—૧— ઉપાસકદશા - અંગસૂત્ર-૭-ના

—૨— અંતકૃત્તદશા - અંગસૂત્ર-૮

—૩— અનુતરોપપાતિક૦ - અંગસૂત્ર-૯

—૪— પ્રશ્ન વ્યાકરણ - અંગસૂત્ર-૧૦

— x — x — x — x — x — x — x —

-: ટાઈપ સેટીંગ :-

શ્રી મહાકાલી એન્ટરપ્રાઈઝ
ચાંદલોડિયા, અમદાવાદ.
(M) 9824419736

-: મુદ્રક :-

નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
ઘીકાંટા રોડ, અમદાવાદ.
Tel. 079-25508631

૦ વંદના એ મહાન્ આત્માને ૦

વિક્રમ સંવત-૨૦૬૧માં ફાગણસુદ-૩ નો દિવસ અને મંગલપારેખના ખાંચામાં શ્રી શાંતિનાથ પરમાત્માની વર્ષગાંઠનો પ્રસંગ, અતિભવ્ય અને ઘણી જ લાંબી સ્થયાત્રાના પ્રયાણની ઘડીએ, આગમોના ટીકા સહિતના અનુવાદ કરવા માટેની મનોભાવનાનું જેમના મુખેથી વચન પ્રાગટ્ય થયું, અંતરના આશીર્વાદ, સૂરિમંત્રથી અભિમંત્રિત વાસ ચૂર્ણનો ક્ષેપ અને ધનરાશિની જવાબદારીના યથાશક્ય સ્વીકાર સહ જેમની કાર્ય પ્રેરણાની સરવાણીમાં ભીંજતા મારા ચિત્તે આશિર્ષ અનેરો હર્ષોલ્લાસ અનુભવ્યો. જેમની હયાતી દરમ્યાન કે હયાતી બાદ પણ, જેમના નામસ્મરણ માત્રથી આ કાર્ય વિઘ્નરહિતપણે મૂર્ત સ્વરૂપને પામ્યું, એવા...

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી ઋચકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ૦ ના

ચરણ કમળમાં સાદર કોટીશઃ વંદના

૦ કેમ ભૂલાય એ ગુરુદેવને પણ ? ૦

ચારિત્ર પ્રતિ અંતરંગ પ્રીતિથી યુક્ત, અનેક આત્માઓને પ્રવ્રજ્યા માર્ગે પ્રયાણ કરાવનાર, સંયમમૂર્તિ, પ્રતિ વર્ષ ઉપધાન તપ વડે શ્રાવકધર્મના દીક્ષા દાતા, શારીરિક સમસ્યાઓ વચ્ચે પણ બંને શાશ્વતી ઓળીની આરાધનાને ન ચૂકનારા, સાગર સમુદાયમાં ગચ્છાધિપતિ પદને શોભાવનારા અને સમર્થ શિષ્ય પરિવારયુક્ત એવા મહાન વિભૂતિરત્ન-

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી દેવેન્દ્રસાગરસૂરીશ્વરજી મ૦

જેમના આજીવન અંતેવાસી, શાસનપ્રભાવક

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી હર્ષસાગરસૂરિજી મ.સા.

જેમણે આ અનુવાદ કાર્ય માટે ઘણાં વર્ષો પૂર્વે પ્રેરણા કરેલી અને આ કાર્ય સાઘંત પાર પહોંચાડવા માટે વિપુલ ધનરાશિ મોકલાવી.

ઉક્ત બંને આચાર્ય ભગવંતોની અસીમ કૃપા અને તેઓ દ્વારા પ્રેરિત સંઘો થકી થયેલ ધનવર્ષાના બળે પ્રસ્તુત કાર્ય મૂર્તસ્વરૂપ પામ્યું.

આગમ સટીક અનુવાદના

આ ભાગ **૧૫** ની

સંપૂર્ણ દ્રવ્ય સહાયના પ્રેરણાદાતાશ્રી

પ.પૂ. ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવેશ શ્રી દેવેન્દ્રસાગરસૂરીશ્વરજી મ.ના શિષ્ય

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી હર્ષસાગરસૂરિજી મ.

તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી લાભલેનાર

શ્રી અઠવાલાઈન્સ જૈન શ્રે.મૂ.પૂ.સંઘ

તથા શ્રી શેઠ ફૂલચંદ કલ્યાણચંદ ટ્રસ્ટ

સુરત

અનુદાન દાતા

આગમ સટીક અનુવાદના કોઈ એક ભાગના સંપૂર્ણ સહાયકતા

સચ્ચારિત્ર યુડામણી પૂજ્ય ગચ્છાદિપતિ સ્વ. આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસાગરસૂરીશ્વરજીના આજીવન અંતેવાસી
સદ્ગુણાનુરાગી પૂજ્ય આંદેવશ્રી હર્ષસાગરસૂરિજી મ.ની
જ્ઞાનઅનુમોદક પ્રેરણાથી પ્રેરિત
શ્રી અઠવાલાઈન્સ જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ
તથા શ્રી શેઠ ફૂલચંદ કલ્યાણચંદ ઝવેરી ટ્રસ્ટ, સુરત.
૧૬ ભાગોના સંપૂર્ણ સહાયક થયેલ છે.

પરમપૂજ્ય સરળ સ્વભાવી, ભદ્રિક પરિણામી, શ્રુતાનુસંગી
સ્વ. આચાર્યદેવશ્રી વિજય ઋચકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.ની
પુનિત પ્રેરણાથી ૧૦ ભાગો માટે
નીચેના સંઘો સહાયક થયા છે.

(૧) શ્રી મંગલપારેખનો ખાંચો, જૈનસંઘ, અમદાવાદ	બે ભાગ.
(૨) શ્રી ભાવનગર જૈન શ્વે.મૂ.પૂ. સંઘ, ભાવનગર	બે ભાગ.
(૩) શ્રી આદિનાથ જૈન શ્વે. મૂ.પૂ. સંઘ, નવસારી	બે ભાગ.
(૪) શ્રી ગિરિરાજ સોસાયટી આદિનાથ જૈન સંઘ, બોટાદ	બે ભાગ.
(૫) શ્રી જૈન શ્વે. મૂ.પૂ. તપાગચ્છ સંઘ, બોટાદ	એક ભાગ.
(૬) શ્રી પાર્શ્વભક્તિદામ જૈન ધાર્મિક ટ્રસ્ટ, તણસા	એક ભાગ.

[પરમપૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રી ઋચકચંદ્રસૂરીશ્વરજીની પ્રેરણાથી તેમના સમુદાયવર્તી શ્રમણીવચાઓ તરફથી પ્રાપ્ત સહાયની નોંધ આગળ છે.]

સુવિશાલ ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવેશ શ્રીમદ્ વિજય રામચંદ્ર સૂરીશ્વરજી મ.સા.ના સમુદાયવર્તી વૈયાવસ્ય પરાયણ પંચ્યાસ પ્રવર શ્રી વજસેનવિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી એક ભાગ- શ્રી હાલારતીર્થ આરાધના ધામ, વડાલિયા, સીંહણ, તરફથી

આગમ સટીક અનુવાદ શ્રેણીના સર્જક મુનિશ્રી દીપરત્નસાગરજીની પ્રેરણાથી આ બે દાતાઓએ મળીને એક ભાગ માટે સહાય કરી છે.

(૧) શ્રી જૈન શ્રે. મૂર્તિ. સંઘ, થાનગઢ

(૨) શાહ હંજરીમલજી ભૂરમલજી, કર્નૂલ.

પૂ.પૂ. ક્રિયાચિવંત, પ્રભાવક, આદેય નામકર્મધર સ્વર્ગસ્થ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય ઋચકચંદ્રસૂરીશ્વરજીથી પ્રેરિત પુન્યવંતી શ્રમણીવર્યાઓની પ્રેરણાથી પ્રાપ્ત અનુદાનો

૧- વર્ધમાન તપોનિધિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય ભક્તિસૂરીશ્વરજી સમુદાયવર્તી મિલનસાર સાધ્વીશ્રી સૌમ્યાપ્રજ્ઞાશ્રીજીની પ્રેરણાથી ત્રણ ભાગો માટેની દ્રવ્ય સહાય પ્રાપ્ત થઈ છે, તે આ પ્રમાણે—

- (૧) શ્રી કારેલીબાગ, શ્રે.મૂ.પૂ. જૈનસંઘ, વડોદરા.
- (૨) શ્રી કારેલીબાગ, જૈન સંઘની શ્રાવિકા બહેનો, વડોદરા.
- (૩) શ્રી ભગવાન નગરનો ટેકરો, જૈનસંઘ, અમદાવાદ.

૨- સુવિશાળ પરિવારયુક્તા સાધ્વીશ્રી ભાવપૂર્ણાશ્રીજી મંની પ્રેરણાથી “શ્રી ક્ષેત્રપાલ ભક્તિ ટ્રસ્ટ” - નવસારી તરફથી.

૩- વર્ધમાન તપોનિધિ પૂજ્ય આચાર્યદેવશ્રી ભક્તિસૂરીશ્વરજી મં ના સમુદાયવર્તી પ.પૂ. સાધ્વીશ્રી ધ્યાનરસાશ્રીજી તથા સાધ્વીશ્રી પ્રફુલ્લિતાશ્રીજીની પ્રેરણાથી -

“શ્રી માંગરોળ જૈન શ્રે. તપ. સંઘ, માંગરોળ - તરફથી.

૪- પરમપૂજ્યા જયશ્રીજી-લાવણ્યશ્રીજી મંના પરિવારવર્તીની સાધ્વીશ્રી સત્યાનંદશ્રીજી મ.સા.ની પુનિત પ્રેરણાથી
 “શ્રી ગાંધીનગર જૈન સંઘ, બેંગલોર - તરફથી.”

૫- પરમપૂજ્ય ક્રિયારૂચીવંત આંદેવશ્રી ભક્તિસૂરીશ્વરજી મંના સમુદાયવર્તી શ્રમણીવર્યા મોક્ષનંદિતાશ્રીજી મંની પ્રેરણાથી
 “શ્રી વલ્લભનગર જૈન શ્વેંમૂંપૂં સંઘ, વલ્લભનગર, ઈન્દોર

પરમપૂજ્ય આગમોદ્ધારક, સામાચારી સંરક્ષક, બહુશ્રુત આચાર્યદેવ આનંદસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના સમુદાયવર્તી શ્રુત અનુરાગીણી શ્રમણીવર્યાઓની પ્રેરણાથી પ્રાપ્ત સહાયો.

- (૧) પરમપૂજ્યા નીડરવક્તા સાધ્વીશ્રી ચંદ્રયજ્ઞાશ્રીજી મંથી પ્રેરિત
 -૧- શ્રી ત્રિલોકપદ્મ ચિંતામણિધામ જૈન સંઘ, અંધેરી, મુંબઈ.
 -૨- શ્રી મહાવીરનગર જૈન દહેરાસરજી ટ્રસ્ટ, નવસારી.

(૨) અપ્રતિમ વૈયાપૃત્યકારિકા પ.પૂ. મલય-પ્રગુણાશ્રીજી મંના શિષ્યા સુસંવાદી પરિવારયુક્તા સાધ્વીશ્રી પ્રશમશીલાશ્રીજી મંના શ્રુતાનુરાગી શિષ્યા સાંશ્રી પ્રશમરત્નાશ્રીજીની પ્રેરણાથી-
 “શ્રી શ્વેતાંબર જૈન તપાગચ્છ સંઘ,” વાંકાનેર.

(૩) પરમપૂજ્યા માતૃહૃદયા સાધ્વીશ્રી અમિતગુણાશ્રીજી મ.ની પ્રેરણાથી
 - “શ્રી આદિનાથ જૈન શ્વેં સંઘ,” ભોપાલ.

(૪) પરમપૂજ્યા વર્ધમાનતપસાધિકા, શતાવધાની સાધ્વીશ્રી અમિત-ગુણાશ્રીજી મ.ની પ્રેરણાથી-૧૦૦ ઓળીની પૂર્ણાહૂતિ નિમિત્તે
 “કરચેલીયા જૈન શ્વેં મહાજન પેટી,” કરચેલીયા, સુરત.

(૫) શ્રમણીવર્યા ભક્તિરસિક પૂજ્ય મલયાશ્રીજી મંના વ્યવરદક્ષ શિષ્યા સાધ્વીશ્રી હિતજ્ઞાશ્રીજી મંની પ્રેરણાથી

“શ્રી જૈન મરચન્ટ સંઘની શ્રાવિકા બહેનો, અમદાવાદ.

(૬) પરમપૂજ્યા મલય-કૈવલ્ય-ભવ્યાનંદશ્રીજી મંના સુવિનિતા મિષ્ટ ભાષી, તપસ્વીરત્ના સાધ્વીશ્રી પૂર્ણજ્ઞાશ્રીજીની પ્રેરણાથી

“સર્વોદય પાર્શ્વનાથ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ,” મુંબઈ

આગમ-સટીક અનુવાદ સહાયકો

(૧) પ.પૂ. ભગવતીજી દેશનાદક્ષ આદેવશ્રી નરદેવસાગરસૂરિજી મંસાંની પ્રેરણાથી - “શ્રી વિશાશ્રીમાળી તપગચ્છ જ્ઞાતિ,” જામનગર.

(૨) વર્ધમાન તપોનિધિ પૂજ્ય આ.દેવ શ્રી વિજય પ્રબાકરસૂરીશ્વરજી મંની પ્રેરણાથી - “અભિનવ જૈન શ્રેમૂંપૂં સંઘ,” અમદાવાદ.

(૩) શ્રુતસંશોધનરસિક પૂજ્ય આદેવશ્રી મુનિચંદ્રસૂરિજી મંની પ્રેરણાથી - “શ્રી વિજયભદ્ર ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ,” ભીલડીયાજી.

(૪) પ.પૂ. જયલાવણ્યશ્રીજી મંસાંના સુશિષ્યા સાં સૂર્યભાશ્રીજી મંની પ્રેરણાથી - “શ્રી ભગવતી” નગર ઉપાશ્રયની બહેનો,” અમદાવાદ.

(૫) પરમપૂજ્યા વરધર્માશ્રીજી મંના શિષ્યા તપસ્વીરત્ના સાધ્વીશ્રી પ્રીતિધર્માશ્રીજી મંની પાવન પ્રેરણાથી.

- (૧) શ્રી પાર્શ્વભક્તિ શ્રેમૂંપૂં જૈનસંઘ, ડોંબીવલી.

- (૨) શ્રી રાજાજી રોડ શ્રેમૂંપૂં તપાં જૈન સંઘ, ડોંબીવલી.

(૬) સ્વનામદાન્યા શ્રમણીવર્યાશ્રી સૌમ્યગુણાશ્રીજી મંની પ્રેરણાથી. “શ્રી પરમ આનંદ શ્રેમૂંપૂં જૈનસંઘ,” પાલડી, અમદાવાદ.

મુનિ દીપરત્નસાગરજી દ્વારા પ્રકાશિત સાહિત્ય-એક ઝલક
કુલ પ્રકાશનોનો અંક-૩૦૧

૧-આગમસુત્તાણિ-મૂલં

૪૯-પ્રકાશનો

આ સંપુટમાં મૂળ આગમો છે. જેમાં ૪૫ આગમો ૪૫ અલગ-અલગ પુસ્તકોમાં મુદ્રિત કરાવાયેલ છે. ચાર વૈકલ્પિક આગમો પણ તેમાં સમાવાઈ ગયેલ છે. એ રીતે ૪૫ + ૪ કુલ (૪૯) આગમોનું આ સંપુટમાં સંપાદન છે. તેમજ પ્રત્યેક સૂત્રને અંતે પૂજ્ય સાગરાનંદસૂરિશ્વરજી સંપાદિત આગમો તથા તેની વૃત્તિના અંકો પણ ટાંક્યા છે.

અમારા આ પ્રકાશનમાં શ્રુતરકંઠ, શતક/અધ્યયન/વક્ત્રકાર/પદ, પ્રતિપત્તિ, ઉદ્દેશક, સૂત્ર/ગાથા આદિ સ્પષ્ટતથા બુદ્ધા નજરે પડે તેવી વિશિષ્ટ મુદ્રણકલાને પ્રયોજેલ છે. પુસ્તકો અલગ-અલગ અને નાના કદના હોવાથી વાંચન કે કંઠસ્થ કરવાની અતિ સરળતા રહે છે.

૪૫-આગમની પૂજા, પૂજન, રથયાત્રા કે શ્રી ગૌતમસ્વામી પૂજનાદિ માટે અલગ-અલગ પીસ્તાળીશ પુસ્તકો હોવાથી ગોઠવણી સરળ બને છે.

આગમસહકોસો, આગમનામકોસો, આગમવિષયદર્શન, આગમકથાનુયોગના મૂળ સંદર્ભ જોવા માટે આ પ્રકાશન વસાવવું જરૂરી જ છે. જેની કિંમત છે રૂ. ૧૫૦૦/- દર્શન-પૂજન માટે આજીવન ઉપયોગી છે.

૨. આગમ-ગુજરાતી અનુવાદ

૪૭-પ્રકાશનો

આપણા મૂળ આગમો અર્ધમાગધી ભાષામાં છે. જેઓ ભાષાજ્ઞાનથી વંચિત છે, શાસ્ત્રીય કારણોથી આગમના અભ્યાસથી વંચિત રહ્યા છે, આગમોની વાંચના પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી ઈત્યાદિ કારણે આગમિક પદાર્થોનું જ્ઞાન પામી શક્યા ન હોય તેવા ભવ્યાત્માઓ શ્રી કલ્પસૂત્ર માફક સરળતાથી આગમોનું વાંચન અને બોધ પ્રાપ્ત કરી શકે, તેમજ ભવભીરુ આત્માઓ પોતાનું જીવન માર્ગાનુસાર બનાવી શકે તેવું પ્રકાશન.

સાત ભાગોમાં સમાવિષ્ટ ૨૮૦૦ જેટલા પૃષ્ઠોમાં પીસ્તાળીશ આગમોનો અક્ષરશઃ અનુવાદ ધરાવતા આ “આગમદીપ” સંપુટમાં બીજા બે વૈકલ્પિક આગમોનું ગુજરાતી પણ આપેલ જ છે.

અંદાજે ૯૦,૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ મૂળ આગમનો આ ગુજરાતી અનુવાદ રૂ. ૨૦૦૦/-ની કિંમતે ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે. પણ હાલ તેની એક પણ નકલ બચેલી નથી. એ જ અમારા આ પ્રકાશનની લોકપ્રિયતાનો પૂરાવો છે. અનેક પૂજ્યશ્રીએ આ ગુજરાતી અનુવાદનો સ્વાધ્યાયાદિ અર્થે ઉપયોગ કરેલો છે.

૩. આગમસુત્તાણિ-સટીક ૪૬-પ્રકાશનો

જેઓને મૂળ આગમો વાંચ્યા પછી તેની વિસ્તૃત સમજ મેળવવી છે. તેમાં રહેલા પદાર્થોને ઊંડાણથી અવગાહવા છે, તેમાં રહેલા તત્ત્વો આધારિત કથા, દેષ્ટાંત કે દ્રવ્યાનુયોગને જાણવો છે, તેવા વિશિષ્ટ જ્ઞાનપિપાસુ માટેનું અમારું આ ૧૩,૦૦૦ જેટલા પૃષ્ઠોમાં પથરાયેલ અને ત્રીશ ભાગોમાં વિભાજીત એવું દળદાર પ્રકાશન છે.

આ પ્રકાશનમાં મૂળ આગમો પર પ્રાપ્ત બધી જ નિર્ચુક્તિઓ, ૩૯ આગમો પરની વૃત્તિ, શેષ આગમોની સંસ્કૃત છાયા, કેટલાંક ભાષ્યો તથા ચૂંલિઓ ઈત્યાદિ સર્વે વિવેચનોનો સમાવેશ કરાયેલ છે.

સૂત્રો અને ગાથાના સ્પષ્ટ અલગ વિભાજન, પ્રચુર પેરેગ્રાફ્સ, અધ્યયન, ઉદ્દેશક, સૂત્ર આદિની સુસ્પષ્ટ અલગ પેજ લાઈન તેમજ અમારા મૂળ અને અનુવાદિત આગમોમાં અપાયેલા ક્રમાંક મુજબના જ સૂત્ર ક્રમાંકન તથા વ્યવસ્થિત અનુક્રમણિકાને લીધે કોઈપણ પસંદિત ચોક્કસ વિષયવસ્તુ કે સમગ્ર અધ્યયનના વાંચનમાં સરળતા રહે તે રીતે આ સંપુટનું સંપાદન અને મુદ્રણ કરાયેલું છે.

આ પ્રકાશનના અભ્યાસમૂલ્ય અને સંશોધનક્ષેત્રે ઉપયોગિતા તેમજ સમગ્ર વિશ્વમાં આગમ પ્રકાશનની આવી એક જ માત્ર શૃંખલા ઉપલબ્ધ હોવાને કારણે રૂ. ૧૧,૦૦૦/- મૂલ્ય હોવા છતાં તેની એક પણ નકલ સ્ટોકમાં રહેલી નથી. એ જ અમારા આ પ્રકાશનની મહત્તા સાબિત કરે છે.

૪. આગમ-વિષય-દર્શન

આ એક એવું પ્રકાશન છે, જેમાં ૪૫-આગમોની વિશદ્વરૂપે અનુક્રમણિકા અપાયેલ છે, છતાં તેના પૃષ્ઠો છે. - ૩૮૪.

પ્રત્યેક આગમના પ્રત્યેક સૂત્ર કે ગાથાના વિષયોને એ જ આગમોના સૂત્રોના ક્રમાંકન અનુસાર, અતીવ સુસ્પષ્ટ રૂપે અને પૃથક્-પૃથક્ સ્વરૂપે અપાયેલી આ અનુક્રમણિકાથી તમે તમારો મનગમતો-આવશ્યક કે તમારા સંશોધન અને તેખનને અનુરૂપ વિષય સહેલાઈથી પસંદ કરી શકો છો.

ગુજરાતી ભાષામાં તૈયાર કરાયેલ આ અનુક્રમણિકાથી તમે અમારા અનુવાદિત આગમોમાં તો મૂળ વિષય જોઈ જ શકો છો. તદુપરાંત મૂળ આગમો કે આગમસટીક માં પણ તમારી પસંદગીનો વિષય શોધવો આ બૃહત્ અનુક્રમ પરથી ખૂબ જ સરળ છે.

રૂ. ૪૦૦/-ની કિંમતને લક્ષમાં ન લઈ તેનું ઉપયોગિતા મૂલ્ય સમજશો.

૫. આગમસદ્ક્રોસો ૪-પ્રકાશનો

આ શબ્દકોશ - એટલે સંદર્ભસ્થળ નિર્દેશ સહિતની “આગમ-ડીક્ષનેરી” જેમાં તમને મળે છે મૂળ આગમમાંથી લેવાયેલા ૪૬,૦૦૦ શબ્દો અને તેના ૩,૭૫,૦૦૦ જેટલા આગમ સંદર્ભો સહિત મૂળ-અર્ધમાગધી શબ્દોના સંસ્કૃત અર્થ અને ગુજરાતી એક કે વધુ અર્થો.

ચાર ભાગોમાં સમાવિષ્ટ ૨૪૦૦ જેટલા પાનાઓનો આ પુસ્તકનો સેટ મેપલીથો કાગળ, પાકુ બાઈન્ડીંગ અને આકર્ષક મુજપૃષ્ઠ તો ધરાવે જ છે. પણ તમારે માટે તેની ઉપયોગિતા છે - અ થી હ પર્યતનો કોઈપણ શબ્દ શોધવા માટે. ત્યાં ફક્ત શબ્દનો અર્થ જ જોઈને બેસી નથી રહેવાનું. પણ પીસ્તાળીશે પીસ્તાળીશ આગમોમાં આ શબ્દ જ્યાં જ્યાં વપરાયો હોય તે-તે બધાં સ્થાનોનો નિર્દેશ પણ મળશે જ - જેના દ્વારા એક જ શબ્દ બે જુદા જુદા સંદર્ભમાં વપરાયો હશે, તો તે ભિન્ન-ભિન્ન સંદર્ભયુક્ત અર્થ કે વ્યાખ્યા પણ જાણી શકાશે.

- વળી આવા સંદર્ભો જોવા માટે તમારે જુદા જુદા પ્રકાશનોના આગમોને ફેંદવાની કોઈ જરૂર નથી. તમે માત્ર અમારું આગમસુત્તાણિ - સંપુટ સાથે રાખો. તમારે ઉપયોગી શબ્દો મૂળ આગમ કે આગમ-સટીક માં મળી જ જવાના

૬. આગમનામક્રોસો

આગમ શબ્દકોશની એક પૂરક ડીક્ષનેરી તે આ “આગમ નામકોશ”. આ પ્રકાશન આગમસટીક માં આવતા નામો (કથાઓ)ની ડીક્ષનેરી છે. આ ડીક્ષનેરીમાં કથાના પાત્રોના નામો તો કક્કાવારી ક્રમમાં આપેલા જ છે. સાથે સાથે તે પાત્રો કે નામોનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પણ છે.

તમારે મૂળ આગમ ઉપરાંત નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, યૂર્ષિ કે વૃત્તિમાં જો આ નામ કે તે નામ સાથે સંકડાયેલ કથા કે દેષ્ટાંત જાણવા છે તો અમારી ડીક્ષનેરીમાં તે-તે નામને અંતે નિર્દેશ કરાયેલ આગમ સંદર્ભ જોવો. આગમ સંદર્ભ જોતાં જ તમને તે સંદર્ભવાળા આગમનું નામ, પંચાંગીનો પ્રકાર અને સૂત્રક્રમ મળી જશે. જેના આધારે તમે તે કથા કે દેષ્ટાંતનો સહેલાઈથી અભ્યાસ કરી શકશો.

આ નામકોશનું મહત્ત્વ તો ત્યારે જ સમજાય જ્યારે એક જ નામ ધરાવતા એકથી વધારે પાત્રોનો અલગ-અલગ પરીચય કે જુદી જુદી કથાઓ તમને જોવા મળે. તે પણ ફક્ત રૂ. ૨૦૦/-ની કિંમતમાં.

સંદર્ભ મુજબ કથા જોવા માટે અમારું આગમસુત્તાણિ-સટીક તો છે જ.

૭. આગમસૂત્ર હિન્દી અનુવાદ

૪૭-પ્રકાશનો

મૂળ આગમના ૯૦,૦૦૦ જેટલાં શ્લોક પ્રમાણ સાહિત્યના મૂળ પ્રકાશન પછી જેમ તેનો ગુજરાતી અનુવાદ કર્યો, તેમ હિન્દી અનુવાદ પણ કર્યો. ફર્ક એટલો જ કે આ હિન્દી અનુવાદ બાર ભાગોમાં આશરે ૩૨૦૦ જેટલા પાનાઓમાં પથરાયેલો છે. ગુજરાતી અનુવાદ કરતા ૩૦૦થી પણ વધારે પૃષ્ઠો તેમાં ઉમેરાયા છે. જે ફક્ત કદની વૃદ્ધિ જ નથી, પણ અર્થવિસ્તાર અને પેરેગ્રાફોની પ્રચૂરતા પણ ધરાવે જ છે.

હિન્દીભાષી મહાત્માઓને પણ આગમના પદાર્થજ્ઞાનથી વંચિત ન રહેવું પડે તે આશયથી તૈયાર કરાયેલ આ આગમસૂત્ર હિન્દી અનુવાદ હિન્દી ભાષાની સમૃદ્ધિ અને સાહિત્યિક મૂલ્ય તો ધરાવે જ છે. તે ગુજરાતી ભાષી આગમરસિકો અને તત્ત્વજિજ્ઞાસુઓ માટે પણ મહત્ત્વનું સંદર્ભશાસ્ત્ર બની રહ્યું છે.

રૂ. ૨૭૦૦/-નું મૂલ્ય ધરાવતા આ આગમસૂત્ર-હિન્દી અનુવાદ માં પણ ક્રમાંકન તો મૂળ આગમ, આગમ ગુજરાતી અનુવાદ અને આગમ સટીક અનુસાર જ થયેલ છે. તેથી અભ્યાસીઓને તુલના કરવી સરળ પડે છે.

૮. આગમ કથાનુયોગ

૬-પ્રકાશનો

આગમ કાર્ય વિષયક આ અમારું નવમું પ્રકાશન છે. જેમાં “કથાનુયોગ” નામે અનુયોગની મુખ્યતા છે. આ પ્રકાશનમાં મૂળ આગમો, આગમો પરની નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂંટિ, વૃત્તિ કે અવચૂરી એ તમામનો સમાવેશ કરી આ આગમ કથાનુયોગનું સંકલન અને ગુજરાતી અનુવાદ કરવામાં આવેલ છે. જે છ ભાગોમાં વિભાજિત છે ૨૨૦૦ જેટલા પૃષ્ઠોમાં સમાવિષ્ટ છે અને કથાઓને દશ વિભાગમાં ગોઠવેલ છે.

આ કથાનુયોગમાં તીર્થંકર, ચકવર્તી, વાસુદેવ, બલદેવ એ ઉત્તમપુરુષો સંબંધી કથાનક કે માહિતીનો સંગ્રહ છે, શ્રમણ વિભાગમાં ગણધરો, પ્રત્યેકબુદ્ધો, નિહવો, અન્ય શ્રમણોની કથાઓ છે. તે સાથે આશરે ૯૦થી વધુ પૃષ્ઠોમાં ગોશાળાનું કથાનક તેના પૂર્વભવ, વર્તમાનભવ અને ભાવિ ભવો સહિત મૂકેલ છે. તે સિવાય શ્રમણી કથા, શ્રાવક કથા, શ્રાવિકા કથા, અન્યતીર્થી કથા, પ્રાણી કથા, પ્રકીર્ણ કથા અને દેષ્ટાંતોના અલગ વિભાગો છે. પ્રત્યેક કથાને અંતે તેના આગમ સંદર્ભો પણ મૂકેલા છે, જેથી મૂળ માહિતી સ્રોત જોઈ શકાય. છટ્ટા ભાગમાં અકારાદિકમે પ્રત્યેક કથાના નામોની ગોઠવણી અને તેની સાથે પૃષ્ઠાંક આપેલા છે, જેથી કોઈપણ કથા શોધવી અત્યંત સરળ બને છે.

આ “આગમ કથાનુયોગ” કેવળ કથારસિકો તથા વ્યાખ્યાતાઓ માટે અત્યંત ઉપયોગી પ્રકાશન છે. જેનું મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧,૫૦૦/- છે. તેમજ સન-૨૦૦૪માં જ પ્રકાશિત થયેલ હોવાથી હજી સરળતાથી ઉપલબ્ધ છે.

૯. આગમ મહાપૂજનવિધિ

આ એક લઘુ પુસ્તિકા છે. જેમાં પીસ્તાળીશ આગમ મહાપૂજન ભણાવવા માટેની સરળ, સ્પષ્ટ, શાસ્ત્રીય વિધિ છે. સાથે-સાથે પંડિત શ્રી રૂપવિજયજી કૃત્ ૪૫-આગમ પૂજાઓ પણ આપી દીધેલ છે. અષ્ટપ્રકારી પૂજાના અભિનવ દુહા પણ છે.

કોઈપણ વિધિકારકને સહેલાઈથી પૂજન કરાવતા ફાવે તે રીતે વિધિ સાથે સૂચનાઓનો નિર્દેશ છે. તેમજ આગમ મંડપની રચના, માંડલુ, આવશ્યક સામગ્રી, વિધિમાં પ્રત્યેક કાર્ય માટે જરૂરી એવા સહાયકોની કાર્ય વહેંચણી પણ જણાવેલ છે.

મોટા ટાઈપ, પથોની સુંદર ગોઠવણી, પ્રત્યેક પૂજન માટેનું અલગ પેજ, દરેક પૂજનને માટેની સૂચના, તે પૂજનની સાથે જ અપાયેલી હોય તેવું આ એક માત્ર પ્રકાશન છે.

૧૦. આગમસૂત્ર સટીક અનુવાદ

૪૮-પ્રકાશનો

પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં આગમોના મૂળસૂત્રોનો અક્ષરશઃ અનુવાદ તો છે જ. સાથે સાથે આગમોની નિર્યુક્તિ અને ટીકાનો પણ અનુવાદ કરેલ હોવાથી અમે “સટીક અનુવાદ” એવું નામકરણ કરેલ છે. જેમાં ૪૫ આગમો ઉપરાંત બે વૈકલ્પિક આગમો અને કલ્પ [બારસા] સૂત્રના સમાવેશથી ૪૮ પ્રકાશનો થાય છે. જેને આ સાથે અમે ૪૨-ભાગોમાં પ્રકાશિત કરેલ છે.

આ સટીક અનુવાદમાં છ છેદ સૂત્રોનો અનુવાદ માત્ર મૂળનો જ છે, તેમાં સટીક અનુવાદ નથી. સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાજ્ઞાનથી વંચિત શ્રુતરસિકો કે સ્વાધ્યાય પ્રેમીઓને આ અત્યંત ઉપયોગી પ્રકાશન છે, જેનું સંચુકત મૂલ્ય રૂ. ૧૦,૦૦૦/- છે, કે જે કિંમતમાં તો કોઈ ૪૫ સટીક આગમોનો અનુવાદ પણ ન કરી આપે.

આ સટીક અનુવાદ સંપુટમાં-અંગસૂત્રો, ઉપાંગ સૂત્રો અને મૂળસૂત્રોનો સંપૂર્ણ સટીક અનુવાદ છે. પચગ્ના સૂત્રોમાં પણ ઉપલબ્ધ ટીકાઓનો અનુવાદ કરેલો જ છે, નંદી અને અનુયોગ બંને સૂત્રોનું વર્તમાન પદ્ધતિથી સાનુવાદ વિવેચન કરેલ છે અને છેદસૂત્રો, કલ્પસૂત્ર અને કેટલાંક પચગ્નાઓનો મૂળનો અનુવાદ છે.

— x — x —

આ હતી આગમ સંબંધી અમારા ૨૫૦ પ્રકાશનોની યાદી

— x — x —

આગમ સિવાયના સાહિત્ય સર્જનની ઝાંખી

(૧) વ્યાકરણ સાહિત્ય :-

૦ અભિનવ હૈમ લઘુપ્રક્રિયા ભાગ-૧ થી ૪

૪

— મહોપાધ્યાય વિનયવિજયજી કૃત “લઘુપ્રક્રિયા” પર સિદ્ધહૈમ શબ્દાનુશાસન અને તેની સાથે સંબંધિત અનેક સંદર્ભગ્રંથોના ઉપયોગથી તૈયાર કરાયેલો એવો આ દળદાર ગ્રંથ છે. જે કાઠિન આઠ પેજમાં તૈયાર થયેલ છે. સંસ્કૃત વ્યાકરણના અભ્યાસ માટેનું આ પ્રકાશન છે. જે ગુજરાતી ભાષાના માધ્યમથી તૈયાર થયેલ છે. તેમાં મૂળસૂત્ર, તેનો અર્થ, વૃત્તિ, વૃત્ત્યર્થ, અનુવૃત્તિ, વિશેષ વિવેચન જેવા સાત વિભાગો અને પ્રચૂર પરિશિષ્ટો છે.

૦ કૃદન્તમાલા :-

૧

— આ લઘુ સર્જનમાં ૧૨૫ ધાતુઓના ૨૩ પ્રકારે થતાં કૃદન્તોનું કોષ્ટક છે.

(૨) વ્યાખ્યાન સાહિત્ય :-

૩

૦ અભિનવ ઉપદેશ પ્રાસાદ ભાગ-૧ થી ૩.

— આ એક સ્વતંત્ર વ્યાખ્યાનમાળા છે. “મન્નહ જિણાણં” નામક સર્જકાચમાં આવતા શ્રાવકના ૩૬ કર્તવ્યો ઉપરના ૧૦૮ વ્યાખ્યાનો તેમાં ગોઠવેલા છે. પ્રત્યેક વ્યાખ્યાન માટે દશ-દશ પેજ ફાળવેલ છે. જે પ્રત્યેકમાં શ્લોક-જૈનેતર પ્રસંગ - સંબંધિત કર્તવ્યની તાત્ત્વિક વ્યાખ્યા અને સમજ-જૈનકથા અને કર્તવ્યને અનુરૂપ સ્તવનાદિ પંક્તિની સુંદર ગુંથણી છે.

૦ નવપદ-શ્રીપાલ

૧

— શાશ્વતી ઓળીના વ્યાખ્યાનરૂપે આ પુસ્તકનું સર્જન થયું છે, જેમાં નવે પદનું અલગ-અલગ વિવેચન સાથે નવ દિવસમાં શ્રીપાલચરિત્ર પણ પૂરું થાય, તે રીતે ગોઠવેલા નવ વ્યાખ્યાનોનો સમન્વય છે.

(૩) તત્ત્વાભ્યાસ સાહિત્ય :-

૦ તત્ત્વાર્થસૂત્ર પ્રબોધ ટીકા-અધ્યાય-૧

૧

૦ તત્ત્વાર્થાદિગમ સૂત્ર અભિનવ ટીકા-અધ્યાય-૧ થી ૧૦

૧૦

— આ ગ્રંથમાં તત્ત્વાર્થ સૂત્રના દશે અધ્યાયોનું અલગ-અલગ દશ પુસ્તકમાં અતિ વિસ્તૃત વિવેચન ધરાવતું દશાંગ વિવરણ છે. જેમાં સૂત્રહેતુ, મૂળસૂત્ર, સંધિરહિત સૂત્ર, સૂત્રાર્થ, શબ્દજ્ઞાન, અનુવૃત્તિ, અનેક સંદર્ભ ગ્રંથોને આધારે તૈયાર કરાયેલ અભિનવ ટીકા, સૂત્રસંદર્ભ, સૂત્રપદ, સૂત્રનિષ્કર્ષ જેવા દશ વિભાગો છે.

પ્રત્યેક અધ્યાયને અંતે સૂત્રક્રમ, અકારાદિ ક્રમ, શ્વેતામ્બર-દિગમ્બર પાઠભેદ જેવા પરિશિષ્ઠો તથા દશમા અધ્યાયના પુસ્તકમાં અંતે શબ્દસૂચિ, વિષયસૂચિ, સંબંધકારિકા જેવા ઉપયોગી પરિશિષ્ઠો છે.

૦ તત્ત્વાર્થ સૂત્રના આગમ આધાર સ્થાનો. ૧

— આ સંશોધન કક્ષાનું એક વિશિષ્ટ પુસ્તક છે. જેમાં તત્ત્વાર્થ સૂત્રના પ્રત્યેક સૂત્રનો મૂળ આગમમાંથી ઉપલબ્ધ સંદર્ભ, સંદર્ભ પાઠ, સંદર્ભ સ્થળનો ઉલ્લેખ છે. તેમજ શ્વેતામ્બર-દિગમ્બર પાઠભેદની તાલિકા અને વિશ્લેષણ છે.

(૪) આરાધના સાહિત્ય :- ૩

૦ સમાધિમરણ :-

અંત સમયે અને ભાવિ ગતિ સુધારવા માટે મરણ સમયે ચિત્તની સમાધિ જળવાય રહે તેવી આરાધના વિધિ, આરાધના સૂત્રો, આરાધના પદ્યો, આરાધના પ્રસંગો વગેરે સાત વિભાગોમાં આ ગ્રંથ સર્જેલો છે.

૦ સાધુ અંતિમ આરાધના

૦ શ્રાવક અંતિમ આરાધના

સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકાઓનો અંત સમય સુધારવા માટે નિત્ય કરવાની એવી આ આરાધના છે, મૂળ પ્રાકૃત અને સંસ્કૃતમાં ગ્રંથસ્થ થયેલ આ વિધિને સરળ ગુજરાતીમાં રજૂ કરેલ છે. પંચાંગના કદની આ પુસ્તિકા સાથે રાખવી પણ સરળ છે.

(૫) વિધિ સાહિત્ય :- ૩

૦ દીક્ષા-યોગાદિ વિધિ

૦ વિધિ સંગ્રહ ભાગ-૧

૦ સાધુ-સાધ્વી કાળધર્મ વિધિ

(૬) પૂજન સાહિત્ય :- ૧

૦ આગમ મહાપૂજન વિધિ-જેની નોંધ આગમ વિભાગમાં છે.

૦ પાર્શ્વ પદ્માવતી પૂજનવિધિ

(૭) યંત્ર સંયોજન :-

૦ ૪૫-આગમ યંત્ર

૦ વિંશતિ સ્થાનક યંત્ર

(૮) જિનભક્તિ સાહિત્ય :-

૯

- ચૈત્યવન્દન પર્વમાલા
- ચૈત્યવન્દનસંગ્રહ-તીર્થજિન વિશેષ
- ચૈત્યવન્દન ચોવિસી
- ચૈત્યવંદન માળા

— આ એક સંપાદન ગ્રંથ છે. જેમાં પર્વદિન તથા પર્વતિથિના ચૈત્યવંદનો, ચોવિસ જિનની ચોવિસી રૂપ ચૈત્યવંદનો, વિવિધ તીર્થમાં બોલી શકાય તેવા અને જિનેશ્વર પરમાત્મા વિષયક વિવિધ બોલ યુક્ત એવા ૭૭૯ ચૈત્યવંદનોનો વિશાળ સંગ્રહ છે.

- શત્રુંજય ભક્તિ
- શત્રુંજય ભક્તિ
- સિદ્ધાયતનો સાથી - સિદ્ધાયત ભાવયાત્રા, સ્તુતિ-ચૈત્યવંદનાદિ
- વીતરાગ સ્તુતિ સંચય-૧૧૫૧ ભાવવાહી સ્તુતિનો સંચય
- ચૈત્ય પરિપાટી

(૯) પ્રકીર્ણ સાહિત્ય :-

૯

- શ્રી નવકાર મંત્ર-નવ લાખ જાપ નોંધપોથી
- શ્રી ચારિત્ર પદ એક કરોડ જાપ નોંધપોથી
- અભિનવ જૈન પંચાંગ
- અભિનવ જૈન પચ્ચાઙ્ગ
- અમદાવાદ જિનમંદિર-ઉપાગ્રય આદિ ડિરેક્ટરી
- બાર વ્રત પુસ્તિકા તથા અન્ય નિયમો
- શ્રી જ્ઞાનપદ પૂજા
- કાયમી સંપર્ક સ્થળ
- ચોઘડીયા તથા હોરા કાયમી સમયદર્શિકા

(૧૦) સૂત્ર અભ્યાસ-સાહિત્ય :-

૫

- જૈન એડ્યુકેશનલ સર્ટિફિકેટ કોર્સ
- પ્રતિક્રમણસૂત્ર અભિનવ વિવેચન ભાગ-૧ થી ૪

આ રીતે અમારા ૩૦૧ પ્રકાશનો થયા છે.

(૧૦) પ્રશ્નવ્યાકરણાંગ સૂત્ર

અનુવાદ તથા ટીકાનુસારી વિવેચન

૦ હવે પ્રશ્નવ્યાકરણ નામે દશમાં અંગની વ્યાખ્યા કરીએ છીએ. તેના નામનો અર્થ શું છે? પ્રશ્ન - અંગુષ્ઠ આદિ પ્રશ્નવિદ્યા, તેને આ પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં જણાવીએ છીએ. ક્યાંક “પ્રશ્નવ્યાકરણદશા” એવું નામ દેખાય છે. પ્રશ્ન - વિદ્યા વિશેષના વ્યાકરણને પ્રતિપાદન કરનાર દશા - દશ અધ્યયન યુક્ત ગ્રન્થ પદ્ધતિ, તે. આ વ્યુત્પત્તિ પૂર્વ કાલે હતી. અહીં તો આશ્રવ પંચક અને સંવર પંચક વ્યાકૃતિ જ પ્રાપ્ત થાય છે.

ॐ આશ્રવદ્વાર ॐ
— ૦ — ૦ —

શ્રીમન્ મહાવીર વર્ધમાનસ્વામી સંબંધી પાંચમાં ગણધર શ્રી સુધર્મા સ્વામીએ સૂત્રથી જંબૂસ્વામી પ્રતિ કહેવાને સંબંધ, અભિધેય, પ્રયોજન પ્રતિપાદન યુક્ત ‘જંબૂ’ એમ આમંત્રીને આ - X - કહે છે.

● સૂત્ર-૧ :-

તે કાળે, તે સમયે ચંપાનગરી હતી, પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય હતું. ત્યાં વનખંડમાં ઉત્તમ અશોકવૃક્ષ, પૃથ્વીશિલાપટ્ટક હતા. ચંપાનગરીમાં કોણિક રાજા, ધારિણી રાણી હતા. તે કાળે, તે સમયે શ્રમણ ભગવંત મહાવીરના શિષ્ય, આર્ય સુધર્મા નામે સ્થવિર હતા. તેઓ જાતિ-કુળ-બળ-રૂપ-વિનય-જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-લજ્જા અને લાઘવથી સંપન્ન હતા. ઓજસ્વી, તેજસ્વી, વર્યસ્વી, યશસ્વી હતા. કોધ-માન-માયા-લોભ-નિદ્રા-ઈન્દ્રિય અને પરીપહના વિજેતા હતા. જીવિતાશા અને મરણભયથી મુક્ત, તપ-ગુણ-મુક્તિ-વિદ્યા-મંત્ર-બ્રહ્મચર્ય-નય-નિયમ-સત્ય-શૌચ-જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્રમાં પ્રધાન હતા. ચૌદપૂર્વી, ચાર જ્ઞાનથી યુક્ત, ૫૦૦ અણગાર સાથે પરિવરેલ, પૂર્વાનુપૂર્વી વિચરતા, ગ્રામનુગ્રામ જતાં, ચંપાનગરીએ આવ્યા. યાવત્ યથા-પ્રતિરૂપ અવગ્રહ ગ્રહણ કરી, સંયમ-તપથી આત્માને ભાવતા વિચરે છે.

તે કાળે, તે સમયે આર્ય સુધર્માના શિષ્ય, આર્ય જંબૂ નામક અણગાર, કાશ્યપગોત્રીય, સાત હાથ ઉંચા યાવત્ સંક્ષિપ્ત-વિપુલ તેજોલેશ્યી, આર્ય સુધર્મા સ્થવિરની થોડેજ દૂર, ઉર્ધ્વજાનૂ કરી યાવત્ સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા વિચરે છે.

ત્યારે તે આર્ય જંબૂ શ્રદ્ધા-સંશય-કુતૂહલ જન્મતા, ઉત્પન્ન શ્રદ્ધાદિ, સંજાત શ્રદ્ધાદિ, સમુત્પન્ન શ્રદ્ધાદિ વડે, ઉત્થાનથી ઉઠીને આર્ય સુધર્મા પાસે આવ્યા, આવીને આર્ય સુધર્માને ત્રણ વખત પ્રદક્ષિણા કરી, વંદન-નમન કર્યા,

અતિ નીકટ કે દૂર નહીં તેમ વિનયથી અંજલિ જોડીને પર્યુપાસના કરતા પૂછ્યું - ભંતે ! જો શ્રમણ ભગવંત મહાવીર યાવત્ સિદ્ધિ પ્રાપ્તે નવમાં અંગ અનુતરોપપાતિકદશાનો આ અર્થ કહ્યો, તો દશમાં અંગ પ્રશ્નવ્યાકરણનો ભગવંતે શો અર્થ કહ્યો છે ?

હે જંબૂ ! દશમાં અંગના ભગવંતે ને શ્રુતસ્કંધ કહ્યા છે - આશ્રવ દ્વાર અને સંવરદ્વાર. ભંતે ! પહેલા શ્રુતસ્કંધના ભગવંતે કેટલા અધ્યયનો કહ્યા છે ? હે જંબૂ ! - X - પાંચ અધ્યયન કહ્યા છે. બીજાનાં પણ પાંચ જ છે. ભંતે ! આ આશ્રવ અને સંવરનો ભગવંતે શો અર્થ કહ્યો છે ? ત્યારે સુધર્માસ્વામીએ, જંબૂ અણગારને આમ કહ્યું -

● વિવેચન-૧ :- [કિંચિત્ - શેષ કથન-સૂત્ર-૨ને ગંતે છે.]

આ સૂત્ર અહીં વૃત્તિમાં નોંધાયેલ છે, બીજી પ્રતમાં ઉપોદ્ઘાત સૂત્ર રૂપે છે, [અમે સૂત્ર રૂપે મૂકેલ છે.] તે કાળે આદિ જ્ઞાતાધર્મકથા મુજબ જાણવું. સૂત્રકારશ્રીએ ને શ્રુતસ્કંધરૂપે કહેલ છે, તે રૂટ નથી, રૂટીમાં એક શ્રુતસ્કંધપણે જ છે. [શેષ વિવેચન સૂત્ર-૨-ના ગંતે મૂકેલ છે.]

● સૂત્ર-૨ :-

હે જંબૂ ! આ આશ્રવ-સંવર વિનિશ્ચય પ્રવચન સારને હું કહીશ, જે મહર્ષિઓ વડે નિશ્ચયાર્થે સમીચીનરૂપે કહેલ છે.

● વિવેચન-૨ :- + [સૂત્ર-૧-શેષ વૃત્તિ]

ઈણમોં આ કહેવાનાર પ્રત્યક્ષ શાસ્ત્ર. અણહય-આ અર્થાત્ અભિવિધિ વડે, શ્રવતિ - કર્મ જેનાથી શ્રવે તે આશ્રવ-પ્રાણાતિપાતાદિ પાંચ, તથા સંવર-આત્મારૂપી તળાવમાં કર્મજળનો પ્રવેશ રોકાય, તે સંવર-પ્રાણાતિપાતાદિ. તત્ત્વસ્વરૂપ અભિધાનથી નિર્ણય કરાય તે - વિનિશ્ચય. પ્રવચન-દ્વાદશાંગી, જિનશાસન તેના ફળનો રસ તે નિસ્ચંદ, - X - આ નિસ્ચંદતા તે પ્રવચનસારપણથી છે. ચારિત્ર રૂપત્વથી સારત્વ છે. ચરણરૂપત્વ તે આશ્રવ-સંવરના પરિહાર આસેવા લક્ષણ અનુષ્ઠાનના પ્રતિપાદકત્વથી છે. - X - સામાયિકથી બિંદુસારનું શ્રુતજ્ઞાન, તેનો સાર ચારિત્ર છે અને ચારિત્રનો સાર નિર્વાણ છે. વક્ષ્યે-તે કહીશ.

નિશ્ચયાર્થ-નિર્ણયને માટે, અથવા જેનું પ્રયોજન નિશ્ચય છે તે. અથવા કર્મનો ચય ચાલ્યો જાય તે નિશ્ચય-મોક્ષ, તેને માટે આ શાસ્ત્ર-વિશેષણ છે. સારી રીતે કેવલજ્ઞાન વડે જોઈને, જેમ છે તેમજ જેનો અર્થ કહેવાયો છે. કોના વડે ? મહેસી - સર્વજ્ઞ, તીર્થ પ્રવર્તનાદિ અતિશયતાથી. ઋષય-મુનિઓ. તે મહર્ષિ-તીર્થકર વડે.

જંબૂ એ સુધર્માસ્વામીના શિષ્ય હોવાથી, આ સૂત્ર વડે સુધર્માસ્વામીએ કહેલ છે અને અર્થથી તીર્થકર વડે કહેવાયેલ છે. તે ભંમહાવીરે કહ્યું છે છતાં બહુવચન નિર્દેશ, બીજા તીર્થકરને પણ અભિહિત જાણવો. તે બધાં તીર્થકરોના તુલ્યમતત્વના પ્રતિપાદનાર્થે છે. - X - X - . “અરહંતો અર્થને કહે છે, સૂત્ર વડે ગણધરો ગુંથે છે.” આ વચનાનુસાર અર્હત્ શબ્દ પ્રયોગ જ યોગ્ય છે. - X - X - X - આ અર્થથી

તીર્થંકર અપેક્ષાએ “આત્માગમ” છે, ગણધર અપેક્ષાએ અર્થથી “અનંતરાગમ”, તેમના શિષ્યોની અપેક્ષાએ “પરંપરાગમ” કહ્યું “જંબૂ” શબ્દથી સૂત્ર વડે સુધર્માસ્વામીને આત્માગમ અને જંબૂસ્વામીને અનંતરાગમ, તેમના શિષ્યોને પરંપરાગમ છે.

અથવા ઉપોદ્ઘાત નિર્યુક્તિ સંબંધી ભેદ રૂપ અર્થથી તીર્થંકર લક્ષણ ભાવપુરુષ પ્રણિત, સૂત્રથી ગણધરલક્ષણ ભાવ પુરુષ પ્રણીતતા છે. આનો ગુરુપર્વકમ લક્ષણ સંબંધ પણ દર્શાવ્યો. એ રીતે આ શાસ્ત્રમાં આપ્તપ્રણિત હોવાથી, અવિસંવાદીપણે ગ્રહણ કરવો, એવી બુદ્ધિ ભાવવી. - X - આમાં ઉપક્રમ દ્વાર અંતર્ગત અર્થાધિકાર દ્વાર, તદ્વિશેષભૂત સ્વ-સિદ્ધાંત વક્તવ્યતાદ્વારનો એકદેશ કહ્યો. “પ્રવચનનો નીચોડ” એના દ્વારા પ્રવચનપ્રધાન અવચવ રૂપત્વ કહ્યું. પ્રવચનના ક્ષાયોપશમિક ભાવ રૂપત્વથી - X - છ નામનો અવતાર બતાવ્યો છે. “છ નામ” દ્વારમાં ઔદયિકાદિ છ ભાવો પ્રરૂપ્યા છે. “નિશ્ચયાર્થ” શબ્દથી શાસ્ત્રનું અનંતર પ્રયોજન કહ્યું. - X -

આ રીતે કર્તા અને શ્રોતાને પ્રયોજનવાળા બતાવ્યા. આ પ્રમાણે ઉપોદ્ઘાત નિર્યુક્તિના ભેદરૂપ કારણદ્વાર કહ્યું. તેથી કયા કારણે આ અધ્યયન કહ્યું, તે વિચારી શકે. શાસ્ત્ર પ્રતિપાદન કારણને વિચારવું - X - X - અહીં “આશ્રવ-સંવર વિનિશ્ચય” વડે અભિધેય વિશેષાભિધાયકત્વ લક્ષણ, તત્સ્વરૂપ માત્ર વિવક્ષિત છે, ‘નિશ્ચયાર્થ’ શબ્દથી તેના ફળરૂપ પ્રયોજનને જણાવેલ છે. પ્રયોજન કહીને ઉપાય-ઉપેચભાવલક્ષણ બતાવ્યા.

- X - આ અંગસૂત્રમાં શ્રુતસ્કંધો અધ્યયન સમુદાયરૂપ છે માટે ઉપક્રમાદિ દ્વારોને યોજતા યથા સંભવ ગાથા અવચવ વડે દર્શાવેલ છે. તેથી આચાર-ટીકાકૃત અંગને આશ્રીને તેને દર્શાવેલ છે. આશ્રવ-સંવર અહીં અભિધેયત્વથી કહેલ છે - X - આશ્રવને નામ, પરિણામથી કહે છે -

❀ આસ્રવદ્વાર-અધ્યયન-૧-હિંસા ❀
— X — X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૩ :-

જિનેશ્વરોએ જગત્માં અનાદિ આસ્રવને પાંચ ભેદે કહ્યો છે - હિંસા, મૃષા, અદત, અબ્રહ્મ અને પરિગ્રહ.

● વિવેચન-૩ :-

પંચવિહો પ્રજ્ઞાપ્ત-પ્રરૂપિત, જિન-રાગાદિ જિતનાર. ઈહ-પ્રવચનમાં કે લોકમાં. આશ્રવ-પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ-આદિ રહિત, ઉપલક્ષણથી વિવિધ જીવ અપેક્ષાએ અનંત અથવા સાદિ-સાંત, કર્મબંધ અભાવથી સિદ્ધોની માફક, બધાંને બંધાદિ અભાવના પ્રસંગથી અથવા - ઋણ-અધમર્ણથી દેય દ્રવ્ય, તે અતિદૂરત્વથી અતીત તે અતિકાંત, તે ઋણાતીત અથવા અણ-પાપકર્મ આદિ-જેનું કારણ છે, તે અનાદિ, પાપ કર્મરહિત હોવાથી આશ્રવમાં ન પ્રવર્તે. સિદ્ધોને પણ તે પ્રવૃત્તિ પ્રસંગ છે.

નામથી કહે છે :- હિંસા-પ્રાણવધ, મોસ-મૃષાવાદ, અદત-અદતદ્રવ્ય ગ્રહણ, અબ્રહ્મ-મૈથુન, પરિગ્રહ-સ્વીકાર, અબ્રહ્મપરિગ્રહ. - X - તે હિંસાદિ ભેદથી પાંચ પ્રકારે

છે. નીજા પ્રકારે ૪૨-ભેદો છે. જેમકે ઈન્દ્રિય-૫, કષાય-૪, અપ્રત-૫, ક્રિયા-૨૫, યોગ-૩ એ રીતે-૪૨ ભેદ. [સ્થાનાંગ આ ભેદ નીજા-નીજા રીતે પણ છે.] આ ગાથા વડે દશ અધ્યયનરૂપ અંગના-પાંચ આશ્રવ અભિધાયી પાંચ અધ્યયનો સૂચવ્યા. હવે પહેલું અધ્યયન કહે છે—

● સૂત્ર-૪ :-

પ્રાણવધ આશ્રવ જેવો છે, જે નામે છે, જે પાપીઓ કરે છે, તે જેવું ફળ આપે છે, જે રીતે તે કરાય છે, તેને તમે સાંભળો.

● વિવેચન-૪ :-

જારિસ - જે સ્વરૂપે, જેના જે નામો છે, જે રીતે પ્રાણિ વડે તે કરાય છે, જારિસ-જેવું સ્વરૂપ છે, ફળ-દુર્ગતિગમનાદિ, દદાતિ-કરે છે. પાપા-પાપીઓ, પ્રાણા-પ્રાણીઓ, તેનો વધ-વિનાસ. તે પદાર્થ પંચક. નિસામેહ-મારું કથન સાંભળો. જારિસ - શબ્દથી પ્રાણિવધના તત્ત્વને નિશ્ચયતાથી જાણવું, નામ વડે પર્યાય વ્યાખ્યાન છે. બાકી ત્રણથી ભેદ વ્યાખ્યા છે. કેમકે કરણ પ્રકાર અને ફળભેદથી, તે જ પ્રાણિવધનું ભેદાવાપણું છે. અથવા જેવા જે નામો છે, તેના સ્વરૂપથી પ્રાણિવધ વિચારેલ છે. - X - જે રીતે કરેલ છે, જેઓ કરે છે, એના દ્વારા આ કારણથી વિચારેલ છે - X - જેવું ફળ આપે છે, તેના વડે આ કાર્યથી ચિંતિત છે. આ રીતે ત્રણ કાળવર્તી તેનું નિરૂપણ છે.

અથવા અનુગમ નામક દ્વારના અવચવરૂપ ઉપોદ્ઘાત નિર્યુક્તિના પ્રતિદારોના કિં કઠ્ઠિવિહ આદિના મધ્યથી આ ગાથા વડે કંઈક દર્શાવેલ છે. ‘ચાદેશક’ વડે પ્રાણિવધ સ્વરૂપ દર્શાવે છે, નામથી નિરુક્તિદ્વાર, કેમકે એકાર્ય શબ્દ વિધાનરૂપ છે. ‘સમ્યક્દષ્ટિ’ આદિ ગાથાથી સામાયિક નિરુક્તિ પ્રતિપાદિત કરી છે. જેમ કૃત વડે “કઈ રીતે” દ્વાર કહેલ છે. કુર્વન્તિ વડે “કોનું” દ્વાર કહ્યું છે. - X - હવે ‘ચાદેશ’ દ્વાર જણાવવા કહે છે -

● સૂત્ર-૫ :-

જિનેશ્વર દ્વારા ‘પ્રાણવધ’ આ પ્રકારે કહ્યો છે - પાપ, ચંડ, રુદ્ર, ક્ષુદ્ર, સાહસિક, અનાર્ય, નિર્ઘૃણ, નૃશંસ, મહાભય, પ્રતિભય, અતિભય, ભાપનક, પ્રાસનક, અન્યાય, ઉદ્દેગજનક, નિરપેક્ષ, નિર્ધર્મ, નિષ્પિપાસ, નિષ્કરુણ, નરકાવાસગમન-નિધન, મોહમહાભય પ્રવર્તક, મરણ વૈમનસ્ય.

● વિવેચન-૫ :-

પ્રાણવધ-હિંસા નામથી અલંકૃત વાક્યના આ પ્રત્યક્ષ, નિત્ય-કોઈક વખત એમ નહીં, પાપ-ચંડ આદિ સ્વરૂપને ત્યજીને વર્તે એ ભાવના. જિન-આપ્ત પુરુષે કહેલ, કઈ રીતે ? પાપ - પાપપ્રકૃતિના બંધહેતુત્વથી, ચંડ - કષાયની ઉત્કટથી કાર્ય કરવા વડે. રૌદ્ર - રૌદ્રસમાં પ્રવર્તવાથી. રુદ્ર. ક્ષુદ્ર - દ્રોહક કે અધમ અને તેમાં પ્રવર્તિત. સાહસિક - વિચાર્યા વિના વર્તતો અનાર્ય - પાપકર્મથી દૂર જનાર તે આર્ય, તેના નિષેધથી અનાર્ય-મ્લેચ્છાદિ, તેમાં પ્રવર્તિત. નિર્ઘૃણ - પાપજુગુપ્સા લક્ષણ રહિત.

નૃશંસ - તેવી પ્રવૃત્તિથી નિઃસૂક, અથવા શંસા - પ્રશંસાથી રહિત. મહાભય - જેનાથી ઘણો ભય થાય તે. પ્રતિભય - જેનાથી પ્રાણીને પ્રાણિ પ્રતિ ભય થાય. ભય-ઈહલોકાદિ, તેને અતિક્રાંત કરે તે અતિભય કેમકે મરણ સમાન કોઈ ભય નથી. બીહળ - ભય ઉત્પન્ન કરનાર, ભાપનક. ત્રાસનક - અકમોત્પન્ન શરીર કંપન, મનઃક્ષોભાદિ લક્ષણરૂપને કરનાર. અળજ્જ - નીતિયુક્ત નથી તે, અન્યાય. ઉદ્વેગજનક - ચિત્તને ઉદ્વેગ કરનાર. નિરવચક્ર - બીજના પ્રાણ કે પરલોકાદિ વિષયમાં નિરપેક્ષ. નિર્ધર્મ - શ્રુત-ચારિત્રરૂપ ધર્મથી નિર્ગત. નિષ્પિપાસ - વધ્ય પ્રતિ સ્નેહરૂપ પિપાસારહિત.

નિષ્કરુણ - દયારહિત. નિરયવાસગમન - એક માત્ર નરક વાસ પ્રતિ જનાર એવું નિઘન-અંત જેનો છે તે. મોહમહાભયપ્રકર્ષક - મૂઢતા અને અતિભીતિના પ્રવર્તક અથવા પ્રવર્ધક. મરણવેમનસ્સ - મરણના હેતુથી જીવોમાં દિનતા ઉત્પન્ન કરનાર.

પહેલા, મૃષાવાદાદિ દ્વારની અપેક્ષાએ આશ્રવદ્વારનો અર્થ કહ્યો. આ વિશેષણો વડે પ્રાણિવધ કેવો હોય તે બતાવ્યું.

● સૂત્ર-૬ :-

તે હિંસાના ગુણવાચક આ ૩૦-નામો છે - પ્રાણવધ, શરીરથી ઉન્મૂલન, અવિશ્વાસ, હિંસ્યવિહિંસા, અકૃત્ય, ઘાતના, મારણા, વધના, ઉપદ્રવ, અતિપાતના, આરંભસમારંભ, આયુકર્મનો ઉપદ્રવ-ભેદ-નિષ્ઠાપના-ગાલના-સંવર્તક-સંક્ષેપ, મૃત્યુ, અસંયમ, કટકમર્દન, વ્યુપરમણ, પરભવસંકામણ કારક, દુર્ગતિપ્રપાત, પાપકોપ, પાપલોભ, ઇવિચ્છેદ, જીવિતાંતકરણ, ભયંકર, ઋણકર, વજ, પરિતાપન આસ્રવ, વિનાશ, નિર્ચાપના, લુંપના, ગુણવિરાધના. ઈત્યાદિ પ્રાણવધના કલુષ ફળના નિર્દેશક નામો છે.

● વિવેચન-૬ :-

તસ્સ - ઉક્ત સ્વરૂપ પ્રાણિવધના. - X - ગૌણાનિ - ગુણ નિષ્પન્ન નામો. પ્રાણવધ-જીવોનો ઘાત.. ઉન્મૂલણા સરીરાઉ-જીવથી શરીરને, વૃક્ષના ઉન્મૂલન માફક બહાર કાઢવો.. અવીસંભ-અવિશ્વાસ-પ્રાણિવધમાં પ્રવૃત, જીવોને અવિશ્વાસનીય બને છે.. હિંસ્યવિહિંસ-જીવનો વિઘાત કેમકે અજીવના વિનાશમાં ક્યારેક કદાચ પ્રાણવધ ન પણ થાય. તેથી હિંસ્યાનામ્ વિશેષણ મૂક્યું અથવા હિંસા-વિહિંસા એક જ ગ્રહણ કરવી, બંનેમાં ઘણું સમપણું છે. અથવા હિંસનશીલ તે હિંસ-પ્રમત. તેના વડે કરાયેલ વિશેષ હિંસા તે હિંસ્યવિહિંસા.. અકિંસ્ય-અકરણીય..

ઘાતના-ઘાત કરવો.. મારણા-મારવું.. વધના-હનન.. ઉદ્વલણ-પીડા પહોંચાડવી.. તિવાચણા-મન, વચન, કાયા અથવા દેહ, આયુ, ઈન્દ્રિય લક્ષણ પ્રાણોથી જીવને બંધ કરવો તે. અથવા જીવોને અતિશય યાતના.. આરંભ સમારંભ - જીવોનો વિનાશ અને ઉપમર્દન અથવા આરંભ-કૃષિ આદિ વ્યાપાર, તેના વડે સમારંભ-જીવોને પીડા આપવી. તેની સાથે સમારંભ-પરિતાપનાદિ અથવા બંને એક ગણવા.

આયુકર્મસ્સ ઉપદ્રવાદિ - આયુકર્મના ઉપદ્રવ, ભેદન, તેની નિષ્ઠાપના-ગાલતા-સંવર્તક કે સંક્ષેપ કરવો. આ બધાં ઉપદ્રવાદિના-એકતર નામો ગણેલ છે. કેમકે

આયુના છેદ રૂપ લક્ષણ અપેક્ષાએ બધાનું એકપણું છે. મૃત્યુ અને અસંયમ પ્રસિદ્ધ છે.. કટક-સૈન્ય દ્વારા આક્રમણ કરીને મર્દન-વધ કરવો. તેનાથી પ્રાણવધ જ થાય.

વોરમણ-પ્રાણોથી જીવને જુદો કરવો.. પરભવ સંક્રમકારક - પ્રાણને છુટા પાડીને પરભવે પહોંચાડી દેવો.. દુર્ગતિ પ્રપાત-નરકાદિમાં પાપકર્તાને પાડનાર અથવા જેનાથી દુર્ગતિમાં પડાય.. પાપકોવ-અપુન્યપ્રકૃતિરૂપ પાપને કુપિત કરનારી, પાપને પોષણ આપનારી, પાપ રૂપ કોપ.. પાપલોભ-પાપ પ્રત્યે પ્રાણિને સ્નેહ કરાવનાર કે જોડનાર અથવા પાપ એ જ લોભ.. ઇવિચ્છેદ-શરીર છેદન, તેનાથી દુઃખોત્પાદન થાય છે, પ્રસ્તુત પર્યાય-વિનાશ કારણપણાથી ઉપચારથી પ્રાણવધત્વ છે. - X -

જીવિતાંતકરણ અને ભયંકર પ્રસિદ્ધ છે.. ઋણકર-પાપ કરનાર.. વજ-વજ જેવું ભારે, તે કરનાર પ્રાણીને અતિગુરુત્વથી અધોગતિમાં લઈ જનાર, વિવેકી દ્વારા તે વજર્ય છે માટે વર્જ. પાઠાંતરથી સાવધ.. પરિતાપણ અણઉ-પરિતાપનપૂર્વક આશ્રવ - X - અથવા 'પ્રાણવધ' એ નામ છે, તેને સ્થાપીને શરીર-ઉન્મૂલનાદિ તેના નામનો સંકલ્પ તે પરિતાપન અને આશ્રવ એ અલગ નામ છે.. વિનાશ-પ્રાણોનો નાશ.. નિર્જ્ઞવણ - નિ એટલે અધિકતાથી, પ્રાણીના પ્રાણો જાય તેમાં પ્રયોજક કારણત્વ છે.

લુંપણ-પ્રાણોનું છેદન.. ગુણવિરાધના-હિંસક પ્રાણીના કે હિંસક જીવના ચારિત્ર ગુણોનું ખંડન. તસ્સ એ પ્રાણિવધ નામે નિગમન વાક્ય છે. આદિ શબ્દ અહીં પ્રકારાર્થ છે. - X - આ પ્રકારે ઉક્ત સ્વરૂપ છે. ૩૦-પ્રાણિવધના પાપના કટુ ફળને તે દેખાડે છે. - X - હવે ગાથોક્ત દ્વાર નિર્દેશ ક્રમથી આવેલ "જે રીતે કરેલ" તે દર્શાવે છે. તેમાં પ્રાણિવધ કારણ પ્રકાર, પ્રાણિવધકર્તાને અસંયતત્વાદિ ધર્મ ઈત્યાદિ દર્શાવે છે.

● સૂત્ર-૭ :-

કેટલાંક પાપી, અસંયત, અવિરત, અનિહુતપરિણામ દુષ્ટચયોગી, ઘણાં પ્રકારે બીજને દુઃખ પહોંચાડવામાં આસક્ત, આ ત્રસ-સ્થાવર જીવો પ્રતિ દ્વેષ રાખનારા, ઘણાં પ્રકારે ભયંકર પ્રાણવધ-હિંસા કરે છે.

કઈ રીતે ? પાઠીન, તિમિ, તિમિંગલાદિ અનેક પ્રકારની માછલી, વિવિધ જાતિના દેડકા, બે પ્રકારના કાચબા, બે પ્રકારે મગર, ગાહ, દિલિવેષ્ટ, મંડુક, સીમાકાર, પુલક, સુંસુમારાદિ ઘણાં પ્રકારના જલચરનો ઘાત કરે... કુરંગ, રુરુ, સરભ, ચમર, સંબર, ઉરબ્ર, શશક, પસય, ગોણ, રોહિત, ઘોડા, હાથી, ગધેડા, ઉંટ, ગોંડા, વાંદરા, રોઝ, વરુ, શીયાળ, ગીધડ, શૂકર, બિલાડી, કોલ શૂનક, શ્રીકંદલક, આવર્ત, કોકંતક, ગોકર્ણ, મૃગ, ભેંસ, વાઘ, બકરા, દ્વીપિક, શ્વાન, તરક્ષ, રીંછ, સિંહ, કેસરીસિંહ, ચિત્તલ, ઈત્યાદિ ચતુષ્પદનો ઘાત કરે.

અજગર, ગોણસ, વરાહિ, મુકુલિક, કાકોદર, દર્વીકર, આસાલિક, મહોરગાદિ આવા બીજા પણ સર્પોનો ઘાત કરે... ક્ષીરલ, સરંબ, સેહી, શેલ્લક, ગોહ, ઉંદર, નકુલ, કાંચીડો, જાહક, ગીલોળી, છછુંદર, ગિલહરી, વાતોત્પતિકા, છિપકલી આદિ આવા અનેકનો ઘાત કરે... કાદંબક, હંસ, બગલો, બલાક,

સારસ, આડા, સેતીય, કુલલ, વંજુલ, પરિપ્લવ, પોપટ, તીતર, દીપિકા, શ્વેતહંસ, ઘાતરાષ્ટ્ર, ભાસક, કુટીકોશ, કૌંચ, દકતુંડક, ટેલિયાણક, સુઘરી, કપિલ, પિંગલાક્ષ, કારંડક, ચક્રવાક, ઉક્કોસ, ગરુડ, પિંગુલ, શુક, મયુર, મેના, નંદીમુખ, નંદીમાનક, કોરંગ, ભૃંગારક, કુણાલક, ચાતક, તિત્તિર, વર્તક, લાવક, કપિંજલ, કબૂતર, પારાપત, પરેવા, ચકલી, ટિંક, કુકડા, વેસર, મયૂર, ચકોર, હૃદયુંડરીક, કરક, ચીલ, બાજ, કાગડો, વિહંગ, શ્વેત ચારસ વલ્ગુલી, ચમગાદડ, વિતતપક્ષી, સમુદ્ગપક્ષી ઇત્યાદિને મારે.

જળ-સ્થળ-આકાશચારી પંચેન્દ્રિય પ્રાણી, બે-ત્રણ-ચાર ઇન્દ્રિયવાળા વિવિધ જીવ જેમને જીવિતપ્રિય છે, મરણ દુઃખપ્રતિકૂળ છે તો પણ સંક્લિષ્ટ કર્મવાળો પાપી, તે બિચારા પ્રાણીને હણે છે.

તેના આ વિવિધ કારણો છે - ચામડું, ચર્બી, માંસ, મેદ, લોહી, ચક્ત, ફેફસા, મગજ, હૃદય, આંતરડા, પિતાશય, ફોફસ, દાંત, હાડકાં, મજ્જા, નખ, નેત્ર, કાન, સ્નાયુ, નાક, ધમની, શીંગડા, દાઢ, પીછા, વિષ, વિષાણ અને વાળ માટે હિંસા કરે છે. - - તથા - - ભ્રમર, મધમાખી સમૂહનું રસાસકતો હનન કરે. તે રીતે જ શરીરાર્થિ કારણે તેઈન્દ્રિય જીવોનું, વસ્ત્રો માટે અનેક બેઈન્દ્રિયોનું અને બીજાં પણ અનેક શત કારણોથી તે અબુધ આવા અનેક ત્રસ-પ્રાણ જીવોની હિંસા કરે છે.

આ ઘણાં એકેન્દ્રિય જીવોનું, જે ત્રસ કે અન્યના આશ્રયે રહેલા હોય તેના સૂક્ષ્મ શરીરનો તે સમારંભ કરે છે. આ પ્રાણીઓ અખાણ, અશરણ, અનાથ, અબાંધવ, કર્મ બેડીથી બદ્ધ હોય છે. અકુશલ પરિણામ-મંદબુદ્ધિ-આ પ્રાણીને ન જાણતા નથી. તેઓ પૃથ્વીકાય - પૃથ્વી આશ્રિતને, જલકાયિક-જલગત, અગ્નિ-વાયુ-વનસ્પતિ કે તેની નિશ્રાએ રહેલ જીવોને જાણતા નથી. આ પ્રાણી તે સ્વરૂપે, તેના આશ્રયે, તેના આધારે, તત્પરિણત વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ-શરીરરૂપ હોય છે. તેઓ આંખથી દેખાતા કે ન દેખાતા હોય, એવા અસંખ્ય ત્રસકાયિક જીવો અને અનંત સૂક્ષ્મ, બાદર, પ્રત્યેક અને સાધારણ શરીરી સ્થાવરકાયોની જાણતા-અજાણતા હિંસા કરે છે. - - - કયા વિવિધ કારણોથી તેને હણે છે ?

કૃષિ, પુષ્કરિણી, વાવડી, ક્યારી, ફૂવા, સરોવર, તળાવ, ચિત્તિ, વેદિકા, ખાઈ, બગીચા, વિહાર, સ્તુપ, પ્રાકાર, દ્વાર, ગોપુર, અટારી, ચરિકા, પુલ, સંક્રમ, પ્રાસાદ, વિકલ્પ, ભવન, ગૃહ, ઝુંપડી, લયન, દુકાન, ચૈત્ય, દેવકુલ, ચિત્રસભા, પરબ, આચતન, આવસથ, ભૂમિગૃહ, મંડપ આદિ માટે તથા ભાજન, ભાંડ, ઉપકરણ આદિને માટે તે મંદબુદ્ધિકો પૃથ્વીકાયની હિંસા કરે છે.

સ્નાન, પાન, ભોજન, વસ્ત્રધોવા, શૌચાદિ માટે અપ્કાયની, પચન-પાયન, સળગાવવું, પ્રકાશ કરવો તે માટે અગ્નિકાયની. સૂર્પ, વીંજણો, તાલવૃંત, મયુરપંખ, હથેળી, મુખ, શાકપત્ર, વસ્ત્રાદિથી વાયુકાયની હિંસા કરે છે. - - -

ઘર, પરિચાર, ભક્ષ્ય, ભોજન, શયન, આસન, ફલક, મુસલ, ઓખલી, તત-વિતત-આતોઘ, વહન-વાહન, મંડપ, વિવિધ ભવન, તોરણ, વિડંબ, દેવકુલ, ખલક, અર્ધચંદ્ર, નિરૂંઠક, ચંદ્રશાળા, અટારી, વેદી, નિઃસરણી, ચંગેરી, ખૂંટી, સ્તંભ, સભાગાર, પરબ, આવસથ, મઠ, ગંધ, માલા, વિલેપન, વસ્ત્ર, યુગ, હળ, મતિક, કુલિક, સ્યંદન, શિબિકા, રથ, શકટ, ચાન, યુગ્ય, ચરિકા, અઢાલિકા, પરિઘ, ફાટક, આગળીયો, અરહટ, શૂબી, લાકડી, મુસુંટી, શતઘ્ની, ઘણાં પ્રહરણ, આવરણ, ઉપકરણ બીજા આવા અનેક કારણેશતથી વનસ્પતિકાયને હણે છે.

દંટ મૂઠ દારુણમતિવાળા ક્રોધ-માન-માયા-લોભ-હાસ્ય-રતિ-અરતિ-શોક-વેદાથી, જીવન-કામ-અર્થ-ધર્મહેતુ માટે સ્વવશ-પરવશ થઈને પ્રયોજનથી કે પ્રયોજન વિના ત્રસ, સ્થાવરની હિંસા કરે છે. આવી હિંસા કરનાર મંદબુદ્ધિ છે. તેઓ સ્વવશ, પરવશ કે બંને રીતે હણે છે. પ્રયોજનથી, પ્રયોજન વિના કે બંને રીતે હણે છે. હાસ્ય, વૈર, રતિ કે ત્રણે કારણે હણે છે. ક્રોધ-લુબ્ધ-મુગ્ધ થઈ કે ત્રણે કારણે હણે છે. અર્થ-ધર્મ-કામથી કે આ ત્રણે કારણે હણે છે.

● વિવેચન-૭ :-

અનંતર જે નામો કહ્યા, તે પ્રાણવધાદિ ઉત્પદ સાથે સંબંધ રાખે છે. ચ વિશેષણ કર્તા અને કારકનું છે. કેચિત્ - કેટલાંક જીવો, બધાં નહીં. કેવા ? તે કહે છે - પાપા-પાપી, તે જ બતાવે છે :- અસંચત-અસંચમી, અવિરત-તપ અનુષ્ઠાન રત નહીં. અનિભૂત-ઉપશમ રહિત પરિણામવાળા, દુષ્ટપ્રયોગ-દુષ્ટ મન-વચન-કાય વ્યાપારયુક્ત, પ્રાણિવધ-કેવા પ્રકારે ? બહુવિધ અને ભયંકર. બહુ પ્રકારો જેના છે તેને ભેદથી કહે છે -

તે કેવા છે ? બીજાને દુઃખ આપવામાં આસક્ત. ઈર્મેહિ - આ પ્રત્યક્ષ ત્રસ સ્થાવરોમાં, પ્રતિનિવિષ્ટ-તેના અરક્ષણથી વસ્તુતઃ દ્રેષવાળા. તે કઈ રીતે પ્રાણવધ કરે છે ? તે આ રીતે :- પાઠીન - મત્સ્ય વિશેષ, તિમિતિમિંગલ-મોટા મત્સ્યો, અનેક ઝષા-વિવિધ મત્સ્યો - સૂક્ષ્મ, સ્થૂળ અને યુગમત્સ્યાદિ. અનેક જાતિના દેડકા, કાયબા-માંસ અને અસ્થિકાયબા એ બે ભેદથી. નક-મત્સ્ય વિશેષ. મગર-જલચર વિશેષ, સુંડા મગર અને મત્સ્ય મગર ભેદથી. ગ્રાહ- જળતંતુ વિશેષ, તે ઘણાં પ્રકારે છે. કહેવાનાર યોગ વડે તેને હણે છે. વિહાણાકએ - ભેદો, તે જ વિધાનક, તેને કરનાર. તથા કુરંગ-મૃગ, રુરુ-મૃગવિશેષ, સરભ-મહાકાય આટવ્ય પશુ વિશેષ, પરાસર - જે હાથીને પણ પૃષ્ઠે ઉપાડી લે છે. ચમર-વન્ય ગાય, શાબર-જેને શીંગડામાં અનેક શાખા હોય. ઉરભ્ર-ઘેટું, શશા-સસલું, પ્રશય-બે ખુરવાળું વન્ય પશુ, ગોણ-ગાય, રોહિત-ચતુષ્પદ વિશેષ. હય-અશ્વ, ગજ-હાથી, ખર-ગાઘેડો, કરભ-ઉંટ, ખડ્ગ-જેના પડખે પાંખ જેવા ચર્મ લટકે છે, મસ્તકે એક શીંગડું હોય છે. ગવય-ગાય આકૃતિવાળા.

વૃક-ઈહામૃગનો પર્યાય નાખર વિશેષ. શૃગાલ-જંબૂક, કોલ-ઉંદર આકૃતિ.

માર્જર-બિડાલી, કોલશુનક-મહાશુકર અથવા કોડા-શૂકર, શ્વાન-કૌલેયક, શ્રીકંદલક આવર્તવાળા અને એકમુર વિશેષ. કોર્કતિકા-લોમટકા, જે રાત્રિમાં કૌ કૌ એમ બોલે છે. ગોકર્ણ-બે ખુરવાળા ચતુષ્પદ વિશેષ. મૃગ-સામાન્ય હરણ. - X - X - વિગ્ધય-વ્યાઘ, છગલ-બકરી, દ્વીપિકા-ચિત્રક નામે નાખર વિશેષ. શ્વાન-વન્ય કૌલેયક. તરક્ષ, અચ્ચ, ભલ્લ, શાર્દૂલ એ બધાં વ્યાઘ વિશેષ છે. ચિતલ-નખોવાળો પશુ. ચિત્રલ-હરિણ આકારે દ્વિમુર વિશેષ. ચતુષ્પદ વિધાનક તત્જાતિ વિશેષ.

અજગર-ઉર:પરિસર્પ વિશેષ, ગોણસ-ફેણ વિનાનો સર્પ, વરાહ-દંષ્ટિવિષ સર્પ, મુકુલી-ફેણવાળો સર્પ, કાકોદર-સામાન્ય સર્પ દર્બપુષ્પ-દર્વીકર સર્પ આસાલિક-જેનું શરીર ઉત્કૃષ્ટથી બાર યોજન પ્રમાણ હોય છે. ચક્રવર્તી આદિના ક્ષય કાળે મહાનગર સ્કંધાવારની નીચે ઉત્પન્ન થાય છે. મહોરગ-મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર થનાર, જેનું શરીર ૧૦૦૦ યોજન પ્રમાણ ઉત્કર્ષથી છે. ઉરગવિધાનક કર્ચુ.

ક્ષીરલ અને શરંબ એ ભુજપરિસર્પ વિશેષ છે. સેહા-તીક્ષ્ણ શૂળવાળું શરીર, શત્યક-જેના ચર્મ અને તેલથી અંગરક્ષા કરાય છે. શરટ-કૃકલાશ, જાહક-કાંટાથી આવૃત શરીરી, મુગુંસ-ગિરગિટ, ખાડહિલ-કાળા ઘોળા પટ્ટાથી અંકિત શરીરવાળો, શૂન્ય દેવકુલાદિવાસી. વાતોત્પત્તિકા-રૂઢિથી જાણવું. - X - આ સરિસૃપગણ કહ્યો. આ અને આવા આન્ય.

કાદંબ-હંસ વિશેષ, બક-બગલો, બલાક-બિસકંઠિકા, - X - વંજુલ-ખદિર ચાંચવાળા, પિપીલિકા-એક પ્રકારની ચકલી, હંસ-શ્વેતપક્ષી, ધાર્તરાષ્ટ્ર-કાળા મુખ અને પગવાળા હંસ, કુલિકોશ-કુટીકોશ, દકતુંડ-જળકુકડી, શૂચીમુખ-સુઘરી, ચક્રવાક-રથાંગ, ઉત્કોશ-કુરર, ગરુડ-સુપર્ણા, શુક્ર-પોપટ, બર્હિણ-કલાપવાળો મોર, મદન શલાકા-સારિકા, મેના. ભૃંગારિકા-બે અંગુલ પ્રમાણ શરીરી અને ભૂમિ ઉપર કુદનાર વિશિષ્ટ પક્ષી, ચિટિકા-કલંબિકા અને ઢિંકા, કુર્કુટ-મુરઘો, મયૂર-કલાપરહિત, હૃદપુંડરીકા-જલીય પક્ષી, પાઠાંતરથી કરક, વાયસ-કાકપક્ષી, ચર્માસ્થિલા-ચર્મચટક, વિતત પક્ષી-મનુષ્યક્ષેત્ર બહાર હોય છે. આ બધાં ખેચરવિધાનકૃત છે, તથા આવા પ્રકારના આન્ય. આ બધાં શબ્દોમાં કેટલાંક અજાણ્યા અર્થવાળા છે, કેટલાંક અજાણ્યા પર્યાયવાળા છે, નામકોશમાં પણ કેટલાંકનો પ્રયોગ જણાતો નથી. - X -

જલ-સ્થલ-આકાશચારી, પંચેન્દ્રિય વિવિધ પશુગણ. બે, ત્રણ, ચાર અને પાંચ ઈન્દ્રિયો જેની છે તે. અર્થાત્ બેઈન્દ્રિય આદિ, તેને-વિવિધ કુળ ભેદથી જીવોને જીવિત પ્રિય છે - પ્રાણ ધારણ કરવા સ્વીકાર્ય છે. મરણ રૂપ દુઃખ અથવા મરણ અને દુઃખ પ્રતિકૂળ છે. તથા તે વરાક-તપસ્વી, બિચારા. શું ? તે કહે છે - ઘ્નન્તિ - વિનાશ કરે છે. આવા જીવો ઘણાં સંકિલ્પ કર્મવાળા જાણવા. - - આ પ્રમાણે વધ્યદ્વારથી પ્રાણવધના પ્રકાર કહ્યા. હવે તે પ્રયોજન દ્વારથી કહે છે - હવે કહેવાનાર પ્રત્યક્ષ વિવિધ પ્રયોજન વડે કહે છે. તે પ્રયોજન કયા છે ? તે આ -

ચર્મ-ચામડી, વસા-ચરબી, મેદ-દેહઘાતુ વિશેષ, શોણિત-લોહી, ચક્રુત્-દક્ષિણ કુક્ષિમાંની માંસ ગ્રંથિ, ફિફ્સિસ-ઉદર મધ્યેનો અવયવ વિશેષ, મસ્તુલિંગ-બેજુ, આંત્ર-

આંતરડા, પિત્ત-દોષ વિશેષ, ફોફસ-શરીરનો અવયવ, - X - અસ્થિ-હાડકા, મજા-હાડકા મધ્યનો અવયવ વિશેષ, નયન-આંખ, કર્ણ-કાન, ઇહારુ-સ્નાયુ, નક્ક-નાક, ધમની-નાડી, શ્રૃંગ-શીંગડુ, દંષ્ટ્રા-દાઢ, પિચ્છ-પીંછા, વિષ-કાલકુટ, વિષાણ-હાથીદાંત, વાલ-વાળ અહીં એમ કહે છે - અસ્થિ, મજાદિ હેતુથી હણે છે. ભ્રમર-લોક વ્યવહારથી પુરુષરૂપે ઓળખાવાતો ભમરો, મધુકરી-સ્ત્રીપણે વ્યવહાર કરાતી મધમાખી, ગણ-સમૂહ, તેના મધમાં ગૃહ્ણ.

તેઈન્દ્રિયં ચૂકા-માંકડ, શરીરોપકરણાર્થ - શરીરના ઉપકારને માટે, માંકડ આદિકૃત્ દુઃખના પરિહારને માટે અથવા શરીરના ઉપકારને માટે હણે. અર્થાત્ શરીર સંસ્કારમાં પ્રવૃત અને ઉપકાર સાધન સંસ્કાર પ્રવૃત વિવિધ ચેષ્ટા વડે તેને હણે. કેવા ? કૃપણાન્-કૃપાના ઈચ્છુક.. તથા બેઈન્દ્રિયં વત્ય-વસ્ત્ર, ઉદર-આશ્રયવિશેષ, પરિમંડન-વિભૂષા, કૃમિરાગ વડે રંગેલ વસ્ત્રો. શંખ-શુક્તિ ચૂર્ણ વડે આશ્રિતો વિભુષા કરે છે. અથવા વસ્ત્રને માટે અને વિભૂષાને માટે. તેમાં વસ્ત્રોને માટે કૃમિ હિંસા સંભવે છે. માટી, જલ આદિ દ્રવ્યોમાં આશ્રયને માટે રહેલ પોરા આદિનો ઘાત થાય છે. હાર આદિ વિભૂષાર્થે મોતી આદિ બેઈન્દ્રિયનો ઘાત કરે છે.

બીજા પણ આવા અનેક ઘણાં સેંકડો કારણો વડે તે બાલિશો ઈહ-જીવલોકમાં હંતિ-ત્રસ, પ્રાણોને હણે છે. - - તથા આ પ્રત્યક્ષ એકેન્દ્રિય-પૃથ્વીકાયિકાદિનો તે બિચારા સમારંભ કરે છે. તેઓ માત્ર એકેન્દ્રિયોને નહીં, પણ તેના આશ્રિત ત્રસોને પણ હણે છે. કેવાને ? પાતળા શરીરોને, અનર્થ પ્રતિઘાતકના અભાવથી અખાણ, અર્થ પ્રાપ્ત અભાવથી અશરણ, તેથી જ યોગ-ક્ષેમકારી નાયકના અભાવે અનાથ, સ્વજન સંપાદ્ય કાર્યના અભાવથી અબાંધવ - X - મિથ્યાત્વના ઉદયથી મંદબુદ્ધિ, જન-લોક તેના વડે દુર્વિદ્યેય જે, તે તથા, પૃથ્વીનો વિકાર તે પૃથ્વીમય તે પૃથ્વીકાયિક. તથા પૃથ્વીને આશ્રીને રહેલ અલસ આદિ ત્રસ.

એ પ્રમાણે જલમય-અપ્કાયિક, પાણીમાં રહેલ પોરા આદિ ત્રસ-સેવાળ આદિ વનસ્પતિકાયિક, અનલ - તેઉકાય, અનિલ-વાયુકાય, તૃણ વનસ્પતિગણ-બાદર વનસ્પતિનો સમુદાય. - X - તમ્મયતજ્જિય - તે અગ્નિ, વાયુ, તૃણ વનસ્પતિગણનો વિકાર, તન્મય અગ્નિકાયિકાદિ જ, તથા અગ્નિ આદિ જીવો, તદ્યોનિક ત્રસ. - X -

તે કેવા છે ? તદાહાર-પૃથ્વી આદિ આધાર જેમાં છે તે, તે જ પૃથ્વી આદિનો આહાર કરે છે, તેથી તેનો આહાર છે. તેમાં જ પૃથ્વી આદિના પરિણત વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ વડે જે બોંદિ શરીર, તે રૂપ-સ્વભાવ જેનો છે તેને. અચાક્ષુષ્ - આંખ વડે ન જોઈ શકાતા. ચક્ષુષા - આંખ વડે ગ્રાહ્ય. આવા પ્રકારના ત્રસનામ કર્મોદયવર્તી જીવ રાશિમાં થનાર, ત્રસકાયિકને હણે છે. તે અસંખ્યાત છે. તથા સ્થાવરકાય-સૂક્ષ્મ અને બાદર, તે-તે નામ કર્મોદય વર્તીજીવ. પ્રત્યેક શરીર નામકર્મ વિશેષ તે પ્રત્યેક શરીરી અને સાધારણ નામ કર્મોદયવર્તી તે સાધારણ.

સાધારણો અનંત હોય. બાકીના અસંખ્યાતપણાથી સ્થાવર જીવો છે. તેને અજાણતા હણે છે. પરિજાનત - સુખદુઃખ વડે અનુભવતા એકેન્દ્રિયોને હણે છે

અથવા સ્વવધથી અજાણતા એકેન્દ્રિયોને, જાણતાં પ્રસ જીવોને આ વિવિધ પ્રયોજનોથી હણે છે. તે આ પ્રમાણે -

કર્ષણ-કૃષિ, પુષ્કરિણી-ચોખુણી કમળયુક્ત વાવ, વાપી-કમળ રહિત અથવા વર્તુળ વાવ. વખ્ષિણ-કચારી, ચિત્તિ-ભિત આદિનું ચચન, મૂતકના દહન અર્થે. વેદિ-વેદિકા, ખાતિકા-ખાઈ, આરામ-વાટિકા, વિહાર-બૌદ્ધ આદિનો આશ્રય, સ્તૂપ-ચિતિ વિશેષ, પ્રાકાર-કિલ્લો, ગોપુર-ફાટક, દ્વાર. અટ્ટાલક-પ્રાકારની ઉપરની અટારી. ચરિકા-નગર અને પ્રાકાર વચ્ચેનો આઠ હાથ પ્રમાણ માર્ગ, સેતુ-પુલ, માર્ગ વિશેષ, સંકમ-વિષમ ઉતરવાનો માર્ગ, પ્રાસાદ-રાજનો મહેલ, વિકલ્પ-તેના ભેદો ભવન-ચતુ:શાલાદિ. શરણ-ઘાસની ઝુંપડી, લયન-પર્વત ખોદી બનાવેલ ગૃહ, આપણ-દુકાન, ચૈત્ય-પ્રતિમા, દેવકુલ-શિખરયુક્ત દેવપ્રાસાદ, ચિત્રસભા-ચિત્રકર્મવાળો મંડપ, પ્રપા-પાણીની પરબ, આચનન-દેવાચન, આવસથ-પરિવ્રાજકનો મઠ. મંડપ-છાયાદિ માટે વસ્ત્રમય આશ્રયાદિ માટે પૃથ્વીકાયને હણે.

ભાજન-સુવર્ણાદિના પાત્ર, ભાંડ-માટીના પાત્ર અથવા લવણ આદિ વિકેચ. ઉપકરણ-ઉદ્ભૂખાદિ. તે વિવિધ હેતુથી પૃથ્વીકાયને તે મંદબુદ્ધિકો હણે છે. જલ - અપ્કાયિક, તેમાં મજજનક-સ્નાન, વસ્ત્ર ધાવન-વસ્ત્રોને ધોવા તે, શૌચ-આચન આદિ કારણે તેને હણે છે.

ઓદન આદિને રાંધતા-રંધાવતા પોતે અગ્નિ સળગાવે કે અગ્નિને બીજા પાસે ઉદ્ધિત કરાવે. વિદર્શન-અંધકારમાં રહેલ વસ્તુને પ્રકાશ કરવો. આ કારણે અગ્નિને હણે. તથા વ્યંજન-વાયુ ફેંકતો પંખો, તાલવૃંત-વીંછણો, પેહુણ-મચુરપંખ, કરતલ-હાથ, સર્ગપત્ર-વૃક્ષવિશેષના પાન, આવા બધાથી વાયુને ઉદીરક વસ્તુ વડે વાયુકાયને હણે.

અગાર-ઘર, પરિચાર-તલવારની મ્યાન કે વૃત્તિ. ભક્ષ્ય-મોદક આદિ, ભોજન-ઓદનાદિ, શયન-શય્યા, આસન-બેસવાનું સાધન, ફલક-ટેકા માટેનું પાટીયુ. તત-વીણા આદિ, વિતત-ટોલ આદિ, આતોધ-વાધ, વહન-ચાનપાત્ર, વાહન-ગાડા આદિ, ભવન-ચતુ:શાલા આદિ, વિટંક-કબુતરને બેસવાનું સ્થાન, જાલક-છિદ્રવાળું ઘરનો એક ભાગ, ઝરુખો. અર્ધચંદ્ર-સોપાન વિશેષ, નિર્યુહક-દ્વારની ઉપરના પડખે નીકળેલ લાકડુ, શાખા. ચંદ્રશાલિકા-અટારી, વેદિકા-વેદી, નિ:શ્રેણી-નિસરણી, દ્રોણી-નાની નાવ, ચંગેરી-મોટી કાઠ પાત્રી કે મોટી પટ્ટલિકા, કીલ-ખુંટો, મેઠક-મુંડક, સભા-આસ્થાયિકા, પ્રપા-જલદાન મંડપ, આવસથ-મઠ.

ગંધ-સૂર્ણ વિશેષ, માલ્ય-ફૂલ, અનુલેપન-વિલેપન, અંબર-વસ્ત્રો, ચૂપ-ચુગ, લાંગલ-હળ, મતિક-જેના વડે ખેતર ખેડ્યા પછી માટીને ભંગાય છે, કુલિક-એક પ્રકારનું હળ, સ્યંદન-રથ વિશેષ કેમકે રથ બે પ્રકારે છે - ચુદ્ધ રથ અને દેવચાન રથ, તેમાં ચુદ્ધ રથમાં કેડ પ્રમાણ વેદિકા હોય છે. શિબિકા-હજાર પુરુષ વડે વાહનીય કૂટાગાર શિખર આસ્થાદિત જંપાન વિશેષ, શકટ-ગાડી, ચાન-વિશેષ રૂપ શકટ, ચુગ્ય-ગોંડ દેશ પ્રસિદ્ધ બે હાથ પ્રમાણ વેદિકાથી શોભતી જંપાન વિશેષ. - X - X

- ગોપુર-નગર દ્વાર, પરિધા-આગળીયો, ચંત્ર-અરઘટ આદિ.

શૂલિકા-શૂળીનું લાકડું, પાઠાંતરથી શૂલક-કીલક વિશેષ, લઉડ-લકુટ, મુશુંદિ-પ્રહરણ વિશેષ, શતઘ્ની-મોટી લાકડી, પ્રહરણ-કરવાલ આદિ, આવરણ-ઢાંકણ, ઉપકર-માંચી આદિ ઘરના ઉપકરણ. આ બધું કરવાને માટે અને આવા અનેક કારણે તરુગણને હણે છે તથા કહેલ અને ન કહેલ, આવા પ્રકારના સત્ત્વ અને સત્ત્વ રહિતને હણે છે.

દંટ અને મૂટ એવા તે દારુણમતિઓ તથાવિધ ક્રોધ, માન, માયા, લોભથી તથા હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોકથી (હણે છે) વેદાર્થ-વેદને માટે અનુષ્ઠાન, જીવ-જીવિત કે જીત, ધર્મ-અર્થ-કામના હેતુથી સ્વવશ-સ્વતંત્ર, અવશ-પરતંત્ર, અર્થ અને અનર્થને માટે, પ્રસ અને સ્થાવરોને મંદબુદ્ધિઓ હણે છે. આ જ વાતને વિશેષથી કહે છે - સ્વવશ કે પરવશ કે સ્વ-પર વશ થઈને હણે છે. એ પ્રમાણે અર્થને માટે આદિ ત્રણ આલાવા કહેવા. એ પ્રમાણે હાસ્યાદિથી ચાર આલાવા, એ પ્રમાણે કુદ્ધ-લુબ્ધ-મુગ્ધ અને અર્થ-ધર્મ-કામયુક્ત જાણવા.

આ પ્રમાણે જેમ કરેલ, તેમ અત્યારે પ્રતિપાદિત કર્યું. - X - પાપીઓ જે રીતે પ્રાણવધ કરે છે તે કહે છે -

● સૂત્ર-૮ (અધ્યુરું) :-

તે હિંસક પ્રાણિ કોણ છે ? જે તે શૌકરિક, મત્સ્ય બંધક, શાકુનિક, વ્યાધ, કૂરકર્મી, વાગુરિકો દ્વીપિક, બંધનપ્રયોગ, તપ્ર, ગલ, જલ, વીરલ્લક, લોહજાલ, દર્ભ, કૂટપાશ આદિ હાથમાં લઈને ફરનારા હરિકેશ, શાકુનિક, બાજપદ્મી તથા જાલને હાથમાં રાખનાર, વનચર, મધમાખી-પોતઘાતમાં લુબ્ધક, મૃગના આકર્ષવા મૃગપાળનારા, સરોવર-દ્રહ-વાપી-તળાવ-પલ્લવને ખાલી કરાવનારા, પાણી કાઢીને કે પાણી આવવાનો માર્ગ રોકી જળાશયને સુકવનાર, વિષ કે ગરલ દેનારા, ઘાસ કે ખેતરને નિર્દયતાથી સળગાવનાર, કુરકર્મ કરનારા આ ઘણી મ્લેચ્છજાતિઓ છે. તે કોણ ?

શક, ચવન, શબર, બબ્બર, કાય, મુરુંડ, ઉદ, ભડક, તિતિક, પકવણિક, કુલાક્ષ, ગૌડ, સિંહલ, પારસ, કૌંચ, આંધ્ર, દ્રવિડ, વિલ્વલ, પુલિંદ, આરોષ, કૌંબ, પોકણ, ગાંધાર, બહલીક, જલ્લ, રોમ, માસ, બકુશ, મલય, ચુંચુક, ચૂલિક, કૌંકણ, મેદ, પલ્લવ, માલવ, મહુર, આભાધિક, અણકા, ચીન, લ્હાસિક, ખસ, ખાસિક, નેહુર, મરહક, મૌષ્ટિક, આરબ, ડોબલિક, કુહણ, કૈકય, હૂણ, રોમક, રુરુ, મરુક, ચિલાત, આ દેશોના નિવાસી, જે પાપમતિવાળા છે, [તેઓ હિંસામાં પ્રવૃત્ત રહે છે]

તેઓ જલચર, સ્થલચર, સનખપાદ, ઉરગ, નભશ્ચર, સંડાસી જેવી ચાંચવાળા આદિ જીવોનો ઘાત કરીને જીવનાર, તેઓ સંડાસી, અસંડાસી, પર્યાપ્તાને તથા આવા બીજાને આ અશુભલેશ્યા પરિણામીઓ [હણે છે.] તે પાપી, પાપાભિગમી, પાપરુચિ, પ્રાણવધ કરનારા, પ્રાણવધરૂપ અનુષ્ઠાન કર્તા, પ્રાણવધ કથામાં

અભિરમણથી તુષ્ટ (તે) ઘણાં પ્રકારે પાપ કરે છે.

તે પાપના ફળ-વિપાકને ન જાણતા ઘણાં ભયને નિરંતર વેદનાને, દીર્ઘકાળ પર્યંત દુઃખ વ્યાપ્ત નરક-તિર્યચ યોનિને વધારે છે. અહીં આયુ-ક્ષયથી સ્વવીને, અશુભકર્મ બહુલતાથી નરકમાં ઉપજે છે [તે નરક] ઘણી વિશાળ, વજ્રમય ભીંતવાળી, છિદ્ર-દ્વારરહિત, મૃદુતા રહિત ભૂમિતલ, કઠોર-વિષમ નરકરૂપી કારાગૃહ છે.

તે નરક મહાઉષ્ણ, તપ્ત, દુર્ગંધી, લોકોને સંઘેવ ઉદ્દેગકારી, બીભત્સ દર્શનીય, નિત્ય હિમપટલ શીતલ, કાળી લાગતી, ભયંકર, ગંભીર, રોમાંચ ઉભી કરી દેનારી, અરમણીય, નિષ્પ્રતિકાર વ્યાધિ-રોગ-જરાથી પીડિત, અતીવ નિત્ય અંધકાર તમિસ્રને કારણે ભયાનક, ગ્રહ-ચંદ્ર-સૂર્ય-નક્ષત્રની જ્યોતિ રહિત, મેદ-ચરબી-માંસના ટગલાથી યુક્ત, પુરુ-રુધિર વહેવાથી ભીની-ચિકણી-કીચડ જેવી ભૂમિ છે.

ત્યાંનો સ્પર્શ બળતી એવી લીંડીનો અગ્નિ કે ખૈરના અગ્નિ સમાન ઉષ્ણ, તલવાર-અસ્ત્રો કે કરવતની ધાર સમાન તીક્ષ્ણ, વિંછીના ડંખથી અધિક વેદનાદાયી અને અતિ દુસ્સહ છે. [તે નારકો] અગ્રાણ, અશરણ, કટુક દુઃખ-પરિતાપક છે. ત્યાં અનુબંધ નિરંતર વેદના છે. ત્યાં પરમાધામી દેવો વ્યાપ્ત છે. નારક જીવો અંતર્મુહૂર્તમાં ભવપ્રત્યયિક લબ્ધિથી તેમનું શરીર રચે છે. જે હુંડ, બીભત્સદર્શનીય, બીભત્સ, હાડકાં-સ્નાયુ-નખ-રોમ વર્જિત, અશુભ અને દુઃખ સહા હોય છે.

શરીર નિર્માણ પછી, પર્યાપ્તિ પ્રાપ્ત, પાંચે ઈન્દ્રિયોથી અશુભ વેદના વેદે છે. તે વેદના-ઉજ્જ્વલ, બલવતી, વિપુલ, ઉત્કટ, પ્રખર, પુરુષ, પ્રચંડ, ઘોર, ડરાવણી અને દારુણ હોય છે. તે કેવી છે ? કંદુ-મહાકુંભીમાં પકાવાય અને ઉકાળાય છે, તવા ઉપર સેકાય છે, ભુંજાય છે, લોટાની કડાઈમાં ઉકાળાય છે, તવા ઉપર સેકાય છે, ભુંજાય છે, લોટાની કડાઈમાં ઉકાળાય છે, બલિ ચડાવતા હોય તેમ તેના ટુકડે-ટુકડા કરાય છે. લોટાના તીક્ષ્ણ શૂળ જેવા કાંટાળા શાત્મલિ વૃક્ષના કાંટામાં અહીં-તહીં ઘસાડાય છે, લાકડાની જેમ વિદારાય છે, અવકોટક બંધન, સેંકડો લાઠીથી પ્રહાર, ગળામાં ગાળીયો બાંધી લટકાવવા, શૂળ વડે ભેદવા, ખોટા આદેશથી ઠગવા, ખિંસા વડે અવમાનના, પૂર્વભવના પાપોની ઘોષણા કરી વધભૂમિમાં ઘસડી જવો અને સેંકડો પ્રકારના દુઃખ તેને આપવામાં આવે છે.

● વિવેચન-૮ :-

કચરે. તેમાં કૃષ્યાદિ કારણે કોણ પ્રાણીને હણે છે, પ્રશ્ન છે. ઉત્તરમાં કહે છે - શૌકરિક આદિ શૂકર - શીકાર કરે તે, શાકુનિક-પક્ષીને હણે તે. - X - વાગુરિક-મૃગ બંધન વિશેષથી ચરે છે તે. દ્વીપિક-ચિત્રક, મૃગને મારવા માટે બંધનપ્રયોગ-બંધોપાય. તપ્ત-તરકાંડ વિશેષ, મત્સ્યના ગ્રહણ માટેની નાની નૌકા.

ગલ-માછલી પકડવાનો કાંટો, જાલ-મત્સ્યબંધન વીરલ્લક-બાજ, આયસી - લોટાની કે દર્ભમયી જાળ, વાગુરી-મૃગબંધન વિશેષ, તે પીંજરા આદિમાં રાખેલ છેલિકા-બકરી, જેના વડે ચિતા આદિને પકડાય છે. અથવા કૂટ એટલે મૃગાદિ ગ્રહણ ચંત્ર. આ બધું હાથમાં લઈને ફરનાર. ક્યાંક દીવિય એવો પાઠ છે, દીપિક - ચિત્રક વડે ચરે છે, તે.

હરિકેશ-ચાંડાલ વિશેષ, કુણિક-સેવક વિશેષ, ક્યાંક સાઝળિય - પાઠ છે, પક્ષી વડે ચરે છે, તે શાકુનિક. વિદંશક-શ્યેનાદિ, પાશ-શકુનિબંધન વિશેષ જેના હાથમાં છે તે. વનચરક-શબર, લુબ્ધક-વ્યાધ, - X - ણીયાર - મૃગના ગ્રહણ માટે હરણીને પોષનાર, પર્ણિયાર - પ્રકૃષ્ટ એણીયાર. સર-સરોવર, હૃદ-નદી, દીર્ઘિકા-વાવ, પલ્લવ-ક્ષુદ્ર જળાશય, પરિગાલન-શુકિત, શંખ, મત્સ્યાદિના ગ્રહણ માટે જળ કાઢી લેવું, મલન-મર્દન, શ્રોતબંધન-જળનો પ્રવેશ રોકવા માટે જળ આશ્રવને શોષવવો, વિષ-કાલકૂટ, ગરલ-દ્રવ્ય સંયોગવિષ. ઉત્તૃણ-ઉગેલતૃણ, વલ્લર-ખેતર, દવાગ્નિ-વનને બાળવું. તેથી નિર્દય, પલીવગ-પ્રદીપક.

આવી કુર કર્મ કરનારી ઘણી મ્લેચ્છ જાતિઓ છે. જેમકે - શક, યવન ઈત્યાદિ નામો સૂત્રાર્થમાં જણાવ્યા. વિશેષ એ કે - મરહટ્ટ એટલે મહારાષ્ટ્ર અને પાઠાંતરથી મૂટ. વિષયવાસી-દેશવાસી આ પાપમતિક છે. તથા જલચર અને સ્થલચર, તેમાં સણહપય-સનખપદા સિંહાદિ, ઉરગ-સર્પ, ખહચર-ખેચર, સંદંસ-તુંડ, સાણસી આકારની ચાંચવાળા પક્ષી. તેઓ જીવના ઉપદાતથી જીવનારા છે. કેવા જીવોને ? પર્યાપ્તા સંડી અને અસંડી જીવોને. - X - પ્રાણાતિપાત કરણ-પ્રાણિવધ અનુષ્ઠાન, પાપ-પાપનું અનુષ્ઠાન કરનાર, પાપાભિગમ-પાપ જ ઉપાદેય છે, તેવા મતવાળા, પાપરુચિ-પાપ જ ઉપાદેય છે, તેવી શ્રદ્ધાવાળા. - X - પાપ-પ્રાણવધરૂપ કરીને ઘણાં પ્રકારે સંતુષ્ટ થાય છે.

ઉપર મુજબ પ્રાણવધ કરનારને પ્રતિપાદિત કર્યા, હવે પ્રાણવધનું જે ફળ મળે છે, તેને કહે છે - તે પ્રાણવધરૂપ પાપનો ફળવિપાક, ફળ-વૃક્ષસાધ્ય માફક, વિપાક-કર્મોનો ઉદય. અચાણમાણ-અજાણતા જ, વર્ધ્યંતિ-નરક, તિર્યચ યોનિની વૃદ્ધિ કરે છે. તે વૃદ્ધિ, પુનઃ પુનઃ તેમાં ઉત્પાદક હેતુ કર્મ બંધનથી છે. તેઓ કેવા છે ? જેને મહત્ ભય છે તે મહાભયા, અવિશ્રામવેદના-વિશ્રાંતિરહિત અશાતા વેદના દીર્ઘકાલ માટે ઘણાં શારીરિક-માનસિક દુઃખ વડે વ્યાપ્ત રહે છે. તે નરક-તિર્યચયોનિમાં આ - મનુષ્ય જન્મ પામીને મરણ થતાં તે કલુષકર્મ પ્રચુરો ઉપજ છે.

[તે નરક] ક્ષેત્ર અને સ્થિતિ વડે મોટા છે. વજ્રમય ભીંતવાળા, રુન્દા-વિસ્તીર્ણ, નિઃસંધિ-છિદ્રરહિત, દ્વાર રહિત, નિર્માર્દવ-કર્કશ ભૂમિવાળા છે, તે નરકોનો ચ્ચર - કર્કશ સ્પર્શ છે, વિષમ-નિમ્નઉન્નત, નિરચગૃહ સંબંધિ જે ચારક-કુડ્યકુટ, નારકની ઉત્પત્તિ સ્થાનભૂત. - X - મહોષ્ણ-અતિ ઉષ્ણ, નિત્યતપ્ત, દુર્ગંધ-અશુભ ગંધ, આમગંધ અર્થાત્ કુણિત. ઉદ્ધિજયતે-જેનાથી ઉદ્ધિગ્ન થવાય તે, ઉદ્દેગજનક. બિભત્સ દર્શનીય-વિરુપ, નિત્ય-સદા, હિમપટલ-હિમવૃંદ જેવા શીતલ, તથા કાલોવભાસ-જેની

પ્રભા કાળી છે તે. ભીમ અને ગંભીર, તેથી રોમાંચિત. નિરભિરામ-અરમણીય, નિષ્પ્રતીકાર-જેની ચિકિત્સા સંભવ નથી તેવી વ્યાધિ-કુષ્ઠ આદિ, જ્વર-તાવ, રોગ-સઘઘાતી જ્વર-શૂલાદિ, તેના વડે પીડિત. અહીં નારકધર્મના અધ્યારોપથી નારકોના વિશેષણ કહ્યા.

અતીવ-પ્રકૃષ્ટ, નિત્ય-શાશ્વત અંધકાર જેમાં છે તે. તિમિસ્સ-તમિસ્સ ગુફાવત્ જે અંધકાર પ્રકર્ષા છે તે અથવા અતીવ નિત્ય અંધકાર અને તમિસ્સથી છે જે તે. તેથી વસ્તુ પ્રતિ ભય જેમાં છે તે. ગ્રહ-નક્ષત્રાદિ પ્રકાશ રહિત. અહીં જ્યોતિષ્ક શબ્દથી 'તારા' લેવા.

મેદ-શરીરની ઘાતુ, વસા-ચરબી, માંસ-પિશિત, તેનો સમૂહ, પોચ્યઽ-અતિ ગાઢ, પૂચ્ચુધિર-પકવ રક્ત શોષિત. ઉત્કીર્ણ-મિશ્રિત, વિલિન-જુગુપ્સિત, ચિક્કણ-ચોટી જતી, રસિક-શારીર રસ વિશેષ. વ્યાપન્ન-વિનષ્ટ સ્વરૂપ, તેથી જ કુચિત, તે જ ચિક્કળલ-પ્રબળ કર્દમ-કાદવ જેમાં છે તે. તથા કુકૂલાનલ-લીંડીનો અગ્નિ મુર્મુર-ભસ્માગ્નિ, - X - વૃશ્ચિકડંડ-વીંછીના પુંછડાનો ડંબ. આવી ઉપમાઓ જેની છે, તે પ્રકારે અતિ દુસ્સહ સ્પર્શ જેમાં છે, તે.

અગ્રાણ આદિ પૂર્વવત્, કટુક-દારુણ દુઃખ વડે પરિતાપિત કરાય છે જેમાં તે અગ્રાણાશરણ કટુક દુઃખ પરિતાપના જેમાં છે તે. અનુબદ્ધ - અત્યંત નિરંતર વેદના જેમાં છે તે. યમ-દક્ષિણદિક્પાલ, પુરુષ-અંબ આદિ અસુર વિશેષ. તે યમપુરુષોથી વ્યાપ્ત. ઉત્પન્ન થઈને (નારકો) અંતર્મુહૂર્તમાં-કાલમાનવિશેષ, લબ્ધિ-વૈકિયલબ્ધિ ને ભવપ્રત્યય-ભવલક્ષણ હેતુ અંતર્મુહૂર્ત લબ્ધિ તેના વડે શરીર કરે છે, તે પાપીનું શરીર કેવું છે ? હુંડ-સર્વત્ર અસંસ્થિત, બીભત્સ, દુર્દર્શનીય, બીહણગ-ભયજનક. અશુભગંધ અને તે દુઃખનું અસહ્યપણું શરીર બનાવ્યા પછી-ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, આનંદપ્રાણ પર્યાપ્તિ, ભાષા-મન:પર્યાપ્તિને પ્રાપ્ત.

આ પાંચે ઈન્દ્રિય વડે દુઃખને વેદે છે. મહાકુંભીમાં પકાવે ઈત્યાદિ દુઃખના કારણો છે. આ અશુભ વેદના દુઃખરૂપ છે. તે કેવી છે ? ઉજ્જ્વલ-અતિ ગાઢ, બલા-બલવતી, નિવારવી અશક્ય, વિપુલ-સર્વ શરીર અવયવ વ્યાપી, પાઠાંતરથી મન-વચન-કાયાને પરાભવ કરનારી અર્થાત્ ત્રિતુલા. ઉત્કટ-પ્રકર્ષના અંત સુધીની. ખર-અમૃદુ, શીલાવત્, જે દ્રવ્ય તેના સંપાતથી જનિત, પુરુષ-કર્કશ - X - પ્રચંડ-શીઘ્ર શરીર વ્યાપક, પ્રચંડ-ઘોર, જલ્દી ઔદારિક શરીરના જીવિતનો ક્ષય કરનારી. બીહણગ-ભયને ઉત્પન્ન કરનારી, દારુણ. તેને વેદે છે.

તે કેવી છે ? કંદુ-લોઠી, કડાઈ, મહાકુંભી-મોટા મુખવાળી. તેમાં ભોજનની જેમ પકાવે છે. પચ્છણ - પચન વિશેષ, તવગ-તાપિકા, - X - બ્રાહ્મ-અંબરીષ, ભર્જન-પાક વિશેષ કરવો તે. ચણાની જેમ ભુંજવા. તથા લોટાની કડાઈમાં ઈક્ષુરસની જેમ ઉકાળવા. કોટ્ટ-ક્રીડા, તેના વડે બલિ આપવો - ચંડિકાદિ સામે બકરાની જેમ બલી ચડાવવી. અથવા પ્રાકારને માટે બલિ આપવી. તેનું કુટ્ટન-કુટિલત્વ કરણ અથવા વિકળ કરવો. અથવા કુટ્ટીને ચૂર્ણ કરવો. શાત્મલિ-વૃદ્ધ વિશેષના તીક્ષ્ણાગ્ર

જે લોટાના કાંટા, તેમાં આમથી તેમ ઘસેડવા. સ્ફાટન-એક વખત ફાડવું, વિદારણ-વિવિધ પ્રકારે ફાડવું. અવકોટક બંધન-હાથ અને મસ્તકને પૂષ્ટદેશમાં બાંધવા. સેંકડો લાકડી વડે તાડન કરવું. ગલક-કંઠમાં, ઉલ્લંબન-વૃક્ષની શાખાએ બાંધીને લટકાવવા તે ગલક બલોલ્લંબન.

શૂલાગ્રભેદન-શૂલના અગ્ર ભાગ વડે ભેદવા. આદેશ પ્રપંચ-અસત્ય અથદિશથી ઠગવા. ખિંસન-નિંદવું તે, વિમાનના-અપમાન કરવા રૂપ, વિદુદ્ધપણિજજણાણિ-“આવા પાપીઓ પોતાના કરેલા કર્મના પાપફળ પામ” એમ વચન વડે ઘોષણા કરીને વધ્યાભૂમિએ લઈ જવાય છે. તે જ માતા-જેની ઉત્પત્તિ ભૂમિ છે, તેમાં વધ્ય જીવોને સેંકડો પ્રકારના દુઃખ અપાય છે - તે પાપી ઉક્ત કર્મે દુઃખ પામે છે.

● સૂત્ર-૮ :- [અધુરેથી]

[આ પ્રકારના નારક જીવો] પૂર્વ કર્મના સંચયથી સંતાપ્ત, મહાઅગ્નિ સમાન નરકાગ્નિથી તીવ્રતા સાથે સળગતો રહે છે. તે જીવ ગાઢ દુઃખ-મહાભય-કર્કશ, શારીરિક-માનસિક બંને અશાતા વેદનાને તે પાપકર્મકારી ઘણાં પલ્લોપમ-સાગરોપમ સુધી વેદે છે. યથાયુષ્ક ક્રુણાવસ્થામાં રહે છે, યમકાયિક દેવોથી ગ્રાસિત રહે છે, ભયભીત રહી શબ્દ [અવાજો] કરે છે, તે કઈ રીતે અવાજો કરે છે ?

હે અજ્ઞાતબંધુ ! હે સ્વામી ! બ્રાતા ! બાપ ! તાત ! જિતવાન્ ! મને છોડી દો. મરી રહ્યો છું, દુર્બલ છું, હું વ્યાધિ પીડિત છું. તમે અત્યારે આવા દારુણ અને નિર્દય કેમ છો ? મને મારો નહીં, મુહૂર્તભર શ્વાસ તો લેવા દો. કૃપા કરો. રોષ ન કરો. વિશ્રામ તો લઈ, મારું ગળું છોડી દો, હું મરી રહ્યો છું, હું તરસથી પીડિત છું, મને પાણી આપો. - - ત્યારે નરકપાલ કહે છે -

આ વિમળ શીતલ જળ લે, એમ કરીને ઉકળતા શીશાનો રસ તે નારકના મોઢામાં રેડી દે છે. તે નરકપાલને જોઈને જ તેના અંગોપાંગ કાંપે છે, નેત્રોથી આંસુ ટપકે છે. પાછો તે કહે છે - મારી તૃષા શાંત થઈ ગઈ. આવા ક્રુણ વચનો બોલતો, ચારે દિશા-દિશિમાં જોવા લાગે છે. તે અગ્રાણ, અશરણ, અનાથ, અબાંધવ, બંધુથી વંચિત, ભયથી ઉદ્વિગ્ન થઈને મૃગની જેમ નાસવા માંડે છે. ભાગતા એવા તેને કોઈ કોઈ અનુકંપા વિહિત યમકાયિક ઉપહાસ કરતા, તેને બળથી પકડી લે છે.

ત્યારપછી તેના મુખને લોટાના ડંડાથી ખોલી ઉકળતું શીશુ નાંખે છે, તેનાથી તે દાઝતો ભયાનક આર્તનાદ કરે છે. કબુતરની માફક તે ક્રુણાજનક આર્કંદન કરે છે, રડે છે, ચીત્કાર તો અશ્રુ વહાવે છે, વિલાપ કરે છે. નરકપાલ તેને રોકીને બાંધી દે છે. ત્યારે આર્તનાદ કરે છે, હાહાકાર કરતાં બબડે છે. ત્યારે નરકપાલ કુપિત થઈ, તેને ઉંચા ધ્વનિથી ઘમકાવે છે. કહે છે - પકડો, મારો, છેદો, ભેદો, ચામડી ઉતારો, નેત્ર ખેંચી લો, કાપો, ટુકડા કરો, વારંવાર હણો, વિશેષ હણો, મુખમાં શીશુ રેડો, ઉઠાવીને પટકો, ઘસેડો.

પછી કહે છે - બોલતો કેમ નથી ? તારા પાપકર્મો અને દુષ્કૃતો યાદ કર. આ રીતે નરકપાલના કર્કશ ધ્વનિની ત્યાં પ્રતિધ્વનિ થાય છે, આ શબ્દ સંકુલ નારકને સદા ત્રાસદાયી હોય છે, જેમ કોઈ મહાનગરમાં આગ લાગતા ઘોર શબ્દ થાય છે, તેમ નિરંતર યાતના ભોગવતા નારકોનો અનિષ્ટ ઘોષ ત્યાં સંભળાય છે. તે યાતનાઓ કેવી છે ? - તે કહે છે -

અસિવન, દર્ભવન, યંત્રપ્રસ્તર, સોય, તલ, ક્ષાર, વાવ, ઉકળતા શીશાથી ભરેલ વૈતરણી, કંદબવાલુકા, જલતી ગુફામાં રુંધવા, ઉષ્ણોષ્ણ-કંટકાકીર્ણ દુર્ગમ ઉબડખાબડ માર્ગમાં રથમાં બેડીને ચલાવે છે. લોહમય માર્ગમાં ચલાવે છે અને ભારી ભાર વહન કરાવાય છે.

તેઓ પરસ્પર સેંકડો શસ્ત્રોથી વેદના ઉદીરે છે. આ વિવિધ આયુધ કયા છે ? તે શસ્ત્ર-મુદ્ગર, મુસુંડી, કરવત, શક્તિ, હળ, ગદા, મૂસલ, ચક્ર, કુંત, તોમર, શૂળ, લાઠી, ભિંડિમાર, સહ્લલ, પહ્લિસ, ચર્મોષ્ટ, દુદાણ, મૌષ્ટિક, અસિ, ફલક, ખડ્ગ, ચાપ, નારાય, કનક, કર્તિકા, વસૂલા, પરશુ, ટંક. આ બધાં શસ્ત્ર તીક્ષ્ણ અને નિર્મલ છે. આ અને આવા પ્રકારના અન્ય વૈકિય શસ્ત્રો વડે પણ પરસ્પર તીવ્ર વેરથી વેદનાની ઉદીરણા કરે છે.

તેમાં મુદ્ગર પ્રહારથી ચૂર્ણ, મુસુંડીથી ભાંગવું, દેહનું મથન, યંત્રોથી પીડન કરાતા ફડફડાતા તેના શરીરના ટુકડે-ટુકડા કરાય છે. કેટલાંકને ચામડી સહિત વિકૃત કરાય છે, કાન-હોઠ-નાક-પગ સમૂલ કાપી નંખાય છે. તલવાર, કરવત, તીક્ષ્ણ ભાલા અને ફરસીથી ફાડી દેવાય છે, વસુલાથી છોલાય છે, શરીરે ઉકળતુ-ખારુ જળ સિંચાય છે, જેનાથી શરીર બળે છે. ભાલાની અણીથી ભેદાય છે, સર્વ શરીર જર્જરિત કરાય છે. તેનું શરીર સૂળી જાય છે અને તે નારકો પૃથ્વી ઉપર લોટવા માંડે છે.

નરકમાં મદોન્મત, સદા ભૂખથી પીડિત, ભયાવહ, ઘોર ગર્જના કરતા, ભયંકર રૂપવાળા ભેડીયા, શિકારી, કુતરા, ગીધડ, કાગડા, બિલાવ, અષ્ટાપદ, ચિત્તા, વાઘ, શાર્દૂલ, સીંહ નારકો ઉપર આક્રમણ કરે છે. મજબૂત દાઢોથી શરીરને કાપે છે, ખેંચે છે, અતિ તીક્ષ્ણ નખોથી ફાડે છે. પછી ચોતરફ ફેંકી દે છે. નારકોના શરીર બંધન ટીલા પડે છે, અંગોપાંગ વિકૃત અને પૃથક્ થઈ જાય છે. પછી દેટ અને તીક્ષ્ણ દાઢો, નખો અને લોટા જેવી અણીયાળી ચાંચવાળા કંક, કુરર, ગિધ આદિ પક્ષી તથા ઘોર કષ્ટ દેનારા કાકપક્ષીના મુંડ કઠોર-દેટ-સ્થિર લોહમય ચાંચોથી નારકો ઉપર ઝપટે છે. પાંખોથી આઘાત આપે છે, તીક્ષ્ણ નખોથી જીભ બહાર ખેંચી લે છે, આંખો કાઢી લે છે. નિર્દયતાથી તેમનું મુખ વિકૃત કરી દે છે. આવી યાતનાથી પીડિત તે નારકો રડે છે, ઉછળે છે, નીચે પડે છે, ભ્રમણ કરે છે.

પૂર્વ કર્મોદયને આધીન, પશ્ચાતાપથી બળતા, ત્યાં-ત્યાં, તે-તે પૂર્વકૃત કર્મોને નિંદતા, અત્યાંત ચીકણા દુઃખોને અનુભવીને, પછી આયુક્ષયથી નરકથી

નીકળીને ઘણાં જીવો તિર્યચ યોનિમાં ઉપજે છે, ત્યાં પણ અતિ દુઃખી, દારુણ, જન્મ-મરણ-જરા-વ્યાધિરૂપ અરઘટ્ટમાં ફરે છે. તે જલચર, સ્થલચર, ખેચરના પરસ્પર ઘાત-પ્રત્યાઘાતના પ્રપંચ ચાલતા રહે છે. આ દુઃખ જગત્માં પ્રગટ દુઃખો તે બિચારા દીર્ઘકાળ પામે છે.

તે દુઃખ કેવા છે ? શીત, ઉષ્ણ, તરસ, ભુખ, વેદનાનો અપ્રતિકાર, અટવીમાં જન્મ, નિત્ય ભયથી ગભરાવું, જાગરણ, વધ, બંધન, તાડન, અંકન, નિપાતન, અસ્થિભંગન, નાકછેદન, પ્રહાર, દુર્મન, ઇવિચ્છેદ, અભિયોગ, પાવનક, અંકુશાદિથી દમન, ભારવહનાદિ. માતા-પિતાનો વિયોગ, શોકથી અતિ પીડાવું, શસ્ત્ર-અગ્નિ-વિષથી આઘાત, ગર્દન અને શીંગડાનું વળી જવું, મરણ, ગલ કે જાલમાં ફસાઈને બહાર નીકળવું, પકાવું, કપાવું, જાવજીવ બંધન, પીંજરે પડવું, સ્વયૂથથી કાઢી મૂકવું, ઘમણ, દોહવાવું, ગળે દંડો બંધાવો, વાડામાં ઘેરાવું, કીચડવાળા પાણીમાં ડૂબવું, જળમાં ઘુસેડાવું, ખાડામાં પડતા અંગ-ભંગ થવા, વિષમ માર્ગે પડવું, દાવા-નળની જવાળામાં બળવું, ઇત્યાદિ કષ્ટોથી પરિપૂર્ણ એવી તિર્યચગતિમાં તે પાપી નરકમાંથી નીકળીને ઉત્પન્ન થાય છે.

આ રીતે તે હિંસાનું પાપ કરનારા પાપી સેંકડો પીડાથી પીડાઈ, નરકથી આવી, પ્રમાદ-રાગ-દ્વેષને કારણે બહુ સંચિત અને અવશેષ કર્મોના ઉદયવાળા અત્યાંત કર્કશ અશાતાદાયી કર્મોથી દુઃખપાત્ર થાય છે.

● વિવેચન-૮ :-

પુલ્લકમ્મકયં પૂર્વકૃત કર્મના સંચયથી પ્રાપ્ત સંતાપા તથા નરક જ અગ્નિ તેના વડે મહાગ્નિથી પ્રદીપ્ત તથા પ્રકૃષ્ટ દુઃખરૂપ બે પ્રકારની વેદના વેદે છે. કેવી ? જેમાં મહદ્ભય છે તે તથા કર્કશ, કઠિન દ્રવ્યના ઉપનિપાતથી જનિત હોવાથી. અસાતા-અશાતા વેદનીય કર્મના ભેદથી ઉત્પન્ન શારીરી અને માનસી, તીવ્રાનુભાગ બંધજનિત પાપકર્મકારી, તથા ઘણાં પત્યોપમ-સાગરોપમો કરુણા-દયાના પાત્ર થઈને રહે છે.

પૂર્વોક્ત પાપકર્મકારી, યથાબદ્ધ આયુ ગાટ વેદનાથી બહાર આવતા નથી. યમકાયિક-દક્ષિણ દિક્ષપાલ દેવ નિકાય આશ્રિત અસુર-અંબાદિ વડે ત્રાસિત-ભય ઉત્પન્ન કરાયેલ, શબ્દ-આર્તસ્વર કરે છે. તે ડરેલા આવું બોલે છે - હે અવિભાવનીય સ્વરૂપ ! સ્વામી ! ભાઈ ! આદિ ! મને છોડો, હું મરું છું, દુર્બલ અને વ્યાધિ પીડિત મને કેમ કરો છો ? દારુણ-રૌદ્ર, નિર્દય-નિર્દૃષ, મને પ્રહાર ન કરો. મને એક મુહૂર્ત માટે શ્વાસ તો લેવા દો. મારા ઉપર કૃપા કરો, રોષ ન કરો. હું વિશ્રામ કરી લઉં. મારા ગ્રીવા બંધનને છોડો, તેનાથી હું મરી રહ્યો છું - તથા -

મને ગાટ-અત્યાંત તરસ લાગી છે, મને પાણી આપો. જ્યારે નારકો આમ કહે ત્યારે નરકપાલ જે કહે છે, તે બતાવે છે - જો તું તરસ્યો છે, તો “હંતા” એમ આમંત્રણ વચન કહે છે. “આ પાણી પી” એમ કહી નરકપાલ તેને કળશ વડે અંજલિમાં શીશુ રેડે છે. તે જોઈને તેનું આખું શરીર કંપે છે. ગળતા આંસુવાળી આંખે

કહે છે, મારી તૃષા છીપાઈ ગઈ છે. આવા કરુણા વચન બોલતો, વિલાપ કરતો, એક-બીજી દિશામાં જોતો-જોતો અપ્રાણ-અનર્થ પ્રતિઘાત વર્જિત, અશરણ-અર્થકારક રહિત, અનાથ-યોગ ક્ષેમકારિ રહિત, અબાંધવ-સ્વજનરહિત, વિદ્યમાન બાંધવ રહિત, આ બધાં પદો કથંચિત્ એકાર્થક છે, તે અનાથતાનો પ્રકર્ષ કહેવા માટે છે. [આવો થઈને તે] પલાયન થવા જાય છે. કેવી રીતે ?

મૃગની જેમ ભયથી ઉદ્વિગ્ન થઈને. નાસતા એવા તેને દયા વગરના ચમકાચિકો પકડે છે. મોટું ઉઘાડીને લોહદંડ વડે કલકલ કરતા શીશાને મોઢામાં નાંખે છે. તે અંબ આદિ ચમકાચિકો ઉપહાસ કરે છે. ત્યારે નારકો તે તપ્તપ્રપુ વડે દગ્ધ થઈ વિલાપ અને બડબડાટ કરે છે. તે વચનો કેવો છે ? ભીમ-ભયકારી, વિસ્વરાણિ-વિકૃત શબ્દો તથા કારુણ્યકારી રુદ્ધન કરે છે. - X - પ્રલપિત-અનર્થભાષણ, વિલાપ-આર્ત સ્વર કરણ, આકંઠિત-ધ્વનિ વિશેષ કરવો તે. રુદ્ધ-અશ્રુ વિમોચન, રુદિતં-ચિત્કાર કરવો. તથા પરિદેવિતા-વિલાપ કરતા, બીજી વાયનામાં પરિવેપિતા-પ્રકંપતા એવા રુદ્ધ અને બદ્ધક જે નારકો તેનો જે આસ્વ, તેના વડે વ્યાપ્ત તથા નિસૃષ્ટ-નારકથી વિમુક્ત કે આત્યંતિક.

રસિત-શબ્દ કરેલ, ભણિત-અવ્યક્ત વચન કરેલ, કુપિત-કોપ કરેલ, ઉત્કૃષ્ટિત-અવ્યક્ત મહાધ્વનિ કરેલ તે નરકપાલો તેમને તર્જના કરતા કહે છે - હે પાપી ! તું જાણે છે. ઈત્યાદિ - X - લકુટાદિ વડે પ્રહાર, ખડ્ગાદિ વડે છેદે, બાલાદિ વડે ભેદે, જમીન ઉપર પટકે. આંખને બહાર ખેંચી લે. ક્ત-નાક આદિ કાપી નાંખે, વિકૃત-વિવિધ પ્રકારે છેદે. - X - ભંજ-મર્દન કરે, હન-તાડના કરે, હન-તાડના કરે, વિહણ-વિશેષ તાડના કરે. વિચ્છુભ-મોટું ફાળીને શીશું રેડે. ઉચ્છુભ-અધિકતાથી પ્રક્ષેપે. આકૃષ-સામે આકર્ષ કરે, વિકૃષ-વિપરીત વિકર્ષણ કરે. કેમ બોલતો-જાણતો નથી ? હે પાપી ! તારા દુષ્કૃત્યો યાદ કર. નરકપાલો આમ બોલે છે ત્યારે તેના પડઘા પડે છે. તે શબ્દોથી નારકને ત્રાસ થાય છે - X -

કેવો ત્રાસ ? તે કહે છે, કદર્થના કરાતા તે નરકવર્તીઓ બળતા એવા મહાનગરના ઘોષ સમાન નિર્ઘોષ-મહાધ્વનિ, અનિષ્ટ શબ્દને સાંભળે છે. યાતના વડે કદર્થના કરાતા, કેવી ? અસિવન - ખડ્ગાકાર પત્રવન, દર્ભવન પ્રસિદ્ધ છે. દર્ભ પત્ર છેદક અને તેનો અગ્રભાગ ભેદક હોય છે, તે યાતનાના હેતુપણે કહેલ છે. ચંત્રપ્રસ્તર-ઘંટી આદિ પાષાણ. ચંત્ર મુક્ત પાષાણ અથવા ચંત્ર અને પાષાણ. સૂચીતલ-ઉર્ધ્વમુખ-શૂચીક ભૂતલ, ક્ષારવાચ્ય-ક્ષાર દ્રવ્યથી ભરેલ વાપી. કલકલંત-કલકલ કરતા જે શીશાથી ભરેલ વૈતરણી નામક નદી. કદંબ પુષ્પાકાર વાલુકા, ગુહા-કંદરા. તેવા અસિવનાદિમાં જે ફેંકવા. ઉષ્ણોષ્ણ-અત્યુષ્ણ. કંટર્થલ્લ-કંટકવાળી, દુર્ગમ-કૃચ્છ્રગતિક, રથ-શકટ. - X - લોહપથ-લોમચમાર્ગ.

- X - હવે કહેવાનાર વિવિધ આયુધ વડે પરસ્પર વેદના ઉદીરે છે. તે આ - મુદ્ગર-લોઢાનો ઘણ, મુસુંદી-પ્રહરણ વિશેષ, ક્કચ-કરપત્ર, શક્તિ-ત્રિશૂળ, હલ-લાંગલ, ગદા-લકુટ વિશેષ, તોમર-બાણ વિશેષ, ભિંડિમાલ-પ્રહરણ વિશેષ, સદ્ધલ-

બલ્લ, પદ્ધિસ-પ્રહરણ વિશેષ, ચર્મેષ્ટ-ચર્મવિષ્ટિત પાષાણ, દુઘણ-મુદ્ગર, મૌષ્ટિક-મુદ્ધિપ્રમાણ પાષાણ, અસિખેટક-તલવાર સહિત મ્યાન, ચાપ-ધનુષ્, નારાય-બાણ, કણક-બાણ વિશેષ, કલ્પની-કર્તિકા, વાસી-કાષ્ટતક્ષક ઉપકરણ વિશેષ, પરસુ-કુહાડી. તે ટંકતીક્ષણ, અગ્રતીક્ષણ અને નિર્મલ. - X - બીજા પણ આવા અનેક અશુભ વૈક્રિય સેંકડો પ્રહરણ વડે ઘાત કરે છે.

અનુબદ્ધતીવ્રવેરા-અવિસ્તીર્ણ ઉત્કટ વૈરભાવ, અન્યોન્ય વેદનાને ઉદીરે છે. ત્રણ નારક સુધી નરકપાલ છે, પછી નરકપાલના ગમનનો અભાવ છે. પછીના નરકમાં પરસ્પર હણવા માટે વેદના ઉદીરણા વડે, મુદ્ગર પ્રહારથી ચૂર્ણિત, મુસુંદી વડે ભાંગે છે, દેહને વલોવે છે. ચંત્ર પીડન વડે છેદે છે.

કોઈ નરકમાં ચર્મ સહિત વિકૃત-પૃથક્કૃત્ ચર્મા હોય છે. તથા કાન, ઓઠ, નાકને ઉચ્છેદેલ, છિન્ન હાથ-પગવાળા. અસિ-કકચ-તીક્ષણ-કુંત-પરશુ પ્રહાર વડે વિદારિત. જેમના અંગોપાંગ છેદી નંખાયા છે તે. કલકલ-કલકલાય કરતા ક્ષાર વડે જે પરિક્ષિપ્ત છે, તેના વડે ગાઠ રીતે જેના ગાત્ર બળે છે તે. કુંતાગ્ર વડે ભેદાયેલ જર્જરિત સર્વ દેહ જેનો છે તે, ભૂતલે જે લોટે છે. જેના અંગોપાંગ સૂત્રી ગયા છે તે. બીજી વાયનામાં કહે છે - જીભ લબડી ગઈ છે, તેવો. ભૂમિતળે લોટતા તે વૃકાદિથી વિદારાય છે.

તેમાં વૃક-ઈહામૃગ, સુણગ-કૌલેયક, શૃગાલ-ગોમાવચ, કાક-કાગડો, માર્જાર-બિલાડી, સરભ-પરાશર, દ્વીપિક-ચિત્રક, વિગ્ધય-વ્યાઘના સંતાન, શાર્દૂલ-વ્યાઘ. આ બધાં દૃપ્ત, ભુખ્યા, ભોજનરહિત, ઘોર-દારુણક્રિયાકારી, આરસંત-ચીત્કાર કરતા, ભીમરૂપ જે છે તે. દટ દાટો વડે ગાઠ આક્રમણ કરતાં. ડક્ક-ડસતા, કક્કિય-કૃષ્ટ, આકર્ષિત. સુતીક્ષણ નખ વડે જેનો ઉર્ધ્વ દેહ ફાડેલ છે. વિદિપ્યંતે-વિખેરે છે.

તે કેવા છે ? વિમુક્ત સંધિબંધન - શરીરના સાંધાને શીથીલ કરી દીધા છે, તથા અંગોને વિકલ કરેલા છે. કંક-પક્ષિ વિશેષ, કુરર-ઉત્કોશ, ગૃધ્ર-શકુનિ વિશેષ, ઘોર કષ્ટ-અતિકષ્ટ દાતા જે કાગડા, તેનો સમૂહ. ખર-કર્કશ, સ્થિર-નિશ્ચલ, દટ-અભંગુર નખો જેના છે તે. તથા લોઢા જેવી ચાંચવાળા. - X - પાંખ વડે આહત કરે છે, તીક્ષણ નખ વડે વિદિપ્ત, જીભ ખેંચી કાઢે છે. તેના લોચન નિર્દય અને કૃપારહિત છે.

ઉલ્લુગ-અવરુગણ, ભગ્ન, વિકૃત વદન જેના છે તે પાઠાંતરથી છિન્ન, વિકૃત ગાત્રવાળા. ઉત્કોશંત-કંદન કરતા પશ્ચાદનુશયેન-પશ્ચાતાપ વડે બળતા, નિંદંત-જુગુપ્સા કરતા, પૂર્વભવમાં કરેલ કર્મો, પાપક-પ્રાણાતિપાતાદિ. તર્હિ-ત્ત્સ્યાં - રત્નપ્રભાદિ પૃથ્વીમાં પ્રકૃષ્ટ આદિ સ્થિતિક નરકમાં તેવા પ્રકારના જન્માંતરમાં ઉપાર્જિત તથા પરમાધામી દ્વારા કે પરસ્પર ઉદીરિત ક્ષેત્ર પ્રત્યયરૂપ. ઉસ્સણ-પ્રચુરતાથી, ચિક્કણ-છોડવા મુશ્કેલ દુઃખોને અનુભવીને પછી આયુના ક્ષયથી નરકથી નીકળીને ઘણાં જીવો તિર્થયામાં જાય છે. થોડાં જ મનુષ્યોમાં ઉપજે છે.

દુઃખદાયી, અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીરૂપ કાયસ્થિતિથી, તેમાં સુદારુણ

દુઃખાશ્રયપણું છે. જન્મ-જરા-મરણ વ્યાધીનું જે ફરી-ફરી થવું તે, તેમાં અરધદ્રુની જેમ ફરે છે. જલ-સ્થલ-ખેચરોનું પરસ્પર નાશ કરવો, તે વિસ્તાર જેમાં છે, તેમાં આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ જગત્માં પ્રગટ છે. માત્ર આગમગમ્ય નથી. વરાક-તપસ્વી, પ્રાણવધકારી, દુઃખને પામે છે.

તે આ પ્રમાણે - શીત, ઉષ્ણ, તૃષ્ણા, ભુખની વેદના. અપ્રતીકાર-સૂતિકર્માદિ-રહિત, અટવીજન્મ-કાંતારમાં જન્મ, નિત્ય ભય વડે ઉદ્વિગ્ન - X - વાસ-અવસ્થાન, જાગરણ-અનિદ્રા ગમન, વધ-મારણ, બંધન-સંયમન, તાડન-કુદ્વેન, અંકન-તપ્ત-શલાકાદિથી ચિહ્ન કરવું, નિપાતન-ખાડામાં ફેંકવું, નાસાભેદ-નાકમાં છેદ કરવો. છવિચ્છેદ-અવયવો છેદવા. અભિયોગ પ્રાપણ-હઠથી પ્રવૃત્તિ કરાવવી. કસ-ચામડીની લાઠી, આરા-પ્રવણ દંડની અંતર્વતી લોહ શલાકા, તેનો નિપાત. દમન-શિક્ષા કરવી તે.

ભારનું વહન કરાવવું, માતા-પિતાનો વિયોગ, શ્રોતસ-નાક અને મુખાદિના છિદ્રો, પરપીડન-દોરડા વડે દેટ બંધને બાંધવા. - X - તેને શસ્ત્ર-અગ્નિ-વિષ વડે હણે. ગલ-કંઠ, ગવલના શીંગડાનું વળી જવું અથવા ગળાનું બળથી આવલન-મારણ. ગલ-કાંટો, જાળ તેના વડે જળમધ્યેથી મત્સ્યાદિને બહાર આકર્ષવા. તથા પહિલન-પકાવવા, વિકલ્પન-છેદવા, ચાવજીવ બંધન અને પાંજરે પુરવા. - - સ્વ-યૂથમાંથી બહાર કાઢી મૂકાય. ધમણ-ભેંસ આદિમાં વાયુ પૂરવો તે. દોહન-દોહવું તે.

કુદંડ-બંધન વિશેષ, ગલ-કંઠમાં જે બંધન. - X - પરિવારણ-નિરાકરણ, પંકજલનિમજ્જન-કાદવયુક્ત જળમાં બુડાડે. વારિપ્રવેશન-પાણીમાં નાંખે, ઓવાચ-ખાડા આદિમાં પાડે, નિભંગ-પડવાથી શરીર ભાંગે. તે વિષમ પર્વતના ટુંક આદિથી પડે તે વિષમનિપતન. તથા દવાગ્નિ જ્વાલા વડે બાળે. ઉક્તન્યાયે તે પ્રાણઘાતી, સો દુઃખો વડે બળતા નરકથી આવીને અહીં તીર્થલોકમાં તે પાપી બાકીના કર્મોથી તિર્યચ-પંચેન્દ્રિયત્વને પામે છે. કર્મજન્ય દુઃખ પામે છે. - X - X -

● સૂત્ર-૮ (અધુરેથી) :-

ભ્રમર, મશક, માખી આદિ પર્યાયોમાં, તેની નવ લાખ જાતિ-કુલકોટિઓમાં વારંવાર જન્મ-મરણને અનુભવતા, નારકોની સમાન તીવ્ર દુઃખ ભોગવતા સ્પર્શન-રસના-ઘ્રાણ-ચક્ષુ સહિત થઈને, તે પાપી જીવ સંખ્યાત કાળ સુધી ભ્રમણ કરતાં રહે છે. - - -

તે પ્રમાણે કુંથુ, કીડી, અંધિકા આદિ તેષ્ઠિન્દ્રિય જીવોની આઠ લાખ કુલ કોટિઓમાં જન્મ-મરણ અનુભવતા સંખ્યાતકાલ સુધી નારકો સદેશ તીવ્ર દુઃખ ભોગવે છે. આ તેષ્ઠિન્દ્રિયો સ્પર્શન, રસન અને ઘ્રાણથી યુક્ત હોય છે.

ગંડૂલક, જલૌક, કૃમિ, ચંદનક, આદિ નેષ્ઠિન્દ્રિય જીવોની સાત લાખ કુલ કોટીઓમાં જન્મ-મરણની વેદના અનુભવતા સંખ્યાત હજાર વર્ષો સુધી ભમે છે. તેમને સ્પર્શન, રસન એ નેષ્ઠિન્દ્રિયો હોય છે.

એકેન્દ્રિયત્વમાં પણ પૃથ્વી-જલ-અગ્નિ-વાયુ-વનસ્પતિ કાયના સૂક્ષ્મ-બાદર બે ભેદ છે, પર્યાપ્તા-અપર્યાપ્તા છે (તથા) પ્રત્યેક શરીરનામ અને સાધારણ ભેદ

છે. તેમાં પ્રત્યેકશરીર જીવ ત્યાં અસંખ્ય કાળ ભમે છે, અનંતકાલ અનંતકાળ સુધી ભમે છે. આ બધાં સ્પર્શન ઈન્દ્રિયવાળા હોય છે. અતી અનિષ્ટ દુઃખવાળા હોય છે.

કુદ્દાલ અને હળ વડે પૃથ્વીનું વિદારણ, જળનું મથન અને નિરોધ, અગ્નિ અને વાયુનું વિવિધ શસ્ત્રથી ઘટ્ટન, પારસ્પારિક આઘાત, મારવા, બીજાના પ્રયોજન સહિત કે રહિત વ્યાપારથી ઉત્પન્ન વિરાધનાની વ્યથા સહેવી, ખોદવું-ગાળવું-વાળવું-સડવું-સ્વયં ટુટવું-મસળવું-કચડવું-છેદવું-છોલવું-વાળ ઉખેડવા-પાન તોડવા-અગ્નિથી બાળવા-આ પ્રકારે ભવ પરંપરામાં અનુભક્ષ્ય હિંસાકારી પાપી જીવ ભયંકર સંસારમાં અનંતકાળ સુધી પરિભ્રમણ કરતા રહે છે.

જે મનુષ્ય પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પણ જેના પાપકર્મ ભોગવવાના બાકી છે, તે પણ પ્રાયઃ વિકૃત અને વિકલ રૂપવાળા, કુબડા-વામન-બહેરા-કાણા-દુંઠા-લંગડા-અંગાહીન-મુંગા-મમ્મણ-અંધ-બાડા-પિશાચયસ્ત-વ્યાધિ અને રોગથી પીડિત, અલ્પાયુષ્ક, શસ્ત્રવધ્ય, અજ્ઞાન, અશુભલક્ષણા, દુર્બલ, અપ્રશસ્તસંહનની, બેડોળ અંગોપાંગવાળા, ખરાબ સંસ્થાનવાળા, કુરૂપ, દીન, હીન, સત્ત્વહીન, સુખથી વંચિત અને અશુભ દુઃખના ભાજન થાય છે.

આવા પાપકર્મી, નરક અને તિર્યચ યોનિમાં તથા કુમાનુષ-અવસ્થામાં ભટકતા અનંત દુઃખ પામે છે. આ પૂર્વોક્ત પ્રાણવધનો ફળવિપાક છે. જે આલોક-પરલોકમાં ભોગવવા પડે છે. આ વિપાક અલ્પ સુખ, અત્યધિક દુઃખવાળા છે. મહાભયજનક, અતી ગાટ કર્મરજથી યુક્ત, અતિ દારુણ, કઠોર, અસાતા ઉત્પાદક છે. દીર્ઘકાળે તેમાંથી છુટાય છે. પણ ભોગવ્યા વિના છુટાવું નથી. હિંસાનો આ ફળ વિપાક જ્ઞાતકુળ-નંદન મહાત્મા મહાવીર જિને કહેલ છે.

આ પ્રાણવધ ચંડ, રૌદ્ર, ક્ષુદ્ર, અનાર્યજન દ્વારા આચરણીય છે. આ ઘૃણારહિત, નૃશંસ, મહાભયનું કારણ, ભયાનક, ત્રાસજનક અને અન્યાયરૂપ છે. આ ઉદ્વેગજનક, બીજાના પ્રાણોની પરવા ન કરનારા, ધર્મહીન, સ્નેહપિપાસાશૂન્ય, કરુણાહીન છે. તેનું પરિણામ નરકગમન છે. મોહમહાભયને વધારનાર અને મરણના કારણજન્ય દીનતાની જનક છે.

● વિવેચન-૮ :-

ભ્રમર આદિ ચઉરિન્દ્રિય છે અથવા ચઉરિન્દ્રિયોમાં ભ્રમર આદિ જાતિ કુલ કોટી લાખોમાં ઘટાવાય છે. - X - X - ચઉરિન્દ્રિયોમાં જન્મ-મરણ અનુભવતા સંખ્યાત હજાર વર્ષ રૂપ કાળ ભમે છે. કેવી રીતે ? નરક સમાન તીવ્ર દુઃખને. ચાર ઈન્દ્રિય યુક્ત છે. હવે તેષ્ઠિન્દ્રિય કહે છે -

કુંથુ, કીડી આદિ. જાતિ-કુલ-કોટિ-લાખ ઈત્યાદિ ઈન્દ્રિય. ગમન સુધી ચઉરિન્દ્રિયના ગમવત્ જાણવું. વિશેષ આ - ગંડૂલય-અળસ, ચંદનક-અક્ષ, તથા એકેન્દ્રિયત્વને પામે. કેવલ પંચેન્દ્રિયાદિત્વને જ ન પામે, એકેન્દ્રિયત્વને પણ પામીને દુઃખસમુદાયને પામે છે.

કેવા એકેન્દ્રિયત્વને-પૃથ્વી યાવત્ વનસ્પતિ સંબંધી. તે કેવા ? સૂક્ષ્મ અને બાદર, તે કર્મોદયથી સંપાદ્ય છે, તથા પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત, તે કર્મથી ઉત્પાદ્ય તથા પ્રત્યેક શરીર નામ કર્મથી સંપાદ્યને પ્રત્યેક શરીરનામ કહે છે. સાધારણ શરીરનામકર્મ સંપાદ્ય તે સાધારણ. આવું એકેન્દ્રિય પ્રાપ્ત કેટલો કાળ ભમે તે કહે છે - પ્રત્યેક શરીરમાં પ્રાણધારણ તે પ્રત્યેક શરીરજીવિત-પૃથ્વી આદિ અસંખ્યાત કાળ ભમે છે. સાધારણ શરીરમાં અનંતકાય અનંતકાળ ભમે છે. - X - તે કેવા છે ?

સ્પર્શનેન્દ્રિયવાળા. ભાવ-પરિણામથી સંપ્રયુક્ત. દુઃખના સમૂહરૂપ આ કહેવાનાર અનિષ્ટને પામે છે. પુનઃપુનઃ એકેન્દ્રિયત્વમાં સર્વોત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ હોય છે. ભવ-ઉત્પત્તિસ્થાન, તરુગણ-વૃક્ષગુચ્છાદિ ગુણ સમૂહ જેમાં એકેન્દ્રિયત્વ હોય છે. તેમાં દુઃખ સમુદયને કહે છે - કુદાલ-કોદાળી, કુલિક-હલ, દાલન-વિદારવું તે. આ પૃથ્વી અને વનસ્પતિકાયના દુઃખના કારણ કહ્યા. અપ્કાયમાં મલન અને મર્દન, ક્ષોભન, અને રુંધન. આના વડે અપ્કાયિકનું દુઃખ કહ્યું. અગ્નિ અને વાયુકાયને વિવિધ શસ્ત્રો વડે સ્વકાય-પરકાય ભેદ વડે જે સંઘટ્ટન, આના દ્વારા તેઉ-વાયુકાયનું દુઃખ કહ્યું. પરસ્પર હણવા દ્વારા વિરાધના, તે દુઃખ છે.

તે દુઃખ કેવા છે ? અકામક-અનભિલષણીય. તેને જ વિશેષથી કહે છે - પોતાના સિવાયના બીજા લોકોની પ્રવૃત્તિથી દુઃખ ઉત્પાદના વડે જાણવું. પ્રયોજન-અવશ્ય કરણીય. કેવા ? પ્રેષ્ય અને પશુ નિમિત્તે-કર્મકર અને ગાય આદિ હેતુ અને ઉપલક્ષણત્વથી અન્ય નિમિત્તથી પણ જે ઔષધ, આહાર આદિ તથા તેના વડે ઉત્પાટન, ત્વચા દૂર કરવી. પંચન-સંઘવું, કુટ્ટન-ચૂર્ણ કરવું, પ્રેષણ-ઘંટી આદિમાં દળવું. પિટ્ટન-તાડન કરવું. ભજ્જન-ભુંજવું, ગાલન-ગળવું, આમોટન-થોડું ભાંગવું, શટન-જાતે જ ખતમ થવું, સ્ફુટન-જાતે જ બે ભાગ થવા. તક્ષણ-લાકડાની માફક છોલવું, વિલુંચન-લોભાદિથી લઈ લેવું. પત્રજ્જોડન-પાંદડા, ફળ આદિ પાડવા. આવા દુઃખો એકેન્દ્રિયોને થાય.

એકેન્દ્રિયના અધિકારનો નિષ્કર્ષ કહે છે - ઉક્ત ક્રમથી તે એકેન્દ્રિયો ભવ પરંપરામાં જે દુઃખનો અવિચ્છિન્ન સંબંધ જેમને છે તેઓ સંસારમાં ભમે છે. બીહણકર-ભયંકર, તેમાં જીવો પ્રાણાતિપાતમાં રત થઈ અનંતકાળ ભમે છે. હવે મનુષ્યગતિમાં તેમને થતા દુઃખ કહે છે -

નરકથી નીકળી, મનુષ્યગતિ પામીને અઘન્યા એવા તેમને દશવિ છે - પ્રાયઃ વિકૃતિવિકલ્પ રૂપવાળા. પ્રાયઃ શબ્દ તીર્થકરાર્થનો પરિહાર કહ્યો. વિકૃતિવિકલ્પરૂપ કેવું ? કુબ્જ-વક્રજંઘા, વટભા-ઉપરની કાયા વક્ર હોય, વામન-કાળને આશ્રીને દ્રુસ્વ દેહવાળા. બધીર-બહેરા, કુટ-વિકૃત હાથવાળા, પંગલ-પાંગળા, વિકલ-અપરિપૂર્ણ ગાત્રવાળા, મૂક-બોલવામાં અસમર્થ. - X - જલમૂકા-જળમાં પ્રવેશેલ જેવા, જેનો 'બુડબુડ' એવો ધ્વનિ થાય છે. મન્મના-જેમને બોલતી વેળા વાણી સ્ખલન પામે છે. અંધિલ્લગ-આંધળા ઈત્યાદિ - X - X -

વ્યાધિ-કુષ્ઠ આદિ, રોગ-જ્વરાદિ, આધિ-મનોપીડા. આ ત્રણેથી પીડિત. શસ્ત્ર

વધ્ય-શસ્ત્ર વડે હણાય તે. બાલ-બાલીશ, કુલક્ષણ-અપલક્ષણ વડે વ્યાપ્ત દેહવાળા. દુર્બલ, કૃશ આદિ. કુસંસ્થિત-કુસંસ્થાનવાળા. તેથી જ કુરુપ, કૃપણ-રંક કે અત્યાગી. હીન-જાત્યાદિ ગુણથી હીન. નિત્ય સૌખ્ય પરિવર્જિત. અશુભ-અશુભાનુબંધી દુઃખના ભાગી. નરકથી નીકળીને સાવશેષ કર્મવાળા મનુષ્યોને આવા દુઃખ હોય.

હવે જેવું ફળ આપે છે, તે કહે છે - આ પ્રમાણે ઉક્ત ક્રમથી નરક-તિર્થચ-કુમાનુષત્વ કહ્યું. તેને પામીને અનંત દુઃખને તે પાપકારી પ્રાણવધકો પામે છે. વિશેષથી નિષ્કર્ષ કહે છે - આ પ્રાણવધનો ફળવિપાક-મનુષ્ય ભવને આશ્રીને, મનુષ્યની અપેક્ષાએ નરકાદિ ગતિને આશ્રીને કહે છે. અલ્પસુખ-ભોગસુખનો લેશ માત્ર પામે અથવા અવિદ્યમાનસુખ અને નરકાદિ દુઃખના કારણથી બહુ દુઃખ, મહાભયરૂપ, પ્રભૂત અને દુઃખેથી મુક્ત થઈ શકાય તેવા કર્મો પામે છે. તથા દારુણ-રૌદ્ર, કર્કશ-કઠિન, અસાત-અશાતા વેદનીય કર્મોદયરૂપ લાખો વર્ષથી કહેવાય છે.

હવે આ પ્રાણાતિપાત લક્ષણ આશ્રવ પ્રતિપાદન પર દ્વાર પંચક પ્રતિબદ્ધ પહેલું અધ્યયન કેમ કહ્યું તે જિજ્ઞાસા માટે કહે છે -

- X - X - આહંસુ-કહ્યું, જ્ઞાત-ક્ષત્રિય વિશેષ, તેના કુલના નંદન-તેના વંશની સમૃદ્ધિ કરનાર, વીરવર એવા પ્રશસ્તનામવાળા, તેમણે પ્રાણવધનો ફળ વિપાક કહ્યો. અધ્યયન અર્થને મહાવીરે પ્રતિપાદિત કર્યો છતાં, તેના ફળ વિપાકને ફરી કહે છે - પ્રાણવધના એકાંતિક અશુભ ફળપણાના અત્યંત પરિહારને જણાવે છે.

હવે શાસ્ત્રકાર પ્રાણવધના સ્વરૂપને પ્રથમ દ્વારને કહીને નિષ્કર્ષ અર્થે ફરી જણાવે છે - આ તે પ્રાણવધ કહ્યો, જે અનંતર સ્વરૂપ-પર્યાય-વિદ્યાન-ફળ-કર્તૃતથી જણાવ્યું. - X - ચંડ-કોપન, રૌદ્ર રસના પ્રવર્તનથી રૌદ્ર, ક્ષુદ્રજન આચરિતત્વથી ક્ષુદ્ર, અનાર્યલોક-કરણીયત્વથી અનાર્ય, ઘૃણાના અવિદ્યમાનત્વથી નિર્દૃષ્ટ એ રીતે નૃશંસ, મહાભય, બીહણક, ખાસક, અન્યાય આદિ શબ્દો જાણવા.

નિરવકાંક્ષા-બીજાના પ્રાણની અપેક્ષા રહિત, નિર્દર્મ-ધર્મથી દૂર ગયેલ, નિષ્પિપાસ-વધ્ય પ્રતિસ્નેહ રહિત, નિષ્કરુણ-દયા રહિત, પ્રકર્ષક-પ્રવર્તક, વૈમનસ્ય-દૈન્ય. મૃષાવાદાદિ અપેક્ષાએ પ્રથમ અધર્મદ્વાર-આશ્રવ દ્વાર પુરું થયું. બ્રવીમિ - તીર્થકરના ઉપદેશથી કહું છું. મારી બુદ્ધિથી નહીં, આ રીતે સુધર્માસ્વામીએ જંબૂસ્વામીને - X - કહ્યું.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
આશ્રવ-અધ્યયન-૧-નો ટીકાસહિત અનુવાદ પૂર્ણ

❁ આશ્રવદ્વાર-અધ્યયન-૨-મૃષા ❁
— X — X — X — X — X — X —

૦ પહેલા અધ્યયનની વ્યાખ્યા કરી, હવે બીજાનો આરંભ કરે છે, તેનો સંબંધ આ છે - પૂર્વે સ્વરૂપ આદિથી પ્રાણાતિપાતને પ્રથમ આશ્રવદ્વાર રૂપે પ્રરૂપિત કર્યું. હવે સૂત્રક્રમથી બીજા આશ્રવને કહે છે -

● સૂત્ર-૯,૧૦ :-

[૯] જંબૂ ! બીજું અધર્મ દ્વાર “અલીકવચન” તે લઘુસ્તક અને લઘુ ચપળ કહેવાય છે. તે ભયંકર, દુઃખકર, અયશકર, વૈરકર, અરતિ-રતિ-રાગ-દ્વેષ-મન સંકલેશ વિતરણ છે, ધૂર્તતા અને અવિશ્વાસનીય વચનોની પ્રચુરતાવાળું છે, નીચજન સેવિત, નૃશંશ, અપ્રીતિકારક, સાધુજન દ્વારા ગર્હણીય, પરપીડાકારક, પરમકૃષ્ણલેશ્ય સહિત, દુર્ગતિમાં નિપાતને વધારનાર, ભવ-પુર્નભવકર, ચિરપરિચિત, અનુગત, દુરંત, અનિષ્ટ પરિણામી છે.

[૧૦] તેના ગુણનિષ્પન્ન ૩૦ નામ છે. તે આ - અલિક, શઠ, અન્યાય્ય, માયામૃષા, અસત્ક, કૂડકપટઅવસ્તુક, નિરર્થકઅપાર્થક, વિદ્વેષ-ગર્હણીય, અનૃજુક, કલ્કના, વંચના, મિથ્યાપશ્ચાત્કૃત્, સાતિ, ઉચ્છન્ન, ઉત્કૂલ, આર્ત, અભ્યાખ્યાન, કિલ્બિષ, વલય, ગહન, મન્મન, નૂમ, નિકૃતિ, અપ્રત્યય, અસમય, અસત્યસંઘત્વ, વિપક્ષ, અપદીક, ઉપધિ-અશુદ્ધ અને અપલાપ. - - સાવધ અલીક વચનયોગના ઉલ્લિખિત ત્રીસ નામો સિવાયના અન્ય પણ અનેક નામો છે.

● વિવેચન-૯,૧૦ :-

જંબૂ એ શિષ્ય આમંત્રણવચન છે. બીજું આશ્રવદ્વાર અલીક વચન અર્થાત્ મૃષાવાદ. આ પણ પાંચ દ્વાર વડે પ્રરૂપાય છે. તેમાં ચાર્દશ દ્વારા આશ્રીને અલીકવચનનું સ્વરૂપ કહે છે - લઘુ એટલે ગુણગૌરવરહિત, સ્વ-જેમાં આત્મા વિદ્યમાન છે તે, તેનાથી પણ જે લઘુ તે લઘુ સ્વક, કાચા વડે ચપળ તે લઘુચપળ. તે ભયંકર૦ આદિ છે. અલિક-શુભ ફળની અપેક્ષાથી નિષ્ફળ. નિકૃતિ-વાંચનને પ્રચ્છાદન માટે, સાર્થ-અવિશ્વાસનીય વચન, આ બધાં વ્યાપારની પ્રચુરતાવાળું છે. નીચ-જાત્યાદિથી હીન લોકો વડે સેવાતુ, નૃશંસ-કૂર અથવા શ્લાઘારહિત. અપ્રત્યયકારક-વિશ્વાસનો નાશ કરનાર. ભવ-સંસાર, પુનર્ભવ-જન્મ લેવો, ચિરપરિચિત-અનાદિ સંસાર અભ્યસ્ત, અનુગત-વિચ્છેદરહિત પાછળ જનાર. - X -

હવે જે નામો છે તે જણાવે છે. અલિક-અસત્ય, શઠ-માયાવીના કર્મત્વથી. અનાર્થ વચનત્વથી અનાર્થ, માયાકષાય રૂપમૃષા-માયામૃષા, અસંતગ-અસદ્ અર્થાભિધાન રૂપ, કૂડકપટમવત્યુ-બીજાને ઠગવા ન્યૂન-અધિક ભાષણ અને ભાષાવિપર્યયકરણ, અવિદ્યમાન અર્થ. ત્રણે પદોના કથંચિત સમાનપણાથી એક ગણેલ છે. નિરત્યયમવત્યય-નિરર્થક અને અપગત સત્યાર્થ, બંને સમાનાર્થી છે માટે એક ગણેલ છે.

વિદેસગરહણિજ-મત્સરથી નિંદે૦, અનૃજુક-વક, કલ્ક-પાપ કે માયા, તેનું કરવું. વંચના-ઠગવાનો હેતુ, મિચ્છાપચ્છાકડ-ન્યાય વાદી જૂઠું સમજીને પાછળ કરી

દે છે. સાતિ-અવિશ્વાસસ્ય. ઉચ્છન્ન-સ્વ દોષ અને પરગુણને આવરક, અપચ્છન્ન. ઉત્કૂલ-સન્માર્ગ કે ન્યાય નદીના કિનારાથી પછાડનાર અથવા ઉત્કલ-ધર્મકલાથી ઉર્ધ્વ. આર્ત-પાપથી પીડિત જનનું વચન. અભ્યાખ્યાન-બીજાના અવિદ્યમાન દોષોને કહેવા.

કિલ્બિષ-પાપનો હેતુ. વલય-વકપણાથી ગોળ. ગહન-જે વચનથી સત્યની સમજ ન પડે. મન્મન-અસ્પષ્ટવચન. નૂમ-ટાંકવું. નિકૃતિ-માયાને છુપાવનાર વચન, અપ્રત્યય-વિશ્વાસનો અભાવ. અસમય-અસમ્યક્ આચાર. અસત્યસંઘતા-અસત્ય પ્રતિજ્ઞાનું કારણ. વિપક્ષ-સત્ય અને સુકૃત્ના વિરોધી. અવહીય-નિંદિતમતિથી ઉત્પન્ન, પાઠાંતરથી આજ્ઞા-જિનાદેશને અતિક્રમનાર. ઉવહિઅસુદ્ધ-માયા વડે અશુદ્ધ-સાવધ. અવલોપ-વસ્તુના સદ્ભાવને ટાંકનાર. ઙ્ઙિતિ - આ પ્રકારે અર્થ છે.

અલીક-સાવધ વચન યોગના અનંતર કહેલ ૩૦ નામ છે. આ પ્રકારે અનેક નામો થાય છે. - X - હવે જે રીતે અસત્ય બોલે તે કહે છે -

● સૂત્ર-૧૧ :-

આ અસત્ય કેટલાંક પાપી, અસંચત, અવિરત, કપટ કુટિલ કટુક ચટુલ ભાવવાળા, કુદ્ધ, લુબ્ધ, ભયોત્પાદક, હાસ્યસ્થિત, સાક્ષી, ચોર-ગુપ્તચર, ખંડરક્ષક, જુગારમાં હારેલ, ગિરવી રાખનાર, કપટથી કોઈ વાતને વધારીને કહેનાર, કુલિંગી, ઉપધિકા, વણિક, ખોટા તોલ માપ કરનાર, નકલી સિક્કોથી આજીવિકા કરનાર, પડગાર, સોની, કારીગર, વંચન પર, દલાલ, ચાટુકાર, નગરરક્ષક, મૈથુનસેવી, ખોટો પદ્મ લેનારો, ચુગલખોર, ઉત્તમર્ષ, કરજદાર, પૂર્વકાલિક-વચણદચ્છ, સાહસિક, લઘુસ્વક, અસત્વા, ગૌરવિક, અસ્તય સ્થાપનાધિચિત્વાળા, ઉચ્ચચંદ, અનિગ્રહ, અનિચત, સ્વચંદપણે ગમે તે બોલનારા તે લોકો અવિરત હોતા નથી, અસત્યવાદી હોય છે.

બીજા નાસ્તિકવાદી, વામલોકવાદી કહે છે - જીવ નથી, આ ભવ કે પરભવમાં જતો નથી, પુન્ય-પાપનો કંઈપણ સ્પર્શ થતો નથી. સુકૃત્-દુષ્કૃત્નું કંઈ ફળ નથી. આ શરીર પંચમહાભૂતિક છે. વાત યોગયુક્ત છે, કોઈ પાંચ સ્કંધ કહે છે, કોઈ મનને જીવ માને છે. વાયુને જ કોઈ જીવ કહે છે. શરીર આદિ-સનિધન છે, આ ભવ જ એક ભવ છે. તેનો નાશ થતાં સર્વનાશ થાય છે. - - આવું [આવું] મૃષાવાદીઓ કહે છે.

આ કારણથી દાન-વ્રત-પૌષ્ઠ-તપ-સંયમ-બ્રહ્મચર્ય-કલ્યાણ આદિનું ફળ નથી. પ્રાણવધ અને અસત્યવચન નથી, ચોરી કરવી, પરદારા સેવન કે સપરિગ્રહ પાપકર્મ કરણ પણ નથી. નારક-તિર્યચ-મનુષ્યયોનિ નથી, દેવલોક નથી, સિદ્ધિગમન નથી, માતાપિતા નથી, પુરુષકાર કે પચ્ચક્રાણ નથી, કાળ કે મૃત્યુ નથી. અરિહંત-ચકવર્તી-બલદેવ-વાસુદેવ નથી. કોઈ ઋષિ નથી કે ધર્મ-અધર્મનું થોડું કે ઝાઝું ફળ નથી. - - આ પ્રમાણે જાણીને ઈન્દ્રિયોને અનુકૂળ બધાં વિષયોમાં વર્તો. કોઈ ક્રિયા કે અક્રિયા નથી, આ પ્રમાણે વામલોકવાદી-

નાસ્તિકવાદીઓ કહે છે.

આ બીજું કુદર્શન અસદ્ભાવવાદીઓ-મૂઠો કહે છે - આ લોક ઈંડામાંથી પ્રગટ થયો છે. આ લોક સ્વયં સ્વયંભૂ નિર્મિત છે. આ પ્રકારે તે મિથ્યા બોલે છે. કોઈ કહે છે. જગત્ પ્રજાપતિ કે ઈશ્વરે બનાવેલ છે. કોઈ કહે છે - સર્વ જગત્ વિષ્ણુમય છે. કોઈ માને છે કે આત્મા અકારક છે, સુકૃત્-દુષ્કૃત્નો વેદક છે. સર્વથા સર્વત્ર ઈન્દ્રિયો જ કારણ છે. આત્મા નિત્ય, નિષ્ક્રિય, નિર્ગુણ, નિર્લેપ છે, આવું અસદ્ભાવવાદી કહે છે.

કોઈ કોઈ ઋદ્ધિ-રસ-સાતા ગારવથી લિપ્ત કે તેમાં અનુરક્ત બનેલ અને ક્રિયા કરવામાં આજસુ ઘણાં વાદી ધર્મ મીમાંસા કરતા આ પ્રકારે મિથ્યા પ્રરૂપણા કરે છે - આ લોકમાં જે સુકૃત્ કે દુષ્કૃત દેખાય છે, આ બધું ચદૈચ્છાથી, સ્વભાવથી કે દૈવત્વભાવથી જ થાય છે. અહીં એવું કંઈ નથી જે કરાયેલ હોય, લક્ષણ અને વિધાને કરનાર નિયતિ જ છે.

કોઈ બીજા અધર્મક રાજ્ય વિરુદ્ધ અભ્યાખ્યાન કરે છે. જેમકે - અચોરકને ચોર કહે છે. જે ઉદાસીન છે, તેને લડાઈખોર કહે છે, સુશીલને દુઃશીલ કહે છે, આ પરસ્ત્રીગામી છે એમ કહી તેને મલિન કરે છે. ગુરુપત્ની સાથે અનુચિત સંબંધ રાખે છે છે, તેમ કહે છે. બીજા કહે છે - આ મિત્રપત્ની સેવે છે. આ ધર્મહીન છે, વિશ્વાસઘાતી છે, પાપકર્મકારી - અગમ્યગામી-દુષ્ટાત્મા-ઘણાં પાપકર્મો કરનારા છે, આ પ્રમાણે તે ઈર્ષ્યાળુ કહે છે. ભદ્રકના ગુણો, કીર્તિ, સ્નેહ, પરલોકની પરવા ન કરનાર તે અસત્યવાદમાં કુશળ, બીજાના દોષો બતાવવામાં પ્રસક્ત રહે છે. વિના વિચાર્યા બોલનારા તે અક્ષયદુઃખના કારણભૂત અત્યંત દંટ કર્મબંધનોથી પોતાના આત્માને બાંધે છે.

બીજાના ધનમાં આસક્ત તેઓ નિક્ષેપને હરી લે છે. બીજાના ધનમાં ગ્રથિત અને ગૃહ્ણ જૂઠી સાક્ષી આપે છે, બીજામાં ન રહેલા દોષોથી તેમને દૂષિત કરે છે. તે અસત્યભાષી ધન-કન્યા-ભૂમિ-ગાય નિમિત્તે અધોગતિમાં લઈ જનાર મોટું જૂઠ બોલે છે. બીજું પણ જાતિ-રૂપ-કુલ-શીલ-વિષયક અસત્યભાષણ કરે છે. મિથ્યા ષડયંત્ર રચનામાં કુશળ, ચપળ, પૈશુન્યપૂર્ણ, પરમાર્થને નષ્ટ કરનાર, સત્ત્વહીન, વિદ્વેષ-અનર્થકારક, પાપકર્મમૂળ અને દુદર્શન યુક્ત, દુશ્ચુત, અમુલિય, નિર્લજ્જ, લોકગર્હણીય, વધ-બંધ-પરિક્લેશ બહુલ, જરા-મરણ-દુઃખ-શોકનું કારણ અને અશુદ્ધ પરિણામોના કારણે સંકલેશથી યુક્ત હોય છે.

જેઓ મિથ્યા અભિપ્રાયમાં સંનિવિષ્ટ છે, અવિદ્યમાનગુણના ઉદીરક, વિદ્યમાનગુણના નાશક, હિંસા વડે પ્રાણીના ઉપઘાતિક, અસત્ય વચનમાં ખેડાયેલા, એવા તે સાવધ, અકુશલ, સત્પુરુષો દ્વારા ગર્હિત, અધર્મજનક વચન બોલે છે. તેઓ પુન્ય-પાપથી અનભિજ્ઞ, વળી અધિકરણાદિ ક્રિયામાં પ્રવર્તક, ઘણાં પ્રકારે પોતાનું-પરનું અનર્થ અને વિનાશ કરે છે.

આ પ્રમાણે મૃષા બોલનારા, ઘાતકોને પાડા અને ભુંડ બતાવે છે, વાગુરિકોને

સસલા, મૃગ, રોહિત બતાવે છે. પક્ષીઘાતકોને તીતર, બતક, કપિંજલ અને કબૂતર બતાવે છે. મચ્છીમારને માછલી, મગર, કાચબા બતાવે છે. ઘીવરોને શંખ-અંક-કોડી બતાવે છે. ઘીવરોને શંખ-અંક કોડી બતાવે છે. મદારીને અજગર, ગોનસ, મંડલી, દવીંકર, મુકુલી સાપ દેખાડે છે, લુબ્ધકોને ગોધો, સેહ, શલ્લકી, ગિરગટ બતાવે છે. પાશિકોને ગજ-વાનર કુલ બતાવે છે. પોષકોને પોપટ, મોર, મેના, કોકિલા, હંસ, સારસ પક્ષી બતાવે છે. આરણ્યકોને વધ, બંધ, ચાતના દેખાડે છે. - -

- - ચોરોને ધન, ધાન્ય, ગાય, બળદ બતાવે છે. જસુસોને ગામ, નગર, આકર, પાટણાદિ વસ્તી બતાવે છે. ગ્રંથિભેદકોને પારઘાતિક, પંથઘાતિક, બતાવે છે. નગરરક્ષકોને ચોરીનો ભેદ કહે છે. ગોપાલોને લાંછન, નિલાંછન, ધમણ, દુહણ, પોષણ, વણણ, દમન, વાહનાદિ દેખાડે છે. આગરીકોને ઘાતુ, મણિ, શિલ, પ્રવાલ, રત્નોની ખાણ બતાવે છે. માળીને પુષ્પવિધિ, ફળવિધિ બતાવે છે. વનચરોને અર્ધ્ય અને મધુકોશક બતાવે છે.

યંત્ર, વિષ, મૂલકર્મને મારણ-મોહન-ઉચ્ચાટનાદિ માટે તથા આભિયોગ મંત્ર, ઔષધિ પ્રયોગ, ચોરી, પરસ્ત્રીગમનાદિ ઘણાં પાપકર્મકરણ, છળથી શત્રુસેનાને નષ્ટ કરવી, વનદહન, તળાવભેદન, ગ્રામઘાત, બુદ્ધિના વિષય-વિનાશ, ભય-મરણ-કલેશ-દ્વેષજનક, અતિ સંકલિષ્ટ ભાવ હોવાથી મલિન, જીવના ઘાત-ઉપઘાત વચન, યથાર્થ હોવા છતાં હિંસક હોવાથી અસત્ય એવા વચન, તે મૃષાવાદી બોલે છે.

બીજાને સંતાપવામાં પ્રવૃત્ત, અવિચારપૂર્વક બોલનારા, કોઈ પૂછે કે ન પૂછે, તો પણ સહસા ઉપદેશ આપે છે કે ઉંટ, બળદ, ગવચને દમો. વચઃપ્રાપ્ત ઘોડા, હાથી, બકરી, મુરઘાને ખરીદો-ખરીદાવો, વેચો, પકાવો, સ્વજનોને આપો, પેચનું પાન કરો. દાસી-દાસ-ભૂતક, ભાગીદાર, શિષ્ય, પ્રેષ્યજન, કર્મકર, કિંકર આ બધાં તથા સ્વજન-પરિજન કેમ નકામાં ખેડા છે, ભરણ-પોષણ યોગ્ય છે, કામ કરે. આ સઘન વન, ખેતર, ખિલભૂમિ, વલ્લર, ઉગેલા ઘાસ-તુસ; આ બધાંને બાળી નાંખો, કાપી નાંખો, ઉખેડી દો. યંત્ર, ભાંડ, ઉપધિ માટે તથા વિવિધ પ્રયોજનથી વૃક્ષો કપાવો, શેરડી તલને પીલાવો, મારા ઘર માટે ઇંટો પકાવો ખેતર ખેડો કે ખેડાવો, જલ્દી ગામ-આકર-નગર-ખેડ-કર્નટ વસાવો. અટવી પ્રદેશમાં વિપુલ સીમાવાળા ગામ વસાવો. પુષ્પ-ફળ-કંદ-મૂલ જે કાલપ્રાપ્ત હોય તેને ગ્રહણ કરો, પરિજનો માટે સંચય કરો. શાલી-વીહી-જવને કાપો, મસળો, સાફ કરો, જલ્દી કોઠારમાં નાંખો.

નાના-મધ્યમ-મોટા નૌકાદળને નષ્ટ કરો, સેના પ્રયાણ કરે, યુદ્ધભૂમિમાં જાય, ઘોર યુદ્ધ કરે, ગાડી-નૌકા-વાહન ચલાવો, ઉપનયન-ચોલક-વિવાહ-ચડા એ બધું અમુક દિવસ-કરણ-મુહૂર્ત-નક્ષત્ર-તિથિમાં કરો. આજે સ્નાન થાઓ, પ્રમોદપૂર્વક વિપુલ માત્રામાં ખાધ-પેચ સહિત કૌતુક, વિષ્ણુવલક-શાંતિકર્મ કરો.

સૂર્ય-ચંદ્ર ગ્રહણ અને ઉપરાગ વિસમોમાં સ્વજન, પરિજન, નિજકના જીવિતની પરિરક્ષાર્થે પ્રતિશીર્ષકની ભેટ ચડાવો. વિવિધ ઔષધિ, મધ, માંસ, મિષ્ટાન્ન, અન્ન, પાન, માળા, લેપન, ઉબટન, દીપ, દુપ, પુષ્પ અને ફળથી પરિપૂર્ણ વિધિથી પશુના મસ્તકની બાલિ આપો. વિવિધ હિંસા વડે ઉત્પાત, પ્રકૃતિવિકાર, દુઃસ્વાન, અપશુકન, કુર ગ્રહપ્રકોપ, અમંગલ સૂચક અંગ સ્ફૂરણાદિના ફળને નાશ કરવા પ્રાયશ્ચિત કરો, વૃત્તિચ્છેદ કરો, કોઈને દાન ન આપો, તે મર્યો તે સારું થયું, તેને કાપી નાંખ્યો તે સારું થયું, તેના ટુકડે ટુકડા કર્યા તે સારું થયું. આવો ઉપદેશ કરે છે. મન-વચન-કાયાથી મિથ્યા આચરણ કરનારા અનાર્થ, અકુશલ, અલિક, અલિકધર્મરત, અલિક કથામાં રમણ કરતા, બહુ પ્રકારે અસત્ય સેવીને સંતુષ્ટ થાય છે.

● વિવેચન-૧૧ :-

અસત્ય બોલનારા કેટલાંક, બધા નહીં, કેમકે સુસાધુ અસત્ય વચનથી નિવૃત્ત હોય છે. પાપા-પાપાત્મન, અસંચત-અસંચમી, અવિરત-અનિવૃત્ત, કપટ હેતુથી વક્ર અને કટુ-દારુણ વિપાકી, ચટુલ-વિવિધ વસ્તુમાં ઢાણે-ઢાણે આકાંક્ષાદિ પ્રવૃત્તિમાં ચિત્તવાળા. બીજાને ભય ઉત્પન્ન કરનાર અથવા ભયથી, હાસ્યાર્થી કે હાસ્યને માટે. સર્કિખ-સાક્ષી, ખંડ-રક્ષક-જકાત ઉધરાવનાર, જિયજૂઈકારા-જિતેલા અને જુગારી. ગૃહીતને ગ્રહણ કરનારા. કલ્કગુરુક-માયા કરનારા, કુલિંગી-કુતીર્થિક. ઔષધિકા-માયાચારી, વણિકો-કેવા ? ખોટા તોલ-માપ કરીને જીવનારા. - -

- - પટકારક-વણકર, કલાદ-સોની, કારુકીયા. ઉક્ત બધાં અસત્ય બોલનારા કેવા છે ? ઠગવામાં રત, ચારિક-જસુસ, ચાટુકર-ભાટ, નગરગુપ્તિક-કોટવાળ, પરિચારક-મૈથુનાસકત, કામુક. દુષ્ટવાદી-અસત્ય પદ્મગ્રાહી, સૂચક-પિશુન, અણબલ-ઝણ ગ્રહણ કરવામાં બળવાળા. - X - X - પૂર્વકાલિક વચન બોલવામાં દક્ષ અથવા પૂર્વકાલિક અર્થોના વચનમાં અદક્ષ-નિરતિશય નિરાગમા, સહસા-વિચાર્યા વિના બોલનાર, લઘુસ્વકા-પોતાનાથી લઘુ, અસત્ય-સજ્જનોને અહિતકારી, ગૌરવિકા-ઝલ્લયાદિ ત્રણ ગૌરવથી વિચરતા, જે અસત્ય અર્થોને સ્થાપવામાં ચિત્તવાળા તે સ્થાપનાધિચિત્તા ઉચ્ચચ્છંદ-પોતાના વિશે મહાન્ આત્મોત્કર્ષ અભિપ્રાયવાળા. અનિગ્રહ-સ્વૈર, અનિચત-નિચમ રહિત. - -

- - અનિજક-અવિધમાન સ્વજન. છંદ-સ્વઅભિપ્રાયથી, મુક્તવાચ-પોતાના અભિપ્રાયથી બોલનારા, મુક્તવાદી-સિદ્ધવાદી. કોણ ? અસત્યથી અવિરત. અપર-ઉક્ત સિવાયના નાસ્તિકવાદી, વામલોક વાદી કહે છે. શું ? જગત્ શૂન્ય છે. કેમકે આત્માદિનો અભાવ છે. તેથી જ કહે છે - પ્રમાણના અભાવે જીવ નથી. તે પ્રત્યક્ષ ગ્રાહ્ય નથી, અનુમાન ગ્રાહ્ય નથી, કેમકે પ્રત્યક્ષ અને અનુમાનની પ્રવૃત્તિ નથી. આગમ પરસ્પર વિરુદ્ધ હોવાથી અપ્રમાણ છે. અસત્ત્વ હોવાથી તેઓ મનુષ્યલોકમાં કે દેવાદિલોકમાં જતા નથી. કોઈ શુભાશુભકર્મ નાંધતું નથી. પુન્ય-પાપ કર્મોનું કોઈ ફળ નથી. કેમકે જીવ અસત્ય હોવાથી, તે પણ અસત્ત્વ છે.

તથા પંચમહાભૌતિક શરીર છે, તેમ પણ કહે છે. વાત-યોગ યુક્ત-સર્વ ક્રિયામાં પ્રાણ વાયુ વડે પ્રવર્તે છે. તેમાં પાંચ મહાભૂત તે-તે લોકવ્યાપક હોવાથી મહાન છે, ભૂત-સદ્ભુત વસ્તુ. પૃથ્વી-કઠિનરૂપ, પાણી-દ્રવરૂપ, અગ્નિ-ઉષ્ણરૂપ, વાયુ-ચલનરૂપ, આકાશ-પોલાણરૂપ. આ પાંચથી યુક્ત જ શરીર છે, શરીરવર્તી બીજો કોઈ જીવ નથી. પાંચભૂત જ છે. તેમનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે, તે સિવાયના સર્વથા અપ્રતીયમાન છે. ભૂતોમાંથી જ ચૈતન્ય મળે છે, ભૂતોમાં જ કાયાકારે પરિણમે છે. જેમ મધાંગમાં મદશક્તિ હોય છે. ભૂત સિવાય કોઈ ચૈતન્ય નથી. જેમ માટીનું કાર્ય ઘડો છે. તેમ ભૂતોમાંથી જ ચૈતન્યની અભિવ્યક્તિ છે, જેમ જળમાં પરપોટા થાય છે. અસત્યવાદીના મતે આત્મા આવો છે. [જે ખોટું છે- X -]

કોઈ પંચસ્કંધ કહે છે - રૂપ, વેદના, વિજ્ઞાન, સંજ્ઞા, સંસ્કાર નામે કોઈ - બુદ્ધો કહે છે. તેમાં રૂપસ્કંધ-પૃથ્વી ધાતુ આદિ રૂપાદિ વેદના સ્કંધ-સુખ, દુઃખ, સુખ-દુઃખ એવો ત્રિવિધ વેદના સ્વભાવ છે. વિજ્ઞાન સ્કંધ-રૂપાદિ વિજ્ઞાનરૂપ. સંજ્ઞાસ્કંધ-સંજ્ઞા નિમિત્ત ઉદ્ગ્રાહણાત્મક પ્રત્યય. સંસ્કાર સ્કંધ-પુન્ય અપુન્યાદિ ધર્મ સમુદાય. આનાથી વ્યતિરિક્ત કોઈ આત્મા નામે પદાર્થ પ્રત્યક્ષ દેખાતો નથી. મનજીવિકો કહે છે - માત્ર પાંચ જ સ્કંધ નથી, મન-રૂપાદિ જ્ઞાન લક્ષણોના ઉપાદાન કારણભૂત, જેને આશ્રીને બોદ્ધો વડે પરલોકને સ્વીકાર્યો છે. જેમના મતે મન એ જ જીવ છે તે મનોજીવિકા. આ તેમનું અસત્યવાદિપણું છે, કેમકે જીવને મન માત્રરૂપ સર્વથા અનનુગામી છે, કેમકે પરલોક અસિદ્ધ છે. ઈત્યાદિ - X - X -

વાયુજીવિકો આમ કહે છે - વાત અર્થાત્ ઉચ્ચવાસાદિ લક્ષણ જીવ છે તેમ કોઈ કહે છે. સદ્ભાવ અને અભાવમાં જીવન-મરણ વ્યપદેશાય છે, તે સિવાય કોઈ પરલોક જનાર આત્મા નથી. તેમની અલિકવાદિતા એ છે કે વાયુ જડ હોવાથી ચૈતન્યરૂપનો જીવત્વનો અયોગ છે. તથા શરીર ઉત્પન્નત્વથી સાદિ અને કાયદર્શનથી સાંત છે. આ ભવ જ - પ્રત્યક્ષ જન્મથી એક ભવ-એક જન્મ છે, અન્ય પરલોક નથી. શરીરનો વિવિધ પ્રકારે પ્રકૃષ્ટ નાશ એ સર્વનાશ છે. આત્માને કોઈ શુભા-શુભરૂપ કર્મ હોતા નથી. ઉક્ત પ્રકારે જ બોલે છે - કોણ ? મૃષાવાદીઓ. જાતિસ્મરણાદિથી તેમની મૃષાવાદિતા છે.

બીજા શું કહે છે ? શરીર સાદિ હોવાથી દાન, વ્રત, પૌષધ-નિચમ પર્વોપવાસ, તપ-અનશનાદિ, સંચમ-છ કાય રક્ષા, આદિ જે જ્ઞાન-શ્રદ્ધાદિના પૂર્વે કલ્યાણહેતુપણે છે, તેનું કર્મકાય, સુગતિ ગમનાદિ ફળ નથી. પ્રાણવધ, અલીકવચનને અશુભ ફળ સાધન રૂપે ન જાણવા. ચોરીકરણ અને પરદારા સેવનનું પણ અશુભ ફળ નથી. પરિગ્રહ, તે પણ પાતક ક્રિયાસેવન પણ નથી. ક્રોધ-માનાદિ આસેવનરૂપ નરકાદિ જગત્ની વિચિત્રતા સ્વભાવથી જ છે, કર્મજનિત નથી. જેમ કંટકની તીક્ષ્ણતા આદિ સ્વભાવથી છે. તેઓ મૃષાવાદી છે, કેમકે સ્વભાવ જ જીવાદિ અર્થાન્તરભૂત છે ઈત્યાદિ.

તથા-નૈરચિક, તિર્યચ, મનુષ્યોની યોનિ પુન્ય-પાપકર્મના ફળરૂપ નથી.

પુણ્યકર્મફળ રૂપ દેવલોક નથી, સિદ્ધિગમન નથી, માતા-પિતા નથી. કેમકે માતાપિતૃત્વના ઉત્પત્તિ માત્ર નિબંધનત્વ છે. - X - ક્યાંયથી કંઈ પણ ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ અચેતન મળ-મૂળમાંથી સચેતન માંકડાદિ ઉપજે છે. આદિ. તેથી જન્ય-જનક ભાવમાત્ર અર્થ છે, માતા-પિતાદિ નહીં - X - તેમની મૃષાવાદિતા એ છે કે - આ વસ્તુ અંતર છતાં જનકત્વ સમાન છે, તો પણ તે જીવોને માતા-પિતાનું અત્યંત હિતપણું છે, જે પ્રસિદ્ધ છે. - X - X - X - X - ધર્મસાધનપણે પ્રત્યાખ્યાન પણ નથી. કેમકે ધર્મનો જ અભાવ છે. તે વાદીની અસત્યતા એ છે કે સર્વજ્ઞવચન પ્રામાણ્યથી છે જ.

તથા કાલમૃત્યુ નથી, કેમકે કાલ જ નથી. જેમ વનસ્પતિ કુસુમ આદિ કાલલક્ષણ કહે છે, તે તેનું જ સ્વરૂપ માનવું. આ પણ અસત્ય છે. - X - X - તથા મૃત્યુ-પરલોક પ્રયાણ લક્ષણ, તે પણ નથી. જીવના અભાવે પરલોકગમનનો અભાવ છે. અથવા કાલક્રમથી આયુકર્મની નિર્જરા તે મૃત્યુ છે. તેના અભાવે આયુનો જ અભાવ છે. તથા અરિહંતાદિ નથી. કેમકે પ્રમાણનો વિષય નથી. કોઈ ગૌતમાદિ મુનિ-ઋષિ નથી, વર્તમાનકાળે સર્વ વિરતિ આદિ અનુષ્ઠાન અસત્ છે. હોય તો પણ નિષ્ફળ છે. અહીં વાદીની અસત્યતા એ છે કે - શિષ્યાદિ પ્રવાહથી અરિહંતાદિ અનુમેય છે. ઋષિત્વનો પણ સર્વજ્ઞ વચન પ્રામાણ્યથી સર્વથા સદ્ભાવ છે. - X -

ધર્મ-અધર્મ ફળ પણ થોડું કે વધુ નથી, કેમકે ધર્મ-અધર્મ અદૃષ્ટ છે, સુકૃતાદિ નથી એમ કહ્યું, તે સામાન્ય જીવની અપેક્ષાએ છે. જે ધર્માધર્મ કહ્યું તે દૈશ્ય અપેક્ષાએ છે, તેથી પુનરુક્તતા નથી. - X - જે પ્રકારે ઈન્દ્રિયોને અતિ અનુકૂળ હોય તે રીતે તે સર્વે વિષયોમાં વર્તવું, કોઈ ક્રિયા-અનિંદિ ક્રિયા કે અક્રિયા-પાપક્રિયા કે પાપ સિવાયની ક્રિયા પરમાર્થથી નથી. કહે છે કે - “જાઓ, પીઓ, - X - મોજ કરો ઈત્યાદિ - X -

આ બીજું પણ નાસ્તિકદર્શન અપેક્ષાએ કુદર્શન-સદ્ભાવ વાદીઓ કહે છે. મૂઠ-વ્યામોહવાળા. તેમની કુદર્શનતા કહે છે - X - વાદીએ કહેલ પ્રમાણ એ પ્રમાણભાસ જાણવો. તે દર્શન કેવું છે ? તે બતાવે છે -

સંભૂત-ઉત્પન્ન થયો છે. અંક-જંતુ ચોનિ વિશેષ, લોક-પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ, વન, નરકાદિરૂપ. સ્વયંભૂ-બ્રહ્મા, સ્વયં-પોતે. નિર્મિત-રચેલ છે. આ અંકમાંથી જન્મેલ ભુવનવાદીનો મત આમ કહે છે - [સાત ગાથાનો સાર આ છે-] પૂર્વે આ જગત્ પંચમહાભૂત વર્જિત હતું નવા પાણીમાં ઈંદુ હતું. દીર્ઘકાળે તે ઈંદુ કુટ્ટરું. તેના બે ભાગ થયા. તેમાંથી સુર-અસુર-નારક-મનુષ્ય-ચતુષ્પદાદિ સર્વ જગત્ ઉત્પન્ન થયું તેમ બ્રહ્મપુરાણ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. સ્વયંભૂનિર્મિત જગત્વાદી કહે છે - આ જગત્ અંધકારમય, અપ્રજ્ઞાત હતું. તેમાં અચિંત્યાત્મા વિભુ તપ કરતા હતા. તેમની નાભિમાંથી કમળ નીકળ્યું, તે તરુણ રવિમંડલ સમાન અને સુવર્ણ કર્ણિકામય હતું. તે કમળમાં ભગવાન્ દંડ અને યજ્ઞોપવીત ચુકત હતા. તેમાં બ્રહ્મા ઉત્પન્ન થયા, તેણે જગત્ માતાનું સર્જન કર્યું. દેવોની માતા અદિતિ અને મનુષ્ય તથા અસુરોની માતા દિતિ હતી. પક્ષીની માતા વિનતા, સરીસૃપોની કદ્રુ, નાગની માતા સુલસા, ચતુષ્પદોની

સુરભિ, સર્વ બીજોની માતા ઈલા હતી. આ બધું અસત્ય અને ભ્રાંત જ્ઞાનાદિ વડે કરાયેલ પ્રરૂપણ છે. વળી કોઈ કહે છે - પ્રજાપતિ કે મહેશ્વરે આનું નિર્માણ કર્યું છે ઈત્યાદિ [આ મતો અને તેના ખંડનનું નિરૂપણ વૃત્તિકારશ્રીએ કરેલ છે, આવું જ ખંડન-મંડન સૂચ્યગડાંગમાં પણ છે. અમે અમારા કાર્યક્ષેત્રમાં સ્વીકારેલ ન હોવાથી, તેનો અનુવાદ છોડી દીધેલ છે.]

[આ રીતે કોઈ જગત્નો ઇંડામાંથી ઉત્પન્ન માને છે, કોઈ માને છે બ્રહ્માનું સર્જન છે, કોઈ મહેશ્વરનું, કોઈ વિષ્ણુનું સર્જન માને છે આ બધાં મિથ્યાદર્શનો છે, વળી અદ્વૈતવાદીઓ એવું અસત્ય બોલે છે કે આત્મા એક જ છે. એક જ ભૂતાત્મા પ્રત્યેક ભૂતમાં વ્યવસ્થિત છે. - X - તેની કુદર્શનતા એ છે કે - સકલ લોકમાં દેખાતા ભેદ વ્યવહારોનો વિચ્છેદ થાય છે. આ રીતે બધાં મતની કુદર્શનતા જણાવી છે.]

આ બધાંની અસદ્ભુતતા એ છે કે આ પ્રત્યેકમાં જિનમત પ્રતિ ક્રુષ્ટવથી કહેલ છે. તેથી કહે છે કે - કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ, પૂર્વકર્મ અને પુરુષાર્થ તે પ્રત્યેક એકલા હોય તો મિથ્યાત્વ અને સાથે હોય તો સમ્યક્ત્વ છે. [ટુંકમાં આ સૂત્રમાં જગત્ની ઉત્પત્તિ સંબંધી મૃષાવાદ છે.]

કેટલાંક નાસ્તિકો કહે છે - ઋક્ષિરસસાત ગૌરવપરા-ઋક્ષિ આદિમાં ગૌરવ-આદર, તેના વડે પ્રધાન. બહવ - ઘણાં, કરણ અને ચરણ આળસવાળા અર્થાત્ ચરણધર્મ પ્રતિ અનુદત, પોતાના અને બીજાના ચિત્તના આશ્વાસન નિમિત્તે. ધર્મવિચારણાથી તેવી પ્રરૂપણ કરે છે. મોસં - મૃષા. પારમાર્થિક ધર્મ પણ સ્વબુદ્ધિથી દુર્વિલસિતાથી અધર્મને સ્થાપે છે. આ સંસાર મોચકાદિ નિદર્શન છે.

વળી બીજા કોઈ અધર્મ સ્વીકારીને રાજદુષ્ટ-નૃપવિરુદ્ધ, અભ્યાખ્યાન-બીજાની સામે દૂષણ વચન કહે છે. અલીક-અસત્ય, અભ્યાખ્યાનને જ દર્શાવતા કહે છે - ‘ચોર’ એમ કહે છે. કોને? ચોરી ન કરનારને તથા ડામરિક-વિગ્રહકારી. એ પ્રમાણે - ચૌરાદિ પ્રયોજન વિના, કેવા પ્રકારના પુરુષ પ્રતિ કહે છે - ઉદાસીન અર્થાત્ ડામરાદિ કારણે તથા દુઃશીલ એ હેતુથી પરશ્રીગમન કરે છે, એવા અભ્યાખ્યાનથી મલીન કરે છે. કોને? શીલકલિત-સુશીલપણે પરદારાવિરતને તથા ગુરુપત્ની સેવી કહે છે.

બીજા-કેટલાંક મૃષાવાદી નિષ્પ્રયોજન કહે છે - ઉપદનન્ત-વિધ્વંસ કરો, શું ? તેની વૃત્તિ અને કીર્તિ આદિને તથા તે મિત્રપત્નીને સેવે છે. માત્ર એટલું જ નહીં, પણ આ ધર્મ વગરનો છે, વિશ્વાસઘાતી છે. પાપકર્મકારી છે, અકર્મકારી-સ્વભૂમિકા અનુચિત કર્મકારી છે, અગમ્યગામી-બહેન આદિ સાથે આ દુરાત્મા-દુષ્ટાત્મા સહવાસ કરે છે. તે ઈર્ષ્યાળુ કહે છે - આ ઘણાં પાતકથી ચુકત છે. - - ભદ્રક-નિર્દોષ, વિનયાદિ ગુણ ચુકત પુરુષને તે અસત્યવાદી એમ કહે છે. તે ભદ્રક કેવા છે ? તે કહે છે - ગુણ-ઉપકાર, કીર્તિ-પ્રસિદ્ધિ, સ્નેહ-પ્રીતિ, પરલોક-જન્માંતર એ બધામાં નિષ્પિપાસા-નિરવકાંક્ષા જે છે તે. ઉક્ત ક્રમે આ અલીકવચનદક્ષ, પરદોષ ઉત્પાદનમાં આસક્ત, પોતાને કર્મબંધનથી વેષ્ટિત કરે છે.

આદિકાલિકબીજ-અક્ષય દુઃખ હેતુ, શત્રુ-અનર્થકારીપણાથી. અસમીક્ષિતપ્રલાપી-

અપર્યાલોચિત અનર્થકવાદી, નિક્ષેપ-થાપણ ઓળવે. બીજાના અર્થ-દ્રવ્યમાં ગ્રથિતગૃહ્ણ-અત્યંતગૃહ્ણિવાળા. તથા અભિયુજ્જત-પરમ અસત્ દુષણોથી જોડે છે. લોભીઓ ખોટી સાક્ષી આપે છે. અસત્ય-જીવોને અહિત કરનાર. અર્થાલિક-દ્રવ્યને માટે અસત્ય બોલે છે. કન્યાલીકકુમારી વિષયક અસત્ય. ભૂમિ અને ગાય સંબંધી અસત્ય. ગુરુક-બાદર, પોતાની જીભ છેદવા આદિ અનર્થને કરનાર અને બીજાને ગાઠ ઉપતાપ આદિ હેતુને કહે છે. અહીં કન્યાદિ પદથી દ્વિપદ-અપદ-ચતુષ્પદ જાતિ ઉપલક્ષણ અર્થપણે સંગૃહીત થયેલ જાણવા. કઈ રીતે તે કહે છે -

અધરગતિગમન-અધોગતિગમન કારણ. કહેલ સિવાય જાતિ, રૂપ, કુલ, શીલને કારણે અસત્ય બોલે છે. તે માયા વડે નિગુણ કે નિપુણ છે. તેમાં જાતિકુલ-માતાપિતાપક્ષ, તે હેતુથી પ્રાયઃ અલીક સંભવે છે. કેમકે જાત્યાદિ દોષથી કેટલાંક અસત્યવાદીઓ બોલે છે. રૂપ-આકૃતિ, શીલ-સ્વભાવ, તે નિમિત્તેથી થાય છે. પ્રશંસા કે નિંદા વિષયત્વથી જાત્યાદિની અલીક પ્રત્યયતા કહેવી. - - તેઓ કેવા છે ?

ચપલ-મનથી ચાપલ્યાદિયુક્ત. પિશુન-બીજાના દોષને ઉઘાડવારૂપ, પરમારથ-ભેદક-મોક્ષ પ્રતિઘાતક, અસંગત-અસત્ક, અવિધમાન અર્થ અથવા સત્ત્વહીન. વિદ્રેષ્ય-અપ્રિય, અનર્થકારક-પુરુષાર્થ ઉપઘાતક, પાપકર્મમૂળ-ક્લિષ્ટ જ્ઞાનાવરણાદિ બીજ. દુષ્ટ-અસમ્યક્, દષ્ટ-દર્શન, દુષ્ટ શ્રુત-શ્રવણ જેમાં છે તે દુઃશ્રુત. જેમાં મુણિત-જ્ઞાન નથી તે અમુણિત. નિર્લજ્જ-લજ્જરહિત. લોક ગર્હણીય-પ્રસિદ્ધ છે.

વધ-લાકડીથી મારવું, બંધ-સંયમિત કરવું, પરિક્લેશ-ઉપતાપ. તે બહુલ-પ્રચુર છે જેમાં તે. અસત્યવાદીઓ આવા થાય છે. તેઓ અશુદ્ધ પરિણામથી સંકલિષ્ટ-સંકલેશવાળા. તેમ કહે છે. કોણ ? જે અસત્ય અભિપ્રાય, તેમાં નિવિષ્ટ અને અસત્ ગુણના ઉદીરક, સદ્ગુણના નાશક અર્થાત્ તેનો અપલાપ કરનારા. તેઓ હિંસા વડે જેમાં જીવનો ઉપઘાત થાય તેવા વચનો કહે છે. અલીક સંપ્રયુક્તો, કેવા વચન કહે છે ? સાવધ-ગર્હિતકર્મયુક્ત, અકુશલ-જીવોને અકુશલકારી હોવાથી કે અકુશલ મનુષ્ય દ્વારા પ્રયુક્ત હોવાથી. તેથી જ સાધુ દ્વારા ગર્હણીય અને અધર્મજનક કહ્યા.

કેવા પ્રકારના? અનધિગતપુણ્યપાપા-પુન્ય પાપકર્મના હેતુ થકી અજાણ. તે જાણતા હોય તો અસત્યવચનમાં પ્રવૃત્તિ ન સંભવે. વળી અજ્ઞાન પછીના કાળમાં અધિકરણવિષયા જે ક્રિયા-પ્રવૃત્તિ, તેના પ્રવર્તક. તે અધિકરણ ક્રિયા બે ભેદે છે - નિર્વર્તનાધિકરણ, સંયોજનાધિકરણ. તેમાં પહેલી ખડ્ગાદિ અને મુષ્ટિ આદિના નિર્વર્તનરૂપ છે. બીજી તેની જ સિદ્ધિના સંયોજનરૂપ છે અથવા દુર્ગતિમાં પ્રાણીને જેના વડે પ્રાણીને લઈ જવાય તે બધી અધિકરણક્રિયા. કેમકે તે બહુવિધ અનર્થહેતુપણે છે.

અપમર્દ - પોતાનું અને બીજાનું ઉપમર્દન કરે છે. - - એ પ્રમાણે અબુદ્ધિક બોલતો વાગુરિકોને સસલાદિ બતાવે છે. શશાદિ-અટવીસંબંધી ચતુષ્પદ વિશેષ છે. વાગુરા-મૃગબંધન જેમાં છે તે. તિત્તર, વર્તક આદિ પક્ષી વિશેષ છે. શ્યેન આદિ વડે શીકાર કરે છે તે શાકુનિક. માછલા-મગર આદિ જલચર વિશેષ. - X - સંખંક-શંખ, અંક-રૂઢિથી જાણવું, ક્ષુલ્લક-કોડીનો જીવ. મગર-જલવિહારીપણથી ધીવરો તેને બતાવે

છે. પાઠાંતરથી મગ્ગિણાં-તેની ગવેષણા કરે છે. અજગર આદિ ઉરપરિસર્પ છે. તેમાં દર્વીકર-ફેણવાળો સર્પ, મુકુલી-ફેણ વગરનો સર્પ. વ્યાલ-ભુજંગ. - X - X - X - લુબ્ધકો ગોધા, સેઠા આદિને બતાવે છે. આ ગોધા આદિ તે ભુજપરિસર્પ વિશેષ છે. શરટક-કાકીડો. પાશ દ્વારા પકડનારા ગજકુલ અને વાનરકુલને બતાવે છે. તેમાં કુલ-કુટુંબ, યુથ. પાશ-બંધન વિશેષ વડે ચરે તે પાશિક. શુક-પોપટ, બર્હિણ-મચૂર, મદનશાલા-મેના, કોકિલા-પરભૂત, હંસ-પ્રસિદ્ધ છે. તેમના કુલ-વૃંદ. પોષકો-પક્ષીને પોષનાર.

તથા વધ-તાડન, બંધ-બાંધવા, ચાતના-કદર્થના. - - ગોલ્મિક-ગુપ્તિપાલક, ગોપાલ. ધન-ધાન્ય-ગાયોને ચોરોને બતાવે છે. (તેમાં) ગાવ-બળદ, એલક-ઘેટા તથા ગામ, નગર, પાટણને બતાવે છે. (તેમાં) નકર-કર રહિત, પતન બે ભેદે છે - જલપતન અને સ્થળ પતન. જેમાં જળ પથ વડે ભાંડ-વાસણ આવે છે. - X - ચારિક-પ્રણિધિ પુરુષોને. માર્ગની પાર-પર્યન્ત, માર્ગના ઘાતિક-જઈને હણનાર તે પારઘાતિક. પંથઘાતિક-તેમાં પથિ-માર્ગમાં અર્થાત્ અર્ધપથમાં હણનાર. ગ્રંથિભેદ-ચોર વિશેષ. ચૌરિક-ચોરણ. નગરગુપ્તિક-નગર રક્ષકો.

લાંછન-કર્ણ આદિને અંકન આદિ કરવું. નિર્લાંછન-ખસી કરવી. ધમણ-ધમવું, ભેંસ આદિને વાયુ પુરવો. દોહન-દોહવું. પોષણ-જવ આદિ ખવડાવી પુષ્ટ કરવા. વંચન-વાછડાને બીજી ગાય પાસે મૂકી ઠગવી. દુમણ-પીડા આપવી. વાહન-ગાડા આદિમાં જોડવા. આવા અનુષ્ઠાનો કરે.

ઘાતુ-ગૈરિક ઘાતુ અથવા લોટુ આદિ, મણિ-ચંદ્ર કાંતાદિ, શિલા-ટંપદ, પ્રવાલ-વિદ્રુમાદિ, રત્ન-કર્કેતનાદિ, તેની આકર-ખાણ. તેને બતાવે છે. આકરિણ-ખાણીયા, પુષ્પ આદિ પ્રસિદ્ધ છે. માત્ર વિધિ એટલે પ્રકાર. અર્થ-મૂલ્યવાળું, મધુકોશક-કૌદ્ર ઉત્પત્તિ સ્થાનો. વનચર-બીલ આદિ.

ચંત્ર-ઉચ્ચાટન આદિ અર્થાક્ષર લેખનપ્રકાર, અથવા જલસંગ્રામ આદિ ચંત્રો. વિષ-સ્થાવર જંગમ ભેદ, હાલાહલ. મૂલકર્મ-મૂલ આદિ પ્રયોગ વડે ગર્ભપાતન આદિ. આહેવણ-આક્ષેપ, નગર ક્ષોભ આદિ કરવો, પાઠાંતરથી આહિવ્વણ-અહિતત્વ, શત્રુભાવ. અવિંદણ-મંત્રાદિ વડે ધનને ખેંચવું તે. આભિયોગ્ય-વશીકરણ આદિ, તે દ્રવ્યથી - દ્રવ્ય સંયોગ જનિત અને ભાવથી-વિદ્યામંત્રાદિ જનિત કે બલાત્કાર. મંત્ર, ઔષધિ પ્રયોગથી વિવિધ હેતુથી તેની પ્રવૃત્તિ કરવી. ચોરી અને પરદારાગમનના ઘણાં પાપનું કરવું તે.

અવસ્કંદ-છળથી બીજાના સૈન્યનું મર્દન કરવું, ગ્રામઘાતિક-ગામને નષ્ટ કરનાર. વન, તળાવ આદિ સુકવવા. બુદ્ધિના વિષયનો વિનાશ તથા વશીકરણ આદિના ભય-મરણ-કલેશ-દ્રેષની જનક છે. ભાવ-અધ્યવસાય, ઘણાં સંકલિષ્ટ, મલિન-કલુષ. ભૂત-પ્રાણિનો ઘાત-હનન, ઉપઘાત-પરંપર આઘાત. તે જેમાં વિધમાન છે તે ભૂતઘાતોપ-ઘાતક. ઉક્ત બધું દ્રવ્યથી સત્ય હોવા છતાં તે હિંસક વચનો છે.

પુષ્ટ કે અપુષ્ટ પ્રતીત છે. પરતપિત્તવાપૃતા-બીજાને પીડા કરવામાં પ્રવૃત્ત. અસમીક્ષિતભાષી-વિચાર્યા વિના બોલનાર, ઉપદિસંતિ-શિક્ષા આપે છે. સહસા-

અકસ્માત.. ઉષ્ટ્ર-ઉંટ. ગોણ-ગાય, ગવય-આટવ્ય પશુ વિશેષ. દમ્યન્તાં-દમો. પરિણત-વયસ-સંપન્ન અવસ્થા વિશેષ, તરુણ, કુકકુટ-મરઘા, ક્રીયંત-મૂલ્ય વડે લેનાર, ક્રાપયત-તેને વેચનાર. પિયહ-મદિરાદિ પીવડાવવી. વાયનાંતરથી ખાય, પીએ અને આપે.

દાસી-ચેટિકા, દાસ-ચેટક, ભૃતક-ભોજન આપીને પોષેલ, ભાઈલ્લગ-ભાગીયા, ચોથો ભાગ લેનાર. પ્રેચજન-પ્રયોજનથી મોકલાય તે. કર્મકર-નિયતકાલ માટે આજ્ઞા પાળનાર. કિંકર-આજ્ઞાપુરી થતાં ફરી પ્રશ્ન કરનાર. આ સ્વજન-પરિજન કેમ બેઠા છે ? આમનું વેતન ચૂકવી દો, તેથી તમારું કાર્ય કરે. - X - ગહન-સઘન, વન-વનખંડ, ક્ષેત્ર-ધાન્ય વપન ભૂમિ, ખિલભૂમિ-હળ વડે ન ખેડાયેલ ભૂમિ. વલ્લર-ક્ષેત્રવિશેષ. તેને ઉત્તુણ-ઉર્ધ્વ ગત તૃણ, ઘન-અત્યર્થ, સંકટ-સંકીર્ણ તેને બાળી દો. પાઠાંતરથી ગહનવનને છેદો. અખિલ ભૂમિ આદિના તૃણને બાળી નાંખો. તે વૃક્ષોને ભેદો, છેદો. ચંત્ર-તલ પીડન ચંત્ર. ભાંડ-ભાજન, કુંડાદિ. ભંડી-ગંત્રી. ઉપધિ-ઉપકરણના હેતુથી, વિવિધ પ્રયોજનથી વૃક્ષો કપાવો. ઘન માટે શેરડી કપાવો. તલ પીલાવો ઘર માટે ઇંટો પકાવો. - X - X -

લઘુ-જલ્દી. નગર-અવિદ્યમાન કર, કર્બટ-કુનગર. કયાં? અટવી દેશમાં. - X - કાલપત-અવસર પ્રાપ્ત. - X - અલ્પ-લઘુ, મહાંત-તેની અપેક્ષાએ મધ્યમ, ઉત્કૃષ્ટ-ઉત્તમ. પોતસાર્થા-નોકાદલ કે નોકા વ્યાપારીઓ. સેના-સૈન્ય, નિર્યાતુ-નીકળ્યા. ડમર-યુદ્ધ સ્થાન, ઘોર-રૌદ્ર, વર્તન્તા-પ્રયાણ કરે. સંગ્રામ-રણ. પ્રવહન્તુ-પ્રવર્ત્યા. - X - ઉપનયન-બાળકોને કલાગ્રહણ. ચોલગ-મુંડન સંસ્કાર. વિવાહ-પ્રાણિગ્રહણ, યજ્ઞ-યાગ. કરણ-બવ આદિ, મુહૂર્ત-રૌદ્ર આદિ શ્રીશ, નક્ષત્ર-પુષ્યાદિ, તિથિ-નંદા આદિમાંથી કોઈ, અદ્ય - આજના દિવસે, સ્નપન-સૌભાગ્યપુત્રાદિ અર્થે વધુ આદિનું સ્નાન. મુદિત-પ્રમોદવાળા. બહુ ખાદ્યપેયકલિત-ઘણાં માંસ-મદ્ય આદિ ચુક્ત. કૌતુક-રક્ષાદિ. વિરહવણક-વિવિધ મંત્રમૂલ આદિ વડે. સંસ્કારેલ જળથી. - X - ચંદ્ર, સૂર્યનું રાહુ વડે ગ્રહણ તે શશિરવિગ્રહોપરાગ, દુઃસ્વપ્ન-અશિવાદિમાં. શા માટે? સ્વજન, પરિજન અને નિજકના જીવિત અને પરિરક્ષણાર્થે. પ્રતીશીર્ષક-લોટ આદિનું બનેલ મસ્તક, પોતાના મસ્તકની રક્ષાર્થે ચંડિકાદિદેવીને આપે તથા પશુ આદિના મસ્તકની બલિ દેવતાને યડાવે.

વિવિધ ઔષધિ, મધ, માંસ, ભક્ષ્ય, અન્ન, પાન, માળા, અનુલેપનાદિ, બળતો એવો દીપ અને સુગંધી ઘુખનું અંગારોપણ. પુષ્પ અને ફળ વડે સમૃદ્ધ જે મસ્તકની બલિદેવી. પ્રાયશ્ચિત્ત-પ્રતિવિધાન કરે. કોના વડે ? - હિંસા વડે. બહુવિધ-અનેકવિધ. શા માટે ? વિપરિત ઉત્પાત-અશુભસૂચક પ્રકૃતિવિકાર, દુઃસ્વપ્ન અને પાપશુકન. અસૌમ્યગ્રહચરિત-કૂરગ્રહચાર અને અમંગલ જે નિમિત્ત-અંગસ્કૂરણાદિ. આ બધાંના પ્રતિઘાતહેતુ-ઉપહનન નિમિત્તે તથા વૃત્તિચ્છેદ કરો. કોઈને દાન ન આપશો. તે મરાયો તે સારું થયું ઈત્યાદિ - X -

આ રીતે વિવિધ પ્રકારે-ત્રણ પ્રકારે અસત્ય આચરે છે. દ્રવ્યથી અસત્ય ન હોવા છતાં પણ જીવના ઉપઘાતના હેતુપણથી ભાવથી અસત્ય જ છે. મન-વચન-કાયા વડે તેનું ત્રૈવિધ્ય છે.

આ રીતે જે રીતે અલિક કરાય અને જેઓ અલિક કરે છે, આ બે દ્વાર મિશ્ર પરસ્પરથી કહ્યા. હવે જેઓ તેને કરે છે, તેને ભેદથી કહે છે. અકુશલ-વક્તવ્ય અવકતવ્ય વિભાગમાં અનિપુણ. અનાર્ચ-પાપકર્મથી દૂર ન જનારા. અલિયાણ-અલીકા, આજ્ઞા-જેમાં આગમ છે તે. તેથી જ અલીકધર્મમાં નિરત. અલીકા કથામાં રમણ કરતા. વિવિધ પ્રકારથી અસત્ય સેવીને સંતોષ અનુભવે છે.

હવે અસત્યનો ફળવિપાક પ્રતિપાદન કરતા કહે છે -

● સૂત્ર-૧૨ :-

ઉક્ત અસત્યભાષણના ફળવિપાકથી અજાણ લોકો નરક અને તિર્યચ-યોનિની વૃદ્ધિ કરે છે. જ્યાં મહાભયંકર, અવિશ્રામ, બહુ દુઃખોથી પરિપૂર્ણ અને દીર્ઘકાલિક વેદના ભોગવવી પડે છે. તે અસત્ય સાથે સારી રીતે ખેડાયેલા ભયંકર અને દુર્ગતિને પ્રાપ્ત કરાવનારા અંધકાર રૂપ પુનર્ભવમાં ભટકે છે. તે પણ દુઃખે કરી અંત પામે તેવા, દુર્ગત, દુર્ગત, પરતંત્ર, અર્થ અને ભોગથી રહિત, સુખરહિત રહે છે. તેમાં ફાટેલ ચામડી, બીભત્સ અને વિવર્ણ દેખાવ, કઠોર સ્પર્શ, રતિવિહિન, મલીન અને સારહીન શરીર વાળા, શોભાકાંતિથી રહિત, અસ્પષ્ટ વિફલવાણીયુક્ત, સંસ્કાર-સત્કાર રહિત, દુર્ગધિયુક્ત, ચેતનારહિત, અભાગી, અકાંત, અનિષ્ટ સ્વરવાળા, હીન-ભિન્ન અવાજવાળા, વિહિંસ્ય, જડ-બધિર-અંધ, મમ્મણ, અમનોજ્ઞ-વિકૃત ઈન્દ્રિયવાળા, નીચ, નીચજનસેવી, લોક વડે ગર્હણીય, ભૃત્ય, અસદૃશલોકોના પ્રેચ્ય, દુર્મેધા, લોકવેદ-અધ્યાત્મશાસ્ત્ર-શ્રુતિ વર્જિત, ધર્મબુદ્ધિહીન થાય છે.

તે અસત્યરૂપી અગ્નિથી બળતા, અશાંત, અપમાન, પીઠ પાછળ નિંદાતા, આક્ષેપ-ચાડી-પરસ્પર કૂટ આદિ સ્થિતિ પ્રાપ્ત, ગુરુજન-બંધુ-સ્વજન-મિત્રજનના તીક્ષ્ણ વચનોથી અનાદર પ્રાપ્ત હોય છે. અમનોરમ, હૃદય-મનને સંતાપદાયી, જીવનપર્યન્ત દુરુદ્ધર અભ્યાખ્યાન પ્રાપ્ત, અનિષ્ટ-તીક્ષ્ણ-કઠોર-મર્મવેદી વચનોથી તર્જના, ભર્ત્સના, ધિક્કારથી દીનમુખ અને ખિન્ન ચિત્તવાળા હોય છે. ખરાબ ભોજન-વસ્ત્ર-વસતીમાં કલેશ પામતા સુખ-શાંતિ વગરના, અત્યંત-વિપુલ-સેંકડો દુઃખોની અગ્નિમાં બળે છે.

આ અસત્ય વચનનો આલોક-પરલોક સંબંધી ફલવિપાક છે તેમાં અલ્પસુખ, બહુદુઃખ, મહાભય, પ્રગાઠ કર્મરજ-બંધનું કારણ છે. તે દારુણ, કર્કશ, અશાતારૂપ છે. હજારો વર્ષ તેમાંથી છુટાય છે. તેને ભોગવ્યા વિના મુક્તિ મળતી નથી.

આ પ્રમાણે જ્ઞાતકુલનંદન, મહાત્મા, જિન વીરવર નામ ધેય અસત્ય વચનનો ફળવિપાક કહે છે.

આ બીજું મૃષાવાદ નામે અધર્મદ્વાર છે. હલકા અને ચંચળ લોકો તેનો પ્રયોગ કરે છે. તે ભયંકર, દુઃખકર, અચકર, વૈરકર, અરતિ-રતિ-રાગ-દ્વેષ-મનસંકલેશ ઉત્પન્ન કરનાર છે. જૂઠ-માયા-સાતિયોગની બહુલતાયુક્ત, નીચજન સેવિત, નૃશંશ, અવિશ્વાસકારક, પરમ સાધુજનથી ગર્હણીય, પર પીડાકારક,

પરમકૃષ્ણલેશ્યા સહિત, દુર્ગાતિવિનિપાત વર્દ્ધન, પુનર્ભવકારક, ચિરપરિચિત, ચિરાનુગ, દુઃખમય હોય છે.

● વિવેચન-૧૨ :-

તસ્સ - જે બીજા આશ્રવપણે કહેવાય છે, તે અલીકના કર્મનો ઉદય કહે છે. તેનાથી અજ્ઞાન, વધારે છે. (શું?) અવિશ્રામ વેદના, દીર્ઘકાળના બહુ દુઃખ સંકટ, (ક્યાં?) નરક-તિર્યચ યોનિમાં ઉત્પાદ, તે અલીકથી ઉત્પન્ન કર્મ વડે - અવિરહિત, આલિંગિત ભવ અંધકારમાં ભમે છે. જે ભયંકર અને દુર્ગાતિ વસતિને આપે છે -

ફહ - આ જીવલોકમાં, દુર્ગાતા-દુઃખમાં રહેલ, દુર્ગતા-મુશ્કેલીએ અંત થનારા, પરવશ-અસ્વતંત્ર, અર્થભોગ પરિવર્જિત-દ્રવ્ય અને ભોગથી રહિત, અસુહિત-અસુખી કે સુહૃદ વગરના, સ્ફુટિત છવી-વિકૃત કે ફાટેલી ત્વચા, બીભત્સ-વિકૃત રૂપવાળા, વિવર્ણા-વિરૂપવર્ણા. ખરપરુષા-અતિ કર્કશ સ્પર્શવાળા, વિરકતા-રતિને જરાપણ ન પામતા, ધ્યામ-અનુજ્ઞવલ છાયા, શુષિર-અસાર કાયાવાળા, નિછાયા-શોભા રહિત, લલ્લા-અલ્પકત, વિફલા-ફળને ન સાધનારી વાણી.

અસક્કયમસક્કય-સંસ્કાર, સત્કાર વિનાના અથવા અત્યંત અસંસ્કૃત તેથી જ અગંધા-અમનોઙ્ગાંધવાળા, અચેતના-વિશિષ્ટ ચૈતન્યના અભાવવાળા, દુર્ભંગ-અનિષ્ટ, અકાંત-અકમનીય, કાગળા જેવા સ્વરવાળા, હીન-હૂસ્વ, ભિન્ન-ફાટેલો અવાજ, જડ-મુર્ખ, અંધને બદલે બીજા પાઠમાં મુંગા કહ્યા છે. મન્મન-અલ્પકત વાચાવાળા, કરણ-ઈન્દ્રિયો કે કૃત્યો. અકૃતાનિ - ન કરેલ કે વિરુપપણે કરેલ, નીચ-ખત્યાઈ વડે, નીચજનથી સેવિત. ભૃત્ય-ભરણ યોગ્ય, નોકર. અસદૈશજન-અસમાન આચરણવાળા લોક, દ્રેષ્ય-દ્રેષ્યસ્થાન, પ્રેષ્ય-આજ્ઞાપાલક દુર્મેધસ-દુર્બુદ્ધિ. લોકશ્રુતિ-લોકમાં માન્ય ભારતાઈ શાસ્ત્ર. વેદશ્રુતિ-ઋગ્વેદાઈ વેદ શાસ્ત્ર, અધ્યાત્મશ્રુતિ-ચિત્તજય ઉપાય પ્રતિપાદન શાસ્ત્ર. સમયશ્રુતિ-આર્હત્, બૌદ્ધાઈ સિદ્ધાંત તે બધાંથી વર્જિત.

એવા જે મનુષ્યો, અસત્યવચન જનિત કર્મ અગ્નિ વડે, કાલાંતરે બળનારા, અસંતક-અનુપશાંત અર્થાત્ અશોભન રાગાદિમાં પ્રવર્તિત, અપમાનાઈ પામે છે. અપમાન-માનહરણ, પૃષ્ઠિમાંસ-પરોક્ષના દૂષણો પામતા, અધિક્ષેપ-નિંદા વિશેષ, પિશુન-ખલ વડે ભેદન-પ્રેમછેદન, બીજાના અપશબ્દોથી અભિભૂત એ બધાંનું સાંનિધ્ય કરે છે. અભ્યાખ્યાન-અસત્ દૂષણને પામે છે. ઉરસ-હૃદયના, મનસ-ચેતનના - X - દુરુદ્ધર-આ જન્મે પણ ઉદ્ધરવા મુશ્કેલ, ખરપરુષ-અતિકઠોર વચન વડે તર્જના, નિર્ભર્ત્સના-મારી નજર સામેથી દૂરથા ઈત્યાઈ, વિમન-અમનસ્ક, સુખ-શારીરિક-નિર્વૃત્તિ-મનો સ્વાસ્થ્ય પામે છે. આ અલિકનું ફળ કહ્યું.

નિગમન વ્યાખ્યા પહેલા અધર્મદ્વાર વત્ જાણવી. - X -

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
આશ્રવદ્વાર-૨-નો ટીકા સહિતનો અનુવાદ પૂર્ણ

❁ આશ્રવદ્વાર-અધ્યયન-૩-“અદતાદાન” ❁
— X — X — X — X — X — X —

o બીજા અધ્યયનની વ્યાખ્યા કરી, હવે ત્રીજું આરંભે છે. આનો પૂર્વની સાથે સૂત્રોક્ત આશ્રવદ્વાર ક્રમકૃત સંબંધ છે અથવા પૂર્વે અલીકસ્વરૂપ કહ્યું, અદત લેનારા પ્રાયઃ અસત્ય બોલે છે, તેથી હવે અદતાદાનના સ્વરૂપની પ્રરૂપણા કરે છે -

● સૂત્ર-૧૩ :-

હે જંબૂ! ત્રીજું અધર્મદ્વાર-અદતાદાન, હૃદયને બાળનાર-મરણભયરૂપ, કલુષતામય, બીજાના ધનાદિમાં મૂર્છા કે ત્રાસ સ્વરૂપ, જેનું મૂળ લોભ છે. વિષમકાળ-વિષમ સ્થાન આશ્રિત, નિત્ય તૃષ્ણાગ્રસ્ત જીવોને અધોગતિમાં લઈ જનારી બુદ્ધિવાળું છે, અપયશનું કારણ છે, અનાર્યપુરુષ આચરિત છે. છિદ્ર-અંતર-વિદ્યુર-વ્યસન-માર્ગણાપાત્ર છે. ઉત્સવના અવસરે મદિરાદિના નશામાં બેભાન, અસાવધાન, સુતેલા મનુષ્યોને ઠગનારું, વ્યાકુળતા ઉત્પાદક, ઘાત કરવામાં તત્પર તથા અશાંત પરિણામ-વાળા, ચોરો દ્વારા અત્યંત માન્ય છે.

આ અકરુણકૃત્ય, રાજપુરુષ-કોટવાળ આદિ દ્વારા રોકવામાં આવે છે, સાધુજન દ્વારા નિંદિત છે, ધિયજન-મિત્રજનમાં ભેદ અને અપ્રીતિકારક છે. રાગ-દ્રેષ્યની બહુલતાવાળું, મનુષ્યોને અનેક રીતે મારનાર સંગ્રામો, વિપ્લવો, લડાઈ, કલહ, વેધકારક છે. દુર્ગાતિમાં વૃદ્ધિ કરનાર, પુનર્ભવ કરાવનાર, ચિર પરિચિત, ચિરાનુગત, દુરંત છે.

● વિવેચન-૧૩ :-

પૂર્વ અધ્યયનની “ચાદૈશ, યત્” નામ આદિ પાંચ દ્વાર વડે પ્રરૂપણા કરી તેમ અહીં પણ કરશે. તેમાં અદતાદાનના સ્વરૂપને પ્રતિપાદિત કરતા કહે છે - હે જંબૂ ! ત્રીજું આશ્રવદ્વાર-અદતનું એટલે કે ધનાદિનું આદાન-ગ્રહણ તે અદતાદાન. અહીં હરણ - દાહ બંને પર પ્રવર્તનાર્થ શબ્દો છે. મરણ-મૃત્યુ, ભય-ભીતિ, કલુષ-પાતક તેના વડે ત્રાસોત્પાદક સ્વરૂપ તથા પરસંતિગ-બીજાના ધનમાં જે અભિધ્યાલોભ-રૌદ્રધ્યાન યુક્તતા મૂર્છા, તે મૂલ-નિબંધન જે અદતાદાનનું છે તે.

કાળ-અર્ધરાત્રિ આદિ વિષમ-પર્વતાઈ દુર્ગ તેનું આશ્રિત, તે પ્રાયઃ ચોરો વડે આશ્રય કરાય છે. અહ-અધોગતિ, અછિન્નતૃષ્ણા-નહીં તુટેલી વાંછા, પ્રસ્થાન-યાત્રા, તેમાં પ્રસ્તોત્રી-પ્રવર્તેલી મતિ-બુદ્ધિ. તથા છિદ્ર-પ્રવેશદ્વાર, અંતર-અવસર, વિદ્યુર-અપાય, વ્યસન-રાજા આદિકૃત્ આપત્તિ આ બધાંની માર્ગણા અને ઉત્સવમાં મત-પ્રમત્ત-પસુપ્ત લોકોનું વંચન-ઠગવા. આદેષણ-ચિત્તવ્યગ્રતા પામવું, ઘાતન-મારણ. એતત્પર-આ અનિષ્ટ, અનિભૂત-અનુપશાંત પરિણામ જેના છે તે. એવા ચોર લોકોને તે ઘણું માન્ય છે.

વાચનાંતરમાં આવું દેખાય છે - નિત્ય છિદ્ર વિષમય સંબંધી આ પાપ, અન્યદા તે પાપ કરવાનું અશક્ય છે. અનિભૂતપરિણામ - સંકિલ્પ તસ્કરજન બહુમત,

અકરુણ-નિર્દય, રાજપુરુષો દ્વારા અટકાવાતું, નિત્ય સાધુજન દ્વારા ગર્હણીય ઈત્યાદિ છે. ભેદ-છુટા પાડવા, વિપ્રીતિ-વિપ્રિય કરે છે. ઉત્પુર-પ્રચુર, સમર-જનમરણ યુક્ત જે સંગ્રામ, તે ડમર-વિપ્લવ, કલિકલહ-શબ્દ કલહ, રતિકલહ નહીં. આદિનું કારણ છે. ભવ-સંસાર, પુનર્ભવ-પુનઃપુનઃ જન્મ. બાકીનું પ્રથમ દ્વાર મુજબ જાણવું. આ રીતે “ચાદેશ” દ્વાર કહ્યું. હવે “ચન્નામ” કહે છે -

● સૂત્ર-૧૪ :-

તેના ગુણસંપન્ન ૩૦-નામો છે. તે આ - ચોરી, પરહત, અદત, કૂરિકૃત, પરલાભ, અસંયમ, પરધનમાં ગૃહ, લોલુપતા, તસ્કરત્વ, અપહાર, હસ્તલઘુત્વ, પાપકર્મકરણ, સ્તેનિક્ક, હરણવિપ્રનાશ, આદાન, ધનન લુંપન, અપ્રત્યય, અવપીડ, આક્ષેપ, ક્ષેપ, વિક્ષેપ, કૂટતા, કુલમધિ, કાંક્ષા, લાલપન-પ્રાર્થના, આસસણાય-વ્યસન, ઈચ્છા-મૂર્છા, તૃષ્ણાગૃહ્ણિ, નિકૃતિકર્મ, અપરાધ. આ અને આવા ત્રીશ નામો અદતાદાનના છે. જે પાપ, કલહથી મલિન કર્મોની બહુલતાવાળા અનેક નામો છે.

● વિવેચન-૧૪ :-

સુગમ છે. ચોરિક્ક-ચોરવું, ચોરિકા. પરહત-બીજા પાસેથી લઈ લેવું. અદત-દીધા વિના લેવું. કૂરિકૃત-કૂર ચિત્ત અથવા જેના પરિજનો કુર છે તે, તેના દ્વારા જે અનુષ્ઠિત, પાઠાંતરથી કુરુટકા-સદ્ગુણોને અયોગ્ય. પરલાભ-બીજાનું દ્રવ્ય આદિ લેવું. અસંયમ-સંયમના વિનાશથી અસંયમ, પરધનગૃહ્ણિ-બીજાના ધનમાં ગૃહ્ણિ, લોલિક્ક-લોલુપતા. તસ્કરત્વ-ચોરપણું. અપહાર-હરી લેવું. હત્યલતણ-હાથચાલાકી. પાપકર્મનું કરવું તે.

તેલિક્ક-ચોરનું કાર્ય, હરણવિપ્રનાશ-બીજાની વસ્તુ હરી લઈ, તેનો નાશ કરવો. આ દાયણ-બીજાનું ધન લેવું, લોપન-બીજાના ધનનું અવચ્છેદન. અપ્રત્યય-અવિશ્વાસનું કારણ. અવપીડન-બીજાને પીડા ઉપજાવવી. આક્ષેપ-પરદ્રવ્યને અલગ રાખવું. ક્ષેપ-બીજાના હાથમાંથી દ્રવ્ય છિનવવું. વિક્ષેપ-બીજાનું દ્રવ્ય ફેંકી દેવું. કૂટતા-તોલમાપમાં ઠગાઈ. કુલમધી-કુળને કલંકિત કરનારી. કાંક્ષા-બીજાના દ્રવ્યની.

લાલણપત્યણા-નિંદિત લાભની અભિલાષા કરવી તે. વ્યસન-વિપતિનું કારણ, પાઠાંતરથી આસસણાયવસન-વિનાશ માટેનું વ્યસન. ઈચ્છામૂર્છા-બીજાના ધનની અભિલાષા અને તેમાં જ ગાઠ આસક્તિ, તે હેતુથી અદત ગ્રહણ. તૃષ્ણાગૃહ્ણિ-પ્રાપ્ત દ્રવ્યના અવ્યયની ઈચ્છા અને અપ્રાપ્તના પ્રાપ્તિની વાંછા, તે હેતુ માટે અદતાદાન. નિકૃત-માયા વડે કર્મ. અપરાધ-બીજાની નજર બચાવી કાર્ય કરાય છે.

અહીં કેટલાંક પદો સુગમ હોવાથી વ્યાખ્યા કરી નથી. આ અદતાદાનનું સ્વરૂપ કહ્યું. આ પ્રકારે અનેક નામો છે. ક્યાંક “અનેક” શબ્દ દેખાતો નથી. નામદેય-નામો. કેવા અદતાદાનના ? પાપ-અપુણ્ય કર્મરૂપ, કલિ-યુદ્ધ, કલુષ-મલીમસ, કર્મ-મિત્ર દ્રોહાદિ વ્યાપાર. તેના વડે પ્રચુર, તે અથવા બહુલ. - - હવે જે અદતાદાન કરે છે, તે કહે છે -

● સૂત્ર-૧૫ :-

પૂર્વોક્ત તે ચોરીને ચોર કરે છે. તે પરદ્રવ્યહરણકર્તા, છેક, અનેકવાર ચોરી કરેલ અને અવસરજા, સાહસિક, લઘુસ્વક, અતિ મહત્તી ઈચ્છાવાળા, લોભગ્રસ્ત, વચનાડંબરથી પોતાને છુપાવનાર, આસક્ત, અધિમરા, ઋણભંજક, સંધિભંજક, રાજદુષ્ટકારી, દેશનિકાલ કરાયેલ, લોકબહિષ્કૃત, ઉપદ્રવક, ગ્રામ-નગર-પંથઘાતક, આલીવક, તિર્થભેદક, હાથચાલાકી કર્તા, જુગારી, ખંડરક્ષક, સ્ત્રીચોર, પુરુષચોર, સંધિછેદક, ગ્રંથિભેદક, પરધનહરણકર્તા, લોભાપહાર, આક્ષેપી, નિર્મદક, ગૂટચોરક, ગો-અશ્વ-દાસીચોરક, એકલો ચોરી કરનાર, અવકટક, સંપ્રદાયક, ઉછિંપક, સાર્થઘાતક, બિલચોરીકારક, નિગૃહિત, વિપ્રલુંપક, ઘણાં પ્રકારે દ્રવ્યહરણ કરવાની બુદ્ધિવાળો, આ અને આવા બીજા પરદ્રવ્ય હરણથી અવિરત [બધાં ચોરી કર્મકર્તા છે.]

[વળી] વિપુલ બલ અને પરિગ્રહવાળા ઘણાં રાજાઓ, પરધનમાં ગૃહ્ણ, સ્વદ્રવ્યમાં અસંતુષ્ટ, બીજા દેશ પર આક્રમણ કરે છે. તે લોભી, બીજાના ધનને છીનવા-ચતુરંગ વિભક્ત સૈન્ય સાથે, તે દંટ નિશ્ચયી, શ્રેષ્ઠ યોદ્ધા સાથે યુદ્ધ કરવામાં વિશ્વાસ રાખનારા, દર્પ પરિપૂર્ણ સૈન્યથી પરિવરિત હોય છે. તેઓ પદ્મ-શકટ-શૂચિ-ચક્ર-સાગર-ગુરુડ વ્યૂહરચી, સેના સાથે આક્રમણ કરી, બીજી સેનાને હરાવીને પરધનને હરી લે છે.

બીજા, રણ મોરચે લાખો સંગ્રામમાં વિજય પામનાર, સન્નહ-બહ્ન-પરિચર-ચિહ્ન પદ્મ ધારણ કરેલ, આયુધ-અસ્ત્ર ગૃહિત. પ્રહારથી બચવા ટાલ અને ઉત્તમ ક્વચથી શરીરને વેષ્ટિત કરેલા, લોટાની જાળી પહેરી, કાંટાળા ક્વચયુક્ત, વક્ષસ્થળે ઉર્ધ્વમુખી બાણોની તૂણીર બાંધેલા, હાથમાં પાશ લઈ, સૈન્યદળની રણોચિત રચના કરેલ, કઠોર ધનુષ્ હાથમાં પકડી, હર્ષયુક્ત, હાથ વડે બાણ ખેંચીને કરાતી પર્યાં વેગથી વરસતી મૂસળધાર વર્ષાથી જ્યાં માર્ગો અવરુદ્ધ થયા છે, એવા યુદ્ધમાં અનેક ધનુષ્, દોઢારી તલવારો, ત્રિશૂળો, બાણો, ડાબા હાથે પકડેલ ટાલ, મ્યાનથી નીકળેલી ચમકતી તલવાર, પ્રહાર કરતા બાલા, તોમર, ચક્ર, ગદા, કુદાડી, મૂસલ, હલ, શૂળ, લાઠી, ભિંડમાલ, શબ્બલ, પદ્મિસ, પત્યર, દુધણ, મૌષ્ટિક, મુદ્ગર, પ્રબળ આગલ, ગોફણ, દુહણ, બાણની તૂણીર, કુવેણી, ચમચમાતા શસ્ત્રો આકાશમાં ફેંકવાથી આકાશતલ વિજળીની પ્રભા સમાન ઉજ્જ્વલ પ્રભાવાળું થાય છે. તેમાં પ્રગટ શસ્ત્રપ્રહાર, માહરણ શંખ-ભેરી-તૂર-પ્રચુર પટુ પટહ નિનાદ, ગંભીર નંદિત પ્રશ્નુમિત વિપુલ ઘોષ, ઘોડા-હાથી-રથ-યોદ્ધાની શીઘ્રચાલથી ફેલાયેલી ઘૂળને કારણે ત્યાં સઘન અંધકાર વ્યાપ્ત રહે છે. કાયર નરના નયન અને હૃદયને તે યુદ્ધ વ્યાકુળ કરી દે છે.

ચંચળ અને ઉજ્જત ઉત્તમ મુગટ, તિરિડ, કુંડલ, નક્ષત્રના આભુષણોનો આટોપ હતો. સ્પષ્ટ પતાકા, ઉંચી ધ્વજ, વૈજયંતી, ચંચલ ચામર, છબ્રોના કારણે અંધકારથી ગંભીર લાગતું હતું. અશ્વોનો હણહણાટ, હાથીનો ગુલગુલાટ, રથનો

ઘણાઘણાટ, પાયદળની હરહરાહટ, સિંહનાદનું આરઝાટન, છેલિય-વિધુક-કુક-કંઠગત શબ્દની ભીમગર્જના, રડવું-હસવું-કરાહવુંનો કલકલ રવ, આંસુવાળા વદનથી રુદ્ર લાગતું હતું. ભયંકર દાંતોથી હોઠને ખેરથી કાપનાર ચોદાના હાથ પ્રહાર માટે તત્પર રહેતા હતા. ક્રોધને કારણે તીવ્રરક્ત અને નિદારિત આંખ, વૈરદંષ્ટિથી કુદ્ધ ચેષ્ટિત ત્રિવલી કુટીલ ભૂકુટીવાળું કપાળ, વધ પરિણત હજારો ચોદાના પરાક્રમ ખેંચને, સૈનિકોના યોરુષ પરાક્રમની વૃદ્ધિ થતી હતી. હણહણતા ઘોડા અને રથો દ્વારા દોડતા યુદ્ધસુભટો તથા શસ્ત્ર ચલાવવામાં કુશલ અને સાધિત હાથવાળા સૈનિક હર્ષવિભોર થઈને, બંને ભુખા ઉંચી ઉઠાવી, ખિલખિલાટ હંસતા હતા, કિલકારીઆ કરતા હતા. ચમકતી ઢાલ અને કવચ ધારી મદોન્મત્ત હાથી ઉપર આરૂટ પ્રસ્થાન કરતા ચોદા, શત્રુચોદા સાથે પરસ્પર ગુઝતા હતા. યુદ્ધકળા કુશળ અહંકારી ચોદા, પોતાની તલવાર મ્યાનથી કાઢી, સ્ફૂર્તિથી રોષ સહ પરસ્પર પ્રહાર કરતા, હાથીની સૂંટ કાપતા હોય છે.

આવા ભયાવહ યુદ્ધમાં મુદ્ગરાદિ મરેલ-કાપેલ-ફાડેલ હાથી આદિ પશુઓ અને મનુષ્યોના યુદ્ધભૂમિમાં વહેતા લોહીના કીચડથી લથપથ માર્ગ, કુંખ ફાટવાથી ભૂમિ ઉપર વિખરાયેલ બહાર નીકળેલ આંતરડાનું લોહી વહેતું હોય, તરફડતા વિકલ મમહિત કપાયેલ પ્રગાઠ પ્રહારથી બેહોશ, અહીં-તહીં આળોટતા વિહ્વળ મનુષ્યોના વિલાપને કારણે તે યુદ્ધ ઘણું જ કરુણાજનક હોય છે. મરેલા ચોદાના ભટકતા ઘોડા, મદોન્મત્ત હાથી, ભયભીત મનુષ્ય, કપાયેલી ધ્વજવાળા ટુટલા રથ, મસ્તક કપાયેલ હાથીઓના ઘડ. વિનષ્ટ શસ્ત્રાસ્ત્ર, વિખરાયેલ આભુષણ પડેલા હતા. નાચતા એવા ઘણાં કલેવરો ઉપર કાગડા અને ગીધ ફરતા હતા. તેની છાયાના અંધકારથી યુદ્ધ ગંભીર બન્યું હતું. આવા સંગ્રામમાં સ્વયં પ્રવેશે છે. પૃથ્વીને વિકંચિત કરતા, બીજાના દ્રવ્યના ઈચ્છુક રાજા સાક્ષાત્ શ્મશાન સમાન, પરમ રૌદ્ર-ભયાનક, દુષ્પ્રવેશકર સંગ્રામરૂપ સંકટમાં ચાલીને પ્રવેશે છે.

આ સિવાય પૈદલ ચોર સમૂહ હોય છે. કેટલાંક સેનાપતિ ચોરોને પ્રોત્સાહિત કરે છે. તેઓ દુર્ગમ અટવી પ્રદેશમાં રહે છે. તેમના કાળા-લીલા-પીળા-શ્વેતરંગી સેંકડો ચિહ્ન હોય છે. પરધન લોભી તે ચોર સમુદાય, બીજાના પ્રદેશમાં જઈને ધનહરણ અને મનુષ્યઘાત કરે છે.

[કેટલાંક લુંટારા] રત્નોની ખાણ-સમુદ્રમાં ચડાઈ કરે છે. તે સમુદ્ર-સહસ્ર ઉર્મીમાલાથી વ્યાપ્ત, જળના અભાવે જહાજના વ્યાકુળ મનુષ્યોનો કલકલ ધ્વનિયુક્ત, સહસ્ર પાતાળ કળશોના વાયુથી ક્ષુબ્ધ થવાથી ઉછળતા જલકણોની રજથી અંધકારમય બનેલ, નિરંતર પ્રચુર માત્રામાં ઉઠતા શ્વેતવર્ણી ફીણ, તીવ્ર વેગથી તરંગિત, ચોતરફ તોફાની હવાથી ક્ષોભિત, તટ સાથે ટકરાતા જળસમૂહથી તથા મગરમચ્છાદિ જલીય જંતુને કારણે ચંચળ થઈ રહ્યો છે. વચ્ચે-વચ્ચે ઉભરેલ પર્વતો સાથે ટકરાતા, વહેતા અથાહ જળસમૂહથી યુક્ત છે. મહાનદીના વેગથી

ત્વરિત ભરાઈ જનારો, ગંભીર વિપુલ આવર્તમાં જળજંતુ ચપળતાથી ભમતો, વ્યાકુળ થતો, ઉછળતો છે, વેગવાન અત્યંત પ્રચંડ ક્ષુબ્ધ જળમાંથી ઉઠતી લહેરોથી વ્યાપ્ત છે. મહામગર-મચ્છ-કાયબા-ઓહમ્-ગ્રાહ-તિમિ-સુંસુમાર-શ્ચાપદ જીવોના પરસ્પર ટકરાવાથી તે સમુદ્ર ઘોર-પ્રચુર છે. જેને જોતા કાયરજનોનું હૃદય કાંપે છે જે અતિ ભયાનક, ભયંકર, પ્રતિક્ષણ ભયોત્પાદક, ઉત્તાસનક, પાર ન દેખાતો, આકાશવત્ નિરાલંબન, ઉત્પતથી ઉત્પન્ન પવનથી પ્રેરિત, ઉપરાઉપરી ઉછળતી લહેરાના વેગથી ચક્ષુપથને આચ્છાદિત કરી દે છે.

સમુદ્રમાં ક્યાંક-ક્યાંક ગંભીર મેઘગર્જનાસમાન ગુંજતી, ઘોર ધ્વનિ સદૈશ તથા પ્રતિધ્વનિ સમાન ગંભીર, ઘડ્ઘડ્ ધ્વનિ સંભળાય છે. જે પ્રતિપથમાં રૂકાવટ કરનાર યક્ષ, રાક્ષસ, કુખાંડ, પિશાચ વ્યંતરો દ્વારા ઉત્પન્ન હજારો ઉત્પાદતોથી પરિપૂર્ણ છે. બલિ-હોમ-ધૂપ દર્શને કરાતી દેવપૂજા અને લોહી દર્શને કરાતી અર્ચનામાં પ્રચલ્નશીલ, સામુદ્રિક વ્યાપારમાં નિરત નૌવણિકો દ્વારા સેવિત, જે કલિકાલના અંત સમાન છે. તે દુરંત છે. તે મહાનદીનો અધિપતિ હોવાથી અતિ ભયાનક છે. જેના સેવનમાં ઘણી મુશ્કેલી છે. જેનો પાર પામવો, આશ્રય લેવો કઠિન છે અને ખારાપાણીથી પરિપૂર્ણ હોય છે.

આવા સમુદ્રમાં પારકા દ્રવ્યના અપહારક, ઉંચો કરેલ કાળા અને શ્વેત ધ્વજવાળા, વેગથી ચાલતા, સર્જિત વહાણો દ્વારા આક્રમણ કરીને, સમુદ્ર મધ્યે જઈને, સામુદ્રિક વ્યાપારીના વહાણને નષ્ટ કરી દે છે.

જે મનુષ્યો નિરનુકંપ, નિરાપેક્ષ, ધનસમૃદ્ધ એવા ગામ-આકર-નગર-ખેડ-કર્બ-મડબ-દ્રોણ મુખ-પાટણ-આશ્રમ-નિગમ-જનપદને નષ્ટ કરી દે છે. તે સ્થિરહૃદયી, લજ્જારહિત લોકો માનવોને બંદી બનાવીને કે ગાયોને ગ્રહણ કરે છે. તે દારુણમતિક, કૃપાહીન, નિજકોને હણે છે, ગૃહસંધિ છેદે છે, નિક્ષિપ્તને હરે છે. પારકા દ્રવ્યથી અવિરત એવા તે નિર્ઘ્ણમતિ, લોકોના ઘરમાં રાખેલ ધન-ધાન્ય-અન્ય સમૂહોને હરી લે છે.

આ રીતે કેટલાંક અદત્તાદાનને ગવેષનારા કાળ-અકાળમાં સંચરતા, શ્મશાનમાં ફરતા ચિતામાં જલતી લોહી આદિ યુક્ત, અડધી બળેલી લાશો પડી છે. લથપથ મૃતકોને ખાઈ, લોહી પીને ફરતી ડાકિનીને કારણે અત્યંત ભયાવહ દેખાય છે. ત્યાં ગીધડો ખીં-ખીં ધ્વનિ કરે છે. ઉલ્લુઓના ઘોર શબ્દો થાય છે. ભયોત્પાદક અને વિદ્રૂપ પિશાચો દ્વારા અદ્વિહાર્ય કરવાથી અતિશય બિહામણુ અને અરમણીય થઈ રહ્યું છે, તે તીવ્ર દુર્ગંધ વ્યાપ્ત અને જુગુપ્સિત હોવાથી ભીષણ લાગે છે.

આવા શ્મશાન સ્થાન સિવાય શૂન્યગૃહ, લયન, અંતરાપણ, ગિરિકંદરા, વિષમ સ્થાન, શ્ચાપદ સ્થાનોમાં કલેશ પામે છે. શીત-આતપથી શોષિત શરીર, બળેલ ત્વચા, નરક-તિર્યંચભવરૂપ ગહનવનમાં થનારા નિરંતર દુઃખોની અધિકતા દ્વારા ભોગવવા યોગ્ય પાપકર્મો સંચય કરે છે. તેમને ભદ્ર અન્ન-પાન દુર્લભ

થાય છે. તેઓ ભુખ-તરસથી ઝુંઘતા, કલાંત થઈ માંસ, મડદા, કંદમૂળ આદિ જે કંઈ મળે તે ખાઈ લે છે. તેઓ નિરંતર ઉદ્ધિગ્ન, ઉત્કંઠિત, અશરણ, અટવીવાસ પામે છે, જ્યાં સેંકડો સર્પો આદિનો ભય રહે છે.

તે અયશકર, તસ્કર, ભયંકર લોકો ગુપ્ત વિચારે છે - આજ તેના દ્રવ્યનું અપહરણ કરીએ. તે ઘણાં મનુષ્યોના કાર્યમાં વિઘ્નકારી હોય છે, તેઓ મત, પ્રમત, પ્રસુપ્ત, વિશ્વસ્તના છિદ્રદાતા છે. વ્યસન અને અભ્યુદયમાં હરણબુદ્ધિવાળા, વૃક્ષની જેમ લોહી પિપાસુ થઈ ભટકે છે. તેઓ રાજાની મર્યાદાનું અતિક્રમણ કર્તા, સજ્જનજન દ્વારા નિંદિત, પાપકર્મ કરનારા, અશુભપરિણત, દુઃખભાગી, સદા મલિન, દુઃખમય, અશાંતિયુક્ત ચિત્તવાળા, પરકીય દ્રવ્ય હરનારા, આ ભવમાં જ સેંકડો કષ્ટોથી ઘેરાઈને કલેશ પામે છે.

● વિવેચન-૧૫ :-

તે પુનઃ ચોરીને કરે છે. તસ્કરા - ચોરી કરવાના સ્વભાવવાળા, છેક-નિપુણ, કૃતકરણ-વિહિત ચોર અનુષ્ઠાન, લબ્ધલક્ષ્યા-અવસરજ્ઞ, સાહસિક-ઘેરવાળા, લઘુસ્વકા-તુચ્છાત્માઁ દર્દરણ-વચનનો આટોપ, અપવીડયંતિ-આત્મસ્વરૂપને ગોપવે છે, બીજાને વિલજ્જ કરે છે. - X - તેવા પ્રકારના વચન આક્ષેપથી મુગ્ધજન સ્વભાવને પ્રગટ કરે છે અથવા દર્દરથી ઉપપીડા કરે છે. - X - ગૃહ્ણિ કરે તે ગૃહ્ણિક. સામે રહેલ બીજાને મારે છે, તે અભિમરા. ઋણ-દેય દ્રવ્યને ભંજતિ-આપતા નથી, તે ઋણભંજક. વિપ્રતિ પતિ સ્થાનોને લોપનાર તે ભગ્નસંધિકા. રાજદુષ્ટ-ખજાનાનું હરણાદિ કરે છે. વિષયાત્-મંડલ, દેશમાંથી નિચ્છૂટ-કાઠી મૂકાયેલા. લોકબાહ્યા-લોકો વડે બહિષ્કૃત. ઉદ્દોહક-ઘાતક અથવા ઉદ્દેહક-અટવિ આદિના દાહક. ગ્રામાદિ ઘાતક. આદીપિકા-ઘર આદિને પ્રદીપનકારી. તીર્થભેદ-તીર્થમોચક.

લઘુસ્તેન-હસ્ત લાઘવથી સંપ્રયુક્ત. જૂઈકર-ધુતકર. ખંડરક્ષા - શુલ્ક ઉઘરાવનાર કે કોટપાલ. સ્ત્રી પાસેથી કે સ્ત્રીને જ ચોરે છે અથવા સ્ત્રીરૂપ ચોર તે સ્ત્રીચોર. એ રીતે પુરુષચોર. સંધિછેદ-ખાતર પાડનાર બીજાનું ઘન હરે છે તે પરઘનહરણી. નિર્દયતા કે ભયને કારણે બીજાના પ્રાણને હરનારા તે લોમાવહારા કહેવાય છે. આક્ષેપિણ-વશીકરણ આદિ પ્રયોગ કરીને ઘનાદિનું અપહરણ કરનારા. હડકારગ-હઠ વડે કરે છે તે. પાઠાંતરથી પરઘન લોમાવહારઁ આ બધાં ચોર વિશેષ છે. નિરંતર મર્દન કરે તે નિર્મર્દક. ગૂટ ચોર-પ્રચ્છન્ન ચોર. ગાય-ઘોડા-દાસી ચોર પ્રતીત છે.

એકચોર-એકલો રહી હરણ કરે છે. ઉક્કટ્ટગ-ઘરમાંથી દ્રવ્ય કાઠી લેનારા અથવા ચોરોને બોલાવીને બીજાના ઘેર ચોરી કરાવનારા અથવા ચોરને સહાય કરનારા કે ચોરોને ભોજનાદિ દેનારા. ઉચ્છિપક-છુપાઈને ચોર કરનાર. બિલકોલીકારકા-બીજાના વ્યામોહને માટે બનાવટી વચન બોલનાર કે કરનાર. નિગ્ગાહ-રાજાદિ વડે અવગૃહીત. વિષ્ણુપગા-છળથી રાજાજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનાર. વિવિધ પ્રકારે ચોરી કરી, પરદ્રવ્ય હરણ કરવાની બુદ્ધિવાળા તે બહુવિહતેણિક્કહરણબુદ્ધિ. - X -

બીજા પણ આવા પ્રકારના અદતને લે છે. તે કેવા છે તે કહે છે - બીજાના દ્રવ્યાદિથી અવિરત-અનિવૃત્ત. જે અદતાદાન કરે છે, તે કહ્યું. હવે તે જ જે રીતે કરે છે, તે કહે છે - વિપુલ બલ-સામર્થ્ય, પરિગ્રહ-જેનો પરિવાર છે તે, તેવા ઘણાં રાજાઓ પરઘનમાં ગૃહ્ણ હોય છે. તે સ્વકે-દ્રવ્યમાં અસંતુષ્ટ, બીજાના વિષય-દેશનો ઘનમાં લોભી થઈને નાશ કરે છે. બલ-સૈન્ય, તેના વડે સમગ્ર-યુક્ત, નિશ્ચિત-નિશ્ચયવાળા. યુદ્ધ-સંગ્રામ. - X - દર્પિતા-દર્પવાળા. ભૃત્ય-પદાતિ વડે. સંપરિવૃત્ત-સમેત. - X - પદ્મ આકારનો વ્યૂહ તે પદ્મવ્યૂહ-બીજાને હરાવવા માટેનો સૈન્ય વિન્યાસ વિશેષ. એ રીતે બીજા પાંચે જાણવા.

આચિતાનિ-રચના કરેલ. કોના વડે ? સૈન્ય વડે અથવા પદ્માદિ વ્યૂહ જેની આદિમાં છે તે ગોમૂખિકાવ્યૂહાદિ. - X - ઉત્ચરંત-બીજાના સૈન્યને આચ્છાદિત કરે છે. અભિભૂય-જીતીને, પરઘનને હરે છે. - X - X - રણશીર્ષ-સંગ્રામના મોખરે. સંગ્રામ-રણ અતિપતન્તિ-સ્વયં જ પ્રવેશે છે માત્ર સૈન્યને લડાવતા નથી. કેવા થઈને ? [તે બતાવે છે -]

સન્નહ્રદ-હણાય નહીં તે માટે કવચ-બક્ષર બાંધેલ તથા ઉત્પિડિત-ગાઠ બદ્ધ, ચિહ્નપટ્ટ-મસ્તકે બાંધેલ વસ્ત્રાત્મક ચિહ્ન. આયુધ-શસ્ત્ર અને પ્રહરણ લીધા અથવા આયુધપ્રહરણના ક્ષેપ્યાક્ષેપ્યતાકૃત. પૂર્વોક્ત વિશેષણ વિશેષથી ગુંડિતા-પરિકરિત અને પાઠાંતરથી માટિગુડવમ્મગુંડિતા-તેમાં ગુડા-તનુપ્રાણ વિશેષ જ થાય. આવિદ્ધા-ધારણ કર્યા. જાલિકા-લોટાની કંચુક, કવચ-બક્ષર, કંટકિતા-લોટાના કાંટાવાળા. ઉરસા-છાતીએ. શિરોમુખ-ઉર્ધ્વમુખ, બદ્ધા-ચંત્રિત, તોણા-તોણીર, બાણની થેલી.

માઘયતિ-હાથમાં પાસ લે તે. વરફલક-પ્રધાન ઢાલ, રચિત-રણોચિત રચના વિશેષ, બીજાએ પ્રયોજેલ પ્રહરણના પ્રહારના ઘાત માટે કરેલ. પહકર-સમુદાય. સરભસ-સહર્ષ, ખરયાપકર-કઠોર ધનુષ્ણે હાથમાં પકડેલ. કરાંછિતા-હાથ વડે ખેંચેલ, શર-બાણ, તેની જે વર્ષયટકરક-વૃષ્ટિ વિસ્તાર મુયંતતિ-છોડતાં, તે રૂપ ઘન-મેઘની ધારાનું પડવું. - X - તથા અનેક ધનુષ અને મંડલાગ્ર-ખડ્ગ વિશેષ તથા સંધિતા -ફેંકવા માટે કાઠેલા ઉચ્છલિતા-ઉંચે ગયેલા, શક્તય-ત્રિશુળ રૂપ, કણક બાણ તથા ડાબા હાથમાં ગ્રહણ કરેલ ખેટક-ઢાલ, નિર્મલ ખડ્ગ-મ્યાન મુક્ત ચમકતી તલવાર, પહરંતતિ-પ્રહાર પ્રવૃત્ત કુંત-ભાલા, તોમર-બાણ વિશેષ, ગદા-દંડવિશેષ, પરશવ-કુહાડી, લાંગલ-હળ, ભિંડમાલ-શસ્ત્ર વિશેષ, શબ્બલ-બલ્લા, પટિસા-અસ્ત્ર વિશેષ, ચર્મેષ્ટા-ચામડામાં વિંટેલ પાષાણ દુધણ-મુદ્ગર, મૌષ્ટિક-મુઢ્ઠી પ્રમાણ પાષાણ. વરપરિધા-પ્રબળ અર્ગલા. ચંપ્ર પ્રસ્તાર-ગોફણાદિ પત્થર. દુહણ-ટક્કર, કંકણ. - X - પીઠ-આસન.

આવા પ્રતીત-અપ્રતીત પ્રહરણ વિશેષથી યુક્ત તથા ઈલિ-કરવાલ વિશેષ, મિલિમિલિમિલંત-ચક્રચકાટ કરતી, ખિપ્પંત-ફેંકતા, વિદ્યુત-વીજળી સમાન. ઉજ્જવલ-નિર્મલ, વિરચિત-વિહિત સમા-સદેશ, પ્રભા-દીપ્તિ. એવું નભસ્તલ તે સંગ્રામમાં થયું તથા સ્ફૂટ-વ્યક્ત પ્રહરણ તે સંગ્રામમાં હતા. મહારણ સંબંધી જે શંખ, ભેરી-દુંદુબી, વરતૂર્થ-વાદ્ય વિશેષ, તેના પ્રચુર પટુ-સ્પષ્ટ ધ્વની અને ઢોલના આહત-આસ્ફાટનના

નિનાદ-ધ્વનિ વડે ગંભીર. નંદિતા-હૃષ્ટ, પ્રક્ષુભિત-ભય પામેલ. વિપુલ-વિસ્તીર્ણ જે ઘોષ. ત્વરિત-શીઘ્ર પ્રસૂત-જવાને તેચાર કે જતાં જે રજ-ધૂળ, તેના ઉડવાથી થતો માંધકાર-અતિ પ્રબળ અંધકાર તેનાથી અતિ યુક્ત. વાઉલ-વ્યાકુળ ક્ષોભ કરે છે.

તથા વિલુલિત-શિથિલપણે ચંચલ જે ઉન્નત પ્રવરણ મુગુટ-મસ્તક આભરણ વિશેષ, તે ત્રણ શિખરવાળો મુગટ અને કુંડલ-કાનનું આભરણ, ઉડુદામ-નદાગ્રમાલા નામક આભરણ તેનો આટોપ ત્યાં દેખાય છે. તથા પ્રગટ એવી જે પતાકા, ઉંચા કરાયેલા જે ગરુડાદિ ધ્વજો, વૈજયંતિ-વિજય સૂચક પતાકા, ચાલતા ચામર અને છત્ર વડે થયેલ અંધકાર. - X - હણહણાટ, ગુલગુલાટાદિ તે-તે પ્રાણીના શબ્દ વિશેષ છે. પાઈક્ક પાયદય. આસ્ફોટ-હાથની તાળી, સિંહનાદ-સિંહ માફક અવાજ કરવો. છેલિય-ચિત્કાર કરવો. વિદ્યુષ્ટ-વિરુપ અવાજ કરવો. ઉત્કૃષ્ટ-ઉત્કૃષ્ટિનાદ અર્થાત્ આનંદનો મહાધ્વનિ. કંઠકૃત્-ગલરવ. એવો જે મેઘ ધ્વનિ ત્યાં છે.

તથા સચરાહ-એક સાથે હસવા, રડવાના કલકલ લદાણરૂપ રવ. આશૂનિતેન-કંઈક સ્થૂળ કરેલ વદન, રૌદ્ર-ભીષણ - X - સુભટોને સારી રીતે પ્રહાર કરવામાં ઉદ્યત-પ્રયત્નમાં પ્રવૃત્ત હાથ જેમાં છે તે. તથા અમર્ષ-કોપ વશ થઈને તીવ્ર-અત્યર્થ, રક્ત-લોહિત, નિર્દારિત-વિસ્ફારિત, આંખ થયેલી છે, વૈરદંષ્ટિ-વૈરપ્રધાન, દંષ્ટિ અથવા વેરબુદ્ધિ કે વેરભાવથી જે કુહુ અને ચેષ્ટિત તેના વડે ત્રણ સળવાળી વક્ર બુકુટી અર્થાત્ નયન-લલાટનો વિકાર વિશેષ કર્યો છે જેમાં તે. વધપરિણત-મારવાના અધ્યવસાયવાળા હજારો મનુષ્યોના વિક્રમ-પુરુષાર્થ વિશેષથી વિષ્ણુભિત-વિસ્ફુરિત, બલશરીર સામર્થ્ય જેમાં છે. પ્રધાવિત-વેગથી દોડતા રથો, પ્રવૃત્ત એવા જે સમરભટ-સંગ્રામચોક્ષા, આપતિત-યુદ્ધને માટે ઉદ્યત, છેક-દક્ષ, લાઘવપ્રહારેણ-દક્ષતા વડે પ્રયુક્ત ઘાતથી સાધિત. - -

- - તથા અમૂસવિય-સમુચ્છિત, હર્ષના અતિરેકથી ઉંચા કરેલ બંને હાથ તથા મુક્તાદ્રહાસ-મહા હાસ્ય ધ્વનિ કરાયેલ, પુકકંત-પૂત્કાર કરતા, તેનો જે બોલ-કલકલ, તે જેમાં ઘણો છે તે. તથા કુરફલગાવરણગાહિય-સ્ફૂર ફલક, ઢાલ અને આવરણ-કવચ ગ્રહણ કરેલા. તથા ગયવરપતિયંત-શત્રુઓના હાથીને હણવાને તૈયાર થયેલ કે હણવાની ઈચ્છાવાળા, તેમાં શક્ત કે તેવા સ્વભાવવાળા. દેખતભટખલા-અહંકારી દુષ્ટ ચોક્ષાઓ, પરસ્પર પ્રલગ્ના-અન્યોન્ય યુદ્ધને આરંભ્યુ. તે યુદ્ધગર્વિતા-યોધનકળા વિજ્ઞાનથી ગર્વવાળા અને વિકોસિતવરાસિ - ઉત્તમ તલવારને મ્યાનથી બહાર કાઢેલ. રોષેણ-કોપથી ત્વરિત અભિમુખ પ્રહારથી હાથીની સૂંટ છેદે છે. - -

- - વિચંગાય-ખંડિત, તેમના હાથ પણ કપાય છે. અવઈક્ષ-તોમરાદિથી સમ્યક્ રીતે વિદ્ધ, નિર્મિત્ત-નિશુદ્ધપણે બેદાયેલા, સ્ફારિત-વિદારેલા, તેમાંથી નીકળતા લોહીવાળી ભૂમિમાં જે કાદવ તેના વડે માર્ગ લયપથ થાય છે. કુક્ષિદારિતા-પેટને ફાળીને નીકળતા લોહીના રેલાવાથી કે ઝરવાથી, ભૂમિમાં આબોટતા, નિર્ભેલિત-પેટની બહાર કરાયેલ આંત-ઉદર મધ્યનો અવચવ વિશેષ તથા કુરફુરંગ વિગલ-તરફડતા અને વિકલ-ઈન્દ્રિયપ્રવૃત્તિ રોધ પામેલ, મર્માહત આદિ કારણે મૂર્છિત થઈને

ભૂમિ ઉપર લોટતા, વિહ્વળ, તેમના વિલાપ-શબ્દ વિશેષ, કરુણ-દયાસ્પદ હતા તથા હત-વિનાશિત, યોધા-અસવારોના ઘોડા અને હાથી, અહીં-તહીં ભટકી રહ્યા છે. તથા પરિશંકિત ભયભીત લોકો, નિવુક્કછિન્નધ્વજા-મૂળથી કપાયેલી ધજાવાળા ભગ્ન-ટુટેલકુટેલ રથો, તેમાં છે.

નષ્ટશિર-મસ્તક છેદાયેલા કરિકલેવર-હાથીના શરીર વડે આકીર્ણ-વ્યાપ્ત, પતિતપ્રહરણ-ધ્વસ્ત આયુધ, વિકિર્ણાભરણા-વિખેરાયેલા અલંકારોવાળો ભૂમિભાગ જેમાં છે. કબંધન-શિર રહિત ઘડ નાચી રહ્યા છે. ભયંકર કાગડા અને ગીધો મંડરાઈ રહ્યા છે. તેમના ચક્કાકાર ભ્રમણથી તેની જે છાયા વડે થતો અંધકાર, તેના વડે યુદ્ધ ગંભીર લાગે છે. આ સંગ્રામમાં બીજા, પરધનમાં ગૃહ્ય રાજા પ્રવેશ કરે છે. હવે પૂર્વોક્ત જ અર્થ સંક્ષિપ્તતર વાક્ય વડે કહે છે -

વસવ-દેવો, વસુદા-પૃથ્વી જેના વડે કાંપી રહ્યા છે તથા રાજાઓ તેની જેમ સાક્ષાત્ તે પિતૃવન્-શ્મશાન જેવા, પરમરુદ્ધબીહણગ-અતિ દારુણ અને ભયાનક હોવાથી દુષ્પ્રવેશતરક-પ્રવેશવું સામાન્યજન માટે અશક્ય બને છે, એવા સંગ્રામ સંકટમાં પરદ્રવ્ય ઈચ્છતા રાજા પ્રવેશે છે.

તથા અપરે-રાજા સિવાયના બીજા પાઈક્કચોર સંઘા-પદાતિરૂપ ચોર સમૂહ તથા સેનાપતિઓ, કેવા ? ચોરસમૂહના પ્રવર્તક. અટવીદેશમાં જે દુર્ગ-જલસ્થલદુર્ગરૂપ, તેમાં વસે છે. તથા રત્નાકરરૂપ જે સાગર, તેમાં પ્રવેશીને લોકોના વહાણોને ધન માટે નષ્ટ કરે છે. ઉર્મી-તરંગો તેની હજારોની માળા-પંક્તિ વડે આકુળ તથા આકુલ-જળના અભાવે વ્યાકુલિત ચિત્તવાળા જે વિતોચ પોતા-વિગત જલયાન પાત્ર નૌકાવણિકોનો કોલાહલ શબ્દ, તેના વડે યુક્ત અથવા સહસ્ર તરંગ પંક્તિ વડે અતિ વ્યાકુળ તથા વિગત સંબંધન બોધિસ્થ વડે કલકલ કરતા જે તે. તથા પાતાલ-પાતાલ કળશો, તેમાં વાયુના વેગથી ઉછળતું જે સલિલ-સમુદ્રજળ, તેની ઉદરકજથી થતો અંધકાર. વરઃફેન-પ્રચુર ધવલ ફીણ, પુલંપુલ-અનવરત, જે સમુત્થિત-જાત, છે. તેનાથી સમુદ્ર અદ્રહાસ્ય કરતો લાગે છે. જેમાં પવનથી પાણી વિક્ષોભ પામી રહેલ છે. જલમાલા-જલકલ્લોલનો ઉત્પીલ-સમૂહ જ્યાં જલ્દી વહે છે. તથા સમન્ત-ચોતરફ ક્ષુભિત-વાયુ આદિથી વ્યાકુળ લુલિત-તરંગિત. ખોખુબ્મમાણ-મહામત્સ્યાદિ વડે ગાઠ વ્યાકુળ કરાતા, પ્રસ્ખલિત-પર્વતાદિથી નીકળતા, ચલિત-સ્વસ્થાને જવા પ્રવૃત્ત વિસ્તૃત જલચક્કવાલ જેમાં છે. મહાનદી-ગંગા આદિ નદીના વેગથી જલ્દી ભરાઈ જનાર તથા ગંભીર-મધ્ય ભાગ અપ્રાપ્ત, વિપુલ આવર્ત-જલભ્રમણ સ્થાનરૂપ, તેમાં ચપળ જે રીતે થાય છે. - -

- - ભ્રમંતિ-સંચરે છે, ગુચંતિ-વ્યાકુળ થાય છે. ઉચ્ચલંતિ-ઉછળે છે, ઉચ્ચલંતિ-ઉર્ધ્વમુખ ચાલે છે. નીચે પડે છે. - X - તથા નદીના જળચક્કવાલને અંતે ભરાવાથી આવર્તો થાય છે. તથા પ્રધાવિત-વેગવાળી ગતિથી, ખરપરુષ-અતિકર્કશ, પ્રચંડ-રૌદ્ર અને વ્યાકુલિત જળથી વિદારાતા જે તરંગરૂપ કલ્લોલ, તેના વડે યુક્ત. મહામગર, મત્સ્યાદિ જળ જંતુ વિશેષ પરસ્પર ટકરાવાથી તે સમુદ્ર ઘણો જ ઘોર-રૌદ્ર દેખાય

છે. તેનાથી કાયરજન ભયાનક શબ્દો કરે છે. તે સમુદ્ર મોટો હોવાથી પાર પમાય તેવો નથી, આકાશની જેમ આલંબન રહિત છે અર્થાત્ તેમાં પડ્યા પછી કોઈ જ આલંબન પ્રાપ્ત થતું નથી.

ઔત્પાતિક પવન - ઉત્પાતજનિત વાયુ વડે, ઘણિય-અત્યર્થ, નોલ્લિય-પ્રેરિત, ઉપર્યુપરિ-નિરંતર તરંગ-ક્લોલ, તેમાં દેવની જેમ અતિવેગ-અતિક્રાંત શેષવેગથી દૃષ્ટિપથને આચ્છાદિત કરે છે. કત્યર્થ-કોઈ દેશમાં ગંભીર, વિપુલ ગર્જિત-મેઘ જેવો ધ્વનિ તથા નિર્ઘાત-ગગનમાં વ્યંતરકૃત મહાધ્વનિ, વિદ્યુત્ આદિ ગુરુક દ્રવ્યના નિપાત જનિત ધ્વનિ જ્યાં છે તે તથા લાંબો પડઘો, દૂરથી સંભળાતો ગંભીર ઘડ્ ઘડ્ શબ્દ જેમાં છે તે. તથા જેનો માર્ગ યક્ષ આદિ વ્યંતર વડે હજારો ઉપસર્ગોથી પરિપૂર્ણ છે અથવા રુષ્ટ વ્યંતરાદિથી હજારો ઉપસર્ગ વડે તે સંકુલ છે - X - X - બલિ-ઉપહાર વડે હોમ-અગ્નિ વડે અને ધૂપથી જે ઉપચાર-દેવતા પૂજા જ્યાં થાય છે. ઈત્યાદિ - X - X - [સૂત્રાર્થમાં બધું નોંધેલ હોવાથી અહીં ફરી નોંધેલ નથી.]

પૂર્વોક્ત વિશેષણ યુક્ત સાગરમાં પ્રવેશીને સમુદ્ર મધ્યે જઈને જનસ્ય-સાંચાત્રિક લોકના વહાણોને નષ્ટ કરે છે. પરદ્રવ્ય હરણમાં જે નિરનુકંપ-દયાશૂન્ય, - X - નિરવયક્ષ્મ-પરલોક પ્રત્યે નિરપેક્ષ. ગ્રામ-જનપદ આશ્રિત સંનિવેશ વિશેષ, આકર-લવણ આદિ ઉત્પત્તિ સ્થાન, નકર-કર ન લેવાતો હોય તે. ખેટ-ધૂળીયો કિલ્લો, કર્બટ-કુનગર, મડંબ-સંનિવેશમાં રહેલ, દ્રોણમુખ-જળ સ્થળ માર્ગ યુક્ત. પતન-જળ કે સ્થળ માર્ગયુક્ત. આશ્રમ-તાપસ આદિનો નિવાસ, નિગમ-વણિક્ષ્જનનો નિવાસ. જનપદ-દેશ. એવા તે ધનસમૃદ્ધોને હણે છે. તથા સ્થિરહૃદય, તે ધનમાં નિશ્ચલ ચિત્તવાળા અને લજ્જારહિત છે તે તથા બંદિ બનાવી ગ્રહણ કરનાર અને ગાયોને ગ્રહણ કરનારા તથા દારુણમતિ, કૃપારહિત તેઓ પોતાના નિજકને હણે છે અને ગૃહોથી સંધિ છેદે છે - ખાતર પાડે છે.

નિક્ષિપ્ત-પોતાના સ્થાનમાં રાખેલ, ધન-ધાન્ય દ્રવ્ય પ્રકારોને હરે છે. કોના ? જનપદકુળોના-લોકોના ઘરમાં રાખેલ, તે નિર્દયબુદ્ધિવાળા અને બીજાના દ્રવ્યથી જે અવિરત છે.

પૂર્વોક્ત પ્રકારે કેટલાંક અદત્તાદાન - નહીં અપાયેલ દ્રવ્યને શોધતા, કાલ અને અકાલમાં - ઉચિત, અનુચિત રૂપે સંચરંત-ભમતાં. ત્યાં ચિતામાં પ્રજ્વલિત, સરસ-લોહી આદિથી યુક્ત, દરદગ્ધ-કંઈક ભસ્મ કરાયેલ, કૃષ્ટ-આકૃષ્ટ, કડેવર-મૃત શરીર જેમાં છે તે તથા તે શ્મશાનમાં કલેશ પામતા, અટવીમાં જાય છે. તે અટવી કેવી છે ? [અટવી વર્ણન સૂત્રાર્થમાં છે, તેથી અહીં માત્ર શબ્દાર્થ આપેલા છે.] અક્ષત-સમગ્ર, ખાદિત-ભક્ષિત, ડાકિની-શાકિની, ભ્રમતાં-તેમાં સંચરતા, અદર-નિર્ભય, ધૂકકૃત ઘોર શબ્દ-ધ્રુવડનો ડરામણો અવાજ, વેતાલ-વિકૃત પિશાચ, ઉત્થિત-ઉત્પન્ન થતાં, બીહણગ-ભયાનક, નિરભિરામ-અરમણીય.

અતિ બીભત્સ દુરભિગંધ હતી. શેમાં ? તે કહે છે - પિતૃવન-શ્મશાનમાં, વન-કાનનમાં, શૂન્યગૃહમાં, લયન-શિલામય ઘરોમાં, અંતર-ગ્રામાદિના અર્ધપથમાં,

આપણ-હાટ, ગિરિકંદર-ગિરિગુફામાં, હિંસક પ્રાણીઓના સ્થાનમાં કલેશ પામતા રહે છે તથા દગ્ધચ્છવયઃ- શીત આદિ વડે ત્વચા હણાય છે. તથા નરક, તિર્યચ ભવરૂપી ગહન વન, તેમાં જે દુઃખો અથવા નરક, તિર્યચ ભવમાં જે નિરંતર દુઃખ, તેના બાહુલ્યને વેદે છે - અનુભવે છે. તે - તે પાપ કર્મોને સંચિવંત-બાંધતો દુર્લભ-દુરાપ ભક્ષ્ય-મોદકાદિ અન્ન-ઓદનાદિ, પાન-મધ, જલ આદિ, ભોજન-પ્રાશન, તેવી જ પિપાસિત - તરસ્યો થઈને ઝુંઝિય-ભુખ્યો, કલાંત-ગલાનીવાળો થઈને, કુષિમ-મડદા, કંદમૂલાદિ, જે કંઈ વસ્તુ મળે તેનાથી આહાર-ભોજન કરે છે તથા ઉદ્વિગ્ન, ઉત્પ્લુત-ઉત્સુક, અશરણ-ત્રાણ રહિત થઈને, અટવીવાસ-અરણ્યવાસમાં રહે છે કે જ્યાં વ્યાલશતશંકનીય-સર્પ આદિ સેંકડો ભય વર્તતા રહે છે. અચશકર આદિ વ્યકત છે.

કોનું શું ચોરી લઈ ? અધ-આજના દિવસે, દ્રવ્ય-ધન આદિ, એવા પ્રકારે સામર્થ્ય-મંત્રણા કરે છે. ગુહ્ય-રહસ્ય તથા ઘણાં લોકોના કાર્ય-કારણ અર્થાત્ પ્રયોજન-વિધાનમાં વિઘ્નકર-અંતરાયકારક થાય છે. છિદ્ર-અવસર ખેઈને ઘાત કરવાના સ્વભાવવાળા છે. - X - વિગલ્વ-વૃક, નખવાળુ પશુ, તેની જેમ 'રુહિરમહિય' લોહી પિપાસાથી પરંતિ-ચોતરફ ભમે છે. વળી કેવા ? રાજની મર્યાદાને ઓળંગી ગયેલા, સર્જનજન-વિશિષ્ટ લોકો વડે જુગુપ્સિત-નિંદિત, તથા પાપકર્મકારી-પાપ અનુષ્ઠાન કરનારા, અશુભ પરિણત-અશુભ પરિણામવાળા અને દુઃખ-ભાગી થાય છે. નિત્ય-સદા, આવિલ-કલુષતાવાળા કે આકુળ, દુઃખ-પ્રાણીને દુઃખહેતુ, અનિવૃત્તિ-સ્વાસ્થ્ય રહિત મનવાળા તથા આ લોકમાં પણ તે પરદ્રવ્ય હરનારા ખેદ પામે છે - X -

હવે તેનું ફળ કહે છે—

● સૂત્ર-૧૬ :-

આ પ્રમાણે કોઈ પરદ્રવ્યને શોધતા [ચોર] પકડાઈ જાય છે, તેને માર-પીટ થાય છે, બંધાય છે, કેદ કરાય છે, વેગથી જલ્દી ધુમાવાય છે. નગરમાં [આરક્ષકોને] સોંપી દેવાય છે. પછી ચોરને પકડનાર, ચાર ભટ, ચાટુકર-કારાગૃહમાં નાંખી દે છે. કપડાના ચાબુકના પ્રહારોથી, કઠોર હૃદય આરક્ષકોના તીક્ષ્ણ અને કઠોર વચનો, તર્જના, ગર્દન પકડી ઘક્કો આપે ઈત્યાદિથી ખિન્ન ચિત્ત થઈ, તે ચોરને નારકવાસ સમાન કારાગરમાં નાંખી દે છે.

ત્યાં પણ વિવિધ પ્રહારોથી, ચાતના, તર્જના, કટુ વચન અને ભયોત્પાદક વચનોથી ભયભીત થઈને દુઃખી બની રહે છે. તેના વસ્ત્રો છીનવી લે છે, મેલા-ફાટેલા વસ્ત્રો આપે છે. વારંવાર તે ચોર પાસેથી લાંચ માંગનાર કારાગૃહરક્ષક દ્વારા તે ચોરને દુઃખ ઉત્પન્ન કરવાના હેતુથી વિવિધ બંધને બાંધી દેવાય છે.

તે બંધન કયા છે ? હડિ, કાષ્ઠમય બેડી, બાલરજ્યુ, કુદંડ, ચર્મરસ્સી, લોટાની સાંકડ, ચામડાનો પટ્ટો, પગ બાંધવાની રસ્સી, નિષ્કોડન, આ બધા તથા આ પ્રકારના અન્યાન્ય દુઃખ ઉત્પન્ન કરનાર છે. તેમાં તે પાપી, ચોરના શરીરને સંકોચી, વાળીને બાંધી દે છે. કાલકોટડીમાં નાંખીને કમાડ બંધ કરી દે, લોટાના પીંજરામાં નાંખે, ભોંયરામાં બંધ કરી દે, કૂવામાં ઉતારે, બંદીગૃહના

ખીલાથી બાંધી દે, શરીરમાં ખીલા ઠોકે, તેના ખભે ચૂપ રાખે, ગાડીના પૈડા સાથે બાંધે, હાથ-જાંઘ-મસ્તકને મજબૂત બાંધી દે છે, ખંભે ચોંટાડી દે, પગ ઉપર અને મસ્તક નીચે રાખી બાંધે. તેની ગર્દન નીચી કરી, છાતી અને મસ્તક ખેંચીને બાંધી દે છે, ત્યારે તે ચોરો નિઃશ્વાસ છોડે છે, તેની આંખો ઉપર આવી જાય છે, છાતી ઘડ્ઘડ્ કરે છે, તેનું શરીર મરડી નંખાય છે, તેઓ ઠંડા શ્વાસ છોડતા રહે છે.

[કારાગૃહ અધિકારી તેનું] મસ્તક બાંધે છે, બંને જંઘાઓ ચીરી નાંખે છે, સાંધાને કાષ્ટમય ચંગોથી બાંધે છે, તપાવેલ લોહ શલાકા અને સોયો શરીરમાં ઘુસાડાય છે. શરીર છોલે છે, ખાર આદિ કટુક અને તીખા પદાર્થ, તેના કોમળ અંગો ઉપર છંટાય છે. આ રીતે સેંકડો પ્રકારે પીડા પહોંચાડાય છે. છાતી ઉપર કાષ્ટ રાખી દબાવવાથી તેના હાડકાં ભાંગી જાય છે, માછલી પકડવાના કાંટા સમાન ઘાતક કાળા લોટાના દંડા છાતી-પેટ-ગુદા અને પીઠમાં ભોંકવામાં આવે છે. આવી-આવી ચાતના પહોંચાડી તેનું હૃદય મથિત કરી, અંગોપાંગ ભાંગી નાંખે છે.

કોઈ કોઈ વિના અપરાધ વૈરી બનેલ કર્મચારી, ચમદૂત સમાન માર-પીટ કરે છે. એ રીતે તે મંદપુન્ય ચોર કારાગૃહમાં થપ્પડ, મુક્કા, ચર્મપટ્ટ, લોહકુંડ, તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર, ચાબુક, લાત, રસ્સી, ચાબુકોના સેંકડો પ્રહારોથી અંગેઅંગની તાડના દર્ષને પીડિત કરાય છે. લટકતી ચામડી ઉપર થયેલ ઘાની વેદનાથી તે ઉદાસ થઈ જાય છે. ઘન-કોહિમ બેડીઓ પહેરાવી રાખવાના કારણે, તેના અંગો સંકોચાઈ જાય છે વળી જાય છે. તેના મળ-મૂત્ર રોકી દેવાય છે અથવા બોલતો બંધ કરાય છે. આ અને આવી અન્યાન્ય વેદના તે પાપી પામે છે.

જેણે ઈન્દ્રિયો દમી નથી, વશાર્ત, બહુ મોહ મોહિત, પર-ઘનમાં લુબ્ધ, સ્પર્શનેન્દ્રિય વિષયમાં તીવ્ર ગૃહ્ણ, સ્ત્રી સંનંદીરૂપ, શબ્દ, રસ, ગંધમાં ઈષ્ટ રતિ અને ભોગતૃષ્ણાથી વ્યાકુળ બની, ઘનમાં જ સંતોષ માને છે. આવા મનુષ્યો પકડાવા છતાં કર્મના પરિણામ સમજતા નથી. તે રાજકિંકર વધશાસ્ત્રપાઠક, અન્યાયયુક્ત કર્મચારી, સેંકડો વખત લાંચ લેતા, કૂડ-કપટ-માયા-નિકૃતિ-આચરણ-પ્રણિધિ-વંચન વિશારદ હોય છે.

તે નરકગતિગામી, પરલોકથી વિમુખ, અનેકશત અસત્યને બોલનારા, આવા રાજકિંકરો સમક્ષ ઉપસ્થિત કરાય છે. પ્રાણદંડ પામેલને તેઓ જલ્દી પુરવર, શ્રૃંગાટક-ત્રિક-ચતુષ્ક-ચત્વર-ચતુર્મુખ-મહાપથ-પથમાં લાવીને ચાબુક, દંડ, લાઠી, લાકડી, ટેફા, પત્થર, લાંબાલપ્ટ, પ્રણોલિ. મુક્કા, લતા, લાતો વડે ઘુંટણ, કોણીથી તેમના અંગ-ભંગ કરી, મથિત કરી દેવાય છે.

અઠાર પ્રકારની ચોરીના કારણે તેના અંગ-અંગ પીડિત કરી દેવાય છે, તેમની દશા કરુણ, હોઠ-કંઠ-ગળુ-તાળવુ-જીભ સુકાયેલ, નષ્ટ જીવનાશા, તરસથી પીડાતા પાણી પણ બીચારાને ન મળે, વધ્ય પુરુષો દ્વારા ઘસેડાતા, ત્યાં અત્યંત

કર્કશ ઠોલ વગાડતા, ઘસેડાતા, તીવ્ર ક્રોધથી ભરેલ રાજપુરુષ દ્વારા ફાંસી દેવા માટે દંડતાપૂર્વક પકડાયેલા તે અતિ અપમાનિત થાય છે.

તેમને પ્રાણદંડ પ્રાપ્ત મનુષ્ય યોગ્ય બે વસ્ત્ર પહેરાવે છે. લાલ કણેરની માળા પહેરાવે છે, જે વધ્યદૂત સમાન લાગે છે. મરણભયથી તેના શરીરે પરસેવો છૂટે છે, તેનાથી બધાં અંગો ભીંજાઈ જાય છે. દુર્લભ ચૂર્ણ વડે તેનું શરીર લેપે છે, હવાથી ઉડેલ ઘૂળ વડે તેના વાળ રૂક્ષ અને ઘૂળીયા થઈ જાય છે. મસ્તકના વાળ કુસુંભિત કરી દેવાય છે, જીવિતાશા નષ્ટ થાય છે, અતિ ભયભીત થવાથી તે ડગમગતા ચાલે છે. વધકોથી ભયભીત રહે છે. તેના શરીરના નાના-નાના ટુકડા કરી દેવાય છે. તેના શરીરમાંથી કાપેલ અને લોહી લિપ્ત માંસના ટુકડા તેને ખવડાવાય છે. કઠોર-કર્કશ પત્થરથી તેનું તાડન કરાય છે. આ ભયાવહ દૈશ્ય જોવા ઉત્કંઠિત નર-નારીની ભીડથી તેઓ ઘેરાઈ જાય છે. નગરજન તેને મૃત્યુદંડ પ્રાપ્ત વસ્ત્રોમાં જુએ છે. નગરની મધ્યેથી લઈ જવાતા તે અગ્રાણ, અશરણ, અનાથ, અબાંધવ, બંધુવિહિન તે આમ-તેમ દિશા-વિદિશામાં જુએ છે. તે મરણભયથી ઉદ્વિગ્ન થાય છે. તેમને વધસ્થળે પહોંચાડી દેવાય છે તે અધન્યોને શૂળી ઉપર ચડાવી દેવાય છે, જેનાથી તેનું શરીર ભેદાય જાય છે.

વધ્યભૂમિમાં તેના અંગ-પ્રત્યંગ કાપી નંખાય છે, વૃક્ષની શાખાએ ટાંગી દેવાય છે. ચતુરંગ ઘણિયબદ્ધ, પર્વતની ચોટીથી ફેંકી દેવાય છે, ઉંચેથી ફેંકાતા ઘણાં વિષમ પત્થરો સહે છે. કોઈકને હાથીના પગ નીચે કચળી મસળી દેવાય છે. તે પાપકારીનો અઠાર સ્થાને ખંડિત કરાય છે. કેટલાંકના કાન-નાક ઓઠ કાપી નાંખે છે, નેત્ર-દાંત-વૃષણ ઉખાડી લે છે. જીભ ભેદી નાખે છે, કાન અને શિરા કાપી લેવાય છે, વધ્યભૂમિમાં લાવી તલવારથી કાપી નાખે છે. કોઈકના હાથ-પગ છેદીને નિર્વાસિત કરાય છે. કોઈકને આજીવન કારાગારમાં રખાય છે. પર દ્રવ્ય હરણ લુબ્ધ કેટલાંકને કારાગૃહમાં બેડીમાં બાંધીને કારાગારમાં બંદી બનાવી, ઘન છીનવી લેવાય છે.

[તે ચોર] સ્વજનો દ્વારા તજાય છે, મિત્રજન રક્ષા કરતા નથી, તે નિરાશ, બહુજનના ધિક્કાર શબ્દોથી લજ્જિત, તે નિર્લજ્જ, નિરંતર ભુખ્યા રહે છે. તે અપરાધી શીત, ઉષ્ણ, તૃષ્ણાની વેદનાથી ચીસો પાડે છે, તે વિવર્ણમુખ, કાંતિહીન, સદા વિહ્વળ, અતિ દુર્બળ, કલાંત, ખાસતા, વ્યાધિ વડે ગ્રસ્ત રહે છે. તેના નખ, વાળ, દાઢી-મૂંછ, રોમ વધી જાય છે. તેઓ કારાગારમાં પોતાના જ મળ-મૂત્રમાં લિપ્ત રહે છે.

આવી દુસ્સહ વેદના ભોગવતા, તે મરવાની ઈચ્છા ન હોવા છતાં મરી જાય છે તેમના મસદાના પગમાં દોરડી બાંધી, બહાર કાઢીને ખાડામાં ફેંકી દેવાય છે ત્યાં રીંછ, કુતરા, શિયાળ, શૂકર તથા સંડાસી જેવા મુખવાળા પક્ષી પોતાના મુખથી તેના મૃતકને ચુંથી નાંખે છે. કેટલાંક મૃતકને પક્ષી ખાઈ જાય છે. કેટલાંકના મસદામાં કીડા પડે છે, તેના શરીર સડી જાય છે, પછી પણ અનિષ્ટ

વચનોથી તેની નિંદા કરાય છે, ધિક્કારાય છે - “સારું થયું તે પાપી મરી ગયો.” તેના મૃત્યુથી સંતુષ્ટ લોકો તેની નિંદા કરે છે. આ રીતે તે ચોર, મોત પછી પણ દીર્ઘકાળ સુધી, પોતાના સ્વજનોને લાજિત કરતો રહે છે.

તે પરલોક પ્રાપ્ત થઈ નરકે જાય છે. તે નરક નિરભિરામ છે, આગથી બળતા ઘર સમાન, અતિ શીત વેદનાયુક્ત, અસાતા વેદનીયની ઉદીરણને કારણે સેંકડો દુઃખોથી વ્યાપ્ત હોય છે. નરકથી ઉદ્ધર્તાને તે તિર્યચ્યોનિમાં જન્મે છે. ત્યાં પણ તે નરક જેવી અશાતા વેદના અનુભવે છે. તે તિર્યચ્યોનિમાં અનંતકાળ ભટકે છે. અનેકવાર નરકગતિ અને લાખો વાર તિર્યચ્યોનિમાં જન્મ-મરણ કરતાં, જો મનુષ્યભવ પામી જાય તો પણ નીચકુળમાં ઉત્પન્ન અને અનાર્થ થાય છે.

કદાચ આર્યકુળમાં જન્મ થાય, તો પણ ત્યાં લોકો દ્વારા બહિષ્કૃત થાય છે. પશુ જેવું જીવન જીવે છે, અકુશલ, અત્યધિક કામભોગોની તૃષ્ણાવાળા, નરકભવમાં ઉત્પન્ન થવાથી કુસંસ્કારોને કારણે પાપકર્મ કરવાની પ્રવૃત્તિવાળા હોય છે. તેથી સંસારના આવર્તમૂલ કર્મો બાંધે છે. તેઓ ધર્મશ્રુતિ વર્જિત, અનાર્થ, કૂર, મિથ્યાત્વશ્રુતિપ્રપન્ન, એકાંતે હિંસામાં રુચિવાળા, કોશિકા કીડા સમાન અષ્ટકર્મરૂપ તંતુથી ઘન બંધન વડે પોતાની આત્માને પ્રગાઠ બંધનોથી બાંધી લે છે.

એ પ્રમાણે નરક, તિર્યચ, મનુષ્ય, દેવગતિમાં ગમન કરવું, સંસાર સાગરની બાહ્ય પરિધિ છે. જન્મ-જરા-મરણને કારણે થનાર ગંભીર દુઃખ જ સંસાર સાગરનું શુભ જળ છે. સંયોગ-વિયોગરૂપી તરંગો, સતત ચિંતા તેનો પ્રસાર, વધ-બંધન રૂપ વિસ્તીર્ણ તરંગ, કડુણવિલાપ તથા લોભ કલકલ ધ્વનિની પ્રચુરતા અને અપમાનરૂપી ફીણ છે.

તીવ્ર નિંદા, પુનઃપુનઃ ઉત્પન્ન થનાર રોગ, વેદના, તિરસ્કાર, પરાભવ, અધઃપતન, કઠોરતા જેને કારણે પ્રાપ્ત થાય છે. આવા કઠોર કર્મોરૂપ પાપાણથી ઉઠેલી તરંગ સમાન ચંચળ છે. સદૈવ મૃત્યુભય, તે સંસાર-સમુદ્રના જળનું તળ છે. તે ક્ષાયરૂપી પાતાળ કળશોથી વ્યાપ્ત, લાખો ભવરૂપી પરંપરા તે વિશાળ જલરાશિ, અનંત, ઉદ્દેગજનક, અનોર-અપાર, મહાભય, ભયંકર, પ્રતિભય, અપરિમિત મહેચ્છાથી કલુષમતિ વાયુવેગથી ઉત્પન્ન તથા આશા પિપાસારૂપ પાતાળ, કામરતિ-રાગદ્વેષ બંધન, બહુવિધ સંકલ્પ, વિપુલ ઉદકરજ જન્ય અંધકાર, મોહમહાવર્ત, ભોગરૂપી ચક્કર કાપતા, વ્યાકુળ થઈ ઉછળી રહેલ છે અને નીચે પડી રહેલ છે.

આ સંસારસાગરમાં અહીં-તહીં દોડતા, વ્યસનગ્રસ્ત પ્રાણીના રુદનરૂપી પ્રચંડ પવનથી પરસ્પર ટકરાતી અમનોજ્ઞ લહેરોથી વ્યાકુળ તથા તરંગોથી ફૂટતા અને ચંચળ કલ્લોલથી વ્યાપ્ત જળ છે. તે પ્રમાદરૂપી અતિ પ્રચંડ અને દુષ્ટ શ્વાપદથી સતાવાયેલ અને અહીં-તહીં ફરતા પ્રાણીસમૂહના વિધ્વંસ કરનારા

અનર્થોથી પરિપૂર્ણ છે. તેમાં અજ્ઞાનરૂપી મત્સ્યો ભમે છે. અનુપશાંત ઈન્દ્રિયોવાળા જીવરૂપ મહામગરોની નવી-નવી ઉત્પન્ન થનારી ચેષ્ટાથી તે અતિ શુભ્ધ થઈ રહ્યો છે. તેમાં સંતાપ-સમૂહ વિદ્યમાન છે. એવા પ્રાણીના પૂર્વસંચિત અને પાપકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થનાર તથા ભોગવાનાર ફળરૂપી ધૂમતો જળસમૂહ છે. જે વિજળી સમાન અતિ ચંચળ છે. તે ત્રાણ અને શરણ રહિત છે. આ પ્રકારે સંસારમાં પોતાના પાપકર્મોના ફળને ભોગવવાથી કોઈ બચી શકતું નથી.

[સંસારસાગરમાં] ઋક્ષિ-રસ-સાતા-ગૌરવરૂપી અપહાર દ્વારા પકડેલ અને કર્મબંધથી જકડાયેલ પ્રાણી, નરકરૂપ પાતાલ-તલની સંમુખ પહોંચે તો સન્ન-વિષણ્ણ થાય છે. એવા પ્રાણીની બહુલતા છે. તે અરતિ, રતિ, ભય, વિષાદ, શોક, મિથ્યાત્વરૂપી પર્વતોથી વ્યાપ્ત, અનાદિ સંતાન કર્મબંધનરૂપ કલેશ કીચડથી તે સંસારસાગર સુદુત્તાર છે. દેવ-નરક-તિર્યચ-મનુષ્ય ગતિ ગમન કુટિલ પરિવર્તન યુક્ત વિપુલ વેળા આવતી રહે છે. હિંસા-અસત્ય-અદતાદાન-મૈથુન-પરિગ્રહ રૂપ આરંભ કરણ-કરાવણ-અનુમોદનથી અષ્ટવિધ અનિષ્ટ કર્મોના ગુરુતર ભારથી દબાયેલ તથા વ્યસનરૂપી જલ પ્રવાહ દ્વારા દૂર ફેંકાયેલ પ્રાણીઓ માટે આ સંસાર-સાગરના તળને પામવું અત્યંત કઠિન છે.

[આ સંસાર સાગરમાં] પ્રાણી શારીરિક-માનસિક દુઃખોને અનુભવે છે. ઉત્પન્ન થનાર સાતા-અસાતા પરિતાપમય રહે છે. તે ઉપર ઉઠવા કે નીચે ડુબવાનો પ્રયત્ન કરતા રહે છે. આ ચાતુરંત-મહાંત-અનંત રુદ્ર સંસારસાગરમાં અસ્થિત, અનાલંબણ, અપ્રતિષ્ઠાન, અપ્રમેય, ઠઠ-લાખ જીવયોનિથી વ્યાપ્ત, અનાલોક-અંધકાર રહે છે, અનંતકાલ સ્થાયી છે. આ સંસાર ઉદ્દેગ પ્રાપ્ત પ્રાણીનું નિવાસસ્થાન છે. આ સંસારમાં પાપ-કર્મકારી પ્રાણી-જ્યાંનું આયુ બાંધે છે, ત્યાં જ તે બંધુજન, સ્વજન, મિત્રજન વડે પરિવર્જિત થાય છે. તે બધાં માટે અનિષ્ટ હોય છે. તેઓ અનાદેય, દુર્વિનિત, કુસ્થાન-કુઆસન-કુશચ્યા-કુભોજન પામે છે. અશુચિમાં રહે છે. તેઓ કુસંઘયણી, કુપ્રમાણ, કુસંસ્થિત, કુરૂપ હોય છે.

તેઓમાં ઘણાં ક્રોધ-માન-માયા-લોભ, ઘણો મોહ હોય છે. તેઓ ધર્મસંજ્ઞા અને સમ્યક્ત્વથી રહિત હોય છે. તેઓ દારિદ્ર-ઉપદ્રવથી અભિભૂત, સદા પરકર્મકારી, જીવનાર્થ રહિત, કૃપણ, પરપિંડની તાકમાં રહેલા, દુઃખથી આહાર પામનારા, અરસ-વિરસ-તુચ્છ ભોજનથી પેટ ભરતા હતા. બીજાનો વૈભવ, સત્કાર-સન્માન-ભોજન-વસ્ત્રાદિ સમુદય જોઈને તે પોતાની નિંદા કરે છે. પોતાના ભાગ્ય ઉપર રડે છે. આ ભવ કે પૂર્વભવમાં કરેલા પાપકર્મોની નિંદા કરે છે. ઉદાસમનવાળા થઈ, શોકની આગમાં બળતા તે તિરસ્કૃત થાય છે તેઓ સત્વહીન, ક્ષોભગ્રસ્ત, શિલ્પકળા-વિદ્યા-સિદ્ધાંત શાસ્ત્રના જ્ઞાનથી રહિત હોય છે. યથાજાત પશુરૂપ, જડબુદ્ધિ, સદા નીચકર્મથી આજીવિકા ચલાવનાર, લોક નિંદિત, અસફળ મનોરથવાળા, ઘણું કરીને નિરાશ રહેતા હોય છે.

[અદત્તાદાન કરનારા] આશાના પાસામાં બંધાયેલા રહે છે, લોકમાં સારરૂપ મનાતા અર્થોપાર્જન અને કામભોગના સુખમાં તેઓ નિષ્કળતાવાળા હોય છે. સારી રીતે ઉદ્યમવંત હોવા છતાં તેમને પ્રતિદિન ઘણી મુશ્કેલીથી અહીં-તહીં વિખરાયેલ ભોજન જ માંડ મેળવે છે, તે પણ પ્રક્રીણ દ્રવ્યસાર હોય છે. અસ્થિર ધન, ધાન્ય, કોશના પરિભોગથી તેઓ સદા વંચિત રહે છે. કામભોગના ભોગોપભોગને પોતાને આધીન બનાવવાના પ્રયત્નમાં તત્પર રહેતા તે બિચારા અનિચ્છાએ પણ કેવળ દુઃખના ભાગી થાય છે. તેમને સુખ કે શાંતિ મળતા નથી. આ રીતે પર દ્રવ્યથી અવિરત એવા તેઓ અત્યંત વિપુલ સેંકડો દુઃખોની આગમાં સળગે છે.

આ તે અદત્તાદાનનો ફળવિપાક આ લોકમાં અને પરલોકમાં અલ્પસુખ, ઘણું દુઃખ, બહુરત, પ્રગાઠ, દારુણ, કર્કશ, અસાતા વાળો, હજારો વર્ષ છુટાટા તેવો છે. તેને વેદ્યા વિના મુક્ત થવાતું નથી.

આ પ્રમાણે જ્ઞાતકુલનંદન, મહાત્મા, જિન, વીરવર નામદેય અદત્તાદાનના ફળવિપાકને કહે છે. આ ત્રીજું-અદત્તાદાન પરધન-હરણ, દહન, મરણ, ભય, મલિનતા, શ્રાસ, રૌદ્રધ્યાન અને લોભનું મૂળ છે. તેમજ યાવત્ ચિરપરિગત-અનુગત-દુરંત છે તેમ હું કહું છું.

● વિવેચન-૧૬ :-

તથૈવ - જેમ પૂર્વે કહેલ છે. કેચિત્ - કોઈ પારકા દ્રવ્યને શોધતા. રાજપુરુષ વડે ગૃહીત, લાકડી આદિથી હણેલ, દોરડા વડે બાંધેલ, કેદખાનામાં નિરુદ્ધ, તુરિય-શીઘ્ર, અતિદાહિત-ભમતા, અતિવર્તિત-ભમતા, પુરવર-નગર, સમર્પિત-નાંખેલા, - X - કર્પટ પ્રહારા-લક્ષ્મ આકાર, વળેલ વસ્ત્ર વડે તાડન. નિર્દય-નિષ્કરુણ જે આરક્ષકો તેમના સંબંધી જે ખરપરુષ-અતિકર્કશ વચનો અને તર્જના-વચન વિશેષ. - -

- - ગલચ્છલ-ગલ ગ્રહણની જેમ જે ઉલ્લચ્છલ-અપ પ્રેરણા, તેના વડે વિમનસ-ચેતનામાં વિષાદવાળો થઈને ચારક વસતિ - ગુપ્તિગૃહમાં પ્રવેશે છે. તે વસતી કેવી છે ? નરકવસતી સદૈશ. તે કેદખાનામાં ગૌલ્મિક-ગુપ્તિપાલના જે પ્રહારો-ઘાત, દૂમણ-ઉપતાપના, નિર્ભર્ત્સના-આક્રોશ વિશેષ કટુ વચનો, ભેષણક-ભયજનક, તેના વડે અભિભૂત. તથા આક્ષિપ્તનિવસના-પહેરેલા વસ્ત્રો ખેંચી લે છે, મલિન દંડિખંડરૂપ વસન-વસ્ત્ર જેમાં આપે છે તે તથા - -

ઉત્કોટાલંચય-દ્રવ્યની લાંચ, લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. પશ્ચાત્-કેદખાનામાં રહેલ મનુષ્ય પાસેથી, જે માર્ગણ-ચાયના, તત્પરાયણ-તેમાં નિષ્ઠાવાળા તથા તે કેદખાનાના સુભટ વડે કરેલા વિવિધ બંધનો વડે બંધાય છે. તે બંધનો આ પ્રમાણે :- હડિ - કાષ્ઠ વિશેષ, નિગડ-લોટાની બેડી, વાલરજબુકા-ગાય આદિના વાળવાળું દોરડું, કુદંડક-લાકડા સાથે દોરડાનો પાશ, વસ્ત્ર-ચામડાની મહારજબુ લોહ સંકલા-લોટાની સાંકળ, હસ્તાંદુક-લોટાનું હસ્તયંત્ર, વર્ધપટ્ટ-ચામડાનો પટ્ટો, દામક-દોરડાનું પગબંધન, નિષ્કોટન-બંધન વિશેષ.

ઉપરોક્ત સિવાયના બીજા પણ કેદખાના સંબંધી ઉપકરણ વડે :- દુઃખની ઉદીરણા-અસુખનું પ્રવર્તન કરે છે તથા સંકોટન-શરીરને સંકોચવું, મોટન-અંગ ભંગ કરવો. તેના વડે તે મંદપુણ્યો બંધાય છે તથા સંપુટ-લાકડાનું ચંત્ર, લોટાના પાંજરા કે ભૂમિગૃહમાં જે નિરોધ-પ્રવેશન. કૂપ-અંધ કૂવો આદિ, ચારક-કેદખાનું, ચૂપ-ચુગ, ચક્ર-રથનું અંગ, વિતત બંધન-પ્રમર્દિત હાથ, જંઘા, મસ્તકનું નિયંત્રણ. ખંભાલણ-સ્તંભનું આલિંગન, ઈત્યાદિ વડે વિધર્મણા-કદર્થના.

વિદેસ્યંત-બંધાતા એવા તેનું સંકોચન અને અંગભંગ કરાય છે. અવકોટક-ડોકને નીચે લઈ જઈને ગાઠ, ઉરસિ-હૃદય અને શિરસિ-મસ્તકને જે બાંધવા તે. ઉર્ધ્વપૂરિતા-શ્વાસ પૂરેલ ઉર્ધ્વકાયા. અથવા ઉભા રહેલને ઘૂળ વડે ભરી દેવા પાઠાંતરથી ઈંચે ગયેલ આંત્ર, સ્ફુરદુરઃકટક-કાંપતું વક્ષસ્થળ, મોટન-મર્દન, આપ્રેડના-વિપર્ચકરણ. તેના વડે બાંધતા - X - બંધાવાથી નિઃશ્વસંત-નિશ્વાસને છોડતા, શીષવિષ્ટક-વાઘરી વડે માથાને બાંધવું તે. ઊરુયાલ-જંઘાને ફાળવી, પાઠાંતરથી ઊરુયાલ-જંઘાને વાળી દેવી. ચપ્પડક-કાષ્ઠચંત્ર વિશેષ. સંધિ-ગોંઠણ, કોણી આદિને બાંધવા, તપ્ત શલાકા-ખીલા જેવી અને શૂચિ-સોયોના અગ્રભાગને મારીને અંગમાં પ્રવેશ કરાવવો.

તક્ષણ-લાકડાની જેમ છોલવા. વિમાનના-કદર્થના. ક્ષાર-તલનો ખાર આદિ. કટુક-મરચા આદિ, તિક્ત-લીમડો આદિ, તે ભરવા. યાતના કારણશત-સેંકડો હેતુથી કદર્થના. ઉરસિ-છાતીમાં, મહાકાષ્ઠ, દત્તાયા-નિવેશિત, બાંધીને. ગાઠ દબાવવાથી તે અસ્થિક-હાડકા, ભાંગી જાય છે. સપાંસુલિગ-પડખામાં રહેલ, ગલ-કાંટો અને કાળો લોટાનો દંડ તેના વડે વક્ષસ્થળ, જઠર, ગુહ્ય દેશમાં નાંખીને પીડા આપે છે.

તથા મચ્છંત-હૃદય મચિત કરાય છે - X - આજ્ઞાપ્તિક્કર-આદેશ મુજબ કાર્ય કરનાર કર્મચારી. અવિરાધિત-અપરાધ ન કરવા છતાં વૈરી બનેલ તે ચમપુરુષો, તે અદત્ત લેનારને ત્યાં કારાગૃહમાં મારે છે. તે મંદપુણ્ય-અભાગી, ચડવેલા-થપ્પડ, વર્ધપટ્ટ-ચામડાનો પટ્ટો, પારાઈતિ-લોટાની કુશ, છિવ-મૃદુ કષ, કષ-ચાબુક, વસ્ત્ર-ચામડાની મોટી દોરડી, વેત્ર-વેલ આ બધાં વડે મારે છે. કૃપણ-દુઃખી વ્રણ-ઘા, તેની જે વેદના-પીડા તેનાથી વિમુખીકૃત-ચોરનું મન જેમાં ઉદાસ થઈ જાય છે તે. ઘનકુદ્રેન-લોટાના ઘણથી મારે. સંકોટિતા-સંકોચેલ અંગો, મોટિતા-ભગ્ન અંગો કરાય છે. કેવા ? તે કહે છે.

નિરુચ્ચાર-મળમૂત્રનો રોધ કરે અથવા તેનું વિચરણ બંધ કરાવે અથવા વચન ઉચ્ચારણ નષ્ટ કરાવે. આવી બીજી પણ વેદના પાપા-પાપ કરનારા પામે છે. વસક્ર-વિષય પરતંત્રતા વશ, ઋત-પીડિત તે વશાર્ત. - X - સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિષયમાં-સ્ત્રી શરીરાદિમાં તીવ્ર-અતિ ગૃહ્ણ-આસકત. સ્ત્રીના રૂપાદિમાં ઈષ્ટ-અભિમત, જે રતિ તથા મોહિત-વાંછા કરતા, જે ભોગ-મૈથુન, તેમાં જે તૃષ્ણા-આકાંક્ષા તેના વડે અર્દિત-વ્યાકુળ તથા ઘન વડે તુષ્ટ થનાર તે ઘનતોષક.

કેટલાંક નરગણ-ચોર મનુષ્યનો સમૂહ, તેને કોઈ દિવસે રાજના આરક્ષકો વિવિધ બંધને બાંધે છે. કર્મદુર્વિદગ્ધા-પાપક્રિયાના વિષયમાં ફળના જ્ઞાનથી અજાણને

રાજના કિંકરો લઈ જાય છે. તે કિંકરો કેવા છે ? નિર્દયાદિ ધર્મયુક્ત, વધશાસ્ત્ર પાઠક, વિલંબીકારક-ખેતાં જ ચોરને ઓળખી લે તેવા. લંચાશતગ્રાહક-સેંકડો વખત લાંચ લેનારા. ફૂટ-માનાદિનું અન્યથા કરણ. કપટ-વેષ અને ભાષાનું વિપરીતપણું કરવું, માયા-ઠગવાની બુદ્ધિ, નિકૃતિ-છેતરવાની ક્રિયા. - X - પ્રણિધિ-તેમાં એકાગ્ર ચિત્ત પ્રધાનતાથી જે વંચન કે પ્રણિધાન, આ બધામાં વિશારદ-પંડિત. - X - X - X -

તે રાજકિંકરો વડે આજ્ઞાપત-આદેશ કરાયેલ, જીવદંડ-પ્રાણદંડની સજા પામેલ, દુષ્ટના નિગ્રહ વિષયમાં આચરેલ દંડ, રૂઢ દંડ કે જીવદંડ-જીવિત નિગ્રહ લક્ષણ. ત્વરિત-શીઘ્ર, ઉદ્ઘાટિત-પ્રકાશિત, સામે લાવેલ. શ્રંગાટકાદિમાં તેમાં શ્રંગાટક-સિંધાટક આકાર ત્રિકોણ સ્થાન, ત્રિક-ત્રણ માર્ગોનું મીલન સ્થાન, ચતુષ્ક-ચાર માર્ગોનું મીલન સ્થાન, ચત્વર-અનેક માર્ગોનું મીલન સ્થાન, ચતુર્મુખ-તથાવિધ દેવકુલ આદિ. મહાપથ-રાજમાર્ગ, પંથ-સામાન્ય માર્ગ. ત્યાં કઈ રીતે સામે લાવે છે ?

વેત્રદંડ આદિ તેમાં પશાલિ-પ્રકૃષ્ટનાલી, શરીર પ્રમાણ લાંબી લાકડી, પશોલ્લિ-પ્રાજનક દંડ, મુષ્ટિર્લતા-મુક્કા લાત. ઈત્યાદિ વડે જે પ્રહાર, તેના વડે સંભગ્ન-આમર્દિત, ભાંગી નાંખવા, શરીરને મથી નાંખવું.

અટાર કર્મકારણ - ચોરીના ૧૮ કારણો. તેમાં ચોરના અને ચોરીના કારણોના આ લક્ષણ છે. ચોરના સાત પ્રકારો - (૧) ચોર-ચોરી કરનાર, (૨) ચૌરાપક-ચોરી કરાવનાર, (૩) મંત્રી-ચોરીની સલાહ દેનાર, (૪) ભેદજા-ભેદ બતાવનાર, (૫) કાણકત્રયી-ચોરીનો માલ ઓછી કિંમતે ખરીદનારા. (૬) અજ્ઞદ-ચોરને ભોજન દેનાર, (૭) સ્થાનદ-ચોરને સ્થાન દેનાર.

ચોરીના પ્રકારો - (૧) ભલન-ડર નહીં, હું બધું સંભાળી લઈશ, એમ કહી ચોરને પ્રોત્સાહન આપવું (૨) કુશલ-ચોર મળે ત્યારે સુખ-દુઃખ પૂછવા. (૩) તર્જા-ચોરને ચોરી માટે હાથ આદિથી સંકેત કરવો. (૪) રાજભાગ-રાજનો કર ન દેવો. (૫) અવલોકન-ચોરી કરતા ચોરને ઉપેક્ષા બુદ્ધિથી જોવો. (૬) અમાર્ગદર્શન-ચોરને શોધનારને વિપરીત માર્ગ દેખાડવો. (૭) શય્યા-ચોરને શય્યા દેવી. (૮) પદભંગ-ચોરના પદચિહ્ન ભુંસી દેવા.

(૯) વિશ્રામ-ચોરને સ્વગૃહે છુપાવવા અનુજ્ઞા દેવી. (૧૦) પાદ પતન-પ્રણામ્હાદિ સન્માન દેવું. (૧૧) આસન-બેસવા દેવું. (૧૨) ગોપન-ચોરને છુપાવવો, (૧૩) પંડખાદન-ચોરને પડ્વાજ્ઞાદિ ખવડાવવા. (૧૪) મહારાજિ-લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. (૧૫) પદ્યાગ્ન્યુદકરજૂનાં પ્રદાન-દુર માર્ગેથી આવેલ ચોરને શ્રમ દૂર કરવા ગરમ પાણી, તેલ આદિ આપવા. (૧૬) પાક આદિ અર્થે અગ્નિ આપવો. (૧૭) પાનાદિ અર્થે શીતળ જળ આપવું. (૧૮) ચોરોએ લાવેલ ચતુષ્પદાદિને નાંધવા માટે દોરડા આદિ આપવા. બધામાં “જ્ઞાનપૂર્વક” શબ્દ જોડવો, કેમકે અજ્ઞાનતાથી થાય તો તે નિરપરાધિપણું છે.

તથા ચાતિતાંગોપાંગા-અંગોપાંગની કદર્થના. - X - X - તંપિય-તો પણ તે

તૃષા પીડિતને પાણી મળતું નથી. વધ્યપુરુષ-વધ માટે નિયુક્ત કરાયેલ કે વધ્ય પુરુષો, તેમના વડે દ્યાડ્યમાન-પ્રેરાયેલા. ખરપુરુષ-અત્યંત કર્કશ, પટહ-ડિંડિમ, તેના વડે ચાલવા માટે પાછળથી ઘટ્ટિત-ઘકેલતા. - X - X - વધ્ય સંબંધી જે કરકુટીયુગ-વસ્ત્ર વિશેષ યુગલ, તે તથા તણ્નિવસિતા-ધારણ કરાવે છે. - X - X - સુરકત કણવીર-લાલ કણેરના ફૂલ વડે ગ્રથિત-ગુંથેલી, વિમુક્તુલ-વિકસિત, કંઠ સૂત્ર સદૃશ. વધ્યદૂત-વધ્યચિહ્ન જેવી લાગે છે. - X - મરણના ભયથી ઉત્પન્ન જે પરસેવો તેના વડે-તેની ચીકાશથી ચીકણું, ક્લિન્ન, આર્દ્રપ શરીર થાય છે.

કોલસાના ચૂર્ણ વડે તેનું શરીર લીંપી દેવાય છે. રજસ-હવાથી ઉડેલ રેણુ-ધૂળરૂપ, ભરિતા-ભરેલ વાળ જેના છે તે. કુસુંભક-રંગ વિશેષ, તેનાથી ઉત્કીર્ણ-ગુંડિત મસ્તક જેનું. - X - વધ્યા-હણવા યોગ્ય, પ્રાણ-પ્રીતા-ઉચ્છવાસાદિ પ્રાણ પ્રિય અથવા પ્રાણપીત-ભક્ષણ કરાયેલ પ્રાણવાળા. વજ્રયાણ ભીય-વધક વડે ડરેલ. - X - શરીરથી વિકૃત-છેદાયેલા. લોહિતાવલિપ્તાનિ-લોહી વડે લેપાયેલ, જે કાકિણીમાંસ - માંસના નાના-નાના ટુકડા તેને ખવડાવે છે. પાપા-પાપી, ખરકરશત-શ્વલક્ષણ પાષાણથી ભરેલ ચર્મકોશ વિશેષ, અથવા સેંકડા વાંસ સ્ફૂટિત વડે તેને મારવામાં આવે છે. વાતિક-જેને વાયુ હોય તે, પાગલ જેવા, અનિયંત્રિત એવા નર-નારી વડે સંપરિવૃત્ત એવા. - X - વધ્ય યોગ્ય વસ્ત્રો પહેરાવેલા તે વધનેપથ્ય. પ્રણીયંતે-લઈ જવાય છે. નગર-સંનિવેશના મધ્ય ભાગેથી. કૃપણોમાં કરુણ તે કૃપણ કરુણ અર્થાત્ અત્યંત દયનીય. અપ્રાણ આદિ શબ્દો પૂર્વવત્ જાણવા. બાંધવોને અનર્થકપણે હોવાથી અબાંધવ. વિપ્રેક્ષમાણા-જેવાતા. દિસોદિસિ-એક દિશામાંથી બીજી દિશામાં, ફરી અન્ય દિશામાં. આઘાયણ-વધ્ય ભૂમિ-મંડલના પ્રતિદ્વાર - દ્વારે જ સંપ્રાપિતા-લઈ જવાતા. અભાગી એવા તેઓ શૂલાગ્ર-શૂળી ઉપર, વિલગ્ન-અવસ્થિત, ભિન્ન-વિદારિત, જેનો દેહ છે તેવા.

ત્યાં વધ્યભૂમિમાં તેના પરિકલ્પિતાંગોપાંગા - અવયવો છેદે છે. વૃક્ષની શાખાએ લટકાવી દે છે. વળી બીજા, ચાર અંગો - ને હાથ અને ને પગ, ઘણિય - ગાટ બાંધીને પર્વતકટકાત્ - પર્વતની ટોચેથી પ્રમુચ્યન્તે - ફેંકાય છે. દૂરથી પાત-પડતા બહુવિષમપ્રસ્તરેષુ - અત્યંત વિષમ પત્યરોની ચોંટ સહે છે. કોઈ હાથીના પગે મર્દન કરાય છે. તે પાપકારી - ચોરી કર્મ કરનારા - X - મુસુંડપરશુ - મુંડ કુદાર, તીક્ષ્ણ કુહાડી વડે અતિ વેદના ઉત્પન્ન કરાય છે. કોઈ બીજા ઉત્કૃતકર્ણોષ્ઠનાશા - કાન, આંખ નાક છેદી નાંખે છે. ઈત્યાદિ સૂત્રાર્થ મુજબ જાણવું. વિશેષ આ :- જિહ્વા - જીભ, આંછિત - ખેંચી કાઢવી, શિરા-નાડી. અસિ-ખડ્ગ, નિર્વિષયા - દેશથી બહાર કઢાયેલા, પ્રમુચ્યન્તે - રાજકિંકરો વડે ત્યજાય છે. અર્થાત્ હાથ-પગ છેદીને દેશનિકાલ કરાય છે. - X - કારાગલયા-કેદખાનામાં, રુદ્ધા-નિયંત્રિત. તેઓ હૃતસાર - અપહરણ કરાયેલ દ્રવ્યવાળા, લજ્જાપિતા - લજ્જા પામેલા. અલજ્જા-લજ્જાહિત. અનુબદ્ધદુઘા - સતત ભુખથી પ્રારબ્ધ - અભિભૂત. શીત-ઉષ્ણાદિ વેદનાથી દુર્ઘટયા - દુરાસ્થાદિત. વિરુપા છવી - શરીરની ત્વચા વિરૂપ થયેલા. વિફલા - ઈષ્ટ અર્થને ન પામેલા. દુર્બલ-

અસમર્થ કલાન્ત-ગ્લાન, કાશમાના - રોગ વિશેષથી ખાંસતા, વ્યાધિત-કુષ્ઠાદિ રોગવાળા. આમેન-અપકવરસ વડે અભિભૂત, ગાત્ર-અંગો, પ્રરૂટ-વૃદ્ધિને પામેલા. કેશ-વાળ, શ્મશ્રુ-દાટી મૂછ, રોમ-બાકીના વાળ. - -

- - છગમુત - મળમૂત્ર. ખુત્તિ-નિમગ્ન, ડૂબેલા. અકામક-મરણમાં ઈચ્છારહિત. ખાડામાં છૂટ-ફેંકેલા. - X - X - વૃકાદિ વડે વિહંગ-વિભાગ અર્થાત્ ટુકડા કરાયેલા. કિમિલા-કૃમિવાળા. અનિષ્ટ વચન વડે શાપ્યમાન - આક્રોસ કરાતા. - X - અર્થાત્ “સારું થયું, તે મરી ગયો” એમ કહે. તેથી સંતોષ પામતા લોકો વડે હણાતા લજ્જાને પામે છે. આવા લજ્જાવાળા તે જ થાય છે કે બીજા પણ થાય ? સ્વજનો પણ લાંબા કાળ સુધી લજ્જિત રહે છે. મર્યા પછી પણ પરલોક-બીજો જન્મ પામીને નિરભિરામ નરકમાં જાય છે. તે નરક કેવી હોય છે ?

અંગારા જેવી, પ્રદીપ્ત, તેના સદૈશ, તથા અતિ શીતવેદના, અસાતા કર્મ વડે ઉદીરિત, સતત-અવિચ્છિન્ન સેંકડો દુઃખો, તેના વડે સમભિભૂત - ઉપદ્રવચુકત. ત્યાંથી નીકળીને તિર્યચ્યોનિમાં જાય છે. ત્યાં પણ નરક જેવી વેદના પામે છે. આ અનંતર કહેલા અદત્ત ગ્રહણ કરનારા અનંતકાળે જો ક્યારેક મનુષ્યપણને પામે - X - ત્યારે મનુષ્યમાં અનાર્ય - શક, ચવન, બર્નરાદિપણું પામે છે. નીચકુળમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કોઈ આર્યજન-મગધ આદિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ લોકબાહ્ય - લોકો વડે બહિષ્કૃત્ હોય છે. અર્થાત્ તિર્યચ જેવા રહે છે.

તે કઈ રીતે ? અકુશલ-તત્ત્વમાં અનિપુણ, નરકાદિ પરિવૃત્ત, મનુજત્વ પામે ત્યારે તેમાં નિબંધંતિ-એકઠા કરે છે. (શું ?) નરકમાં ભવપ્રપંચકરણ - જન્મોની પ્રચુરતાથી, નરકગતિ પ્રાયોગ્ય પાપકર્મની પ્રવૃત્તિવાળા થાય છે. ફરી પણ આવૃત્તિથી સંસાર-ભવ, જેનું મૂળ છે તેવા દુઃખો પામે છે. અર્થાત્ તેવા કર્મોને બાંધે છે - X - તે મનુષ્યો વર્તમાનમાં કેવા થાય છે ? તે કહે છે :- ધર્મશ્રુતિ વિવર્જિત - ધર્મશાસ્ત્રથી રહિત. અનાર્ય - આર્યથી જુદા, કૂર-જીવોપઘાતના ઉપદેશકપણાથી ક્ષુદ્ર, મિથ્યાત્વ પ્રધાન-વિપરિત તત્ત્વોપદેશક, શ્રુતિ-સિદ્ધાંત, તેમાં પ્રપન્ન-સ્વીકાર કરેલા થાય છે, એકાંત દંડરુચિ - સર્વથા હિંસાની શ્રદ્ધાવાળા. આઠ કર્મ રૂપ તંતુ વડે આત્માને વેષ્ટિત કરે છે. આવા - X - X - ચાર ગતિરૂપ બાહ્ય પરિધિવાળા સંસાર સાગરમાં વસે છે.

કેવા સંસારમાં ? જન્મ, જરા, મરણ જ કારણ-સાધન જેના છે તે તથા તે ગંભીર દુઃખથી પ્રક્ષુભિત - સંચલિત પ્રચુર જળ જેનું છે તેવા. સંયોગવિયોગ રૂપ વીચિ-તરંગોવાળા. ચિંતાપ્રસંગ-ચિંતાનું સાતત્ય એ તેનો પ્રસાર છે. વધ-હણવું તે, બંધ-સંયમન એ તેના મહાન્, વિસ્તીર્ણ કલ્લોલો છે. કરુણવિલાપ અને લોભ જ તેનો કલકલ કરતો ધ્વનિ છે. અપમાન-અપૂજનરૂપી ફીણ છે. તીવ્ર ખિંસા-નિંદા, પુલંપુલ-પ્રભુત જે રોગ વેદના, બીજા ભવનો સંપર્ક, નિષ્કુર વચનોથી નિર્ભર્ત્સના આદિ - X - કઠિન-કર્કશ, દુર્ભેદ જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મો રૂપી પત્થરથી ઉઠેલ તરંગની જેમ ચંચળ છે. નિત્ય મૃત્યુભય તેનું તોયપૃષ્ઠ-પાણીનો ઉપરિતન ભાગ છે. - X - કષાય જ પાતાળ-પાતાળ કળશ છે. લાખો ભવો એ તેનો જળસંચય છે. અહીં પૂર્વ જન્મ આદિ

જન્મ દુઃખને પાણી કહ્યું અહીં જન્મનાદિ સ્વભાવથી જળવિશેષની સમુદાયતા કહી, તે પુનરુક્તિ ન સમજવી. - તથા -

અનંત-અદાય, ઉદ્દેજનક-ઉદ્દેગકર, અનર્વાકપર-વિસ્તીર્ણ સ્વરૂપ, અપરિમિત - અપરિમાણ જે મહેચ્છા - મોટી અભિલાષા, અવિરત લોકોની અવિશુદ્ધ મતિ, તે રૂપ વાયુવેગથી ઉત્પન્ન થનારી. આશા-અપ્રાપ્ત અર્થની સંભાવના, પિપાસા-પ્રાપ્તાર્થની આકાંક્ષા, તે રૂપ પાતાળ કળશો અથવા સમુદ્ર જળનું તળ, તેનાથી જે કામરતિ-શબ્દાદિમાં અભિરુચિ, રાગદ્વેષ રૂપ ઘણાં સંકલ્પો. તે રૂપ જે વિપુલ ઉદરકરજ, તેનાથી થતો અંધકાર. - X - મોહરૂપી મહા આવર્ત, તેમાં ભોગ-કામ રૂપી ભ્રમર મંડલ વડે સંચરતો વ્યાકુળ થાય છે. - -

- ઉદ્ભલંત-ઉછળતા, પ્રચુર ગર્ભવાસ - મધ્ય ભાગનો વિસ્તાર તેમાં ઉછળતા અને પડતા જે પ્રાણી, પ્રકર્ષથી જતાં જે વ્યસની પ્રાણી, પ્રબાધિત - પીડિત વ્યસની પ્રાણીનો પ્રલાપ, તે રૂપ ચંડ પવનથી ટકરાતી લહેરોથી વ્યાકુળ, તરંગોથી ફૂટતા અને ચંચળ કલ્લોલથી વ્યાપ્ત જળ જેમાં છે. - X - X - પ્રમાદ - મધ આદિ જેવા ઘણાં ચંડ-રૌદ્ર, દુષ્ટ-ક્ષુદ્ર, શ્વાપદ-વ્યાઘ્રાદિ, તેના વડે અભિભૂત, સમુદ્ર પક્ષે મત્સ્યાદિ અને સંસારપક્ષે પુરુષાદિની વિવિધ ચેષ્ટા વડે, અથવા તેના સમૂહ વડે જે ઘોર-રૌદ્ર, વિધ્વંસ-વિનાશ લક્ષણ, અનર્થ-અપાયની બહુલતાચુકત તે મત્સ્યોની જેમ, તે અજ્ઞાની ભ્રમણ કરે છે.

અનુપશાંત ઈન્દ્રિયો જેની છે, તેવા પ્રાણી, તે રૂપ જે મહા મગર, તેનું જે ત્વરિત-શીઘ્ર ચરિત-ચેષ્ટા, તેના વડે ઘણો જ ક્ષોભિત થતો તથા એકાંત શોકાદિકૃત્ તે નિત્ય સંતાપચુકત છે, ચંચળ છે. તે અત્રાણ-અશરણ પૂર્વકૃત્ કર્મસંચયી પ્રાણી, જે ઉદીર્ણ વજ્ય-પાપ, તેના જે વેદમાન સેંકડો દુઃખો રૂપ વિપાક તે જ ભમતો જળસમૂહ છે.

ઋદ્ધિ-રસ-સાતા રૂપ જે ગૌરવ-અશુભ અધ્યવસાય, તે જ અપહાર-જલચર વિશેષ વડે ગૃહીત જે કર્મબદ્ધ પ્રાણિ વિચિત્ર ચેષ્ટામાં પ્રસક્ત થઈ, ખેંચાઈને નરકતલ-પાતાળ તલ સન્મુખ પહોંચે છે. સન્ન-ખિન્ન, વિષણ-શોકવાળા, વિષાદ-દૈન્ય, શોક-દૈન્યતાની પ્રકર્ષઅવસ્થા, મિથ્યાત્વ-વિપર્યાસ આ બધાં રૂપ પર્વત, તેનાથી વ્યાપ્ત છે. અનાદિ સંતાન કર્મબંધન તથા તેના કલેશ-રાગાદિ, તે લક્ષણ રૂપ જે કાદવ, તેનાથી આ સંસાર પાર કરવો ઘણો મુશ્કેલ છે. દેવાદિ ગતિમાં જે ગમન, તે કુટિલ પરિવર્તના રૂપ વિસ્તીર્ણ વેળા - જલવૃદ્ધિલક્ષણ છે. હિંસા-જૂઠ આદિ આરંભ-પ્રવૃત્તિ, તેનું કરણ-કરાવણ અનુમોદન, તે આઠ પ્રકારના અનિષ્ટ જે કર્મોનો સંચય, તે રૂપ ગુરુભાર છે, તેનાથી આકાંત, તે જ દુર્ગ-વ્યસનો રૂપ જળપ્રવાહથી ફેંકાયેલા, અતિ ડૂબતા, ઉર્ધ્વ-અધો જલગમન કરવાથી દુર્લભ જેનું તલ-પ્રતિષ્ઠાન છે. તેમાં પ્રાણી શારીરિક-માનસિક દુઃખોને આસ્વાદતા સાતા-સુખ અને અસાતા પરિતાપન-દુઃખજનિત ઉપતાપ. એ રૂપ બહાર નીકળવું અને ડૂબવું, તે કરતો. તેમાં સાતા, તે ઉન્મગ્નત્વ-બહાર નીકળવું અસાતા તે નિમ્નગ્નત્વ. ચતુરંત-ચાર પ્રકારે, દિશા-ગતિ ભેદથી, મહાન,

અનવદગ્ર-અનંત, રુદ્ર-વિસ્તૃત સંસાર સાગરમાં.

કેવો થઈને ? અસ્થિત-સંયમમાં અવ્યવસ્થિત, તેમને આલંબન રહિત અને પ્રતિષ્ઠાન-પ્રાણનું કારણ જેમાં છે, અપ્રમેય - અસર્વજ્ઞ જેને જાણી ન શકે, ૮૪ લાખ યોનિ વડે યુક્ત. યોનિ-જીવોનું ઉત્પત્તિ સ્થાન, તેઓ અસંખ્યાતપણે હોવા છતાં - સમાન વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શોની એકત્વ વિવક્ષાથી ઉક્ત સંખ્યા આવે છે. જેમાં પૃથ્વી-પાણી-અગ્નિ-વાયુ એ ચારેની સાત-સાત લાખ યોનિઓ, વનસ્પતિમાં પ્રત્યેકની દશ અને અનંતની ચૌદ લાખ યોનિઓ, વિકલેન્દ્રિયોની બબ્બે, નારકી-દેવતાની ચાર-ચાર લાખ, તિરચ્ચયોનિક ચાર લાખ, મનુષ્યોની ચૌદ લાખ છે.

અનાલોક-જે અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર, અનંતકાળ-અપર્યવસિત કાળ સુધી. ઉત્પ્રસા-ઉદ્ગત પ્રસ, સુપ્ન-કર્તવ્યમૂઠ. સંજ્ઞા - આહાર, મૈથુન, ભય, પરિગ્રહ સંજ્ઞા વડે યુક્ત. સંસાર સાગરમાં વસે છે. કેવા સંસારમાં ? ઉદ્વિગ્નોનો વાસ, વસતિ-સ્થાન, જેમાં જેમાં ગ્રામ-કુળ આદિનું આયુ બાંધે છે. પાપકારી-ચોરી કરનારા. બાંધવજન-ભાઈ આદિ, સ્વજન-પુત્ર આદિ, મિત્ર-સુહૃત્ તે બધાંથી રહિત તથા લોકોને અનિષ્ટ થાય છે - X -

અસુઈણ - અશુચિ કે અશ્રુતતા. કુસંહનન - સેવાર્ત આદિ સંહનનયુક્ત, કુપ્રમાણ - અતિદીર્ઘ કે અતિદૂસ્વ. કુસંસ્થિત - હુંડ આદિ સંસ્થાન, કુરૂપ - કુત્સિત વર્ણવાળા. બહુમોહ-અતિકામ કે અનિ અજ્ઞાન, ધર્મસંજ્ઞા-સમ્યક્ત્વ અને ધર્મબુદ્ધિથી પરિભ્રષ્ટ, દારિદ્ર અને ઉપદ્રવથી યુક્ત. જે અર્થ-દ્રવ્ય વડે જીવાય છે, તેનાથી રહિત. કૃપણ-સંક, પરિપિંડિતર્કક - બીજાએ આપેલા ભોજનને શોધનારા. અરસ-હિંગ આદિ વડે ન સંસ્કારેલ, વિરસ-જૂનું હોવાથી, તુચ્છ - અલ્પ.

બીજાના ઋદ્ધ્યાદિ જોઈને, તેમાં ઋદ્ધિ-સંપત્તિ, સત્કાર-પૂજા, ભોજન-અશનાદિ તે બધાંના સમૂહની ઉદય વર્તીતા અથવા તેની જે વિધિ-અનુષ્ઠાન, તેને નિંદતા-જુગુપ્સ કરતા, આત્મા અને ભાગ્યને નિંદતા. આ પૂર્વકર્મનું ફળ છે, તેમ માને છે. અહીં પુરાકૃત-જન્માંતરમાં કરેલ, કર્મો - આ જન્મના પાપ, વિમનસ-દીન, શોક વડે બળતા, પરાભવ પામે છે. છોભ - નિસ્સહાય, શિલ્પ-ચિત્ર આદિ, કલા-ધનુર્વેદાદિ, સમયશાસ્ત્ર - જૈન, જૈન, જૈન સિદ્ધાંત-શાસ્ત્ર, આ બધાંથી રહિત યથાજાત પશુભૂત - શિક્ષા, આરક્ષણાદિ વર્જિત બળદીયા જેવા, કેમકે વિજ્ઞાનાદિથી રહિત છે.

અચિયત - અપ્રીતિ ઉત્પાદક, નીચ-અધમજન ઉચિત, ઉપજીવંતિ - તેના વડે આજીવિકા કરે છે. મનોરથ - અભિલાષા, તેનો જે નિરાસ - ક્ષેપ, તેની બહુલતાવાળા અથવા મોઘમનો રથા-નિષ્ફળ મનોરથવાળા, નિરાશ બહુલા - આશા ભાવની પ્રચુરતાવાળા. આશા-ઈચ્છા વિશેષ, તે રૂપ પાશ - બંધન, તેના વડે પ્રતિબદ્ધ - સંરુદ્ધ, અર્થોપાદાન - દ્રવ્ય આવર્જન અને કામ સુખ, લોકસાર-લોકમાં પ્રધાન. અફલવંતગ - અફળવાન્ અર્થાત્ અપ્રાપ્ત.

કહે છે કે - અર્થ, તેનો મિત્રો છે, અર્થ તેના ભાઈઓ છે, લોકમાં અર્થવાળો જ પુરુષ છે, તે જ પંડિત છે.

સારી રીતે અતિ અર્થને માટે પ્રયત્નવાળા. કહ્યું છે કે - દુષ્કર્મનો સંયમ કરેલ મનુષ્ય જેમ જેમ કર્મને આરંભે છે, તેમ તેમ ઉખરભૂમિમાં વાવેલ બીજની જેમ નિષ્ફળતાને પામે છે. પ્રતિદિન કર્મ-વ્યાપાર વડે ઉદ્યત હોવા છતાં દુઃખ-કષ્ટ વડે સંસ્થાપિત-મળતા લોટ, પિંડ આદિના સંયમમાં જે પ્રધાન છે, તે.

અધુવ-અસ્થિર, ઘન-ગણિમ આદિ, ઘાન્ય-શાલી આદિ, કોશ-આશ્રય, તે સ્થિરતામાં પણ પરિભોગ કરી ન શકે, રહિત-ત્યક્ત, કામ-શબ્દ, રૂપ. ભોગ-ગંધ, રસ, સ્પર્શ તેનો પરિભોગ-આસેવનમાં, જે સર્વ સૌખ્ય - આનંદ જેના વડે છે, તે તથા બીજાની જે શ્રી-લક્ષ્મી વડે ભોગોપભોગ, તેની નિશ્રાના માર્ગણ-ગવેષણામાં રક્ત. તેમાં ભોગોપભોગ, તેની નિશ્રાના માર્ગણ-ગવેષણામાં રક્ત. તેમાં ભોગોપભોગ એટલે એક વખત ભોગવાય તે ભોગ - આહાર, પુષ્પ આદિ. ઉપભોગ - વારંવાર ભોગવાતા એવા વસ્ત્ર, આવાસ આદિ. વરાક-તપસ્વી, અનિચ્છાએ પ્રેરાય છે.

તે દુઃખ-અસુખ, સુખ કે સ્વાસ્થ્યને પામતા નથી. તેઓ અત્યંત વિપુલ સેંકડો દુઃખોથી બળતા રહે છે. જેઓ બીજાના દ્રવ્યમાં અવિરત થાય છે, તેઓ આ બધું સુખ ન પામે. આ રીતે કેવું ફળ મળે છે, તે બતાવ્યું. બાકી પૂર્વવત્. - X -

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
આશ્રવદ્ધાર-અધ્યયન-૩-નો ટીકા સહિત અનુવાદ પૂર્ણ

❁ આશ્રવદ્વાર-અધ્યયન-૪-અબ્રહ્મ ❁
— X — X — X — X — X — X —

૦ હવે ત્રીજા અધ્યયન પછી ચોથું આરંભે છે. આનો સૂત્ર નિર્દેશ ક્રમથી સંબંધ છે. અદત્તાદાન પ્રાયઃ અબ્રહ્મ આસક્ત ચિત્ત ધરાવે છે તેથી હવે અબ્રહ્મને પ્રરૂપે છે એ સંબંધથી ચાદેશ આદિ પંચક પ્રતિબદ્ધના 'ચાદેશ' અબ્રહ્મ દ્વારને જણાવે છે —

● સૂત્ર-૧૭ :-

હે જંબૂ ! ચોથું આશ્રવ [અધર્મ] દ્વાર અબ્રહ્મ છે. આ અબ્રહ્મ દેવ-મનુષ્ય-અસુર લોક દ્વારા પ્રાર્થનીય છે. તે પ્રાણીને ફસાવનાર કાદવના જાળા સમાન છે. સ્ત્રી-પુરુષ-નપુંસક વેદના ચિહ્નવાળું, તપ-સંયમ-બ્રહ્મચર્યમાં વિદ્વન્રૂપ, ભેદ-આચતન અને ઘણાં પ્રમાદનું મૂળ, કાયર-કાપુરુષથી સેવિત, સુજન-જન દ્વારા વર્જનીય, ઉર્ધ્વ-નરક-તિર્યક એ ત્રણે લોકમાં પ્રતિષ્ઠાન ચુકત, જરા-મરણ-રોગ-શોકની બહુલતાવાળું, વધ-બધ-વિદ્યાતમાં દુર્વિદ્યાત, દર્શન-ચારિત્ર મોહના હેતુભૂત, ચિરપરિચિત-અનુગત, દુઃખે કરીને અંત પામે તેવું આ ચોથું અધર્મદ્વાર છે.

● વિવેચન-૧૭ :-

જંબૂ ! એ શિષ્યને આમંત્રણ છે. અબ્રહ્મ - અકુશલકર્મ તે આ મૈથુન, તેને અત્યંત અકુશલપણે વિવક્ષા કરેલ છે. કહ્યું છે — એક મૈથુનને રાગદ્વેષ રહિત જિનવરેન્દ્રો વડે કંઈજ અનુજ્ઞાત કરેલ નથી, દેવ-મનુષ્ય-અસુરલોક વડે પ્રાર્થનીય-અભિલાષા કરાય છે, તેથી કહ્યું — હરિ-હર-બ્રહ્મા આદિ કોઈ શૂરપુરુષ ભુવનમાં એવો નથી જે કામથી સ્ખલન પામતો ન હોય, માત્ર જિનેશ્વર જ તેમાં સ્ખલિત થતાં નથી.

પંક-મહા કાદવ, પનક-તે જ પાતળો હોય, પાશ-બંધન વિશેષ, જાલ-મત્સ્યબંધન તે રૂપ કલંક અને દુર્વિમોચ્યના નિમિત્તથી તેનું સમાનપણું છે. કહ્યું છે — ત્યાં સુધી જ પુરુષ સન્માર્ગે રહે છે, ઈન્દ્રિયો શાંત રહે છે, લજ્જા જળવાઈ રહે છે અને વિનય પણ આલંબનભૂત રહે છે, જ્યાં સુધી સ્ત્રીના - X - નયન બાણ વાગે નહીં, તે અબ્રહ્મના ચિન્હો સ્ત્રી-પુરુષ-નપુંસક વેદરૂપ છે.

ભેદ-ચારિત્રજીવિતનો નાશ, તેનું આચતન-આશ્રય, પ્રમાદ - મધ, વિક્ષયા આદિ, તેનું મૂલ - કારણ. કહ્યું છે કે — વિષયાસક્ત, મધ વડે મત જેવો પુરુષ શું શું કરતો નથી, વિચારતો નથી કે જોલતો નથી. કાતર-પરીષદથી ડરે છે તે, કાપુરુષ-કુત્સિત મનુષ્ય, તેમના વડે સેવિત, સુજન-સર્વ પાપથી વિરત, જન-સમૂહ, વર્જનીય-પરિહરવા યોગ્ય. ઉર્ધ્વ-ઉર્ધ્વલોક, નરક-અધોલોક, તિર્યક-તિર્યકલોક એ રૂપ ત્રણે લોક, તેમાં પ્રતિષ્ઠાન. તેમાં કયાંય પણ જરા-મરણાદિ કારણપણે છે. કહ્યું છે કે — જે સેવે છે, તે શું પામે છે ? થાકી હારે છે, દુર્બળ થાય છે, વૈમનસ્ય પામે છે અને આત્મદોષથી દુઃખોને પામે છે.

વધ-તાડન, બંધ-સંયમ, વિદ્યાત-મારણ એ પણ દુષ્કરવિદ્યાત છે જેને અર્થાત્ વધ આદિથી પણ તેનો અંત આવતો નથી. ગાટરાગવાળાને મહાઆપત્તિમાં પણ અબ્રહ્મ ઈચ્છા શાંત થતી નથી. - X - X - દર્શન ચારિત્ર મોહના હેતુભૂત-તેનું નિમિત્ત છે. [શંકા-] શું આ ચારિત્ર મોહનો હેતુ નથી ? કહ્યું છે — તીવ્રકષાય, બહુમોહ પરિણત, રાગદ્વેષ સંયુક્ત એ ચારિત્રગુણઘાતી બંને પ્રકારે ચારિત્રમોહને બાંધે છે. દ્વિવિધ-કષાય, નોકષાય મોહનીય ભેદથી. વળી જે દર્શનમોહના હેતુભૂત છે, તે અમે પ્રતિપાદિત કરતા નથી. તેના હેતુની પ્રતિપાદક ગાથા આ પ્રમાણે સંભળાય છે — અરિહંત, સિદ્ધ, ચૈત્ય, તપસ્વી, શ્રુત, ગુરુ, સાધુ, સંઘના પ્રત્યનીક હોય તે દર્શનમોહને બાંધે છે. - - સત્ય છે, પરંતુ - -

સ્વપક્ષ - અબ્રહ્મના આસેવનથી જે સંઘપ્રત્યનીકતા, તેના વડે દર્શનમોહને બાંધતો, અબ્રહ્મચર્યને દર્શનમોહ હેતુપણે વ્યભિચરતો નથી. કહે છે કે સ્વપક્ષ અબ્રહ્મ સેવકને મિથ્યાત્વનો બંધ થાય, અન્યથા તેને દુર્લભ જોધિ કેમ કહ્યો ? કહ્યું છે — સાધવીના ચોથા પ્રતનો ભંગ, ચૈત્ય દ્રવ્યના ભક્ષણ આદિમાં અને પ્રવચનના ઉડાહમાં, ઋષિઘાતમાં, જોધિલાભને બાળે છે. ચિરપરિચિત-અનાદિકાળ સેવિત આદિ પૂર્વવત્ જાણવું.

અબ્રહ્મનું સ્વરૂપ કહ્યું, હવે તેના એકાર્યકને કહે છે —

● સૂત્ર-૧૮ :-

અબ્રહ્મના ગુણસંપન્ન આ - ત્રીશ નામો છે. તે આ પ્રમાણે — અબ્રહ્મ, મૈથુન, ચરંત, સંસર્ગી, સેવનાધિકાર, સંકલ્પ, બાધનાપદો, દર્પ, મોહ, મનઃસંક્રોભ, અનિગ્રહ, વ્યુદ્ગ્રહ, વિદ્યાત, વિભંગ, વિભ્રમ, અધર્મ, અશીલતા, ગ્રામધર્મવૃત્તિ, રતિ, રાગ, કામભોગમાર, વૈર, રહસ્ય, ગુહ્ય, બહુમાન, બ્રહ્મચર્યવિદ્વન્, વ્યાપત્તિ, વિરાધના, પ્રસંગ અને કામગુણ. અબ્રહ્મના આ ત્રીશ નામધેય છે.

● વિવેચન-૧૮ :-

સુગમ છે. અબ્રહ્મ-અકુશલ અનુષ્ઠાન. મૈથુન-સ્ત્રી, પુરુષનું કર્મ. ચરંત-સમગ્ર વિશ્વમાં વ્યાપ્ત. સંસર્ગી-સ્ત્રી, પુરુષના સંગ વિશેષ રૂપત્વથી કે સંસર્ગજન્યપણથી સંસર્ગી, કહ્યું છે કે — સ્ત્રીનું નામ માત્ર મનને વિકારી કરે છે, તો તેના દર્શન અને વિલાસ વડે ઉલ્લસિત ભૂ કટાક્ષથી શું ન થાય ? સેવનાધિકાર-ચોરી આદિ પ્રતિસેવનનો નિયોગ, અબ્રહ્મ પ્રવૃત્ત જ ચોરી આદિ અનર્થસેવામાં અધિકૃત થાય છે. અર્થ એક લાલસાથી સર્વે અનર્થો થાય છે. - X - સંકલ્પ-વિકલ્પ, તેનાથી જન્મેલ. કહ્યું છે — હે કામ ! હું તારું રૂપ જાણું છું, તે સંકલ્પથી જન્મે છે. હું તારો સંકલ્પ કરીશ નહીં.

બાધનાપદ-સંયમ સ્થાનોને બાધિત કરનારા અથવા લોકોને પીડિત કરનાર. - X - X - દર્પ-શરીર અને ઈન્દ્રિયના દર્પથી ઉત્પન્ન થનાર. પ્રકામ રસને સેવવો નહીં, પ્રાયઃ રસ દંપિતકર થાય છે. - X - X - અથવા દર્પ-સૌભાગ્યાદિ અભિમાનથી જન્મેલ, પ્રશમ કે દૈન્યત્વથી તેમાં પુરુષની પ્રવૃત્તિ સંભવતી નથી. તેથી દર્પ જ કહેવાય છે. કહે છે — મૈથુન વ્યતિરેક બધી ક્રિયા પ્રશાંતવાહી ચિત્તવાળાને સંભવે છે. મોહ-મોહન,

વેદરૂપ મોહનીયના ઉદયથી સંપાદ્યત્વથી અથવા જ્ઞાનરૂપત્વથી મોહ કહેવાય છે. કહ્યું છે - જગત્માં અંધ લોકો દેખાતી વસ્તુને જોતા નથી, તેમ રાગાંધ, જે નથી તે પણ જુઓ છે. - X - X - મન:સંક્ષોભ-ચિત્તનું ચલિતપણું, તેના વિના આ ન થાય. અથવા માનસિક ક્ષોભથી ઉત્પન્ન થનાર. - X - X -

અનિગ્રહ-વિષયોમાં પ્રવૃત્ત થતાં મનનો નિગ્રહ ન કરવો અથવા મનોનિગ્રહ ન કરવાથી ઉત્પન્ન. વિગ્રહ-કલહનો હેતુ. રામ અને રાવણના યુદ્ધમાં માનવો ગ્રસ્ત થયા, તે સંગ્રામ સ્ત્રી નિમિત્તે થયો. તેમાં 'કામ' મુખ્ય હતો. અથવા વ્યુદ્ગ્રહ-વિપરીત આગ્રહથી ઉત્પન્ન થનાર. કામીનું આ સ્વરૂપ છે - દુઃખરૂપ વિષયોમાં સુખાભિમાન અને સૌખ્ય રૂપમાં નિયમથી દુઃખ બુદ્ધિ - X - X - વિદ્યાત-ગુણોનો નાશ. જે સ્થાની, મૌની, મુંડી, વલ્કલી કે તપસ્વી અબ્રહ્મને પ્રાર્થે. તે બ્રહ્મ પણ મને રુચતું નથી. - X - X - તેથી જ ચેતેલો આત્મા આપત્તિથી પ્રેરિત થઈ અકાર્ય કરતો નથી.

વિભંગ-ગુણોની વિરાધના. વિભ્રમ-અનુપાદેય વિષયોમાં પરમાર્થ બુદ્ધિથી પ્રવર્તવાથી બ્રાંતિપણું અથવા કામવિકારના આશ્રયથી વિભ્રમ. અધર્મ-અચારિત્રરૂપ. અશીલતા-ચારિત્રવર્જિતપણું. ગ્રામધર્મશબ્દાદિ કામગુણ, તેમાં તપ્તિ - ગવેષણા કે પાલન. અબ્રહ્મ પરાયણ. રતિ-મૈથુનમાં રત. રાગ-રાગાનુભૂતિ રૂપત્વથી, રાગચિંતા પાઠ પણ છે. કામભોગમાર-કામભોગથી મૃત્યુ. વૈર-વેરના હેતુપણાથી. રહસ્ય-એકાંતમાં કરાતુ કૃત્ય ગુહ્ય-ગોપનીયપણાથી. બહુમાન-ઘણાંને માન્ય. બ્રહ્મચર્યવિઘ્ન-મૈથુન વિરમાણમાં વ્યાઘાત. વ્યાપત્તિ. કામગુણ-કામ વાસનાનું કાર્ય. - X - X - આ રીતે ૩૦-નામો થાય છે. પ્રકારાંતરથી આવા બીજા પણ નામો છે. નામ દ્વાર કહ્યું, હવે તે જે કરે છે તે કહે છે -

● સૂત્ર-૧૯ (અધુરુ) :-

આ અબ્રહ્મને અપસરા સાથે દેવગણ પણ સેવે છે. [કયા દેવો ?] મોહ મોહિત મતિ, અસુર-ભુજગ-ગરુડ-વિદ્યુત્-અગ્નિ-દ્વીપ-ઉદધિ-દિશિ-વાયુ-સ્તનિતકુમાર દેવો. અણપણી, પણપણી, ઋષિવાદિક, ભૂતવાદિક, કંદિત, મહાકંદિત, કૂખાંડ, પતંગદેવો. પિશાય, ભૂત, યક્ષ, રાક્ષસ, કિંનર, કિંપુરુષ, મહોરગ, ગંધર્વ. તિણલોકમાં જ્યોતિષ્ક વિમાનવાસી તદ્દુપરાંત મનુષ્યગણ, જલચર-સ્થલચર-ખેચર તથા મોહપ્રતિબદ્ધ ચિત્તવાળા, અતૃપ્ત કામભોગતૃષ્ણાવાળા, બલવતી-મહતી-સમભિભૂતતૃષ્ણાવાળા, [વિષયમાં] ગૃહ, અતિમૂર્છિત, અબ્રહ્મરૂપ કીચડમાં ફસાયેલ, તામસભાવથી અમુક્ત, એવા અન્યોન્યને સેવતા, પોતાના આત્માને દર્શન-ચારિત્રમોહના પિંજરામાં નાંખે છે.

વળી અસુર, સુર, તિર્યચ, મનુષ્ય સંબંધી ભોગોમાં રતિપૂર્વક વિહારમાં પ્રવૃત્ત, ચકવર્તી-સુરેન્દ્ર-નરેન્દ્ર દ્વારા સત્કૃત્, દેવલોકમાં દેવેન્દ્ર સદૈશ, ભરતક્ષેત્રમાં હજારો પર્વત, નગર, નિગમ, જનપદ, પુરવર, દ્રોણમુખ, ખેડ, કર્નટ, મડંબ, સંબાધ, પટ્ટણથી મંડિત, સ્થિર લોકોના નિવાસવાળી, એક છાત્ર, સમૃદ્ધ પર્યન્ત પૃથ્વીનો ઉપભોગ કરનારા નરસીહ-નરપતી-નરેન્દ્ર, નરવૃષભ, મરુભૂમિના વૃષભ

સમાન, અત્યાધિક રાજતેજ લક્ષ્મીથી દેદીપ્યમાન છે. જે સૌમ્ય અને નિરોગ છે, રાજવંશમાં તિલક સમાન છે. જે સૂર્ય, ચંદ્ર, શંખ, ચક્ર, સ્વસ્તિક, પતાકા, જવ, મત્સ્ય, કાચળો, ઉત્તમ રથ, ભગ, ભવન, વિમાન, અશ્વ, તોરણ, નગરદ્વાર, મણિ, રત્ન, નંદાવર્ત, મૂસલ, હળ, સુંદર કલ્પવૃક્ષ, સિંહ, ભદ્રાસન, સુરુચિ, સ્તૂપ, સુંદરમુગટ, મુક્તાવલી હાર, કુંડલ, હાથી, ઉત્તમ બળદ, દ્વીપ, મેરુ પર્વત, ગરુડ, ધ્વજા, ઈન્દ્રકેતુ, દર્પણ, અષ્ટાપદ, ઘનુષ્, બાણ, નક્ષત્ર, મેઘ, મેખલા, વીણા, ગાડીનું ચૂપ, છાત્ર, માળા, દામિની, કમંડલ, કમલ, ઘંટા, ઉત્તમ જહાજ, સોય, સાગર, કુમુદવન, મગર, હાર, ગાગર, નૂપુર, પર્વત, નગર, વજ્ર, કિંનર, મચ્છર, ઉત્તમ રાજહંસ, સારસ, ચકોર, ચક્રવાક-ચુગલ, ચામર, ટાલ, પર્વીષક ઉત્તમ પંખો, લક્ષ્મીનો અભિષેક, પૃથ્વી, તલવાર, અંકુશ, નિર્મળ કળશ, ભૃંગાર અને વર્ધમાનક આ બધાં શ્રેષ્ઠ પુરુષોના ઉત્તમ અને પ્રશસ્ત લક્ષણને ચકવર્તી ધારણ કરે છે.

૩૨,૦૦૦ શ્રેષ્ઠ રાજા તેમને અનુસરે છે, ૬૪,૦૦૦ શ્રેષ્ઠ યુવતીના નયનને પ્રિય, રક્ત આભાસુક્ત, પદ્માપદ્મ-કોરંટક માળા-ચંપક-સુવર્ણની કસોટી ઉપર ખેંચેલી રેખા સમાન ગૌરવર્ણી, સુખાત સર્વાંગ સુંદરંગવાળા, મહાઈ-ઉત્તમ-પટ્ટણમાં બનેલ, વિવિધ રંગોની હરણી તથા ખાસ જાતિની હરણીના ચર્મ સમાન કોમળ વલ્કલ તથા ચીની અને રેશમી વસ્ત્રો તથા કટિબદ્ધથી તેમનું શરીર શોભે છે.

તેમના મસ્તક ઉત્તમ સુગંધ, સુંદર ચૂર્ણની ગંધ, ઉત્તમ પુષ્પોથી યુક્ત હોય છે. કુશલ કલાચાર્ય દ્વારા નિપુણતાથી બનાવેલ સુખકર માળા, કડા, અંગદ, તુટિક, ઉત્તમ આભુષણોને શરીરે ધારણ કરે છે. એકાવલિ હારથી શોભિત કંઠ, લાંબી-લટકતી ઘોતી અને ઉત્તરીય વસ્ત્ર, વીંટી વડે પીળી દેખાતી આંગળી, ઉજ્જવળ અને સુખપ્રદ વેશથી અતિ શોભતા, તેજસ્વીતાથી સૂર્ય સમાન દિપ્ત હતા. તેમનો અવાજ શરદશ્વતુના નવા મેઘના ધ્વનિ જેવો ગંભીર અને સ્નિગ્ધ હોય છે.

તેમને ત્યાં પ્રધાન ચક્રરત્નથી યુક્ત ૧૪-રત્નો ઉત્પન્ન થાય છે. નવ-નિધિપતિ, સમૃદ્ધ કોશ યુક્ત, ચાતુરંત ચતુરંગ સેના, તેમના માર્ગનું અનુસરણ કરે છે, તે અશ્વ-હાથી-રથ-મનુષ્યોના અધિપતિ હોય છે, ઉંચા કુળવાળા, વિશ્રુત યશવાળા, શરદશ્વતુના ચંદ્ર સમાન મુખવાળા, શૂરવીર, ત્રણે લોકમાં ફેલાયેલ પ્રભાવવાળા, લબ્ધ સખ્દા, સંપૂર્ણ ભરતક્ષેત્રના અધિપતિ, નરેન્દ્ર છે. પર્વત-વન-કાનન સહિત ઉત્તરમાં હિમવંત વર્ષધર પર્વત અને બાકી ત્રણ દિશાઓમાં સાગર પર્યન્ત, ભરતક્ષેત્રને ભોગવતા, જિતશત્રુ, પ્રવરરાજસીંહ, પૂર્વકૃત્ તપ પ્રભાવવાળા, નિર્વિષ્ટ સંચિત સુખવાળા, અનેક રાત વર્ષની આયુવાળા, જનપદ પ્રધાન ભાર્યા સાથે વિલાસ કરતા અતુલ્ય શબ્દ-સ્પર્શ-રસ-ગંધ-રૂપને અનુભવતા હોય છે, તો પણ તે કામભોગોથી અતૃપ્ત રહીને મરણને પામે છે.

● વિવેચન-૧૯ (અધુરું) :-

અબ્રહ્મને સુરગણ-વૈમાનિક દેવસમૂહ સેવે છે. સાપ્સરસ-દેવીઓ સહિત અર્થાત્

દેવીઓ પણ સેવે છે. મોઢથી મોહિત મતિ જેની છે તે મોહિતમતિ. અસુર-અસુરકુમાર, ભુયગ-નાગકુમાર, ગરુડ-ગરુડ ધ્વજવાળા સુપર્ણકુમારો, વિજયુ-વિદ્યુતકુમાર, જલણ-અગ્નિકુમાર, દીવ-દ્વીપકુમાર, ઉદહિ-ઉદધિકુમાર, દિસિ-દિક્કુમારો, પવણ-વાયુકુમાર, થણિય-સ્તનિતકુમાર આ દશ ભવનપતિઓ છે.

અણપત્નિ, પણપત્નિ આદિ આઠ વ્યંતરનિકાયના ઉપર રહેલ વ્યંતર જાતિ વિશેષ [વાણવ્યંતર] દેવો છે. પિશાચાદિ આઠ વ્યંતરના ભેદો છે. તિરિય-તિર્ણલોકમાં જ્યોતિષ્ક વિમાનવાસી દેવો છે. મનુજા-મનુષ્યો તેમનો ગણ-સમૂહ તથા જલચરાદિ મોહ પ્રતિબદ્ધ ચિતવાળા. અવિતૃષ્ણા-પ્રાપ્ત કામમાં તૃષ્ણા ગઈ નથી તેવા. કામભોગ-તૃષ્ણા-અપ્રાપ્ત કામભોગની ઈચ્છાવાળા. તેને જ વિસ્તારી કહે છે - તૃષ્ણા-ભોગ અભિલાષ, તેના વડે બલવતી-તીવ્ર, મહતિ-મહાવિષય વડે સમભિભૂત-પરિભૂત, ગ્રથિત-વિષય વડે ગ્રથિત, અતિમૂર્છિતા-વિષયદોષ દર્શન પ્રત્યે અતિ મૂટતાને પામેલા અબ્રહ્મમાં અવસાન-કાદવની જેમ ખુંચેલા. તામસ ભાવથી - અજ્ઞાન પરિણામથી ઉન્મુક્ત-મુક્ત ન થયેલા તથા બંને મોહનીય કર્મના બંધન, પંજરમિવ-આત્મારૂપી પક્ષીને બંધન સ્થાન રૂપ કરે છે.

કઈ રીતે ? અન્યોન્ય-પરસ્પર આસેવન-અબ્રહ્મ આશ્રિત ભોગ વડે. વળી આ વિશેષણ કહે છે - અસુરાદિના જે ભોગ-શબ્દાદિ, તેમાં જે રતિ-આસક્તિની મુખ્યતાથી જે વિહાર-વિચિત્રક્રીડા, તેના વડે યુક્ત. તેવા કોણ છે ? ચક્રવર્તી-અતિશયવાળો રાજા. - X - X - સુરનરપતિ-સુરેશ્વર, નરેશ્વર વડે સત્કૃત-પૂજિત. કોની જેમ અનુભવે તે કહે છે - સુરવરાઈવ અર્થાત્ પ્રવર દેવ જેવા. કયા ? દેવલોક-સ્વર્ગમાં. ભરતવર્ષ-ભારતવર્ષક્ષેત્ર સંબંધી નગ-પર્વતો, નગર-કરરહિત સ્થાનો, નિગમ-વણિક્ષજનપ્રધાન સ્થાનો, જનપદ-દેશો, પુરવર-રાજધાનીરૂપ, દ્રોણ મુખ-જલસ્થલ પથયુક્ત, ખેટ-ધૂળીયા પ્રકારવાળા, કર્બટ-કુનગર, મડબ-સંનિવેશના માર્ગમાં દૂર રહેલ, સંવાહ-ધાન્યાદિની રક્ષાર્થે અને સંવહન યોગ્ય દુર્ગ વિશેષરૂપ. પતન-જલપથ-સ્થલપથ સાથે હોય તેવા. તેમાં સ્તિમિતમેદિનીકા-નિર્ભયપણાથી. - X - એક છત્ર-જ્યાં એક જ રાજા હોય. - X - ભુક્તવા-પાલન કરતા, વસુધા-પૃથ્વી. અર્ધભરતાદિરૂપ માંડલિકપણે, હિમવંત પર્વત સુધીના સાગરના કિનારાવાળા ક્ષેત્રને ભોગવે છે.

શૂરપણાથી નરસિંહ, સ્વામીપણાથી નરપતિ, તેમની મધ્યે ઈશ્વરપણાથી નરેન્દ્ર, ગુણોની પ્રધાનતાથી નરવૃષભ. મરુત્ વૃષભકલ્યા-દેવનાથરૂપ અથવા મરુ દેશમાં ઉત્પન્ન વૃષભ સમાન, અંગીકાર કરેલ કાર્યભારના નિર્વાહકપણાથી. અત્યર્થ રાજતેજ લક્ષ્મી વડે દીપતા, સૌમ્ય-અદારુણ કે નિરુજા, રાજવંશતીલક-તેના મંડનરૂપ તથા રવિ, શશિ આદિ ઉત્તમપુરુષના લક્ષણોને ધારણ કરે છે.

રવિશશિમાં કેટલાંક વિશેષ શબ્દોનો અર્થ :- કૂર્મક-કાયબો, ભગ-ચોનિ, ભવન-ભવનપતિ દેવાવાસ, વિમાન-વૈમાનિક નિવાસ, મણિ-ચંદ્રકાંતાદિ, રત્ન-કર્કેતનાદિ, નંદાવર્ત-નવકોણ સ્વસ્તિક વિશેષ, સુરચિત-સારી રીતે કરાયેલ, સુરતિદ-સુખકર, મૃગપતિ-સિંહ, ભદ્રાસન-સિંહાસન, સુરૂચી-આભરણ વિશેષ. સરિય-મુક્તાવલી, કુંડલ-

કાનનું આભરણ, દ્વીપ-જળથી ભરેલ ભૂદેશ, મંદર-મેરુ, મંદિર-ગૃહ, ગરુડ-સુપર્ણ, ઈન્દ્રકેતુ-ઈન્દ્ર ચષ્ટિ, દર્પણ-અરીસો, અષ્ટાપદ-દ્યુતપદ્મ અથવા કૈલાશ પર્વત. આપ-ધનુષ, - X - યુગ-ચૂપ, દામ-માળા, દામિની-લોક રૂઢિથી જાણવું. - X - કુમુદાકર-કુમુદમંડ, ગાગર-સ્ત્રીપરિધાન વિશેષ, નૂપુર-પગનું આભરણ, નગ-પર્વત, વૈર-વજ, કિંનર-વાદ્ય વિશેષ કે દેવવિશેષ, ચામર-પ્રકીર્ણક, ખેટક-ફલક, પલ્લીસક-વાદ્ય વિશેષ, વરતાલવૃંત-એક પ્રકારનો વીંજણો, શ્રીકામિષેક-લક્ષ્મીનું અભિસિંચન, મેદિની-પૃથ્વી, અંકુશ-ભૃંગાર ભાજન વિશેષ, વર્ધમાનક-શરાવલુ, પ્રશસ્ત-માંગલ્ય, ઉત્તમ-પ્રધાન, વિભક્ત-વિવિક્ત લક્ષણોને ધારણ કરે છે.

૩૨,૦૦૦ રાજા વડે અનુસરાતા, ૬૪,૦૦૦ પ્રવર તરુણીના નયનકાંત-લોચનને અભિરામ અથવા પરિનયન સ્વામી, રક્ત-લાલ, આભા-પ્રભા જેની છે તે રક્તાભા. પઠિમપદ્મ-પદ્મગર્ભા, કોરંટદામ-કોરંટ પુષ્પની માળા, ચંપક-પુષ્પ વિશેષ, નિકષ-રેખા, આ બધાં જેવા વર્ણવાળા. સુખત-સુનિષ્પન્ન, અંગો-અવયવો, આ પ્રકારનું સુંદર અંગ-શરીર જેનું છે તે. મહાઈ-મહામૂલ્ય, વરપતનોદ્ભવ-પ્રવર ક્ષેત્ર વિશેષમાં ઉત્પન્ન, વિચિત્ર રાગ-વિવિધ રાગ વડે રંજિત, એણી-હરણી, પ્રેણી-હરણી વિશેષ જ, તેના ચર્મમાંથી બનાવેલ. કાલમૃગ-અર્થાત્ કાલમૃગના ચર્મના વસ્ત્રો. દુકૂલ-વૃક્ષવિશેષ, દુકૂલાનિવરચીનાનિ-દુકૂલવૃક્ષના વલ્કલ - X - ચીનાની-ચીન દેશમાં ઉત્પન્ન, પદ્મસૂત્રમય-પદ્મો, કૌશેયક-કૌશેયક કારોદ્ભવ વસ્ત્રો, શ્રોણી સૂત્ર - કટીસૂત્ર. આ બધાં વડે વિભૂષિત અંગવાળા.

તથા વરસુરભિગંધ - પ્રધાન મનોજા પુટપાક રૂપ ગંધ. ભરિત-ભરેલ, શિરાંસિ-મસ્તકો, કલ્પિત-ઈચ્છિત, છેકાર્ય-નિપુણ શિલ્પી વડે, સુકૃત-સારી રીતે રચેલ, રતિદા-સુખ કરનારી, માલા-આભરણ વિશેષ, કટક-કંકણ, અંગદ-બાહુનું આભરણ વિશેષ, તુટિકા-બાહુરક્ષિકા, પ્રવર ભુષણ-મુગટ અને માળા આદિ, પિનદ્ધ-પહેર્યા છે જેણે તે. એકાવલી-વિચિત્ર મણિનો એકસરોહાર, વક્ષસ્-હૃદય, પ્રલંબ-દીર્ઘ, પ્રલંબમાન-લટકતો, સુકૃત્-સુરચિત, પટશાટક-ઉત્તરીય વસ્ત્ર, ખેસ. મુદ્રિકા-વીંટી. નેપથ્ય-વેષ. - X - વિરાજમાન-શોભતો. - X - શારદ-શરત્કાલીન, નવં-ઉત્પદમાન્ અવસ્થા. સ્તનિત-મેઘર્જિતવત્ મધુર ઘોષવાળા છે - X -

૧૪ રત્નો-સેનાપતિ, ગાથાપતિ, પુરોહિત, અશ્વ, વર્ધકી, હાથી, સ્ત્રી, ચક્ર, છત્ર, ચર્મ, મણિ, કાકણિ, ખડ્ગ, દંડ. નવ નિધિઆ છે - નૈસર્પ, પંડુ, પિંગલક, સર્વરત્ન, મહાપદ્મ, કાલ, મહાકાલ, માણવક મહાનિધિ અને શંખ. ચાતુરંગ-સમુદ્રાદિ ચાર છેડા. હાથી-ઘોડા-રથ-પાયદળ રૂપ ચાર સેના વડે સમ્યક્ રીતે માર્ગે અનુસરાતા. - X - X - શરદઋતુના ચંદની જેમ પૂર્ણ, તેના જેવા સૌમ્ય વદનવાળા. શૂર-શૂરવીર, લબ્ધશબ્દા-ખ્યાતિ પામેલા. શૈલ-પર્વત, વન-નગરથી દૂર, કાનન-નગર નજીક. - X - X - નિર્વિષ્ટ-પરિભુક્ત, સંચિત-પોષિત, તથા અનેક સેંકડો વર્ષના આયુષ્યવાળા, પત્નીઓ સાથે વિલાસ કરતા, અતુલ-નિરૂપમ એવા શબ્દાદિને અનુભવતા, ઉપનમંતિ-પામે છે મરણધર્મ-મૃત્યુરૂપ, અતૃપ્તા-કામી-અબ્રહ્મચારીઓ.

● સૂત્ર-૧૯ (અધુરેથી) :-

વળી બલદેવ, વાસુદેવ જેવા પ્રવર પુરુષો, મહાબળ અને પરાક્રમવાળા, મોટા ધનુષ્ણને ચડાવનારા, મહા સત્ત્વના સાગર, દુર્ધર, ધનુર્ધર, નરવૃષભ, રામ અને કેશવ ભાઈઓ વિશાળ પરિવાર યુક્ત હોય છે. વસુદેવ, સમુદ્રવિજ્યાદિ દશાર્હ, પ્રદ્યુમ્ન-પ્રતીવ-શાંભ-અનિરુદ્ધ-નિષધ-ઉલ્મુક-સારણ-ગજ-સુમુખ-દુર્મુખ આદિ યાદવો અને સાડા ત્રણ કરોડ કુમારોના હૃદયને પ્રિય હોય છે. તેઓ રોહણી અને દેવકી દેવીના હૃદયમાં આનંદ ઉત્પન્ન કરનારા છે, ૧૬,૦૦૦ રાજા તેને અનુસરે છે. ૧૬,૦૦૦ સુનયના રાણીના હૃદય વલ્લભ હોય છે. તેમના ભંડાર વિવિધ મણી, સ્વર્ણ, રત્ન, મોતી, મૂંગા, ઘન, ધાન્યના સંચયરૂપ ઋદ્ધિથી ભરપુર રહે છે. હજારો હાથી, ઘોડા, રથના અધિપતિ છે, હજારો ગામ, આકર, નગર, ખેડ, કર્બટ, મડંબ, દ્રોણમુખ, પાટણ, આશ્રમ, સંવાહમાં સ્વસ્થ, સ્થિર, શાંત, પ્રમુદિત લોકો નિવાસ કરે છે, ત્યાં વિવિધ ધાન્ય ઉપજાવનારી ભૂમિ, મોટા સરોવર, નદી, નાના તળાવ, પર્વત, વન, આરામ, ઉદ્યાન હોય છે. તેઓ દક્ષિણ વૈતાલ્યગિરિથી વિભક્ત, લવણસમુદ્ર પરિગત, છ પ્રકારના કાલગુણકામ યુક્ત અર્ધભરતના સ્વામી હોય છે.

[આ બળદેવ, વાસુદેવ] ધીર, કિર્તીવાળા પુરુષો છે તેઓ ઓઘબલી, અતિબલી, અનિહત, અપરાજિત શત્રુમર્દન રિપુસહસ્રનું મથન કરનારા, દયાળુ, અમત્સરી, અચપલ, અચંડ, મિત-મંજુલભાષી, હસિત-ગંભીર-મધુર વચની, અભ્યુદ્ગત વત્સલ, શરણ્ય, લક્ષણ-વ્યંજન-ગુણોથી યુક્ત, માન-ઉન્માન-પ્રમાણ પ્રતિપૂર્ણ, સુખાત, સર્વાંગ સુંદર શરીરી, શશિ સૌમ્યાકાર કાંતપ્રિયદર્શની, અપરાધને સહન ન કરનારા, પ્રચંડ દંડ પ્રચારી, ગંભીર દર્શનવાળા હોય છે.

બળદેવની ઉંચી ધ્વજ તાડવૃક્ષના ચિહ્નથી અને વાસુદેવની ધ્વજ ગરુડથી અંકિત હોય છે. ગર્જતા દર્પિત મુષ્ટિક ચાણૂર મૂરગ, રિષ્ટ વૃષભઘાતી, કેશરી સીંહના મુખને ફાડનારા, દર્પનાગના દર્પનું મથન કરનાર, ચમલ અર્જુનના ભંજક, મહાશકુની અને પુતનાના શત્રુ, કંસના મુગટનો ભાંગનારા, જરાસંઘના માનનું મથન કરનારા છે. સઘન, એકસરખી, ઉંચી શલાકાથી નિર્મિત તથા ચંદ્ર મંડલની સમાન પ્રભાવાળા, સૂર્ય કિરણરૂપી કવચને વિખેરનારા. અનેક પ્રતિદંડયુક્ત છત્રોને ધારણ કરવાથી ઘણાં શોભે છે.

તેમના બંને પડખે ઢોળાતા ચામરોથી સુખદ, શીતળ પવન વાય છે. જે ચામર પ્રવર ગિરિકુહરમાં વિહરતી ગાયોથી પ્રાપ્ત થાય છે. નીરોગી ચમરી ગાયનો પૂંછમાં ઉત્પન્ન થયેલ, અમ્લાન, શ્વેત કમળ, વિમુકુલ-ઉજવળ-રજતગિરિનું શિખર, વિમલ ચંદ્ર કિરણ સદૃશ અને ચાંદી સમાન નિર્મળ હોય છે. પવન વડે આહત, ચપળ, ચલિત, સલલિલત, પુનાર્તિત લહેરોનો પ્રસાર તથા સુંદર ક્ષીરસાગરના સલિલપ્રવાહ સમાન ચંચળ હોય છે. માનસરોવરના વિસ્તારમાં પરિચિત આવાસવાળી, શ્વેત વર્ણવાળી, સ્વર્ણગિરિ ઉપર સ્થિત, ઉપર-નીચે

ગમન કરનાર અન્ય ચંચળ વસ્તુને માત કરનાર વેગથી યુક્ત હંસીની સમાન હોય છે. વિવિધ મણી તથા તપનીય સ્વર્ણના બનેલ વિચિત્ર દંડવાળા, લાલિત્યયુક્ત અને નરપતીની લક્ષ્મીના અભ્યુદયને પ્રકાશિત કરે છે. ઉત્તમ પટ્ટણોમાં નિર્મિત, સમૃદ્ધ રાજકુળ વડે સેવિત, કાળો અગરુ-પ્રવર કુંદુરુષ્ક-તુરુષ્કની ધૂપથી ઉત્પન્ન સુગંધ સમૂહથી સુગંધિત હોય છે. આવા ચામર બંનેના પડખામાં વીંઝાય છે. જેનાથી સુખપદ તથા શીતળ પવન પસાર થાય છે.

[તે બલદેવ, વાસુદેવ] અજિત, અજિતરથવાળા, હલ મુસલ અને બાણધારી, શંખ ચક્ર ગદા શક્તિ નંદગદારી, અતિ ઉજવળ સુનિર્મિત કૌસ્તુભમણિ અને મુગટધારી, કુંડલથી પ્રકાશિત મુખમંડળવાળા, પુંડરીક નયના, એકાવલીથી શોભિત કંઠ, વક્ષરથળ વાળા, શ્રીવત્સ સુલક્ષણા હોય છે. ઉત્તમ યશસ્વી હોય છે. સર્વઋતુક સુરભિ કુસુમથી ગ્રથિત લાંબી, શોભાયુક્ત, વિકસિત વનમાળાથી તેમનું વક્ષરથળ શોભે છે. તેમના અંગોપાંગ ૧૦૮ માંગલિક અને સુંદર લક્ષણોથી સુશોભિત છે. તેમની ગતિ મત્ત ઉત્તમ હાથીની ગતિ સમાન લલિત અને વિલાસમય હોય છે. કટીસૂત્ર-નીલા પીળા વસ્ત્રધારી, પ્રવર દિપ્ત તેજવાળા, શારદીય-નવ-સ્તનિત-મધુર-ગંભીર-સ્નિગ્ધ ઘોષવાળા, નરસીંહ, સીંહવિક્રમગતિ, મોટા રાજસીંહને સમાપ્ત કરી દેનાર, સૌમ્ય હોય છે. દ્વારવતીના પૂર્ણ ચંદ્રમા છે. પૂર્વકૃત્ તપના પ્રભાવવાળા નિર્વિષ્ટ સંચિત સુખવાળા, અનેકશત વર્ષના આયુવાળા, વિવિધ જનપદની પત્ની સાથે વિલાસ કરતા, અનુલ્ય શબ્દ-સ્પર્શ-રસ-ગંધને અનુભવતા પણ તેઓ કામભોગોથી તૃપ્ત થયા વિના મૃત્યુ ધર્મને પામે છે.

● વિવેચન-૧૯ (અધુરેથી) :-

ભૂય શબ્દ નિપાત છે. બળદેવ, વાસુદેવો કેવા તે કહે છે ? પ્રવર પુરુષો. તેઓ આવા કેમ છે ? કેમકે મહાબલ પરાક્રમી છે. તેમાં બળ-શારીરિક, પ્રાણ, પરાક્રમ-સાધિત અભિમત્કુળ, તેથી જ મહાધનુને ખેંચનાર, - X - દુર્ધર-પ્રતિસ્પર્ધી વડે અનિવાર્ય, ધનુર્ધર-પ્રધાન ધનુષ્ધારી, નરવૃષભ-મનુષ્યોમાં પ્રધાન.

જે બલદેવ, વાસુદેવોમાં આ અવસર્પિણીમાં નવમાં સ્થાને હતા, ઘણાં લોકોમાં પ્રસિદ્ધ અદ્ભુત જનચરિત હતા તેઓ પણ મરણને પામ્યા, તે બતાવે છે અથવા બલદેવાદિને નામાંતર થકી બતાવે છે - રામ અને કેશવ. તે બંને ભાઈઓ છે. સપરિષદ અર્થાત્ સપરિવાર. દશ દશાર્હ આ છે - સમુદ્રવિજય, અક્ષોભ, સ્તિમિત, સાગર, હિમવાન્, અચલ, ધરણ, પૂરણ, અભિચંદ્ર અને વસુદેવ. તથા પ્રદ્યુમ્ન, પ્રતિવ, શાંભ આદિ યદુના સંતાનો હતા તે સાડા ત્રણ કરોડ કુમારો હતા. હૃદયદયિત-વલ્લભ હતા. આ બધા અંતિમ બલદેવ [વાસુદેવ] આશ્રિત વિશેષણ જાણવા.

સુવર્ણ એ મેરુ પર્વતનું વિશેષણ છે. દેવીઓમાં રામની માતા રોહિણી અને કૃષ્ણની માતા દેવકી હતા. આનંદ લક્ષણ જે હૃદયના ભાવ, તેના નંદનકર-વૃદ્ધકર હતા. તથા ૧૬,૦૦૦ રાજા માર્ગને અનુસરતા હતા અને ૧૬,૦૦૦ દેવી [રાણી] ના

વલ્લભ હતા. આ વિશેષણ વાસુદેવની અપેક્ષાએ છે. ઋદ્ધિ-લક્ષ્મી, સમૃદ્ધ-વૃદ્ધિને પામેલ, કોશ-ભાંડાગાર. તેમાં મણી-ચંદ્રકાંતાદિ, રત્ન-કર્કેતનાદિ, પ્રવાલ-વિદ્રુમ, ઘન-ગણિમાદિ ચાર પ્રકારે. - X - X - સ્તિમિતનિર્વૃત્ત પ્રમુદિતજના અર્થાત્ સ્થિર, સ્વસ્થ, પ્રમોદવાળા લોકો. વિવિધશસ્ત્ર-વિવિધ ધાન્ય વડે નિષ્પદમાન-ઉત્પન્ન મેદિની-ભૂમિ. જેમાં સર-જળાશય વિશેષ, સરિત્-નદી, તડાગ-તળાવ, શૈલ-પર્વત, કાનન-સામાન્ય વૃક્ષાયુક્ત નગરની નજીકનું વન વિશેષ. આરામ-દંપતિનું રતિ સ્થાન લતાગૃહયુક્ત વનવિશેષ, ઉદ્યાન-પુષ્પાદિ યુક્ત વૃક્ષસંકુલ બહુજન ભોગ્ય વન વિશેષ. - X -

તથા દક્ષિણાર્ધ, તે વૈતાદ્યગિરિથી વિભક્ત. લવણજલ-લવણસમુદ્ર વડે પરિગત-વીંટાયેલ તથા ષડ્વિધ કાળ-છ ઋતુરૂપ જે ગુણો-કાર્યો, ક્રમ-પરિપાટી, યુક્ત-સંગત. ભરતાર્દ્ધના સ્વામી-નાથ, ધીર અને સજ્જનોની જે કીર્તિ, તેમાં પ્રધાન પુરુષો તે ધીરકીર્તિપુરુષ. ઓઘ-પ્રવાહ વડે અવિચ્છિન્ન બલ-પ્રાણ, જેના છ તે, બીજા પુરુષોના બળને અતિક્રમી ગયેલ, તે અતિબલ. - X - શત્રુનું મર્દન કરે છે, તેથી જ હજારો શત્રુના માનનું મથન કરે છે.

સાનુકોશ-દયાવાળા, અમત્સરી-પરગુણગ્રાહી, અચપલકાયિક આદિ ચાપલ્ય-રહિત, અચંડ-કારણરહિત કોપ વગરના, મિત-પરિમિત, મંજુલ-મધુર, પ્રલાપ-બોલવું. મધુર વાણીવાળા, પાઠાંતરથી મધુર પરિપૂર્ણ સત્યવચની. શરણ દેનારા હોવાથી શરણ્ય. લક્ષણ-શાસ્ત્ર અભિહિત પુરુષ લક્ષણવાળા. - X - વ્યંજન-તિલક, મસા આદિ, ગુણ-પ્રશસ્તવ વડે યુક્ત. - X - X - માન ઉન્માન પ્રમાણ વડે પ્રતિપૂર્ણ, સર્વે અંગો-અવયવો સુખાત જેમાં છે, તેવા સુંદર અંગશરીર જેમનું છે તે. માન-જળ દ્રોણ પ્રમાણતા, તે આ રીતે-જળથી ભરેલ કુંડમાં માપવાનો હોય તે પુરુષને બેસાડતા જે જળ નીકળે, તે જો દ્રોણ પ્રમાણ હોય તો તે પુરુષ માનયુક્ત કહેવાય. ઉન્માન-તુલામાં બેસાડતાં અર્દ્ધભાર પ્રમાણતા. પ્રમાણ-આત્માંગુલથી ૧૦૮ આંગળા ઉંચો છે - X -

શશિ સમાન સૌમ્ય આકાર, કાંત-કમનીય, પ્રિય-પ્રેમાવહ દર્શન જેનું છે તે. અમરિસણ-અપરાધને ન સહેનાર અથવા અમસૃણ-કાર્યોમાં આળસરહિત કેમકે પ્રચંડ દુઃસાધ્યને સાધનાર હોય છે. દંડપ્રચાર-સૈન્યનું વિચરણ, અથવા દંડપ્રકાર-આજ્ઞા વિશેષ. ગંભીર-અલક્ષ્યમાણ અંતવૃત્તિપણથી જે દેખાય છે તે ગંભીર દર્શનીય. તાલ-વૃક્ષ વિશેષ, ધ્વજ-કેતુ, ઉદ્ધિદ્ધ-ઉંચા ગરુડ કેતુ જેના છે તે. આ ધ્વજ કમથી રામ અને કેશવની જાણવી.

બલવગ-બળવાન, ગર્જન્ત-અમારે પ્રતિમલ્લ શું [કોણ] છે ? એમ ચિત્કારતા, અભિમાની મધ્યે અભિમાની. મૌષ્ટિક-આ નામનો મલ્લ, ચાણૂર-આ નામનો મલ્લ, મૂર્યંતિ-ચૂર્ણ કરે છે. તેમાં મલ્લયુદ્ધમાં કૃષ્ણના વધ અર્થે કંસે મોકલેલ મુષ્ટિક મલ્લને બળદેવે અને ચાણૂરમલ્લને વાસુદેવે માર્યો. આ વર્ણન છેલ્લા બલદેવ, વાસુદેવને આશ્રીને જાણવું. રિષ્ઠવૃષભઘાતી-કંસ રાજાના રિષ્ઠ નામક અભિમાની, દુષ્ટ, મહાવૃષભના મારફ, કેશરીસિંહના મુખને વિદારનાર - આ વિશેષણ પહેલા વાસુદેવને આશ્રીને છે. તે ત્રિપૃષ્ઠ નામક વાસુદેવે જનપદમાં ઉપદ્રવકારી વિષમ ગિરિ ગુફાવાસી

મહાકેશરીને આગળના હોઠ [જડબું] પકડીને વિદારેલ હતો. આ વિશેષણ બીજી વ્યાખ્યામાં જ ઘટે છે, પહેલા વ્યાખ્યાન પદમાં આ પ્રમાણે પાઠ છે. કેસિમુહવિષ્ણકાગ - કેશી નામક કંસના દુષ્ટ અથવા મુખને કૃષ્ણને કૂર્પરના પ્રક્ષેપથી વિદારેલ હતો.

દેવ નાગના દર્પનું મથન કર્યું, આ વિશેષણ કૃષ્ણને આશ્રીને છે. યમુના દ્રહવાસી ઘોરવિષવાળા મહાનાગને, કમળ લેવા દ્રહમાં ઉતર્યા ત્યારે મથન કરેલ. યમલાર્જુનભંજક વિશેષણ પણ તેનું જ છે. પિતાના વૈરી બે વિદ્યાધર રથમાં બેસી જતા હતા, તેને મારવાને માર્ગમાં યમલાર્જુન વૃક્ષરૂપે વિકુર્વેલ - X - તેમને હણ્યા. મહાશકુની અને પૂતનાના શત્રુ, આ પણ કૃષ્ણના પિતાના વૈરી એવા મહાશકુની અને પૂતના નામક વિદ્યાધર સ્ત્રીઓએ વિકુર્વેલ ગાડાના રૂપવાળા ગાડામાં બેસાડેલ બાલ્યાવસ્થાવાળા કૃષ્ણના પદપાતી દેવે તે બંનેનો વિનાશ કર્યો. કંસ મુકુટ મોટક પણ તેનું જ વિશેષણ છે. - X - કંસ નામક મથુરાના રાજાને મુગટથી પકડી સિંહાસનેથી જમીન પટકીને મારી નાંખેલ. જરાસંઘનું માન મથન પણ કૃષ્ણે કરેલ.

તે - અતિશયપણથી આતપત્ર વડે શોભે છે. - X - X - ચંદ્રમંડલ સમપ્રભાવાળા, ચંદ્રના બિંબની જેમ વર્તુળપણે શોભે છે. સૂરમરિચય-સૂર્યના કિરણરૂપ મરીચિ. તેનું જે કવચ-પરિકર, તેને વિખેરતા. - X - વૃત્તિકારશ્રીએ આતપત્રનું બીજી વાચનાથી વર્ણન નોંધેલ છે. - X - X - તેમાં છેક - નિપુણ શિલ્પી વડે ચિત્રિત, કિક્કિણી - ક્ષુદ્ર ઘંટિકા, મણિહેમજાલ-રત્ન કનક જાળ વડે વિરચિત કરીને પરિગત-ચોતરફથી વીટેલ. અંતે કનકઘંટિકા વડે પ્રચલિત-કંપતા, ખીણખીણ કરતા સુમધુર શ્રુતિસુખદા શબ્દ તેના વડે જે શોભતી. તેના વડે સપ્રતરક-આભરણ વિશેષ યુક્ત જે મુક્તાદામ-મુક્તાફળની માળા, લંબન-લટકતી, તે જેના ભૂષણો છે.

નરેન્દ્રાણાં-તે જ રાજાના, વામપ્રમાણ-પ્રસારેલા ભુજ યુગલ માન વડે, રુદ્રાણિ-વિસ્તીર્ણ, પરિમંડલ-વૃત્ત તથા શીત-આતપ-વાત-વર્ષાવિષ દોષોના નાશક વડે, તમ-અંધકાર, રજ-દુળ, બહુલ-ઘન, પટલ-વૃંદ, ઘાડની-નાશ કરનારી, પ્રભા-કાંતિ - X - તેને કરનારી. મૂર્ધસુખા - મસ્તકને સુખાકારી, શિવ-નિરુપદ્રવ જે છાયા - તાપને નિવારવા રૂપ. - X - વેરુલિય દંડસર્જિએહિં - વૈડૂર્યમય દંડમાં સંજિત-બાંધેલ તથા વજમયી વસ્ત્રો - શલાકાના નિવેશન સ્થાનમાં નિપુણ શિલ્પી વડે યોજિત-ગોઠવેલ, ૧૦૦૮ જે સોનાની સળીઓ તેના વડે નિર્મિત-રચેલ. સારા વિમલરજત-રૌપ્ય વડે સારી રીતે છાદિત, નિપુણ-કુશલ શિલ્પી વડે અથવા નિપુણ જે રીતે લાગે તે રીતે ઓપિત-પરિકર્મિત, મિસિમિસાયમાન-ચક્રમકતી, મણી અને રત્નોના જે કિરણોના કવચવાળી, સૂર્યમંડલના જે અંધકારને હણતા કરા-કિરણો પડે છે તેને પ્રતિહત-સ્ખલિત કરતી, - X - તથા તે તે ચંચલ કીરણના કવચને મૂકતી, પ્રતિદંડ સહિતપણથી ભારે થયેલ કેમ એક દંડ વડે ધારણ કરવી અશક્ય હોવાથી પ્રતિદંડયુક્ત આતપત્ર વડે ધારણ કરાતી શોભતી હતી. એવી તે અતિશયવાળી ચામરો હતી.

વળી તે કેવી હતી ? પ્રવર ગિરિના જે કુહર, તેમાં વિચરતી ગાયો, તેમાંથી ઉત્ક્રિષ્ટ - X - સૂત્રમાં ચામરને સ્ત્રીલિંગપણે વિવક્ષા કરેલ હોવાથી અહીં સ્ત્રીલિંગ

નિર્દેશ કરેલ છે. નિરુપહત-નીરોગી, ચમરી ગાય વિશેષ તેના શરીરનો પૃષ્ઠ ભાગ, ત્યાં રહેલ [વાળ]. અમલિન અથવા આમૃદિત જે સિતકમળ-પુંડરીક અને વિમુક્તલ-વિકસિત તથા ઉજ્જ્વલિત-દીપ્ત, જે રજતગિરિ શિખર, વિમળ એવા જે ચંદ્રકિરણો, તેના જેવા વર્ણવાળી, કલઘૌતવત્-રજતવત્ નિર્મળ. પવનાહતો-વાયુ વડે તાડિત થઈ ચપળ થાય છે, એ રીતે ચલિત અને સલલિત. વીચિ વડે પ્રસરેલ ઉત્તમ ક્ષીરોદક સાગરના જે જળઉર્મી, તેની જેમ ચંચળ. હંસલીની ઉપમા આપતા કહે છે - માનસ સરોવરના વિસ્તારમાં જેનો આવાસ-નિવાસ છે, વિશદ ધવલ નેપથ્ય જેવો આકાર છે.

અવપાતોત્પાતયો :- ઉંચે જવા-નીચે જવા રૂપ ચપળ વસ્તુ અંતરજયી શીઘ્ર વેગ જેનો છે, તેવી હંસલીની જેમ યુક્ત [તે ચામર] વાસુદેવ-બળદેવને ટોળાઈ રહી છે. વળી તે ચામર-ચંદ્રકાંતાદિ વિવિધ મણીઓ, પીતવર્ણ સોનું, મહાહર્, રક્તવર્ણ સુવર્ણ આદિથી ઉજ્જ્વળ વિચિત્ર દંડવાળી હતી. - X - X - સલલિત-લાલિત્ય યુક્ત, રાજના લક્ષ્મીરૂપ સમુદયને પ્રકાશિત કરતી-દેખાડતી, શ્રેષ્ઠ પાટણમાં શિલ્પી વિશેષથી નિર્મિત અથવા ઉત્તમ આસ્થાદન કોશકથી ઉદ્ગત-નીકળેલી હતી, સમૃદ્ધ રાજકુળ વડે સેવિત કેમકે અસમૃદ્ધ રાજકુળને તેની યોગ્યતા હોતી નથી તથા કાળો અગરુ, પ્રધાન કુંદરુષ્ક, તુરુષ્ક લક્ષણ જે ધૂપ, તેના વશથી જે વાસ, તેના વડે સ્પષ્ટ ગંધગુણ વડે રમ્ય, ચિલ્લિકા-દીપતી, બંને પડખે ચામરો વડે વીંઝાતા, ચામરોના સુખશીલ વાયુ વડે જેમના અંગો વાયુ વડે વીંઝાઈ રહ્યા છે તેવા, અજિત, અજિત સ્થવાળા, હલ-મૂશલ ધારણ કરેલા, કનક-બાણ જેના હાથમાં છે તેવા. આ વિશેષણ બલદેવની અપેક્ષાએ છે. પંચજન્ય શંખ, સુદર્શનચક્ર, કૌમુદી ગદા, ત્રિશૂલ, નંદકનામક ખડ્ગને ધારણ કર્તા, આ વિશેષણ વાસુદેવની અપેક્ષાએ છે.

પ્રવરોજ્જ્વલ-શ્રેષ્ઠ શુકલ, સુકૃત્-સુરચિત, વિમલ-નિર્મલ, કૌસ્તુભ-વક્ષોમણિ, તિરિટ-મુગટને ધારણ કરે છે. પુંડરીક-શ્વેત પદ્મ, તેના જેવા નયનવાળા, એકાવલી વક્ષસિ-હૃદયે ધારણ કરેલ, - X - સર્વઋતુક પુષ્પોથી રચિત લાંબી-શોભતી-વિકસેલી વનમાળાથી રચિત કે રતિદાયક હૃદયવાળા. સ્વસ્તિકાદિ ૧૦૮ ચિહ્નો જે પ્રશસ્ત અને સુંદર છે, તેનાથી શોભતા અંગોપાંગવાળા ઉન્મત્ત એવા શ્રેષ્ઠ હાથીનો જે વિલાસ, ફરવું, તેના જેવી વિલાસવાળી ગતિ જેની છે તે, કડીસુતગ-કટી સૂત્રપ્રધાન, નીલ અને પીત વસ્ત્ર વિશેષવાળા. તેમાં નીલવસ્ત્ર બલદેવનું અને પીતવસ્ત્ર વાસુદેવનું છે. પ્રવર દીપ્ત તેજવાળા છે. શરદઋતુના નવીન મેઘની ગર્જના જેવા મધુર, ગંભીર, સ્નિગ્ધ ઘોષવાળા. સિંહવિક્રમ ગતિવાળા - X - X - સૌમ્ય, ઈત્યાદિ - X - X - ચક્રવર્તીના વર્ણનની જેમ જાણવું.

● સૂત્ર-૧૯ [અધુરેથી] :-

વળી નરવરેન્દ્ર માંડલિક (રાજા પણ) બળ, અંતઃપુર, પર્યદા સહિત હોય છે. પુરોહિત-અમાત્ય-દંડનાયક-સેનાપતિ-મંત્ર નીતિ કુશલ સહિત હોય છે. તેમના કોશો વિવિધ મણિ-રત્ન, વિપુલ ધન-ધાન્યના સંચય અને નિધિથી સમૃદ્ધ હોય છે, તે વિપુલ રાજ્યશ્રીને અનુભવતા, શત્રુ પર આક્રોશ કરતા, સૈન્ય

વડે મત્ત હોય છે, તેઓ પણ કામ-ભોગથી તૃપ્ત ન થઈને મરણધર્મને પામે છે.

વળી ઉત્તરકુરુ-દેવકુરુના વન અને વિવરોમાં પગે ચાલનારો મનુષ્યગણ ઉત્તમભોગી, ભોગલક્ષણધારી, ભોગલક્ષ્મીથી યુક્ત, પ્રશસ્ત-સૌમ્ય-પ્રતિપૂર્ણ દર્શનીયા, સુખાત સર્વાંગ સુંદરશરીરી, રાતા કમળના પત્રો માફક કાંત હાથ-પગના કોમળ તલવાળા, સુપ્રતિષ્ઠિત કુર્મચારુ ચરણયુક્ત, અનુક્રમે સુસંહત આંગળીવાળા, ઉન્નત-પાતળા-તામ્ર-સ્નિગ્ધ નખોવાળા, સંસ્થિત-સુશ્લિષ્ટ-ગૂટ-ગુલ્ફવાળા, હરણ-કુરુવિદ્-વૃત્ત સમાન કમશઃ વર્તુળ જંઘાવાળા, ડબ્બો અને ઢાંકણની સંધિ માફક ગૂટ ઘુંટણવાળા, ઉન્મત્ત હાથી સમાન વિક્રમ અને વિલાસિત ગતિવાળા, ઉત્તમ અશ્વ જેવા સુખાત ગુહ્ય દેશ - તેના જેવું નિરુપલેપ મલદ્વાર, પ્રમુદિત શ્રેષ્ઠ પુષ્ટ સીંહથી પણ વધુ ગોળ કટિભાગ, ગંગાના આવર્ત જેવી દક્ષિણાવર્ત, તરંગોના સમૂહ જેવી, સૂર્યના કિરણોથી વિકસિત કમળ જેવી ગંભીર નાભી, શરીરનો મધ્યભાગ ભેગી કરેલ ત્રીપાઈ, મૂસલ, દર્પણ, શુદ્ધ કરેલ ઉત્તમ સુવર્ણથી રચેલ ખડ્ગની મૂઠ અને શ્રેષ્ઠ વજ્ર સમાન કુશ હોય છે, રોમરાજી સીધી, સમાન, પરસ્પર ચોટેલી, સ્વભાવથી બારીક, કાળી, ચીકણી, પ્રશસ્ત પુરુષ યોગ્ય સુકુમાર હોય છે -

- મત્સ્ય અને પક્ષી સમાન ઉત્તમ રચનાથી યુક્ત કુક્ષિવાળા હોવાથી ઝખોદર, કમલ સમાન ગંભીર નાભિ, નીચે ઝુકેલો પાર્શ્વભાગ તેથી જ સંગત, સુંદર, સુખાત હોય છે. તે પડખાં પ્રમાણોપેત અને પરિપુષ્ટ છે. પીઠ અને બગલની માંસયુક્ત ઠાડકાં તથા સ્વર્ણના આભુષણ સમાન નિર્મળ કાંતિયુક્ત, સુંદર નિર્મિત નિરુપહત શરીરને ધારણ કરનાર છે. સુવર્ણ શિલાતલ સમાન પ્રશસ્ત, સમતલ, પુષ્ટ, વિશાળ વક્ષસ્થળયુક્ત. ગાડીના ચૂપ સમાન પુષ્ટ, સ્થૂળ, રમણીય હાથ તથા અત્યંત સુડોળ, સુગઠિત, સુંદર, માંસલ અને નસોથી દેટ અસ્થિસંઘી, નગરદ્વારની અર્ગલા સમાન, લાંબી ગોળાકાર ભુજવાળા છે. તે બાહુ ભુજગેશ્વરના વિશાળ શરીર સમાન, પોતાનાથી પૃથક્ કરાયેલી-લાંબી હોય છે. હાથની હથેળી લાલ, પરિપુષ્ટ, કોમળ, માંસલ, સુનિર્મિત, શુભ લક્ષણોયુક્ત, નિશ્ચિદ્ર આંગળીવાળી હોય છે. તે પુષ્ટ, સુરચિત, કોમળ અને શ્રેષ્ઠ હોય છે. તેના નખ તામ્રવર્ણી, પાતળા, સ્વચ્છ, રુચિર, સ્નિગ્ધ હોય છે. ચંદ્ર-સૂર્ય-શંખ-ચક્ર-સ્વસ્તિક ચિહ્નથી અંકિત હસ્ત રેખાવાળા હોય છે. તેમના સ્કંધ ઉત્તમ મહિષ, શૂકર, સિંહ, વાઘ, સાંઢ અને ગજરાજના સ્કંધ સમાન પરિપૂર્ણ હોય છે. તેમની ડોક ચાર આંગળ પરિમિત અને શંખ જેવી હોય છે -

- અવસ્થિત દાઢી-મૂંઢ સુવિભક્ત અને સુશોભિત છે. તેઓ પુષ્ટ, માંસલ, સુંદર તથા વ્યાઘ સમાન વિસ્તીર્ણ, દાઢીવાળા હોય છે, તેમના અધરોષ સંશુદ્ધ, મુંગા એ ચણોઠી જેવા લાલ છે. દંતપંક્તિ ચંદ્રમાંના ટુકડા, નિર્મળ શંખ, ગાયના દુધના ફીણ, કુંદપુષ્પ, જલકણ, કમળની નાળ સમાન શ્વેત છે. તે દાંત અખંડ, અવિરલ, અતી સ્નિગ્ધ, સુરચિત છે. તે એક દંતપંક્તિ સમાન અનેક [બગીચા]

દાંતવાળા હોય છે. તેમનું તાળવું અને જીભ, અગ્નિમાં તપાવી પછી ધોયેલ સુવર્ણ જેવી લાલ તલવાળા હોય છે -

- તેમના નેત્ર વિકસિત કમળ જેવા, શ્વેત અને સ્વચ્છ છે, તેમની ભ્રમર કંઈક નમાવેલા ધનુષ્ સમાન મનોરમ, કૃષ્ણ મેઘની રેખા સમાન કાળી, સંગત લાંબી અને સુંદર છે. આલીન અને પ્રમાણ યુક્ત કાન, સારી શ્રવણ શક્તિવાળા છે, કપોલ દેશ ભાગ પુષ્ટ અને માંસલ, તુરંતના ઉગેલ ચંદ્રના આકાર જેવું કપાળ, પ્રતિપૂર્ણ ચંદ્ર સમાન સૌમ્ય વદન, છત્રાકાર મસ્તક ભાગ, ધન-નિયતિ-સુબદ્ધ લક્ષણ-ઉન્નત કૂટાગાર સમાન પિંડિત મસ્તકનો અગ્રભાગ, મસ્તકની ત્વચા અગ્નિમાં તપાવેલ પછી ધોયેલ સુવર્ણ સમાન લાલિમાયુક્ત અને વાળ સહિત છે. મસ્તકના વાળ શાલ્મલી વૃક્ષના ફળ સમાન સઘન, છોડિત, સૂક્ષ્મ, સુસ્પષ્ટ, માંગલિક, સ્નિગ્ધ, ઉત્તમ લક્ષણયુક્ત, સુવાસિત, સુંદર, ભૂજમોચક રત્ન સમાન કાળા, નીલમણી અને કાજળ સદૈશ તથા હર્ષિત ભ્રમરોના ગુંડની જેમ કાળી કાંતિ વાળા, ગુચ્છરૂપ, ઘુંઘરાવાળા, દક્ષિણાવર્ત હોય છે. તેઓના અંગ સુડોલ, સુવિભક્ત અને સુંદર હોય છે -

- તેઓ લક્ષણ-વ્યંજન-ગુણયુક્ત, પ્રશસ્ત બગીચા લક્ષણધારી, હંસસ્વરા, કૌંચસ્વરા, દુંદુભિસ્વરા, સીંહસ્વરા, ઓઘસ્વરા, મેઘસ્વરા, સુસ્વરા, સુંદર સ્વર અને નિર્દોષવાળા છે. વજ્રપદ્મનારાય સંઘચણી, સમયતુરમ્ સંસ્થાન સંસ્થિત, છાયા-ઉદ્યોતિત અંગોપાંગવાળા, પ્રશસ્ત ત્વચાવાળા, નિરાતંકી, કંકગ્રહણી, કપોતપરિણામી, સુંદર સુપરિમિત પીઠ-પાર્શ્વભાગ અને જંઘાવાળા, પદ્મ-ઉત્પલ સદૈશ ગંધ-ઉચ્ચવાસ-સુરભિ વદના, અનુલોમ વાયુવેગવાળા, સ્નિગ્ધ-શ્યામ વર્ણવાળા, શરીરને અનુરૂપ ઉન્નત ઉદરવાળા, અમૃતરસ સમાન ફળના આહારી, ત્રણ ગાઉ ઉંચા, ત્રણ પલ્લોપમ આયુવાળા છે. પરમ આયુ પાળીને, કામથી તૃપ્તિ ન પામીને તે મનુષ્યો મૃત્યુને પામે છે.

તેમની સ્ત્રીઓ પણ સૌમ્ય, સુખત સર્વાંગસુંદરી હોય છે. પ્રધાન મહિલા ગુણથી યુક્ત હોય છે. તેમના પગ અત્યંત રમણીય, ઉચિત પ્રમાણવાળા, કાચળા સમાન અને મનોહર હોય છે. તેમની આંગળીઓ સીધી, કોમળ, પુષ્ટ અને નિશ્ચિદ્ર હોય છે. તેમના નખો ઉન્નત, પ્રસન્નતાજનક, પાતળા, નિર્મળ અને દીપ્ત હોય છે. તેમની બંને જંઘા રોમરહિત, ગોળાકાર, શ્રેષ્ઠ, માંગલિક લક્ષણોથી સંપન્ન અને રમણીય હોય છે. તેના ઘુંટણ સુનિર્મિત તથા માંસયુક્ત હોવાથી નિગૂટ છે. તેના સાંઘા માંસલ, પ્રશસ્ત અને નસો વડે સુબદ્ધ હોય છે. તેણીના સાથળ કદલી સ્તંભથી પણ અધિક સુંદર આકારે, ઘાવ આદિ રહિત, સુકુમાર, કોમળ, અંતરરિહત, સમાન પ્રમાણવાળી, સુંદર લક્ષણયુક્ત, સુખત, ગોળાકાર અને પુષ્ટ હોય છે. તેમની કેડ અષ્ટાપદ સમાન આકારની, શ્રેષ્ઠ અને વિસ્તીર્ણ હોય છે. મુખની લંબાઈના પ્રમાણથી બમણી, વિશાળ, માંસલ, સુબદ્ધ, શ્રેષ્ઠ જઘનને ધારણ કરનારી છે.

- તેનું ઉદર વજ્રસમાન શોભાયમાન, શુભલક્ષણ સંપન્ન અને કૃશ હોય છે. શરીરનો મધ્ય ભાગ ત્રિવલિથી યુક્ત, કૃશ અને નમિત છે. રોમરાજિ સીધી, એક જેવી, પરસ્પર મળેલી, સ્વાભાવિક, બારીક, કાળી, મુલાચમ, પ્રશસ્ત, લલિત, સુકુમાર, કોમળ અને સુવિભક્ત છે નાભિ ગંગાનદીના ભ્રમર સમાન, દક્ષિણાવર્ત, તરંગમાળા જેવી, સૂચકિરણોથી તાજા ખિલેલ અને અમ્લાન કમળ સમાન ગંભીર અને વિશાળ હોય છે. કુક્ષી અનુદ્ભટ, પ્રશસ્ત, સુંદર, પુષ્ટ હોય છે. પાર્શ્વભાગ સન્નત, સુગઠિત, સંગત હોય છે, તથા પ્રમાણોપેત, ઉચિત માત્રામાં રચિત, પુષ્ટ, રતિદ છે.

તેણીની ગાત્રચષ્ટિ અસ્થિ રહિત, શુદ્ધ સ્વર્ણથી નિર્મિત રુચક નામક આભુષણ સમાન નિર્મળ કે સ્વર્ણ કાંતિ સમાન સુગઠિત તથા નીરોગ હોય છે. તેમના બંને પયોઘર, સ્વર્ણ કળશો જેવા, પ્રમાણયુક્ત, ઉન્નત, કઠોર, મનોહર ડીંટડીવાળા અને ગોળાકાર હોય છે. તેમની ભુજા સપાકાર જેવી ક્રમશઃ પાતળી ગોપુચ્છ સમાન ગોળાકાર, એક જેવી, શૈથિલ્યરહિત, સુનમિત, સુભગ અને લલિત હોય છે. તેમના નખ તામ્રવર્ણ હોય છે. તેમના અગ્રહસ્ત માંસલ છે, તેમની આંગળી કોમલ અને પુષ્ટ હોય છે. તેની હસ્તરેખા સ્નિગ્ધ, ચંદ-સૂર્ય-શંખ-ચક્ર-સ્વસ્તિકના ચિહ્નોથી અંકિત અને સુનિર્મિત હોય છે. તેમની કાંખ અને મલોત્સર્ગ સ્થાન પુષ્ટ અને ઉન્નત હોય છે, કપોલ પરિપૂર્ણ તથા ગોળાકાર હોય છે, તેમની ગ્રીવા ચાર આંગળ પ્રમાણ અને શંખ જેવી છે. તેની દાઢી માંસથી પુષ્ટ, સુસ્થિર, પ્રશસ્ત હોય છે.

તેમના નીચેના હોઠ અનારના ખીલેલ ફૂલ જેવા લાલ, કાંતિમય, પુષ્ટ, કંઈક લાંબા, કુંચિત અને ઉત્તમ હોય છે. તેમના ઉપરના હોઠ પણ સુંદર હોય છે. તેમના દાંત દહીં, પાન ઉપર રહેલ જલકણ, કુંદના ફૂલ, ચંદ્રમા, ચમેલીની કળી સમાન શ્વેત, અંતર રહિત અને ઉજ્જવળ હોય છે, તેઓ રક્તોત્પલ સમાન લાલ અને કમળપત્ર સદૈશ કોમળ તાળવા અને જીભવાળી હોય છે. તેમની નાક કણેરની કળી સમાન, વક્રારહિત, આગળથી ઉપર ઉઠેલ, સીધી અને ઉંચી હોય છે. તેમના નેત્ર શારદનવીન કમળ-કુમુદ-કુવલય-દલનિકર સદૈશ લક્ષણ-પ્રશસ્ત-કુટિલતા રહિત-કાંત નયનવાળી છે. ભ્રમર કંઈક નમેલ ધનુષ્ સમાન મનોહર, કૃષ્ણવર્ણી, મેઘમાલા સમાન સુંદર, પાતળી, કાળી અને ચીકણી હોય છે. આલીન-પ્રમાણયુક્ત સુશ્રવણા કાન, પુષ્ટ-સ્નિગ્ધ કપોળ રેખા, ચતુરંગુલ વિશાળ અને સમ કપાળ, કૌમુદી ચંદ્રિકા સમાન વિમલ, પ્રતિપૂર્ણ સૌમ્ય વદનવાળી, ઉન્નત છત્ર સમાન મસ્તક તથા મસ્તકના કેશ કાળા, ચીકણા અને લાંબા હોય છે.

[તે સ્ત્રીઓ આ ૩૨-લક્ષણોથી યુક્ત હોય છે-] છત્ર, ધ્વજ, યજ્ઞસ્તંભ, સ્તૂપ, દામિની, કમંડલુ, કળશ, વાવ, સ્વસ્તિક, પતાકા, યવ, મત્સ્ય, કચ્છપ, પ્રધાનરથ, મકરધ્વજ, વજ્ર, થાળ, અંકુશ, અષ્ટાપદ, સ્થાપનિકા, દેવ, લક્ષ્મીનો

અભિષેક, તોરણ, પૃથ્વી, સમુદ્ર, શ્રેષ્ઠભવન, શ્રેષ્ઠ પર્વત, ઉત્તમ દર્પણ, ક્રીડા કરતો હાથી, વૃષભ, સિંહ અને ચમર. આ પ્રશસ્ત બ્રીશ લક્ષણ ધારી છે.

તે સ્ત્રીઓ હંસ સદેશગતિવાળી, કોયલ જેવી મધુર ગિરાવાળી, કાંત, બધાંને અનુમત, વલિ-પલિત-અંગહીનતા-દુર્વર્ણ - વ્યાધિ - દૌર્ભાગ્ય-શોક ચાલ્યા ગયા હોય તેવી, ઉંચાઈમાં પુરુષોથી થોડી ઓછી ઉંચાઈવાળી, શૃંગારના આગાર સમાન, સુંદર વેશવાળી, સુંદર સ્તન-જઘન-વદન-હાથ-પગ-નયનવાળી, લાવણ્ય-રૂપ-ચૌવન-ગુણોથી યુક્ત, નંદનવનમાં વિચરતી અપ્સરા જેવી, ઉત્તરકુરુના માનવીની અપ્સરા સમાન, આશ્ચર્યકારી અને પ્રેક્ષણીય, ત્રણ પલ્લોપમનું પરમ આયુ પાળીને તેણીઓ પણ કામથી તૃપ્ત થયા વિના મરણ ધર્મને પામે છે.

● વિવેચન-૧૯ :-

ભુજ્જો - વળી. માંડલિક નરેન્દ્ર-માંડલાધિપતિ. સહપુરોહિત-શાંતિ કર્મકારી, અમાત્ય-રાજ્ય ચિંતક, દંડનાયક-પ્રતિ નિયત કટક નાયક, સેનાપતિ-સકલ અનીક નાયક - X - વિવિધ પ્રકારના મણિ-રત્નોના અને વિપુલ ધન-ધાન્યોના સંચય અને નિધિ વડે સમૃદ્ધ-પરિપૂર્ણ ખજાનો જેનો છે તે. રાજ્યશ્રીને અનુભવતા, બીજાને આકોશ કરતા - X - સૈન્ય વડે ઉન્મત્ત. તે આવા પ્રકારના પણ - X - મરણ ધર્મને પામે છે.

ભુજ્જો - વળી, ઉત્તરકુરુ-દેવકુરુના જે વનગહનમાં વાહનના અભાવે પગેથી ચાલતો જે નરસમૂહ, તે ભોગ વડે ઉત્તમ, ભોગસૂચક સ્વસ્તિકાદિ લક્ષણોને ધારણ કરે છે, ભોગ વડે શોભાસહિત છે, પ્રશસ્ત-સૌમ્ય-પ્રતિપૂર્ણ આકૃતિવાળા, તેથી જ દર્શનને યોગ્ય છે, તથા સુખત સર્વાંગ સુંદરાંગવાળા છે. લાલ કમળ પત્ર માફક કાંત હાથ-પગ અને કોમળ તળીયાવાળા છે. સારી રીતે સ્થાપેલા કાયબા જેવા પગ છે. અનુક્રમે વધતા કે ઘટતા, સુસંહત, પગના અગ્રભાગ-આંગળી છે. વાયનાંતરથી અનુક્રમે સુખત પીવર આંગળીઓ છે.

ઉજ્જત-તુંગ, તનુ-પાતળા, તામ્ર-અરુણ, સ્નિગ્ધ-કાંતિવાળા નખો છે. સંસ્થિત-સંસ્થાન વિશેષવાળા, સુશ્લિષ્ટ-સુઘટિત ગૂટ-માંસપણાથી ન દેખાતા ગુલ્ફ-ઘુંટણોવાળા, ઓછી-હરણી, તેની અહીં જંઘા લેવી, કુરુવિંદ-તૃણ વિશેષ, વૃત-વર્તુળ, અનુક્રમે સ્થૂળ-સ્થૂળ અથવા ઓણ-સ્નાયુઓ, કુરુવિંદ-કુટલિકા ત્વચા વત્ વૃત. સમુગ્ગ-ડાબલો અને ટાંકણની સંધિ, તેની જેમ સ્વાભાવિક માંસલત્વથી ઉજ્જત જાનુ છે. - X - ગૂટ-માંસલ હોવાથી ન દેખાતા જાનુ.

- વરવારણ અર્થાત્ ગજેન્દ્ર, તુલ્ય-સદેશ. વિક્રમ-પરાક્રમ, વિલાસિત-સંજાત વિલાસા ગતિ જેની છે તે. ઉત્તમ અશ્વ માફક સુખત, સુગુપ્તવત્થી ગુહ્ય દેશ-લિંગ લક્ષણ અવચવ તથા જાત્ય અશ્વવત્ નિરુપલેપ-તેવા મળથી રહિત, પ્રમુદિત-હૃષ્ટ જે વરતુરગ સિંહ, અતિરેક-અતિશય વડે વર્તિત-વર્તુળ કમર જેની છે તે. તથા ગંગાવર્ત માફક દક્ષિણાવર્ત તરંગ ભંગુર સૂર્યકિરણ વડે વિકાસિત, - X - પદ્મ જેવી ગંભીર વિકટ નાભિવાળા. સાહય-સંક્ષિપ્ત જે સોણંદ-ત્રિપાઈ, - X - સર્વથા શોધિત જે ઉત્તમ

સુવર્ણ, તેની જે ખડ્ગ આદિ મુઠ. ઉત્તમ વજ માફક વલિત-ક્ષામ મધ્યભાગ જેનો છે તે. ઋજુક-અવક સમાન લંબાઈ આદિ પ્રમાણથી છે. સંહત-અવિરલ, જાત્ય-સ્વાભાવિક, તનુ-સૂક્ષ્મ, કૃષ્ણ-અશ્વેત, સ્નિગ્ધ-કાંત, આદેય-સૌભાગ્યવાન્ લડહ-મનોહર, સુકુમાર મૃદુ-કોમળકોમળ રમણીય રોમણ-શરીરે ઉગલ રાજિ-શ્રેણી જેની છે તે -

- ઝખવિહગ-મત્સ્ય અને પક્ષી. સુખત-સુષુ ભૂત, પીન-ઉપચિત, કુક્ષી-જઠર દેશવાળા. પમ્હવિગડનાભ-પદ્મવત્ વિકટ નાભિ. આ વિશેષણ પુનરુક્ત નથી, પણ પૂર્વોક્ત નાભિ વિશેષણનો બાહુલ્યથી પાઠ છે. સનત-નીચે નમેલા પડખાંવાળા. તેથી સુંદર અને સુખત પડખાંવાળા અને પડખાંના ગુણોથી યુક્ત એવા પડખાંવાળા. મિત-પરિમિત, માત્રિક-માત્રાથી યુક્ત. - X - પીન-ઉપચિત, રતિદા-રમણીય પડખાંવાળા. અકરંદુય - માંસના ઉપચિતવત્થી પૃષ્ઠ અને પાર્શ્વના હાડકા અવિધમાન છે. કનકરુચક-સુવર્ણ કાંતિ, નિર્મળ-વિમલ. સુખત-સુનિષ્પન્ન, નિરુપહત-રોગાદિ વડે અનુપદુત દેહ-શરીરને ધારણ કરે છે. કનકશિલાતલની જેમ પ્રશસ્ત, સમતલ-અવિષમરૂપ, ઉપચિત-માંસલ, વિસ્તીર્ણપૃથુલ-અતિવિસ્તીર્ણ, વક્ષ-હૃદયવાળા.

- યુગસક્ષિભ-રૂપ સમાન, પીન-માંસલ, રતિદ-રમણીય, પીવર-મહાન્, પ્રકોષ્ઠ-કલાચિક દેશ, સંસ્થિત-સંસ્થાનવિશેષ, સુશ્લિષ્ટ-સુઘટિત, લષ્ટ-મનોહર, સુનિચિત-સારી રીતે નિનિડ. ધન-બહુપ્રદેશ, સુબદ્ધ-સ્નાયુ વડે સુષુ બદ્ધ, સંધિ-હાડકાંના સાંઘા. વરપરિઘવત્-દ્વારની અર્ગલાવત્ વર્તિત-વૃત્ત, ભુજ-બાજુ. ભુજગેશ્વર-ભુજંગરાજ તેના મહાન્ શરીરની જેમ આદેય, રમ્ય જે પરિઘા-અર્ગલા, ઉચ્છૂટ-સ્વસ્થાનથી કટાયેલ, તેની જેમ લાંબા બાહુ જેના છે તે.

- રક્તતલ-નીચેનો ભાગ લાલ છે, ઉવચિય-ઉપચયથી નિર્વૃત્ત કે ઉચિત, મૃદુ-કોમળ, માંસલ-માંસવંત, સુખત-સુનિષ્પન્ન લક્ષણ પ્રશસ્ત-સ્વસ્તિકાદિ પ્રશસ્ત ચિહ્ન, અસ્થિદ્રજાલ-અવિરલ આંગળીનો સમૂહ. પાણી-હાથ, - X - X - તામ્ર-અરુણ, તલિન-પ્રતલ, શુચિ-પવિત્ર, રુચિર-દીપ્ત, સ્નિગ્ધ-અરૂક્ષ, - X - ચંદ્ર જેવી હાથની રેખા, આ રીતે બાકીના ચારે પદો જાણવા. દિશા પ્રધાન સ્વસ્તિક અર્થાત્ દક્ષિણાવર્ત. સુવિરચિત-સુકૃત, હાથમાં રેખા જેને છે તે. વરમહિષ વરાહ તેમાં વરાહ-શૂકર, શાર્દૂલ-વાઘ, ઋષભ-વૃષભ, નાગ-હાથી. કંબુવર-પ્રધાનશાંપ વડે સદેશ. ગ્રીવા-કંઠ, અવસ્થિત-ઘટતા કે વધતા નહીં. સુવિભક્ત-વિવિક્ત ચિત્રો-શોભા વડે અદ્ભુત. શ્મશ્રૂ-દાટીના વાળ. વાઘના જેવી વિપુલ ચિબુકવાળા છે. - X -

જે શિલાપ્રવાલ-વિદ્રુમ અને બિંબફળ-ચણોઠી, તેની જેમ લાલ નીચેના હોઠ છે. - X - જે શસિસકલ-ચંદ્ર ખંડ, તેની જેમ વિમલ, કુંદ-કુંદપુષ્પવત્. અસ્કુટિત દંત-રાજીરહિત દાંત, અવિરલદંત-ઘનદંત, સુસ્નિગ્ધદંત-અરૂદાદંત, સુખતદંત-સુનિષ્પન્નદંત. અનેકદંત-બ્રીશ દાંત, - - હુતવહેન-અગ્નિ વડે, નિર્ધમન-નિર્દગ્ધ, ઘૌત-પ્રક્ષાલિત તપનીય-સુવર્ણ વિશેષ, તેની જેવું લાલ તળ-રાતું તાળવું અને જીભ. ગરુડ-સુપર્ણની જેમ આચત-લાંબી, ઋજવી-સરળ, તુંગ-ઉજ્જત, નાસા-નાકવાળા. અવદાલિત-વિકસિત,

પુંડરીક-કમળ, જેવા લોચનવાળા. કોકાસિય-વિકસિત પ્રાયઃ, ધવલ-શ્વેત, પત્રલ-પાંખોવાળા. - X -

આનામિત-કંઈક નમેલ, ચાપ-ધનુષ્, તેની જેમ રુચિર-શોભન, કૃષ્ણાભ્રાજિ સંસ્થિત-કાળી મેઘ રેખા સંસ્થાનમાં સંગત-ઉચિત, આચત-દીર્ઘ, ભ્રમર જેની છે. પ્રમાણયુક્ત-ઉપપન્ન પ્રમાણ, શ્રવણ-કાન, જેના છે તે. તેથી જ સુશ્રવણ-શબ્દનો ઉપલંભ જેનો છે તે. પીન-માંસલ, કપોલ-ચહેરાનો અવયવ. - X - બાલચંદ્ર-અભિનવ શશી. આ પ્રમાણે મહદ્-વિસ્તીર્ણ, નિડાલ-લલાટ. ઉદુપતિ-ચંદ્રની જેમ પ્રતિપૂર્ણ અને સૌમ્ય વદન જેનું છે તે. - X - ધન-લોટાના મુદ્ગારની જેમ નિચિત, નિબિડ. અતિશય નિચિત તે ધન નિચિત સુબદ્ધ સ્નાયુ.

મહાલક્ષણ શીખર સહિત ભવનતુલ્ય, પિંડિક માફક વર્તુળત્વથી પિંડિકરૂપ મસ્તકનો અગ્ર ભાગ. - X - તપનીય-સ્કતવર્ણ. કેસંત-મધ્યકેશ, કેશભૂમિ-મસ્તકની ત્વચા. શાભલી-વૃદ્ધા વિશેષ તેના જે ફળ, અત્યર્થ નિબિડ અને ઘટ્ટિત, તેની જેમ સુકુમાર, વિસ્પષ્ટ, માંગલ્ય, શ્વક્ષણ, લક્ષણવંત, સદ્ગંધી, શોભન, રત્નવિશેષની જેમ ભ્રમરવત્ નીલ. તે જ કાજળ જેવો પ્રહૃષ્ટ ભ્રમરગણ-પ્રમુદિત મધુકરનો સમૂહ, સ્નિગ્ધ-કાળી કાંતિ, નિકુરુંબ-સમૂહરૂપ. નિચિત-અવકીર્ણ, કુચિત-વક્ર, - X - મૂર્ધન્ મસ્તક, શિરસિખ-વાળ. - X - X -

હંસની જેવો સ્વર-શબ્દ અથવા ષડ્જ આદિ. આ રીતે બીજા પણ જાણવા. તેમાં ઓઘ - અવિચ્છેદ કે અખુદિત. સુસ્વર-સુષ્ઠુ સ્વર. - X - વાંચનાંતરમાં સિંહઘોષાદિ વિશેષણો જેવા મળે છે. તેમાં ઘંટા શબ્દના અનુપ્રવૃત્ત રણકાર જેવો શબ્દ તે ઘોષ. સંહનન-અસ્થિ સંચય. તેમાં ઋષભ તે પટ્ટો, વજ તે કીલિકા, બંને તરફ મર્કટ બંધ, તે નારાય. એવું સંઘયણ તે વજઋષભનારાય. સમયતુરમ્ન-ઉર્ધ્વકાય અને અધોકાય બંને સ્વ-સ્વલક્ષણતાથી તુલ્ય છે.

પસત્યચ્છવિ-પ્રશસ્તત્વચા, નિરાતંક-નીરોગી, કંક-પક્ષી વિશેષ, ગ્રહણી-ગુદાશય. કપોત-પક્ષી વિશેષ. પરિણામ-આહાર પરિણતિ. કપોતને પત્થર પણ પચી જાય છે એવી શ્રુતિ છે. શકુનિ-પક્ષી. પોસ-અપાન ભાગ. અર્થાત્ મળત્યાગ સ્થાન નિર્લેપ હોવું. પૃષ્ઠ અંતરાણિ-પાર્શ્વભાગ અને ઉરૂ પરિણત-સુખત. પન્ન-કમલ, ઉત્પલ-નીલોત્પલ તેના જેવી ગંધ જેની છે તે. - X - અનુલોમ-અનુકૂળ, મનોહ. - X - X - અવદાત-ગૌર, સ્નિગ્ધ. કાલ-શ્યામ. વૈગ્રહિક-શરીર અનુરૂપ ઉજ્જત પીન કુક્ષી-ઉદરદેશવાળા. અમૃતની જેવો રસ જેના છે તેવા ફળ ખાય છે. - X -

પ્રમદા-સ્ત્રી, તેઓ પણ મિથુન કરનાર હોય છે. સૌમ્ય-અરૌદ્ર. - X - અતિકાંત-અતિ કમનીય, વિસપ્પમાણ-વિશિષ્ટ સ્વપ્રમાણ અથવા વિસર્પન્તાવંતિ-સંચરતા પણ મૂદ્ મધ્યે સુકુમાલ. કૂર્મસંસ્થિત-ઉજ્જતપણાથી કાયબા આકારે રહેલ. શ્લિષ્ટ-મનોહ, ચલન-પગવાળી. ઋજુ-સરળ, મૂદ્-કોમળ, પીવર-પુષ્ટ, સુસંહત-અવિરલ, અંગુલી-પગની આંગળી. અભયુજ્જત-ઉજ્જત. રતિદા-સુખદાયી. તલિન-પાતળી, તામ્રલાલ, શુચિ-પવિત્ર, સ્નિગ્ધ-કાંત નખોવાળી તથા રોમરહિત વર્તુલ સંસ્થાન, પ્રચુર માંગલ્ય ચિહ્નવાળા,

અદ્વેષ્ય, રમ્ય જંઘાયુગલવાળી -

- સુનિર્મિત-સુન્યસ્ત, સુનિગૂઢ-ન દેખાતા, જાનુ-અષીવત્, માંસલ-માંસોપચિત, પ્રશસ્ત-માંગલ્ય, સુબદ્ધ સ્નાયુ વડે સંઘીવાળી. - X - અતિશયથી સંસ્થિત. નિર્ણલ-વ્રણરહિત. મૂદ્કોમળ-અતિ કોમળ. અવિરલ-પરસ્પર નીકટ, સમ-પ્રમાણતુલ્ય, સહિત-યુક્ત અથવા સહિક-દામ, સુખત-સુનિષ્પન્ન, વૃત્ત-વર્તુળ, પીવર-પુષ્ટ, નિરંતર-પરસ્પર, નિર્વિશેષ ઉરૂ-સાથળવાળી. અષ્ટાપદ-દ્યુત વિશેષ. વીચી-તરંગાકાર રેખા, તેનાથી પ્રધાન, પૃષ્ઠ-ફલક, અષ્ટાપદવીચી પૃષ્ઠની જેમ સંસ્થિત-પ્રશસ્ત-વિસ્તીર્ણ, પૃથુલ-અંતિવિસ્તીર્ણ, શ્રોણિ-કટિ. વદનાયામ-મુખના દીર્ઘત્વનું જે પ્રમાણ, તેનાથી બમણું અર્થાત્ ૨૪-અંગુલ. વિશાળ-વિસ્તીર્ણ. માંસલસુબદ્ધ-પુષ્ટશ્વલય જઘનવર-પ્રધાન કટીનો પૂર્વભાગ ધારણ કરે છે. વજની જેમ શોભતા તે વજવિરાજિત. નિરુદ્દશ-તુચ્છ ઉદરવાળી. ત્રણ વલિ વડે વલિત, તનુ-કૃશ, નમિત-નમેલ, મધ્ય-મધ્યભાગ જેનો છે તેવી. ઋજુ-અવક, સમાન-તુલ્ય, જાત્ય-સ્વાભાવિક, તનૂ-સૂક્ષ્મ, કૃષ્ણ-કાળા, સ્નિગ્ધ-કાંત, આદેય-રમ્ય, લડહ-લલિત અતિમૂદ્ સુવિભક્ત રોમરાજીવાળી. ગંગાવર્તની જેમ પ્રદક્ષિણાવર્ત તરંગ જેવા બંગવાળી અને સૂર્યકિરણથી બોધિત અને વિકસીત થયેલ જે પન્ન તેના જેવી ગંભીર અને વિકટ નાભિ જેણીની છે તેવી -

- અનુદ્ભટ, પ્રશસ્ત, પુષ્ટ કુક્ષીવાળી, અકરંદુક-ન દેખાતા પીઠના હાડકાવાળા, સુવર્ણરુચિવત્ નિર્મળ સુખત નિરુપહત ગાત્રચષ્ટિ જેની છે તેવી, સોનાના કળશ જેવા તુલ્ય સંહત શોભન સ્તનના મુખની ડીંટડી, સમશ્રેણીમાં રહેલ બંને યુગલરૂપ, વૃત્ત સ્તનોવાળી. નાગની જેમ કમથી અને ગોપુચ્છવત્ શ્વક્ષણ તથા તુલ્ય, મધ્યકાય અપેક્ષાએ વિરલ, નમેલ, સુભગ, લલિત બંને હાથવાળી, માંસલ હથેળી, કોમળ પુષ્ટ આંગળી, સ્નિગ્ધ આદિ હસ્તરેખાથી યુક્ત, પીન અને ઉજ્જત કાંખ તથા ગુહ્ય દેશવાળી ઈત્યાદિ સૂત્રાર્થમાં કહેલ વિશેષણયુક્ત હતી. - X - X - X - તેમાં વિશેષ શબ્દના અર્થ આ રીતે :- દાડિમપુષ્પપ્રકાશ-લાલ, વાસંતિકા-વનસ્પતિ વિશેષ, દશન-દાંત, અકુટિલ-અવક, ઋજુ-સરલ, તુંગ-ઉચ્ચ.

- શરદઋતુમાં થાય તે શારદ અને નવકમલ-સૂર્યપ્રકાશી, કુમુદ-ચંદ્રપ્રકાશી, કુવલય-નીલોત્પલ, કમળના પત્ર સમૂહવત્ પ્રશસ્ત લક્ષણવાળા અમંદ, કાંત નયન. - X - X - પીન-પુષ્ટ, મૃષ્ટ-શુદ્ધ, ગંડરેખા-કપોલપાલીવાળી. ચતુરંગુલ-ચાર આંગળ પ્રમાણ, વિશાલ-વિસ્તીર્ણ, સમ લલાટવાળી. કૌમુદી-કાર્તિકી, તેનો જે રજનીકર-ચંદ્ર, તેના જેવા વિમલ પરિપૂર્ણ સૌમ્ય વદનવાળી. છત્ર જેવા ઉજ્જત મસ્તકવાળી ઈત્યાદિ.

બગ્રીશ લક્ષણોમાં વિશેષ લક્ષણોના અર્થ આ છે. દામણિ-રૂઢિથી જાણવું, કૂર્મ-કાયબો, મકરધ્વજ-કામદેવ, અંક-રૂઢિથી જાણવું, અષ્ટાપદ-દ્યુત પટ્ટ, સુપ્રતિષ્ઠા-સ્થાપનક, અમર-મયૂર કે દેવ, શ્રિયાભિષેક-લક્ષ્મી અભિષેક, ભવન-ગૃહ, આદર્શ-દર્પણ, સલલિત-લીલા કરતો નથી.

કાંતા-કમનીયા, બધાં લોકોને અનુમત-સ્વીકાર્ય, કડચલી-પળીયાદિ રહિત, દુર્વર્ણ-વ્યાધિ-દૌર્ભાગ્ય-શોકથી મુક્ત, કંઈક ન્યૂન ત્રણ ગાઉની ઉંચાઈવાળી, શૃંગાર

રસ વિશેષના ગૃહ જેવી, ચારુવેષ-સુનેપથ્યવાળી, - X - લાવણ્ય-સ્પૃહણીય, રૂપ-આકાર વિશેષ, નવચૌવન વડે ગુણયુક્ત તથા નંદનવનમાં વિચરતી દેવી જેવી, આ નંદનવન તે મેરુનું બીજું વન, ઉત્તરકુરુમાં મનુષ્ય સ્ત્રીરૂપ અપ્સરા જેવી. કહ્યું છે કે - જેમ યોગી યોગને છોડતો નથી તેમ કેટલાંક તિર્યચ, માનવ, દેવો મરવા છતાં સ્ત્રીનું ચિંતન છોડતા નથી. - - આ રીતે અબ્રહ્મ આચરનારા દર્શાવ્યા. હવે તેઓ જે કરે છે તે અને તેનું ફળ કહે છે -

● સૂત્ર-૨૦ :-

જે મૈથુનસંજ્ઞામાં અતિ આસક્ત અને મોહથી ભરેલા છે, તે એકબીજાને શસ્ત્ર વડે હણે છે, વિષયવિષને ઉદીરનારી પરસ્ત્રીમાં પ્રવૃત્ત થઈ બીજા વડે હણાય છે. પરસ્ત્રી લંપટતા પ્રગટ થતાં ધન નાશ અને સ્વજન વિનાશને પામે છે. પરસ્ત્રીથી અવિરત અને મૈથુન સંજ્ઞામાં અત્યાસક્ત. મોહથી ભરેલા એવા ઘોડા, હાથી, બળદ, પાડા, મૃગ એકબીજાને મારે છે. મનુષ્યગણ, વાનર, પક્ષીઓ પણ વિરોધી બને છે. મિત્ર શત્રુ બને છે.

પરસ્ત્રીગામી, સિદ્ધાંત-ધર્મ-ગણનો ભેદ કરે છે અને ધર્મગુણરત બ્રહ્મચારી પણ ક્ષણભરમાં ચારિત્રથી બ્રષ્ટ થઈ જાય છે યશસ્વી અને સુવૃત્તી પણ અપકીર્તિ પામે છે. રોગ અને વ્યાધિની પણ વૃદ્ધિ પમાડે છે. પરસ્ત્રીથી અવિરત આલોક અને પરલોક બંનેમાં દુરાસાધક થાય છે, તે પ્રમાણે જ કેટલાંક પરસ્ત્રીની શોધતા, તેમાં જ આસક્ત, વિપુલ મોહાભિભૂત સંજ્ઞાવાળા હત અને બહુરુદ્ધતા પામી એ પ્રમાણે યાવત્ અધોગતિમાં જાય છે.

સીતા, દ્રૌપદી, રુકિમણી, તારા, કાંચના, રક્તસુભદ્રા, અહલ્યા, સ્વર્ણગુટિકા, કિન્નરી, સુરૂપ વિદ્યુન્મતી અને રોહિણીને માટે પૂર્વકાળમાં મનુષ્યનો સંહાર કરનારા જે સંગ્રામો થયા તેનું કારણ મૈથુન જ હતું. આ સિવાય પણ સ્ત્રીઓ નિમિત્તે અન્ય સંગ્રામો થયા છે જે ઈન્દ્રવધર્મ મૂલક હતા. અબ્રહ્મસેવી આ લોકમાં તો નાશ પામ્યા જ છે, અને પરલોકમાં પણ નાશ પામે છે.

મહા મોહરૂપ તમિસ્ર અંધકારમાં ઘોર મોહ વશીભૂત પ્રાણી પ્રસ-સ્થાવર, સૂક્ષ્મ-બાદર, પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત, સાધારણ-પ્રત્યેક શરીરી જીવોમાં અંડજ, પોતજ, જરાયુજ, રસજ, સંસ્વેદિમ, સંમૂર્છિમ, ઉદ્ભિજ, ઔપપાતિક જીવોમાં, નરક-તિર્યચ-દેવ-મનુષ્યમાં, જરા-મરણ-રોગ-શોકની બહુલતાવાળા, અનાદિ-અનંત, પત્યોપમ-સાગરોપમાદિ દીર્ઘકાળવાળા ચાતુરંત સંસારરૂપ અટવીમાં આ જીવો પરિભ્રમણ કરે છે.

આવો તે અબ્રહ્મનો આલોક-પરલોક સંબંધી ફળવિપાક છે. તે અલ્પસુખ અને બહુ દુઃખદાયી છે. મહાભયકારી, બહુ પાપરજથી યુક્ત, દારુણ, કર્કશ, અસાતામય, હજારો વર્ષે છુટાય તેવા, જેને વેદ્યા વિના મોક્ષ થતો નથી, એવા છે. એમ જ્ઞાતકુલનંદન, મહાત્મા, જિન, વીરવર નામદેયે આવો અબ્રહ્મનો ફળ-વિપાક કહેલ છે. આ અબ્રહ્મ ચોથું અધર્મ દ્વાર, દેવ-મનુષ્ય-અસુર લોકને

પ્રાર્થનીય છે. તે ચિર પરિચિત, અનુગત, દુરંત છે. તેમ કહું છું.

● વિવેચન-૨૦ :-

મેહુળા આદિ. આ વિભાગ સ્વયં જાણવો. તેમાં મૈથુન સંજ્ઞામાં આસક્ત, મોહ-અજ્ઞાન કે કામથી ભરેલ તે મોહભૂત શસ્ત્રથી હણાય છે. એકકમેક-પરસ્પર. વિષયવિષના પ્રવર્તક, અપરે-કેટલાંક પરસ્ત્રી પ્રવૃત્ત. હમ્મંત-હણાય છે. વિસુણિય-વિશેષથી સાંભળેલ - જાણેલ. તે રાજા પાસે ધન નાશ, સ્વજન વિનાશને પામે છે.

પરદારાથી જે અવિરત, મૈથુનસંજ્ઞાસક્ત, મોહભૂત ઘોડા, હાથી, બળદ, પાડા એકબીજાને મારે છે ઈત્યાદિ સૂત્રાર્થવત્ જાણવું. કહ્યું છે - પ્રેમાળ મનુષ્યો સ્ત્રીને કારણે સંતાપ ફળવાળા, કર્મના બંધને બદ્ધ થઈ મહા વૈરવાળા થાય છે. સમય-સિદ્ધાંત અર્થો, ધર્મ-સમાચરણ, ગણ-એક સમાચારીવાળો જનસમૂહને ભેદે છે. પરદારી-પરસ્ત્રીમાં આસક્ત. કહ્યું છે કે - ધર્મ, શીલ, કુલાચાર, શૌર્ય, સ્નેહ અને માનવતા ત્યાં સુધી જ રહે છે, જ્યાં સુધી સ્ત્રીવશ ન થાય.

ધર્મગુણરત અને બ્રહ્મચારી મુહૂર્તમાત્રમાં સંયમથી બ્રષ્ટ થાય છે, જો તે મૈથુનમાં આસક્ત થાય. - X - X - જસમંત-યશસ્વી અને સુવૃત્તી પણ અકીર્તિને પામે છે. કહ્યું છે - સ્ત્રી જ અકીર્તિનું, વૈરનું અને સંસારનું કારણ છે, તેથી સ્ત્રીને વર્જવી જોઈએ. યશ-સર્વદિક્ગામી, કીર્તિ-એક દિક્ગામી વિશેષ. યશ સહિત કીર્તિ, તેનો નિષેધ તે અયશકીર્તિ.

રોગાર્ત-જવર આદિ પીડિત, વ્યાધિ-કુષ્ઠાદિ અભિભૂત, પ્રવર્ધ્યંતિ-પરદારાથી અવિરત રોગવ્યાધિને વધારે છે. કહ્યું છે - મૈથુનને - X - X - વર્જવું જોઈએ. - X - જાગવાથી દિવાસ્વપ્નોનો અને મૃત્યુથી મૈથુનનો ભંગ થાય છે. બંને જન્મો દુરાસાધ્ય થાય છે. કોના ? જે પરદારાથી અવિરત-અનિવૃત્ત છે. કહ્યું છે - પરસ્ત્રીથી અનિવૃત્તોને આલોકમાં અકીર્તિ અને વિડંબના મળે છે. પરલોકમાં દુર્ગતિની પ્રાપ્તિ અને દૌર્ભાગ્ય તથા નપુંસકતા મળે છે. - X - જાવ ગચ્છંતિ અહીં યાવત્ શબ્દથી ત્રીજા અધ્યયનમાં કહેલ “અચિત-હત-બદ્ધરુદ્ધ” આદિ પાઠ કહેવો. તેઓ નિરભિરામ નરકમાં જાય છે. તે જ વ્યાખ્યા અહીં કહેવી.

તે કેવા છે ? જે નરકમાં જાય છે ? વિપુલ મોહ-અજ્ઞાન કે કામથી પરાભવ પામેલા, તેની સંજ્ઞાવાળા, જેના મૂલમાં મૈથુન છે, - X - તે તે શાસ્ત્રોમાં પૂર્વકાળે થયેલા સંગ્રામો, બહુલોકોનો ક્ષય કર્તા થયા. જેમકે રામ-રાવણાદિની કામ લાલસાથી. કોના માટે ? સીતા અને દ્રૌપદી નિમિત્તે. તેમાં સીતા, મિથિલાના રાજા જનકની પુત્રી અને વૈદેહી નામની તેની પત્નીની આત્મજા હતી. ભામંડલની બહેન હતી. વિદ્યાધરે લાવેલ, દેવતાધિષ્ઠિત ધનુષ્યને સ્વયંવર મંડપમાં, અયોધ્યા નગરીના રાજા દશરથના પુત્ર રામ જેનું બીજું નામ પદ્મ હતું તે બલદેવે અને લક્ષ્મણ નામક વાસુદેવના મોટા ભાઈવા તે રામે પોતાના પ્રભાવથી ઉપશાંત અધિષ્ઠાતા દેવ વડે આરોપિત ગુણથી (તોડ્યું), ધન્યવાદ પ્રાપ્ત કરીને મહાબળ વડે [સીતાને] પરણ્યા.

પછી પ્રવજ્યાની ઈચ્છાવાળા દશરથ રાજા રામદેવને રાજ્ય દેવાને માટે ઉદ્યત

થયા. ત્યારે રામદેવની અપર માતાનો પુત્ર ભરત હતો, તેને ભરતની માતા સાથે પૂર્વે સ્વીકારેલ વર-ચાચનાથી રાજ્ય ભરતને આપ્યું. - X - X - રામ, લક્ષ્મણની સાથે વનવાસમાં ગયા. પછી કૌતુકથી લક્ષ્મણ તે દંડકારણ્યમાં ફરતા આકાશમાં રહેલ ખડ્ગ રત્ન લઈને વંશજાલિનો છેદ કર્યો. તે છેદાતા ત્યાં રહેલ વિદ્યાસાધના પરાયણ રાવણના બાણે શંબુક વિદ્યાધર કુમારને જોઈને, પશ્ચાત્તાપ થતાં લક્ષ્મણે આવીને આ વૃતાંત બાઈને કહ્યો. આ વૃતાંત જાણી કોપિત થયેલ શંબુકાની માતા ચંદ્રનખાને રામ-લક્ષ્મણને જોઈને 'કામ' ઉત્પન્ન થયો. કન્યાનું રૂપ કરી તેમને ભોગ માટે પ્રાર્થે છે. પરંતુ રામ-લક્ષ્મણે તેને ન ઈચ્છતા શોક અને રોષથી પોતાના પતિ ખરદૂષણને કહ્યું. વૈર જન્મતા લક્ષ્મણ સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા.

બાણેજનું મરણ આદિ વૃતાંત લંકાનગરીથી આકાશ-માર્ગે જતાં રાવણે જોયો-જાણ્યો. ત્યારે રાવણે - X - કુલ માલિન્યને વિચાર્યા વિના, વિવેકરત્નને અવગણીને, ધર્મસંજ્ઞા છોડીને, અનર્થ પરંપરા વિચાર્યા વિના, પરલોકની ચિંતા છોડીને, સીતાના હરણની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થતાં વિદ્યાનુભાવ પ્રાપ્ત રામ-લક્ષ્મણનું સ્વરૂપ જાણ્યું. સિંહનાદના સંકેતપૂર્વક સંગ્રામ સ્થાને જઈ, એકાકી એવી સીતાને જોઈને અપહરણ કરી જલ્દી લંકામાં ગૃહઉદ્ધાનમાં લાવ્યો. પછી રાવણે અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ વાણી વડે તેણી પાસે ભોગ પ્રાર્થના કરી. તેણીએ રાવણની ઈચ્છા ન કરી. રામે સુગ્રીવ આદિ વિદ્યાધર વૃંદની સહાયથી ત્યાં આવી - X - રાવણનો નાશ કરી સીતાને પાછી લઈ ગયા.

કંપિલપુરમાં દુષ્ટ નામે રાજા થયો. પત્ની સુલની હતી. તેમની પુત્રી દ્રૌપદી, ધૃષ્ટાર્જુનની નાની બહેન, સ્વયંવર મંડપ વિધિથી હસ્તિનાપુરના રાજા પાંડુના યુધિષ્ઠિર આદિ પુત્રોને પરણી. કોઈ વખતે - X - નારદમુનિ અવકાશ માર્ગે ત્યાં આવ્યા. પાંડુરાજા આદિ બધાંએ સત્કાર કર્યો, પણ શ્રાવિકા હોવાથી દ્રૌપદી, આ મિથ્યાદૃષ્ટિ મુનિ છે એમ સમજી ઉભી ન થઈ. નારદને દ્રેષ થયો. વાસુદેવ કૃષ્ણ સાથે પાંડવો દ્રૌપદીને છોડાવવા ગયા. ત્યાં કૃષ્ણ વાસુદેવે, દ્રૌપદીનું અપહરણ કરનાર પદ્માભને હત-મથિત કરી દીધો. ઈત્યાદિ. આ દ્રૌપદી નિમિત્તે થયેલ સંગ્રામ હતો.

રુકિમણી નિમિત્તે સંગ્રામ-કૌંડિન્યાનગરીમાં ભીષ્મ રાજાના પુત્ર રુકિમ રાજાની બહેન રુકિમણી કન્યા હતી. અહીં દ્વારકામાં કૃષ્ણ વાસુદેવની પત્ની સત્યભામાના ઘેર કોઈ દિવસે નારદ આવ્યા. તેણી વ્યગ્ર હોવાથી નારદનો સત્કાર ન કર્યો. કોપાયમાન નારદે તેણીની શૌક્ય-પત્ની કરું એમ વિચારી કૌંડિન્યા નગરી જઈ રુકિમણીને ને કૃષ્ણની મહારાણી થવાના આશીર્વાદ આપ્યા. કૃષ્ણના ગુણોને વર્ણવીને તેણીને કૃષ્ણ પ્રત્યે રાગવતી બનાવી. તેણીનું ચિત્ર બતાવીને કૃષ્ણને પણ તેણીની અભિલાષા જન્માવી. કૃષ્ણએ રુકિમણીની ચાચના કરતા રુકમી રાજાએ તેને આપી નહીં. શિશુપાલ નામક મહાબલિ રાજપુત્રને જોલાવીને તેની સાથે વિવાહ આરંભ્યો. રુકિમણી પાસેથી ફોઈ દ્વારા રુકિમણીના અપહરણ માટેનો લેખ મળ્યો. ત્યારે રામ-કેશવ તે નગરીએ આવ્યા.

આ વખતે રુકિમણી, ફોઈ સાથે અને દાસીઓ સહિત દેવતા-પૂજાના બહાને

ઉદ્ધાનમાં આવી. કૃષ્ણે તેણીને રથમાં બેસાડી તેણીને ગ્રહણ કરી દ્વારિકા સન્મુખ ચાલ્યો. ત્યારે રુકમી અને શિશુપાલ બંને - X - ચતુરંગ સૈન્ય સાથે રુકિમણીને પાછી લેવા નીકળ્યા. ત્યારે હલ-મુશલ અને દિવ્ય અસ્ત્રો વડે તેના સૈન્યને ચૂર્ણ કરી શિશુપાલ અને રુકમીનો વધ કરી કૃષ્ણ રુકિમણીને લઈ ગયા.

પદ્માવતી નિમિત્તે સંગ્રામ થયો - અરિષ્ઠ નગરમાં રામના મામા હિરણ્ય નામક રાજાની પુત્રી પદ્માવતી થઈ. તેનો સ્વયંવર સાંભળીને રામ, કેશવ અને બીજા ઘણાં રાજકુમારો ત્યાં ગયા. ત્યાં હિરણ્યનાબના મોટા ભાઈ રૈવતે બાણેજ રામ-ગોવિંદની પૂજા કરી. પિતા સાથે મોહરહિત થઈ, તે ત્યાં નમિજિનના તીર્થમાં દીક્ષિત થયા. તેને રેવતી, રામા, સીમા, બંધુમતી ચાર પુત્રીઓ હતી.

પહેલી પુત્રીને રામને આપી દીધી. ત્યાં સ્વયંવરમાં બધાં નરવરેન્દ્રોની આગળ જ યુદ્ધમાં કુશળ કૃષ્ણએ કન્યાને ગ્રહણ કરી. યાદવો સાથે અતુલ્ય યુદ્ધ થયું. મુહૂર્ત માત્રમાં બધાં રાજાને હરાવી દીધા. રામ ચારે કન્યાને અને હરિએ પદ્માવતી કન્યાને ગ્રહણ કરી, બધાં સાથે પોતાના શ્રેષ્ઠ નગરમાં આવી ગયા.

તારા નિમિત્તે સંગ્રામ થયો - કિંકિંધપુરમાં વાલી, સુગ્રીવ નામના આદિત્યરથ નામના વિદ્યાધરના બે પુત્રો હતા. તે બે વાનર વિદ્યાવંત વિદ્યાધર થયા. વાલીએ બીજાને પોતાનું રાજ્ય આપી દીધા લીધી, પછી સુગ્રીવ રાજ્ય કરવા લાગ્યો. તેને તારા નામે પત્ની થઈ. પછી કોઈ ખેચરાધિપતિ સાહસગતિ નામે હતો, તેણે તારા પ્રત્યે ભોગલાલસાથી સુગ્રીવનું રૂપ લઈ અંત:પુરમાં પ્રવેશ્યો. તારા તેના લક્ષણથી તેને જાણીને જંબુવત્ આદિ મંત્રી મંડલને જોલાવ્યું. બે સુગ્રીવને જોઈને આ આશ્ચર્ય શું છે ? તેમ કહ્યું.

પછી તે બંનેને મંત્રી વર્ગના વચનથી બહાર કાઢ્યા. - X - X - પછી જે સત્યસુગ્રીવ હનુમંત નામક મહાવિદ્યાધર રાજા પાસે જઈને કહ્યું. તે પણ ત્યાં આવીને તે બેમાંથી ખરો કોણ છે, તે જાણ્યા વિના ઉપકાર કર્યા વિના પોતાના નગરે પાછા આવ્યા. પછી લક્ષ્મણે વિનાશ કરેલ ખરદૂષણના પાતાલલંકાપુરમાં રાજ્યાવસ્થામાં રહેલ રામદેવનું શરણ સ્વીકાર્યું. પછી તેની સાથે રામ-લક્ષ્મણ કિંકિંધાપુરે રહ્યા. - X - ત્યાં ખોટો સુગ્રીવ રથમાં બેસીને ત્યાં આવ્યો. સાચા અને ખોટા સુગ્રીવના બળને ન જાણતા રામ ઉદાસીન રહ્યા. સુગ્રીવે બીજાની કદરૂપ કરી. રામ પાસે જઈને સુગ્રીવે કહ્યું - હે દેવ ! આપના દેખતા હું તેના વડે કદરૂપિત થયો. રામે કહ્યું - ચિહ્ન કર્યું, પછી યુદ્ધ કરો. ફરીથી તેઓ લડ્યા ત્યારે બાણના પ્રહારથી રામે તેને પંચત્વ પમાડ્યો [મારી નાંખ્યો.] પછી સુગ્રીવ તારા સાથે ભોગ ભોગવવા લાગ્યો.

કાંચના વિશે અમે જાણતા નથી, માટે નથી લખ્યું.

રક્ત સુભદ્રા નિમિત્તે સંગ્રામ થયેલ - સુભદ્રા, કૃષ્ણ વાસુદેવની બહેન, તે પાંડુ પુત્ર અર્જુનમાં રક્ત બની, તેથી રક્તસુભદ્રા કહેવાઈ. તે રાગવતી થઈ અર્જુન પાસે આવી. કૃષ્ણે તેને પાછી લાવવા સૈન્ય મોકલ્યું. અર્જુને તેમને જીતી લઈને રક્તસુભદ્રાને પરણ્યો. કેટલાંક કાળ પછી તેણીને અભિમન્યુ નામે મહાબલી પુત્ર થયો.

[વૃત્તિકારશ્રી લખે છે] અહિંનિકાને અમે નથી જાણતા.

સુવર્ણગુલિકા નિમિત્તે સંગ્રામ થયો - સિંધુ સૌવીર જનપદમાં વિદર્ભકનગરમાં ઉદાયન રાજાની પ્રભાવતી રાણી પાસે દેવદત્તા નામની દાસી હતી. તે દેવનિર્મિત ગોશીર્ષચંદનમયી મહાવીર સ્વામીની પ્રતિમાને રાજગૃહના ચૈત્યમાં સંભાળતી રહેતી હતી, કોઈ શ્રાવક તે પ્રતિમા વંદનારો આવ્યો. તેને કોઈ રોગ થયો ત્યારે દેવદત્તાએ તેની સારી સેવા કરી. ખુશ થઈને તે શ્રાવકે આરાધેલ સર્વકામિક દેવે આપેલી ૧૦૦ ગુટિકા આપી. દેવદત્તાએ હું સ્વરૂપવાન્ થઈ જાઉં એમ વિચારી એક ગુટિકા ખાધી, તેના પ્રભાવે તે સુવર્ણવર્ણ થઈ જતાં સુવર્ણગુલિકા નામે પ્રસિદ્ધ થઈ.

પછી તેણીને વિચાર થયો કે - હું રૂપવાળી થઈ ગઈ છું આ રૂપ પતિ વિના શું કામનું ? મારા આ રાજા પિતાતુલ્ય છે, તેથી તેની ઈચ્છા ન કરાય. બાકીના તો સામાન્ય પુરુષ છે, તેનાથી શું ? પછી ઉજ્જૈનીના રાજા ચંદ્રપ્રદીતને મનમાં ધારીને ગુટિકા ખાધી. દેવાનુભાવથી ચંદ્રપ્રદીતે તે જાણ્યું. તેથી હસ્તિરત્ન ઉપર આરૂઢ થઈ સુવર્ણગુલિકાને લાવવા નીકળ્યો. સુવર્ણગુલિકાએ પ્રતિમા સાથે લઈને જ આવું, તેમ આગ્રહ રાખતાં ચંદ્રપ્રદીતે પોતાની નગરીએ જઈ તેના જેવી પ્રતિમા કરાવી, પ્રતીમાં લઈને ત્યાં રાત્રે આવ્યો. પોતાની પ્રતિમાને દેવનિર્મિત પ્રતિમા સ્થાને રાખીને, મૂળ પ્રતિમા તથા સુવર્ણગુલિકાને લઈને ગયો. પ્રભાતે ચંદ્રપ્રદીતના ગંધહસ્તીએ તજેલ મળ-મૂત્રની ગંધથી પોતાના હાથીઓને મદરહિત જમીને ચંદ્રપ્રદીત અહીં આવેલો તેમ જાણ્યું. સુવર્ણગુલિકા તથા પ્રતિમાને લાવવા ઉદાયન રાજા અતિ ક્રોધાચ્છાન થઈ દશ મહાબલી રાજા સાથે ઉજ્જૈની પ્રતિ ચાલ્યો. - X - X - ચંદ્રપ્રદીતને હરાવી, પકડીને તેના કપાળમાં “દાસીપતિ” એમ મોરપીંછ વડે અંકિત કર્યું.

કિન્નરી, સુરૂપવિદ્યુન્મતી વિશે જાણતા નથી.

રોહિણી નિમિત્તે સંગ્રામ થયો - અરિષ્ટપુરે રુધિર નામે રાજા, મિત્રા નામે રાણી, તેનો પુત્ર હિરણ્યનાભ અને પુત્રી રોહિણી હતા. રોહિણીના વિવાહ માટે રુધિર રાજાએ સ્વયંવર જાહેર કર્યો. ત્યાં જરાસંઘ આદિ, સમુદ્રવિજયાદિ રાજા એકઠા થયા. ત્યાં બેઠા. રોહિણીની ધાવમાતા કમશ: રાજાનું વર્ણન કરતાં તેણીને દેખાડે છે. તે રાજામાં રાગ ન કરતી, તૂર્યવાદક મધ્યે રહેલ સમુદ્રવિજયાદિના નાનાભાઈ વસુદેવ રાજપુત્રાએ (કહ્યું) - X - હું તારા માટે અહીં આવેલ છું, આવા અક્ષરનો અનુકારિ ધ્વનિ ઢોલમાં વગાડ્યો. - X - અનુરાગ વાળી થયેલ રોહિણીએ સ્વહસ્તે વસુદેવને માળા પહેરાવી. ત્યારે ઈર્ષ્યાથી બીજા રાજા - X - વસુદેવ સાથે સંગ્રામ કરવા લાગ્યા. ત્યારે વસુદેવે બધાંને જીતીને રોહિણી સાથે લગ્ન કર્યા. તેમને રામ નામે બળદેવ પુત્ર જન્મ્યો.

આવા પ્રકારે ઘણાં સંગ્રામો સ્ત્રીના નિમિત્તે થયાનું સંભળાય છે. તેનું મૂળ વિષયહેતુ છે. તે અબ્રહ્મસેવી આ લોકમાં પરસ્ત્રીગમનથી અપચય પામી નાશ પામ્યા. પરલોકે પણ નાશ પામ્યા. તેઓ કેવા હતા ? - મહામોહ રૂપ, અત્યંત તમસ્ જ્યાં છે ત્યાં, તથા દારુણ. ક્યાં જીવ સ્થાનોમાં નાશ પામ્યા તે કહે છે - ત્રસ, સ્થાવર,

સૂક્ષ્મ, બાદર આદિ સિદ્ધાંતમાં પ્રસિદ્ધ જીવોમાં તથા ચંડજ-પક્ષી, મત્સ્યાદિ. પોત-વસ્ત્ર અથવા જરાયુવર્જિતપણાથી પોતથી જન્મેલ-હાથી આદિ. જરાયુ-ગર્ભવિષ્ટનમાં જન્મેલ, મનુષ્યાદિ. રસમાં જન્મેલ તે રસજ. સંસ્વેદથી નિર્વૃત્ત તે સંસ્વેદિમ-જૂ, માંકડ આદિ. સંમૂર્છન વડે નિર્વૃત્ત તે સંમૂર્છિમ-દેડકા આદિ. ઉદ્દિભજ-પૃથ્વી ફાડીને ઉત્પન્ન થયેલ - ખંજનક આદિ. ઉપપાતથી થનાર તે ઔપપાતિક - દેવ, નારક.

ઉક્ત જીવોને જ સંગ્રહ વડે કહે છે - નરક, તિર્યચ, મનુષ્ય, દેવમાં જન્મ, મરણ, રોગ, શોકની બહુલતા પરલોકમાં થાય છે. કેટલાં કાળે તે નષ્ટ થાય છે ? ઘણાં પલ્લોપમ, સાગરોપમે. અનાદિ-અનંત. તે જ કહે છે - દીર્ઘકાળ. દીર્ઘધ્વ-દીર્ઘમાર્ગ. ચાતુરંગ-ચતુર્ગતિક, સંસાર અટવીમાં ભમે છે. કોણ ? મહામોહવશ અબ્રહ્મમાં રહેલા જીવો.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
આશ્રવ-અધ્યયન-૪-નો ટીકાસહિતનો અનુવાદ પૂર્ણ

✿ આશ્રવ-અધ્યયન-૫-‘પરિગ્રહ’ ✿ — X — X — X — X — X — X —

૦ હવે પાંચમાં અધ્યયનની વ્યાખ્યા કરે છે. પૂર્વની સાથે આ સંબંધ છે — અનંતર અધ્યયનમાં અબ્રહ્મ સ્વરૂપ કહ્યું, તે પરિગ્રહ હોવાથી થાય છે. તેથી હવે પરિગ્રહનું સ્વરૂપ કહે છે, પરિગ્રહ સ્વરૂપ —

● સૂત્ર-૨૧ :-

હે જંબૂ ! આ પરિગ્રહ પાંચમું [આશ્રવ દ્વારા છે] વિવિધ મણિ, કનક, રત્ન, મહાર્ પરિમલ, પુત્ર-પત્ની સહ પરિવાર, દાસી, દાસ, ભૂતક, પ્રેષ્ય, ઘોડા, હાથી, ગાય, ભેંસ, ઉંટ, ગઘેડા, બકરા, ગવેલક, શિબિકા, શકટ, રથ, યાન, યુગ્ય, સ્યંદન, શયન, આસન, વાહન, કુપ્ય, ધન, ધાન્ય, પાન, ભોજન, આચ્છાદન, ગંધ, માલ્ય, ભાજન, ભવનવિધિ આદિ અનેક વિદ્યાનો - - તથા - - હજારો પર્વત, નગર, નિગમ, જનપદ, મહાનગર, દ્રોણમુખ, ખેટ, કર્બટ, મડંબ, સંબાહ, પતનથી સુશોભિત ભરતક્ષેત્ર - - જ્યાંના નિવાસી નિર્ભય નિવાસ કરે છે, એવી સાગર પર્યન્ત પૃથ્વીને એકછત્ર [રાજ્ય કરી] ભોગવવા છતાં [તૃપ્તિ થતી નથી]

અપરિમિત અનંત તૃષ્ણા અનુગત મહેચ્છા [આ વૃક્ષનું] સાર-નિરજ મૂલ છે. લોભ, કલિ, કષાય [આ વૃક્ષનાં] મહાર્કંધ છે. શત ચિંતા નિચિત. વિપુલ [આ વૃક્ષની] શાખાઓ છે. ગૌરવ જ તેના વિશાળ શાખાગ્ર છે. નિકૃતિરૂપ ત્વચા-પત્ર-પલ્લવને ધારણ કરે છે. કામભોગ જ વૃક્ષના પુષ્પ અને ફળ છે. શ્રમ, ખેદ, કલહ તેના કંપાયમાન અગ્ર શિખરો છે. [આ પરિગ્રહ] રાજા દ્વારા સંપૂર્જિત, બહુજનના હૃદય વલ્લભ છે. મોક્ષના ઉત્તમ મુક્તિ માર્ગની અર્ગલા સમાન છે. આ છેલ્લુ અધર્મદ્વાર છે.

● વિવેચન-૨૧ :-

જંબૂ એ શિષ્ય આમંત્રણ છે. ચોથા આશ્રવદ્વાર પછી પરિગ્રહણ અથવા પરિગૃહિત કરાય તે પરિગ્રહ. અહીં પરિગ્રહને વૃક્ષરૂપે દેખાડેલ છે. પરિગ્રહ કેવો છે ? વિવિધ મણી આદિ, ભારત, પૃથ્વીને ભોગવવા છતાં જે અપરિમિત, અનંત તૃષ્ણાગત મહેચ્છા, તે જ પરિગ્રહવૃક્ષનું મૂળ છે. તેમાં મણી-ચંદ્રકાંતાદિ, કનક-સુવર્ણ, રત્ન-કર્કેતનાદિ, પરિમલ-સુગંધ, સપુત્રદારા-પુત્રયુક્ત પત્ની. પરિજન-પરિવાર, ભૂતક-કર્મકર, પ્રેષ્ય-કાર્ય હોય તો મોકલવા યોગ્ય. હાથી, ઘોડા, બળદ આદિ પ્રસિદ્ધ છે.

શિબિકા-શિખર આચ્છાદિત જંપાનવિશેષ, શકટ-ગાડા, યાન-ગાડી વિશેષ, યુગ્ય-વાહન, સ્યંદન-રથ વિશેષ, વાહન-યાનપાત્ર, કુપ્ય-ગૃહોપકરણ, ખટ્વા-ખાટલી, ધન-ગણિમાદિ, ધાન્યાદિ પ્રસિદ્ધ છે. વિધિ-કાર્યસાધ્ય. તેથી જે તે બહુવિધિક-અનેક પ્રકારે છે.

ભરત-ક્ષેત્ર વિશેષ, નગ-પર્વત, નગર-કરવર્જિત, નિગમ-વણિક્ સ્થાનો, જનપદ-દેશ, પુરવર-નગરના એક ભાગરૂપ, દ્રોણમુખ-જળ, સ્થળ માર્ગસહિત, ખેટ-ધૂળીયા

પ્રાકારયુક્ત, કર્બટ-કુનગર, મડંબ-વસ્તિના માર્ગમાં દૂર રહેલ, સંવાહ-સ્થાપન્ય, પતન-જલ, સ્થળપથમાં કોઈ એકથી યુક્ત. - X - સ્તિમિતમેદિનીક-નિર્ભય નિવાસીજન, એકછત્ર-એક રાજ્ય, સસાગર-સમુદ્રના અંત સુધી, ભુકત્વા-ભોગવીને, વસુધા-ભરત એક દેશરૂપ પૃથ્વી. તેને ભોગવવા છતાં. અપરિમિત-અત્યંત, તૃષ્ણા-પ્રાપ્ત અર્થના સંરક્ષણરૂપ, અનુગતા-સંતત, નિરંતર. ઈચ્છા-અપ્રાપ્ત અર્થની અભિલાષા,, સાર-અક્ષય, નિરય-શુભફળ યાત્રુ ગયેલ. મૂળ-વૃક્ષના મૂળીયા અથવા નરકના હેતુનો વિશિષ્ટ વેગ, તે રૂપ મૂળ. - X - કલિ-સંગ્રામ, કષાય-કોધ, માન, માયા રૂપ મહા સ્કંધ, અહીં કષાયના ગ્રહણ છતાં જે લોભનું ગ્રહણ કર્યું તે લોભની પ્રધાનતા બતાવે છે. ચિંતા-ચિંતન, આચાસ-મન વગેરેનો ખેદ, નિચિત-નિરંતર, વિપુલ-વિસ્તીર્ણ, શાલા-શાખા છે.

ગારવ-ઋદ્ધિ આદિમાં આદર કરવો, પવિરત્લિય-વિસ્તાર વાળા, અગ્રવિટપ-શાખામધ્યે અગ્રભાગ કે અગ્ર વિસ્તાર - X - નિકૃતિ-અતિ ઉપચારકરણથી વંચન-છેતરવું અથવા માયાકર્મનું આચ્છાદન કરવું. તે રૂપ ત્વચા, પત્ર, પલ્લવ. - X - X - આચાસ-શરીરખેદ, વિસૂરણ-ચિતખેદ, કલહ-બોલીને ભાંડવું તે રૂપ કંપતા શિખરાગ્રવાળા. - X - મોક્ષવર-ભાવમોક્ષ, મુક્તિ-નિર્લોભતા, માર્ગ-ઉપાય, પરિઘ-અર્ગલા, મોક્ષવિદ્યાતક છે.

ઉક્ત વિશેષણથી ચાદેશ દ્વારા કહ્યું, હવે યજ્ઞમદ્વાર કહે છે.

● સૂત્ર-૨૨ :-

પરિગ્રહના ગુણનિષ્પન્ન ૩૦ નામ આ પ્રમાણે છે — પરિગ્રહ, સંચય, યય, ઉપચય, નિધાન, સંભાર, સંકર, આદર, પિંડ, દ્રવ્યસાર, મહેચ્છા, પ્રતિબંધ, લોભાત્મા, મહર્થિક, ઉપકરણ, સંરક્ષણ, ભાર, સંતાપોત્પાદક, કલિકરંડ, પ્રવિસ્તર, અનર્થ, સંસ્તવ, અગુપ્તિ, આચાસ, અવિયોગ, તૃષ્ણા, અનર્થક, આસક્તિ, અસંતોષ. આ અને આવા પ્રકારના ત્રીશ નામ પરિગ્રહના છે.

● વિવેચન-૨૨ :-

પરિગ્રહના ૩૦ નામો આ પ્રમાણે છે — શરીર, ઉપધિ આદિનું પરિગ્રહણ-સ્વીકાર તે પરિગ્રહ. સંચય કરાય તે સંચય. એ રીતે યય, ઉપચય જાણવા. નિધાન-ભૂમિમાં ધન રાખવું. સંભાર-ધારણ કરાય કે સારી રીતે ભરાય તે. સંકર-ભેળસેળ, સંકરણ. આદર-પર પદાર્થોમાં આદર બુદ્ધિ. પિંડ-એકઠું કરવું. દ્રવ્યસાર-ધનને જ સારભૂત માનવું. મહેચ્છા-અપરિમિત ઈચ્છા. પ્રતિબંધ-આસક્તિ.

લોભાત્મા-લોભ સ્વભાવ, મહદી-મોટી ઈચ્છા અથવા યાચના અથવા મહત્તી-જ્ઞાનને ઉપકાર કરનારા કારણના વિકલત્વ થકી અપરિણામા. ઉપકરણ-ઉપધિ. સંરક્ષણ-આસક્તિ વશથી શરીર આદિ રક્ષણ. ભાર-ગુરુતા કરણ. સંતાપોત્પાદક-અનર્થ અને અલીકના ઉત્પાદક. કલિકરંડ-કલહનું ભાજન વિશેષ. પ્રવિસ્તાર-ધનધાન્યાદિ વિસ્તાર. અનર્થ-અનર્થના હેતુપણથી.

સંસ્તવ-પરિચય, તે આસક્તિનો હેતુ હોવાથી પરિગ્રહ છે. અગુપ્તિ-ઈચ્છાને

ન ગોપવવી. આયાસ-ખેદ, તેનો હેતુ હોવાથી પરિગ્રહ પણ આયાસ છે કહ્યું છે - વધ, બંધન, મારણ, શિક્ષા પરિગ્રહમાં શું નથી? - X - અવિયોગ-ધનાદિને ન તજવું. અમુક્તિ-સલોભતા. તૃષ્ણા-ધનાદિની આકાંક્ષા. અનર્થક-પરમાર્થ વૃત્તિથી નિર્થક. આસક્તિ-ધનાદિની મૂર્છાદિ. આ પરિગ્રહના નામો છે.

હેવે જે પરિગ્રહ કરે છે, તેને કહે છે -

● સૂત્ર-૨૩,૨૪ :-

[૨૩] વળી તે પરિગ્રહ, લોભગ્રસ્ત ઉત્તમ ભવન અને વિમાન નિવાસી મમત્વપૂર્વક ગ્રહણ કરે છે. પરિગ્રહરુચિ, વિવિધ પરિગ્રહ કરવાની બુદ્ધિવાળા દેવનિકાય [જેમકે] અસુર, નાગ, સુવર્ણ, વિદ્યુત્, અગ્નિ, દ્વીપ, ઉદધિ, દિશિ, વાયુ, સ્તનિત-કુમારો... અણપણિ, પણપણિ, ઋષિવાદી, ભૂતવાદી, કંદિત, મહાકંદિત, કુહંડ, પતંગ દેવો... પિશાચય, ભૂત, યક્ષ, રાક્ષસ, કિંનર, કિંપુરુષ, મહોરગ, ગંધર્વ દેવો... તિણલોકવાસી પંચ પ્રકારના જ્યોતિષ્ક દેવો - બૃહસ્પતિ, ચંદ્ર, સૂર્ય, શુક, શનેશ્વર, રાહુ, ધૂમકેતુ, બુધ, મંગળ-તપ્ત તપનીય કનકવર્ણ. જે પણ ગ્રહો જ્યોતિષ્ક યકમાં સંચાર કરે છે. કેતુ, ગતિરતિક ૨૮-પ્રકારના નક્ષત્ર દેવગણ, વિવિધ સંસ્થાન સંસ્થિત તારાગણ, સ્થિતલેશ્યી, ચાર ચરનારા, અવિશ્રામ મંડલ ગતિ [કરનારા છે.] ઉપરિચર-ઉર્ધ્વલોક-વાસી વૈમાનિક દેવો બે પ્રકારે છે - [કલ્પોપપણ] સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાંતક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત આ ઉત્તમ કલ્પ-વિમાનવાસી દેવો છે. ગ્રૈવેયક અને અનુતરા એ બે ભેદે કલ્પાતીત વિમાનવાસી દેવો છે, તેઓ મહર્ષિક, ઉત્તમ સુરવરો છે.

આ ચારે પ્રકારના દેવો, પર્ષદા સહિત પરિગ્રહને ગ્રહણ કરે છે. તેઓ ભવન, વાહન, યાન, વિમાન, શયન, આસન, વિવિધ વસ્ત્ર-આભુષણ, પ્રવર આયુધ, વિવિધ મણી, પંચવર્ણી દિવ્ય ભાજનવિધિ, વિવિધ કામરૂપ, વૈકિંચ અપ્સરાગણનો સમૂહને દ્વીપ-સમુદ્ર, દિશા-વિદિશા, ચૈત્ય, વનખંડ, પર્વત, ગ્રામ, નગર, આરામ, ઉદ્યાન, કાનન તથા કૂવા, સરોવર, તળાવ, વાપી, દીર્ઘિકા, દેવકુલ, સભા, પ્રપા, વસ્તી આદિને અને ઘણાં કીર્તનીય સ્થાનોનો મમત્વ-પૂર્વક સ્વીકાર કરે છે. આ રીતે વિપુલ દ્રવ્યવાળા પરિગ્રહને ગ્રહણ કરીને ઈન્દ્રો સહિત દેવગણ પણ તૃપ્તિ કે સંતુષ્ટી અનુભવતા નથી.

આ દેવો અતિ તીવ્રલોભથી અભિભૂત સંજ્ઞાવાળા છે, તેથી વર્ષધર પર્વતો, ઇષુકાર, વૃત, કુંડલ, રુચકવર, માનુષોત્તર-પર્વતો, કાલોદધિ, લવણ-સમુદ્ર, નદીયો, દ્રહપતિ, રતિકર, દધિમુખ, અવપાત, ઉત્પાત, કંચન, ચિત્ર, વિચિત્ર, ચમકવર, શિખરી-પર્વતો અને કૂટવાસી, વક્ષસ્કાર પર્વત, અકર્મભૂમિમાં અને સુવિભક્ત દેશમાં રહેનારા - -

- - કર્મભૂમિમાં જે કોઈ મનુષ્ય, ચાતુરંત ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, બલદેવ, માંડલીક, ઈશ્વર, તલવર, સેનાપતિ, ઈભ્ય, શ્રેષ્ઠી, રાષ્ટ્રિક, પુરોહિત, કુમારો,

દંડનાયક, માડંબિક, સાર્થવાહ, કૌટુંબિક, અમાત્ય, આ બધા અને તે સિવાયના મનુષ્યો પરિગ્રહ સંચય કરે છે. આ પરિગ્રહ અનંત, અશરણ, દુરંત, અધુવ, અનિત્ય, અશાશ્વત, પાપકર્મનું મૂળ છે, જ્ઞાનીજન માટે ત્યાજ્ય, વિનાશનું મૂળ, ઘણાં વધ-બંધ-કલેશનું કારણ, અનંત સંકલેશનું કારણ છે. આ રીતે તે દેવો ધન-કનક-રત્ન આદિનો સંચય કરતા, લોભગ્રસ્ત થઈ, સમસ્ત પ્રકારના દુઃખોના સ્થાન એવા આ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે.

પરિગ્રહને માટે ઘણાં લોકો સેંકડો શિલ્પો, શિક્ષા, નિપુણતા ઉત્પન્ન કરનારી લેખ આદિ શકુનિરત પર્યન્તની, ગણિતપ્રધાન બૌદ્ધેર કળાઓ તથા રતિ ઉત્પાદક ૬૪ મહિલાગુણોને શીખે છે. અસિ-મસિ-કૃષિ-વાણિજ્ય-વ્યવહારની શિક્ષા લે છે. અર્થશાસ્ત્ર, ધનુર્વેદ, વિવિધ વશીકરણાદિ યોગની શિક્ષા લે છે. આ રીતે પરિગ્રહના સેંકડો ઉપાયોમાં પ્રવૃત્તિ કરતા મનુષ્ય જીવનપર્યન્ત નાચતા રહે છે. તે મંદબુદ્ધિ પરિગ્રહનો સંચય કરે છે. તેઓ પરિગ્રહને માટે પ્રાણ વધ કરવા પ્રવૃત્ત રહે છે. જૂઠ-નિકૃતિ-સાતિ સંપ્રયોગ, પરદ્રવ્યમાં લાલચુ, સ્વ-પર સ્ત્રીના ગમન અને આસેવનમાં શરીર-મનો ખેદ પામે છે - કલહ, ભંડન, વૈર કરે છે. અપમાન-ચાતના સહન કરે છે. ઈચ્છા, મહેચ્છારૂપી તૃષ્ણાથી નિરંતર તરસ્યા રહે છે. તૃષ્ણા-ગૃહ્ણિ-લોભમાં ગ્રસ્ત, અગ્રાણ-અનિગ્રહ થઈ ક્રોધ-માન-માયા-લોભને સેવે છે. આ અકિર્તનીય પરિગ્રહમાં જ નિયમથી શલ્ય, દંડ, ગારવ, કષાય અને સંજ્ઞા હોય છે. કામગુણ, આશ્રવ, ઈન્દ્રિય, લેશ્યા, સ્વજન-સંપ્રયોગ થાય છે. અનંત સચિત-અચિત-મિશ્ર દ્રવ્યોના ગ્રહણની ઈચ્છા કરે છે.

દેવ-મનુષ્ય-અસુર સહિત આ લોકમાં જિનવરોએ લોભ-પરિગ્રહ કહે છે. સર્વલોકમાં સર્વજીવોને પરિગ્રહ સમાન અન્ય કોઈ પાશ-ફંદો કે બંધન નથી.

[૨૪] પરિગ્રહાસક્ત-પરલોકમાં નાશ પામે છે, અજ્ઞાન અંધકારમાં પ્રવેશે છે. મહામોહ મોહિતમતિ, તમિત્ર અંધકાર, લોભમાં વશ થઈને પ્રસ-સ્થાવર, સૂક્ષ્મ-બાદર, પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્તમાં યાવત્ [ચતુર્ગતિક સંસારમાં] ભ્રમણ કરે છે.

આ તે પરિગ્રહનો ઇલૌકિક-પરલૌકિક ફળવિપાક છે, અલ્પસુખ, ઘણું દુઃખ, મહાભય, અતિ પ્રગાઠ કર્મરજ, દારુણ, કર્કશ, અશાતાથી હજારો વર્ષે પણ મુક્ત થતા નથી. તેને ભોગવ્યા વિના મોક્ષ ન થાય. આ પ્રમાણે જ્ઞાતકુળ નંદન, મહાત્મા, જિન, વીરવર નામધેયે પરિગ્રહનો ફળવિપાક કહ્યો છે. વિવિધ પ્રકારના ચંદ્રકાંતાદિ મણી, સુવર્ણ, કર્કંતનાદિ યાવત્ આ મોક્ષરૂપ મુક્તિમાર્ગની અર્ગલારૂપ, આ પરિગ્રહ એ પાંચમું અધર્મદ્વાર છે.

● વિવેચન-૨૩,૨૪ :-

વળી તે પરિગ્રહ મમાચંતિ-‘મારું’ એમ મૂર્છાવશ થઈને કરે છે, મમાચંતે-સ્વીકારે છે ભવનવાસી આદિ સ્પષ્ટ છે. જેને પરિગ્રહ રુચે છે તે પરિગ્રહરુચિ. પરિગ્રહ ન હોય તો વિવિધ પ્રવૃત્તિ કરે છે. અસુર-અસુરકુમાર, ભુજગ-નાગકુમાર ઈત્યાદિ પૂર્વવત્. તેમાં અસુરકુમારથી સ્તનિતકુમાર સુધી ભવનપતિના ભેદ છે. અણપણિથી

પતક સુધી વ્યંતરનિકાય ઉપરવર્તી વ્યંતરના ભેદ છે, પિશાચાદિ આઠ વ્યંતરના ભેદો છે. તિર્યગ્વાસી એ વ્યંતરનું વિશેષણ છે. ચંદ્રાદિ પંચવિધ જ્યોતિષી પ્રસિદ્ધ છે. બૃહસ્પતિ આદિ ગ્રહો છે. તપ્ત તપનીયકનકવર્ણી - નિર્ધાર્તા લાલ વર્ણથી સુવર્ણ તુલ્યવર્ણવાળા જાણવા. આ સિવાયના વ્યાલક આદિ ગ્રહો પણ જ્યોતિષ્યકે ચાર-ચરણ, ચરંતિ-આચરે છે. કેતુ એ જ્યોતિષ્યક વિશેષ છે.

ઉક્ત ગતિરતિક તથા ૨૮ નક્ષત્રો-અભિજિતાદિ. વિવિધ સંસ્થાન સંસ્થિત તારાઓ, સ્થિતલેશ્ય - અવસ્થિત દીપ્તિવાળા, કેમકે મનુષ્યક્ષેત્રથી બહાર રહેલા છે. ચારિણ-મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં સંચરતા. કઈ રીતે ચરતા ? અવિશ્રાંત મંડલગતિથી. ઉપરિચર-તિર્ણલોકના ઉપરના ભાગે વર્તતા. ઉર્ધ્વલોકવાસી બે ભેદે - કલ્પોપપન્ન, કલ્પાતીત. કલ્પોપપન્ન-સૌધર્માદિ બાર. કલ્પાતીત-ત્રૈવેયક, અનુત્તર બે ભેદે.

તેમાં જે મમત્વ કરે છે, તે કહે છે - ભવનથી ઈન્દ્ર સહિત સુધી કહેવું. ભવન - ભવનપતિના ગૃહ અથવા ગૃહોજ. વાહન-ગજ આદિ, યાન-શકટ વિશેષ, વિમાન-જ્યોતિષ્યક, વૈમાનિક દેવના ગૃહો. યાનવિમાન-પુષ્પક, પાલક આદિ. - X - ભાજનવિધિ-ભાજનજાત, કામ-સ્વેચ્છાથી. વિદ્યુર્વિતા - વસ્ત્રાદિ વડે કરેલ વિભૂષા જે આસરાગણોનો સંઘ. ચેઈય-ચૈત્યવૃક્ષ, આરામાદિ વિશેષ. કીર્ત્યતે-સારો શબ્દ કરે છે, દેવકુલાદિનું મમત્વ કરે છે. પછી ગ્રહણ કરે છે, તે પરિગ્રહ. - - કેવા સ્વરૂપે ? તે કહે છે -

વિપુલદ્રવ્યસાર-પ્રભુત વસ્તુપ્રધાન. ઈન્દ્રો અને દેવો મહર્ષિક, વાંછિતાર્થની પ્રાપ્તિમાં સમર્થ અને દીર્ઘાયુષ્ય હોય છે. તેવા હોવા છતાં તેઓ સંતોષ આદિ પામતા નથી. તૃપ્તિ-ઈચ્છા નિવૃત્તિ, તુષ્ટિ-સંતોષ, આનંદ પામતા નથી કેમકે બીજા-બીજાની વિશેષ પ્રાપ્ત વસ્તુની આકાંક્ષાથી પીડાય છે. તેઓ કેવા છે ? અત્યંત, વિપુલ લોભથી અભિભૂત સંજ્ઞાવાળા. વર્ષધર-હિમવત્ આદિ પર્વત. ઇષુકાર-ઘાતકીખંડ અને પુષ્કરવરદ્રીપાર્શ્વના પૂર્વ-પશ્ચિમના બે ભાગ કરનાર દક્ષિણ-ઉત્તર લાંબો પર્વત વિશેષ.

વૃત્તપર્વત-શબ્દાપાતી-વિકટાપાતી આદિમાં વતુળપૈતાદ્ર્ય પર્વત, કુંડલ-જંબૂદ્વીપથી અગીયારમો કુંડલ નામે દ્વીપમાં રહેલ કુંડલાકાર પર્વત, રુચકવર-જંબૂદ્વીપથી તેરમો રુચકવરદ્વીપમાં રહેલ મંડલાકાર પર્વત. માનુષોત્તર-મનુષ્યક્ષેત્ર આવરક મંડલાકાર પર્વત. કાલોદધિ-બીજો સમુદ્ર, લવણ-લવણ સમુદ્ર, સલિલા-ગંગાદિ મહાનદી, હ્રદ પતિ-મુખ્ય નદી મધ્યે રહેલ પન્ન-મહાપન્નાદિ મહાદ્રહ. રતિકર-નંદીશ્વર દ્વીપમાં ચાર વિદિશામાં રહેલ ઝલ્લરી સંસ્થાનવાળા ચાર પર્વત. અંજનક-નંદી શ્વર ચક્રવાલ મધ્યવર્તી દધિમુખ પર્વત-અંજનક ચતુષ્ટય પડખે રહેલ પુષ્કરિણી મધ્યભાગ વર્તી ૧૬-પર્વત, જેમાં વૈમાનિકાદિ દેવો ઉતરીને મનુષ્ય ક્ષેત્રાદિમાં આવે છે. - X - X - કાંચન-ઉત્તરકુરુ અને દેવકુરુ મધ્યે પ્રત્યેક પાંચ-પાંચ મહાદ્રહોમાં બંને તરફના દશ-દશ, બધાં મળીને ૨૦૦ પર્વત છે. ચિત્ર-વિચિત્ર, નિષધ વર્ષધર પર્વતની નીકટ અને શીતોદા મહાનદીના ઉભય તટવર્તી એવા આ પર્વત છે. ચમકવર-નીલવત્ વર્ષધર નજીક છે.

શિખર-સમુદ્ર મધ્યવર્તી ગોસ્તૂપાદિ પર્વતમાં. કૂટ-નંદનવન કૂટાદિ. તે

વર્ષધરાદિવાસી દેવો તૃપ્તિ પામતા નથી. તથા - વક્ષસ્કાર - ચિત્રકૂટાદિ, વિજયનો વિભાગ કરનારા... અકર્મભૂમિ-હેમવત આદિ ભોગ ભૂમિ. તે બધામાં રહેનાર. સુવિભક્ત દેશ-જનપદમાં, કર્મભૂમિ-કૃષિ આદિ કર્મસ્થાનરૂપ ભરતાદિ પંદર. આ બધામાં જે કોઈ ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, બલદેવ, માંડલિક-રાજા, ઈશ્વર-યુવરાજ આદિ, તલવર-પટ્ટબંધ કરાયેલ રાજસ્થાનીય, સેનાપતિ-સૈન્ય નાયક, ઈભ્ય-જેના દ્રવ્યનો ઢગલો કરતા, હાથી પણ ત્યાં ન દેખાય તેવો દ્રવ્યપતિ. શ્રેષ્ઠી-શ્રીદેવતા અલંકૃત્ વણિક્-નાયક. રાષ્ટ્રિક-રાષ્ટ્ર ચિંતા નિયુક્તા, પુરોહિત-શાંતિકર્મકારી. કુમાર-રાજ્યને યોગ્ય, દંડનાયક-તંત્રપાલ, - X - કૌટુંબિક-ગામનો મહત્તર. આ તથા આવા બીજા પરિગ્રહને એકઠો કરે છે.

કેવો ? અપરિમાણત્વથી અનંત, આપત્તિમાં રક્ષણ કરવા અસમર્થ હોવાથી અશરણ, દારુણપણે અંત આવતો હોવાથી દુરંત, સૂર્યના ઉદયની જેમ અવશ્ય ભાવિ ન હોવાથી અધ્રુવ. અસ્થિરપણાથી નિત્યતા અભાવે અનિત્ય, પ્રતિદાણ વિશરપણાથી અશાશ્વત, પાપકર્મ-જ્ઞાનાવરણાદિનું મૂળ, અવકિરિયવ્વ-અવકરણીય, ત્યાજ્ય. - X - અનંત કલેશનું કારણ. સંકલેશ-ચિત્ત-અશુદ્ધિ. - X - X - સર્વદુઃખોને સન્નિલીયન્તે-આશ્રિત હોય છે. - X -

હવે જે રીતે પરિગ્રહ કરાય છે, તે કહે છે - પરિગ્રહને માટે જ સેંકડો શિલ્પ શીખે છે ઈત્યાદિ. શિલ્પ-આચાર્યના ઉપદેશથી પ્રાપ્ત. ચિત્ર આદિ ૭૨ કળા. - X - તથા મહિલાના-દૃઢ-ગુણો. આલિંગનાદિ આઠ ક્રિયા વિશેષ, વાત્સ્યાયને કહેલ, પ્રત્યેકના આઠ ભેદ હોવાથી દૃઢ ગુણો થાય છે. અથવા વાત્સ્યાયને કહેલ ગીત, નૃત્યાદિ-દૃઢ-ગુણો. તે કેવા છે ? રતિ ઉત્પાદક, સિષ્પસેવં-શિલ્પ વડે વૃત્તિ કરનારા વડે રાજા આદિને સેવવા. - X -

અસિ-ખડ્ગ અભ્યાસ, મસિ-મષી વડે કરાયેલ અક્ષર લિપિ વિજ્ઞાન. કૃષિ-ખેતર ખેડવાનું કાર્ય-વાણિજ્ય-વણિક્ વ્યવહાર. વ્યવહાર-વિવાદ છેદન. અર્થશાસ્ત્ર-અર્થોપાય પ્રતિપાદક શાસ્ત્ર, રાજનીતિ આદિ. ઈસત્ય-ઇષુશાસ્ત્ર, ઘનુર્વેદ. ત્સરુપ્રગત-છરી આદિ, મુષ્ટિ ગ્રહણ ઉપાય જાત વિવિધ યોગથી-ઘણી પ્રકારે વશીકરણાદિ યોગને પરિગ્રહ માટે શીખવે. આવા પ્રકારે ઘણાં પરિગ્રહ ઉપાદાનના હેતુ, અધિકરણરૂપે પ્રવર્તમાન જાણવા. યાવજીવ-આજન્મ નૃત્ય કરે છે. તથા અબુદ્ધિ કે મંદબુદ્ધિ અથવા દુષ્ટ બુદ્ધિયુક્ત પરિગ્રહને સંચિત કરે છે. પ્રાણીઓ પરિગ્રહ માટે જ આમ કરે છે -

પ્રાણ-જીવોના વધકરણ-હનનક્રિયા. અલીક-મૃષા વાદ, નિકૃતિ-અત્યંત આદરકરણથી બીજાને છેતરવા. સાતિસંપ્રયોગ-ગુણરહિત દ્રવ્યને બીજા દ્રવ્યમાં ભેળવી ગુણોત્કર્ષનો ભ્રમ ઉપજાવવો. પરદવાભિજ્ઞ-પરદન લોભ કે પરદ્રવ્ય. સપરદારગમણ સેવણાં સ્વદારા ગમનમાં શરીર-મન વ્યાયામ કરે છે, પરસ્પરી સેવન પ્રાપ્ત ન થતાં મનોખેદ કે બીજાના મનને પીડા કરે છે. કલહ-વાચાથી, ભંડન-કાચાથી, વૈર-અનુશય અનુબંધ. અપમાન-વિનય ભ્રંશ, વિમાનના-કદર્થના. કેવા થઈને કરે છે ?

તે કહે છે -

ઈચ્છા-અભિલાષ માત્ર, મહેચ્છા-ચક્રવર્તી આદિની જેમ મહાભિલાષ. તે જ પિપાસા-તૃષ્ણા વડે સતત તૃષ્ણિત. તૃષ્ણા-દ્રવ્ય અભ્યય ઈચ્છા, ગૃહિ-અપ્રાપ્ત અર્થની આકાંક્ષા, લોભ-ચિત્તમોહન તેના વડે ગ્રસ્ત-અભિવ્યાપ્ત. અનિગૃહિતાત્મા-આત્મા વડે અનિગૃહીત. ક્રોધાદિ કરે છે. અકીર્તન-નિંદિત. પરિગ્રહથી આ નિયમા થાય છે - શલ્ય-માયાદિ ત્રણ, દંડ-દુષ્ટાણિહિત મનો-વચન-કાય લક્ષણ, ગૌરવ-ઋદ્ધિ, રસ, સાતારૂપ. કષાય સંજ્ઞા પ્રસિદ્ધ છે. કામગુણા-શબ્દાદિ, આશ્રવ-આશ્રવદ્વારો પાંચ છે. - X - X - દેવ, મનુષ્ય, અસુર લોકમાં [ઉક્ત] લોભ પરિગ્રહ જિનવરે કહ્યો છે, ધર્માર્થ પરિગ્રહ નહીં. આ પરિગ્રહથી અન્ય કોઈ ફંદો-બંધન કે પ્રતિબંધ સ્થાનરૂપ આસક્તિ આશ્રય નથી. સર્વજીવોને સર્વલોકમાં પરિગ્રહ હોય છે. કેમકે અવિરતિ દ્વારથી સૂક્ષ્મ પણ પરિગ્રહ સંજ્ઞાનો સદ્ભાવ હોય છે.

જે રીતે કરે છે તે કહ્યું. હવે પરિગ્રહ જે ફળ આપે છે, તે કહે છે - પરલોકમાં અર્થાત્ જન્માંતરમાં અને શબ્દાદિ આ લોકમાં સુગતિના નાશથી નષ્ટ થાય છે, સત્પથથી ભ્રષ્ટ થાય છે. અજ્ઞાન રૂપ અગ્નિમાં પ્રવેશે છે. મહામોહ-પ્રકૃષ્ટ ઉદય ચારિત્ર મોહનીયથી મોહિતજાતિવાળા રાત્રિ જેવા અજ્ઞાનાંધકારમાં પ્રવેશે છે.

કેવા જીવસ્થાનોમાં નાશ પામે છે ? તે કહે છે - ત્રસ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્તા આદિ મનુષ્ય પર્યન્ત પૂર્વવત્ જાણવું તેમાં જરા-મરણ-રોગ-શોકની બહુલતાથી પલ્યોપમ-સાગરોપમ અનાદિ-અનંત દીર્ઘકાળ ચાતુરંત સંસાર અટવીમાં ભમે છે.

તેઓ કેવા ફળને ભોગવનારા થાય છે ? જીવો, લોભ વશ થઈને પરિગ્રહમાં સંનિવિષ્ટ રહે છે. શેષ પૂર્વ અધ્યયનવત્.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
આશ્રવ-અધ્યયન-પ-નો ટીકાસહિત અનુવાદ પૂર્ણ

હવે પાંચ આશ્રવના નિકર્ષ માટે ગાથાસમૂહ કહે છે -

● સૂત્ર-૨૫ થી ૨૯ [પાંચ ગાથા] :-

[૨૫] આ પૂર્વોક્ત પાંચ આશ્રવદ્વારોના નિમિત્તે જીવ પ્રતિસમય કર્મરૂપી રજનો સંચય કરી ચાર ગતિરૂપ સંસારમાં ભમે છે.

[૨૬] જે અકૃતપુન્યવાન્ ધર્મને સાંભળતા નથી, સાંભળીને જે પ્રમાદ કરે છે, તે અનંતકાળ સુધી ચાર ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે.

[૨૭] જે પુરુષ મિથ્યાદૈષ્ટિ, અધાર્મિક, નિકાચિત કર્મબંધ કરેલા છે, તેઓ ઘણાં પ્રકારે શિક્ષા પામી, ધર્મ સાંભળે પણ આચરે નહીં.

[૨૮] જિનવચન સર્વ દુઃખનાશ માટે મધુર ગુણ વિરેચન છે. પણ મુઘા અપાતા આ ઔષધને ન પીવા ઈચ્છે, તેનું શું થઈ શકે ?

[૨૯] જે પાંચ [આશ્રવ] ત્યાગે, પાંચ [સંવર] રક્ષે, તેઓ કર્મરજથી

સર્વથા રહિત થઈ સર્વોત્તમ સિદ્ધિ પામે છે.

● વિવેચન-૨૫ થી ૨૯ :-

અનંતર વર્ણિત સ્વરૂપ પાંચ અસંવર-પ્રાણાતિપાતાદિ આશ્રવ વડે જીવસ્વરૂપ ઉપરંજનથી જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મને આત્મ પ્રદેશ વડે એકઠાં કરીને, પ્રતિક્ષણ દેવાદિભેદથી ચાર પ્રકારે, ગતિ નામ કર્મોદય સંપાદિત જીવપર્યાય વિભાગ જેના છે તે સંસારે ભમે છે. - - - દેવાદિ સંબંધી ગતિમાં ગમન કરે છે. અનંત આશ્રવનિરોધ લક્ષણ પવિત્ર અનુષ્ઠાન ન કરીને જેઓ શ્રુતધર્મ ન સાંભળે કે સાંભળીને પ્રમાદ કરે, સંવરરૂપે ન રહે. - - - ગુરુ દ્વારા ઉપદેષ્ટ બહુવિધ ધર્મ સાંભળવા છતાં મિથ્યાદૈષ્ટિ-મંદબુદ્ધિ-નિકાચિત કર્મ બદ્ધ પુરુષો ઉપશમનાદિ ન કરી શકે તેવા કર્મ બાંધેલ માત્ર અનુવૃત્તિ વડે ધર્મ સાંભળે, તો પણ અનુષ્ઠાન કરતાં નથી.

કિં સક્ત - શક્ય નથી. જે - જેઓ ઈચ્છતા નથી, મુઘા-પ્રત્યુપકારની અપેક્ષાએ દેવાતા, પાતું-પીવાને, કેવું ઔષધ ? જિનવચન ગુણ મધુર વિરેચન-ત્યાગકારી, સર્વ દુઃખોને. - - - પાંચ-પ્રાણાતિપાતાદિ આશ્રવદ્વાર છોડીને, પ્રાણાતિપાતાદિ વિરમણ આદિ સંવરને પાળીને, અંતઃકરણવૃત્તિથી કર્મરજથી મુક્ત, સકલ કર્મદાય લક્ષ્યા સિદ્ધિ અર્થાત્ ભાવસિદ્ધિ. તેથી જ અનુત્તર-સર્વોત્તમ.

પ્રશ્નવ્યાકરણ અંગ-સૂત્રના આશ્રવદ્વારનો
મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ ટીકાનુવાદ પૂર્ણ

૦ — X — X — X — X — X — X — ૦

卐 સંવર-દ્વાર 卐

૦ આશ્રવ દ્વાર કહ્યા. હવે તેના પ્રતિપક્ષરૂપ સંવર કહે છે.

● સૂત્ર-૩૦,૩૧ :-

[૩૦] હે જંભૂ ! હવે હું પાંચ સંવરદ્વાર અનુક્રમથી કહીશ. જે પ્રકારે ભગવંતે સર્વ દુઃખના વિમોક્ષના માટે કહેલ છે.

[૩૧] તેમાં પહેલું અહિંસા, બીજું સત્ય વચન, ત્રીજું અનુજ્ઞા પૂર્વક અપાયેલ [લેવું], ચોથું બ્રહ્મચર્ય, પાંચમું પરિગ્રહ જાણવું.

卐 સંવર-અધ્યયન-૧-“અહિંસા” 卐

● સૂત્ર-૩૨ થી ૩૫ :-

[૩૨] સંવરદ્વારોમાં પહેલી અહિંસા-ત્રસ, સ્થાવર સર્વે જીવોને કુશલકારી છે. હું ભાવનાઓ સહિત તેના કંઈક ગુણોનું કથન કરીશ.

[૩૩] હે સુવ્રત ! તે આ પ્રમાણે છે - આ મહાવ્રત સર્વલોક માટે હિતકારી છે, શ્રુતસાગરમાં ઉપદેશ કરાયેલ છે, તપ-સંયમ-મહાવ્રત, શીલ-ગુણ-ઉત્તમવ્રતો, સત્ય-આર્જવનો અવ્યય, નર-તિર્યચ-મનુષ્ય-દેવગતિ વર્જક, સર્વજિનદ્વારા ઉપદિષ્ટ, કર્મરજ વિદારક, સેંકડો ભવ વિનાશક, સેંકડો દુઃખોના વિમોચક, સેંકડો સુખની પ્રવર્તક, કાપુરુષ માટે દુસ્તર, સત્પુરુષો દ્વાર સેવિત, નિર્વાણગમન અને સ્વર્ગ પ્રયાણક છે. આ રીતે પાંચ સંવર દ્વારા ભગવંત [મહાવીર]ે કહેલ છે.

તેમાં પહેલી અહિંસા છે [જેના આ રીતે સાઈઠ નામો છે]

(૧) દેવ, મનુષ્ય, અસુર લોકને માટે દ્વીપ-દીપ, ત્રાણ, શરણ, ગતિ, પ્રતિષ્ઠા, નિર્વાણ છે. (૨) નિવૃત્તિ. (૩) સમાધિ, (૪) શક્તિ, (૫) કીર્તિ, (૬) કાંતિ, (૭) રતિ, (૮) વિરતિ, (૯) શ્રુતાંગ, (૧૦) વૃષ્ટિ, (૧૧) દયા, (૧૨) વિમુક્તિ, (૧૩) ક્ષાંતિ, (૧૪) સમ્યક્ત્વારાધના, (૧૫) મહત્તી, (૧૬) બોધિ, (૧૭) બુદ્ધિ, (૧૮) ઘૃતિ, (૧૯) સમૃદ્ધિ, (૨૦) ઋદ્ધિ, (૨૧) વૃદ્ધિ, (૨૨) સ્થિતિ, (૨૩) પુષ્ટિ, (૨૪) નંદા, (૨૫) ભદ્રા, (૨૬) વિશુદ્ધિ, (૨૭) લબ્ધિ. (૨૮) વિશિષ્ટ દૈષ્ટિ, (૨૯) કલ્યાણ.

(૩૦) મંગલ, (૩૧) પ્રમોદ, (૩૨) વિભૂતિ, (૩૩) રક્ષા, (૩૪) સિદ્ધાવાસ, (૩૫) અનાશ્રવ, (૩૬) કેવલી સ્થાન, (૩૭) શિવ, (૩૮) સમિતી, (૩૯) શીલ, (૪૦) સંયમ, (૪૧) શીલપરિગ્રહ, (૪૨) સંવર, (૪૩) ગુપ્તિ, (૪૪) વ્યવસાય, (૪૫) ઉચ્છ્રય, (૪૬) યજ્ઞ, (૪૭) આયતન, (૪૮) યતન, (૪૯) અપ્રમાદ, (૫૦) આશ્વાસ, (૫૧) વિશ્વાસ, (૫૨) અભય, (૫૩) સર્વસ્ય અમાઘાત, (૫૪) ચોક્ષ (૫૫) પવિત્રા, (૫૬) સુચિ, (૫૭) પૂજા, (૫૮) વિમલ, (૫૯) પ્રભાસા, (૬૦) નિર્મલતર.

આ તથા આવા બીજા સ્વગુણ નિષ્પન્ન પર્યાય નામો અહિંસા ભગવતીના

હોય છે.

[૩૪] આ અહિંસા ભગવતી જે છે તે ભયભીત માટે શરણભૂત, પક્ષી માટે ગમન સમાન, તરસ્યા માટે જળ સમાન. ભુખ્યાને ભોજન સમ, સમુદ્ર મધ્યે જહાજ સમ, ચતુષ્પદે આશ્રમરૂપ, દુઃખ સ્થિત માટે ઔષધિભલ, અટવી મધ્યે સાર્થ સમાન, અહિંસા આ બધાથી વિશિષ્ટ છે, જે પૃથ્વી-જલ-અગ્નિ-વાયુ-વનસ્પતિકાય, બીજ, હરિત, જલચર-સ્થળ-ચર-ખેચર, ત્રસ-સ્થાવર, બધાં જીવોને કલ્યાણકારી છે.

આ ભગવતી અહિંસા તે છે જે અપરિમિત જ્ઞાન-દર્શનધર શીલ-ગુણ-વિનય-તપ-સંયમના નાયક, તીર્થંકર, સર્વ જગત્ જીવવત્સલ, ત્રિલોકપૂજિત, જિનચંદ્ર દ્વારા સારી રીતે દેષ્ટ છે... અવધિ જિન વડે વિજ્ઞાત છે, ઋષુમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાની દ્વારા જોવાયેલ છે, વિપુલમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાનીને જ્ઞાત છે, પૂર્વધરો વડે અદીત છે, વૈક્રિય લબ્ધિધરે પાળેલ છે. મતિ-શ્રુત-મનઃપર્યવ-કેવળજ્ઞાની વડે, આમર્ષોષધિ-સ્વેષ્ઠોષધિ-જલ્લોષધિ-વિષ્ણોષધિ-સર્વોષધિ પ્રાપ્ત વડે, બીજબુદ્ધિ-કોષ બુદ્ધિ-પદાનુસારી-સંમિશ્રશ્રોત-શ્રુતધર વડે, મન-વચન-કાય-જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રભાવિ વડે, ક્ષીરાશ્રવ-મધ્વાશ્રવ-સર્પિરાશ્રવ વડે, અક્ષીણમહાનસિક વડે, ચારણ-વિદ્યાધર વડે, ચતુર્થભક્તિક યાવત્ છ માસ ભક્તિક વડે - - -

- - - [તથા] ઉત્ક્રિપ્ત-નિક્રિપ્ત-અંત-પ્રાંત-રૂક્ષ-સમુદાનચરક વડે, અન્નગ્લાયક વડે, મૌનચરક વડે, સંસૃષ્ટ-તજ્જાત સંસૃષ્ટ કલ્પિક વડે, ઉપનિધિક વડે, શુદ્ધૈષિક વડે, સંખ્યાદત્તિક વડે, દેષ્ટ-અદેષ્ટ-સ્પૃષ્ટલામિક વડે, આર્યનિલ-પુરિમાર્હ-એકાશનિક-નિર્વિકૃતિક વડે, ભિન્ન અને પરિમિત પિંડપાતિક વડે, અંત-પ્રાંત-અરસ-વિરસ-રૂક્ષ-તુચ્છ આહારી વડે, અંત-પ્રાંત-રૂક્ષ-તુચ્છ-ઉપશાંત-પ્રશાંત-વિવિક્તજીવી વડે, દૂધ-મધુ-ઘી ત્યાગી વડે, મધ-માંસ ત્યાગી વડે, સ્થાનાયિક-પ્રતિમાસ્થાયિક-સ્થાનોત્કટિક-વીરસનિક-નૈષધિક-દંડાયતિક-લગંડશાયિક વડે, એકપાર્શ્વક-આતાપક-અપાવ્રત-અનિષ્ઠીવક-અકંડૂચક વડે, ઘૂતકેશ-શ્મશ્રુ-રોમ-નખના સંસ્કારત્યાગી વડે. સર્વ ગાત્ર પ્રતિકર્મથી વિમુક્ત વડે (તથા) શ્રુતધર દ્વારા તત્ત્વાર્થને અવગત કરાવનાર બુદ્ધિના ધારક ધીર મહાપુરુષોએ [આ અહિંસાનું] સમ્યક્ આચરણ કરાયેલ છે.

આશીવિષ સર્પ સમાન ઉગ્ર તેજ સંપન્ને, વસ્તુતત્ત્વના નિશ્ચય અને પુરુષાર્થમાં પૂર્ણ કાર્ય કરનારી બુદ્ધિથી સંપન્ન પ્રજ્ઞાપુરુષોએ નિત્ય સ્વાધ્યાય-ધ્યાન અનુભવ્ધ ધર્મધ્યાન, પાંચ મહાવ્રતરૂપ ચારિત્રયુક્ત, સમિતિથી સમિત, સમિત પાપા, ષડ્ જીવનિકાય જગવત્સલ, નિત્ય અપ્રમત રહી વિચરનારા તથા આવા બીજાઓએ પણ તેને આરાધી છે.

આ અહિંસા ભગવતીના પાલક પૃથ્વી-અપ્-અગ્નિ-વાયુ-તરુગણ-ત્રસ-સ્થાવર સર્વ જીવ પ્રતિ સંયમરૂપ ધ્યાને માટે શુદ્ધ ભિદ્ધાની ગવેષણા કરવી જોઈએ. જે આહાર સાધુ માટે ન કરેલ, ન કરાવેલ, અનાહૂત, અનુદિષ્ટ, ન

ખરીદેલ હોય, નવકોટિથી વિશુદ્ધ, દશ દોષોથી રહિત. ઉદ્ગમ-ઉત્પાદન-એષણા શુદ્ધ, દેવાની વસ્તુમાં આગંતુક જીવ સ્વયં પૃથક્ થઈ ગયા હોય, સચિત જીવો સ્ત્રુત થયા હોય, અચિત અને પ્રાસુક હોય [એવી ભિક્ષાની સાધુ ગવેષણા કરે.]

આસને બેસી કથા - ધર્મોપદેશ કરી આહાર ગ્રહણ ન કરે. ચિકિત્સા, મંત્ર, મૂલ, ભેષજ્ય હેતુ ન હોય, લક્ષણ-ઉપાય-સ્વપ્ન જ્યોતિષ્ નિમિત્ત, ચમત્કારને કારણે મળેલ ન હોય, દંભથી-રક્ષણથી-શિક્ષણ આપીને મેળવેલ ભિક્ષા ન લે. વંદન-સન્માન-પૂજન કે આ ત્રણે કરવા દ્વારા ભિક્ષાની ગવેષણા ન કરે. હીલના-નિંદા-ગર્હ કે આ ત્રણે કરીને ભિક્ષાની ગવેષણા ન કરે. ભયદેખાડી-તર્જના-તાડના કરી કે આ ત્રણે પ્રકારે ભિક્ષાની ગવેષણા ન કરે. ગારવ-કુહણતા-દરિદ્રતા કે આ ત્રણે દેખાડી ભિક્ષાની ગવેષણા ન કરે. મિત્રતા-પ્રાર્થના-સેવના કે આ ત્રણે દેખાડી ભિક્ષાની ગવેષણા ન કરે.

પરંતુ [તે સાધુ] અજ્ઞાત રૂપે, અગ્રથિત-અદુષ્ટ-અદીન-અવિમન-અકરુણ-અવિષાદીપણે, અપરિત્રાંતયોગી થઈ, “યતન-ઘડણ-કરણ-ચરિત-વિનયગુણ યોગ સંપ્રયુક્ત થઈ સાધુ ભિક્ષેષણામાં રત રહે.

આ પ્રવચન સર્વ જીવોની રક્ષા અને દયાને માટે ભગવંતે સમ્યક્ રીતે કહેલ છે, જે આત્માને હિતકર, પરલોકભવિક, ભાવિમાં કલ્યાણ કરનારું, શુદ્ધ ન્યાયપૂર્ણ, અકુટિલ, અનુત્તર, સર્વ દુઃખ-પાપનું ઉપશામક છે.

તેમાં પહેલા પ્રતની આ પાંચ ભાવનાઓ પ્રાણાતિપાત વિરમણ પ્રતના રક્ષણાર્થે છે -

(૧) ઉભવા અને ચાલવામાં ગુણ યોગને જોડનારી, યુગપ્રમાણ ભૂમિ ઉપર પડતી દૃષ્ટિ વડે, નિરંતર કીટ-પતંગ-પ્રસ-સ્થાવર જીવોની દયામાં તત્પર થઈ ફૂલ-ફળ-છાલ-પ્રવાલ-કંદ-મૂળ-પાણી-માટી-બીજ-હરિતાદિને વર્જીને સમ્યક્ પ્રકારે ચાલવું જોઈએ. એ રીતે સર્વે પ્રાણીની હીલના, નિંદા, ગર્હ, હિંસા, છેદન, ભેદન, વધ ન કરવો જોઈએ. જેથી તે જીવો કંઈપણ ભય કે દુઃખ ન પામે. આ રીતે ઈર્ષ્યાસમિતિ યોગ વડે અંતરાત્મા ભાવિત થાય, શબલતા-સંકલેશથી રહિત, અક્ષત ચારિત્ર ભાવનાથી યુક્ત, સંયમશીલ અને અહિંસક સુસાધુ કહેવાય.

(૨) બીજી-મનઃસમિત. પાપમય, અધાર્મિક, દારુણ, નૃશંસ, વધ-બંધ-કલેશની બહુલતાયુક્ત, ભય-મરણ-કલેશથી સંકલિષ્ટ, એવા પાપયુક્ત મન વડે કંઈપણ વિચારવું નહીં. આ રીતે મનસમિતિ યોગ વડે અંતરાત્મા ભાવિત થાય છે. તથા અશબલ, અસંકલિષ્ટ અક્ષત ચારિત્રભાવનાથી યુક્ત સંયમશીલ અને અહિંસક સુસાધુ કહેવાય.

(૩) ત્રીજી-વચનસમિતિ. પાપમય વાણીથી કંઈજ ન બોલવું. એ રીતે વચનસમિતિ યોગથી ભાવિત અંતરાત્મા થાય છે. અશબલ, અસંકલિષ્ટ, અખંડ ચારિત્ર ભાવનાથી અહિંસક, સંયત સાધુ થાય છે.

(૪) ચોથી-આહાર એષણામાં શુદ્ધ, ઉંચ ગવેષણા કરવી. અજ્ઞાત,

અગ્રથિત, અદુષ્ટ, અદીન, અકરુણ, અવિષાદી, અપરિતંતયોગી, યતન-ઘડણ-કરણ-ચરિત-વિનયગુણ યોગ સંપ્રયોગયુક્ત થઈને સાધુ ભિક્ષેષણાયુક્ત સામુદાનિકપણે ઉંચ ભિક્ષાયચાથી ગ્રહણ કરી ગુરુજન પાસે આવી. ગમનાગમન અતિચાર-પ્રતિક્રમણ પ્રતિક્રમીને, ગુરુને આલોચના આપીને ગુરુને ગૌચરી બતાવી, પછી ગુરુ દ્વારા કરાયેલ નિર્દેશ મુજબ નિરતિચાર અને અપ્રમત થઈ, ફરી પણ અનોષણાજનિત દોષની પુનઃ પ્રતિક્રમણા કરી, શાંત ભાવે, સુખપૂર્વકે બેસીને મુહૂર્ત માત્ર ધ્યાન-શુભયોગ-જ્ઞાન-સ્વાધ્યાયમાં મનને ગોપવીને, ધર્મયુક્ત મન કરી, ચિતશૂન્યતા રહિત થઈ, સુખ-અવિગ્રહ-સમાધિત-શ્રદ્ધા સંવેગ નિર્જરાયુક્ત-પ્રવચન વત્સલભાવિત મનવાળો થઈને આસનેથી ઉઠી, હૃષ્ટ-તુષ્ટ થઈને યથારાત્નિક સાધુને આહારાર્થે નિમંત્રણા કરે, ગુરુજન વડે લાવેલ આહાર સાધુઓને ભાવથી વિતરીત કરીને આસને બેસે. પછી મસ્તક સહિત શરીરને તથા હથેળીને સારી રીતે પ્રમાર્જે. પછી મૂર્છા-ગૃહ્ણિ-ગ્રથિતતા-ગર્હ-લોલુપતા આસક્તિ-કલુષતા આદિથી રહિત થઈ, પરમાર્થ બુદ્ધિ ધારક સાધુ સુર-સુર કે ચબ-ચબ અવાજ કર્યા વિના, બહુ જલ્દી કે બહુ ધીમે નહીં તે રીતે, આહાર ભૂમિ પર ન પડે તે રીતે, મોટા અને પ્રકાશયુક્ત પાત્રમાં, યતના અને આદર સહ સંયોજના-અંગાર-દુધ્ર દોષથી રહિત થઈ, ઘુરીમાં તેલ દેવા કે ઘા ઉપર મલમ લગાડવાની જેમ કેવલ સંયમચાત્રા નિર્વાહ માટે અને સંયમભારને વહન કરવાને માટે, પ્રાણ ધારણ કરવા માટે સંયમથી સમિત થઈને સાધુ આહાર કરે. આ પ્રમાણે આહાર સમિતિ યોગથી અંતરાત્મા ભાવિત થાય છે. અશબલ-અસંકલિષ્ટ-અક્ષત ચારિત્ર ભાવનાથી સાધુ અહિંસક અને સંયત થાય.

પાંચમી-આદાન ભાંડ નિક્ષેપસમિતિ. પીઠ, ફલક, શય્યા, સંથારો, વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, દંડ, રજોહરણ, ચોલપટ્ટો, મુહપત્તી, પાદચૌંછનકાદિ આવા સંયમને ઉપકારક ઉપકરણ સંયમની રક્ષા માટે તથા પવન, ઘૂપ, ડાંસ, મચ્છર, શીત આદિથી શરીરની રક્ષાને માટે રાગદ્વેષ રહિત થઈ ધારણ-ગ્રહણ કરે. સાધુએ રોજ તેનું પડિલેહણ, પ્રસ્ફોટન, પ્રમાર્જના કરવામાં રાત-દિવસ સતત અપ્રમત રહેવું તથા ભાજન, ભાંડ, ઉપધિ અને અન્ય ઉપકરણો યતનાપૂર્વક લેવા કે મૂકવા જોઈએ. આ પ્રમાણે આદાન-ભાંડ-નિક્ષેપણા-સમિતિ યોગથી અંતરાત્મા ભાવિત થાય છે તથા અશબલ-અસંકલિષ્ટ-અક્ષત ચારિત્ર ભાવનાથી સાધુ અહિંસક અને સંયત બને છે.

આ પ્રમાણે મન-વચન-કાયાથી સુરક્ષિત આ પાંચ ભાવના રૂપ ઉપાયો વડે આ અહિંસા સંવર દ્વાર પાલિત થાય છે તેથી ધૈર્યવાન્ અને મતિમાન્ પુરુષે સદા સમ્યક્ પ્રકારે તેનું પાલન કરવું જોઈએ. આ અનાસવ છે, અકલુષ-અછિદ્ર-અસંકલિષ્ટ છે, શુદ્ધ છે, સર્વ જિનેશ્વર વડે અનુજ્ઞાત છે. - - - આ પ્રમાણે પહેલું સંવર દ્વાર સ્પર્શિત, પાલિત, શોધિત, તિરિત, કીર્તિત, આરાધિત, આજ્ઞા વડે અનુપાલિત થાય છે. એમ જ્ઞાનમુનિ ભગવંતે પ્રજ્ઞાપિત, પ્રરૂપિત કરેલ છે. આ

સિદ્ધવર શાસન પ્રસિદ્ધ છે, સિદ્ધ છે, બહુમૂલ્ય છે, સમ્યક્ પ્રકારે ઉપદિષ્ટ છે અને પ્રશસ્ત છે. - - તેમ હું કહું છું.

● વિવેચન-૩૦ થી ૩૫ :-

હે જંબૂ ! હવે આશ્રવદ્વાર પછી પાંચ સંવર-કર્મનું ઉપાદાન ન કરવારૂપ દ્વારને - ઉપાયોને હું કહીશ. આનુપૂર્વ્યા-પ્રાણાતિપાત વિરમણ આદિ ક્રમથી જે પ્રમાણે શ્રી મહાવીર વર્ધમાનસ્વામીએ કહેલ છે. આ સમાનતા અવિર્યમાત્રથી છે, સકલ સંશય વ્યવસ્થેદ, સર્વસ્વભાષાનુગામિ ભાષાદિ અતિશય વડે નથી.

પહેલું સંવર દ્વાર અહિંસા છે, બીજું સત્ય વચન કહું. દત્ત-અપાયેલ અશનાદિ, અનુજ્ઞાત-પીઠ, ફલક આદિ ભોગવવા માટે અપાયેલ, તે અશનાદિ માફક ન લેવા. સંવર-દત્તાનુજ્ઞાત લક્ષણ ત્રીજું સંવર. - X - બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહત્વ યોશું-પાંચમું સંવર.

તે પાંચમાં પહેલું અહિંસા - ત્રસ, સ્થાવરોમાં સર્વે ભૂતોને ક્ષેમકરણ કરનારી. તે અહિંસા પાંચ ભાવનાયુક્ત છે. હું તેના ગુણદેશને કંઈક કહીશ. હવે આ વસ્તુ ગદ્યપણે કહે છે -

સંવર શબ્દ વડે તેને કહે છે. હે સુવ્રત-શોભનવ્રત ! જંબૂ ! મહતી-ત્રણ કરણ, ત્રણ યોગથી, જાવજજીવ સર્વ વિષય નિવૃત્તિરૂપથી અને અણુવ્રત અપેક્ષાએ મોટી. વ્રત-નિયમા મહાવ્રત. લોકે ધૃતિદાનિ-જીવલોકમાં ચિત્ત સ્વાસ્થ્યકારી વ્રતો. વાચનાંતરથી-લોકના હિત માટે બધું આપે છે તે. - X - તપ-અનશનાદિ પૂર્વ કર્મનું નિર્જરણ ફળરૂપ. સંયમ-પૃથ્વી આદિ સંરક્ષણ લક્ષણ, નવા કર્મનું ફલ ન આપનાર, તે રૂપ. વ્યય-ક્ષય, તપ-સંયમ અવ્યય.

શીલ-સમાધાન, ગુણ-વિનયાદિ, તેના વડે પ્રધાન જે વ્રતો તે શીલગુણવસ્તુતાનિ અથવા શીલના ઉત્તમ ગુણો. તેનો જે વ્રજ-સમુદાય તે શીલગુણવસ્તુવ્રજ. સત્ય-મૃષાવાદવર્જન. આર્જવ-માયાવર્જન, તત્પ્રધાન વ્રતો. નરકાદિ ચાર ગતિને મોક્ષ પ્રાપ્તતાથી વિસ્થેદ કરે છે. તે સર્વજિન વડે પ્રતિપાદિત કરેલ છે. - X - જે કર્મરજને વિદારે છે. સેંકડો ભવના વિનાશક, તેથી જ સેંકડો દુઃખોના વિમોચક, સેંકડો સુખની પ્રવર્તક. કાયર પુરુષથી દુઃખેથી પાર ઉતારાય છે અને સત્પુરુષો વડે પાર પમાડાય છે. વિશેષ ગ્રંથાંતરથી જાણવું. નિર્વાણગમન માર્ગ છે તથા સ્વર્ગ, પ્રાણીને લઈ જાય છે. - X - X -

હવે મહાવ્રત નામક સંવરદ્વારનું પરિમાણ કહે છે - સંવરદ્વાર પાંચ છે. આ શિષ્ટ પ્રણેતાએ કહ્યું છે, ભગવંત-શ્રી મહાવીરસ્વામીએ આ કહ્યું છે, તેથી શ્રદ્ધેય છે. આ અહિંસાની પ્રસ્તાવના થઈ.

હવે પહેલા સંવરના નિરૂપણાર્થે કહે છે - તે પાંચ સંવર-દ્વાર મધ્યે પહેલું સંવરદ્વાર 'અહિંસા' છે. કેવી ? જે દેવ-મનુષ્ય-અસુર લોકને હોય છે. દીવ-દ્વીપ કે દીપ. અગાધ સમુદ્ર મધ્યે વિચરતા, શ્યાપદાદિથી કદર્થિત, મહાઉર્મી વડે મથ્યમાન શરીરીને આ દ્વીપ ત્રાણરૂપ થાય છે તેમ જીવોને આ અહિંસા સંસાર સાગર મધ્યે

સેંકડો વ્યસનરૂપ શ્યાપદ વડે પીડિત અને સંયોગ-વિયોગ રૂપ ઉર્મી વડે મથિત થતાંને ત્રાણરૂપ થાય છે તે સંસારસાગરથી પાર ઉતારવાના હેતુપણથી અહિંસાદ્વીપ કહ્યો છે.

દીવો-જેમ અંધકારને નિવારી, ઉજાસ પ્રસરાવવા આદિ માટે, અંધકાર સમૂહનું નિવારણ કરવામાં પ્રવૃત્તિ આદિ કારણ અહિંસા થાય છે, તેમ જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મરૂપ અંધકારને નિવારવા વિશુદ્ધ બુદ્ધિરૂપ પ્રભા પટલ પ્રવર્તનથી તે દીવ-દીવો કહેવાય છે.

ત્રાણ-પોતાને અને બીજાને આપત્તિથી રક્ષણ આપે છે તથા તે રીતે જ શરણરૂપ સંપત્તિ આપે છે. શ્રેયના અર્થી વડે આશ્રય કરાય છે તે ગતિ પ્રતિષ્ઠિ-સર્વે ગુણો કે સુખ જેમાં રહે છે તે. નિર્વાણ-મોક્ષ, તેના હેતુરૂપ. નિવૃત્તિ-સ્વાસ્થ્ય, સમાધિ-સમતા, શક્તિ-શક્તિના હેતુરૂપ, શાંતિ-દ્રોહવિરતિ. કીર્તિ-ખ્યાતિના હેતુત્વથી, કાંતિ-ક્રમનીયતાના કારણરૂપ, વિરતિ-પાપથી નિવૃત્તિ. શ્રુતાંગ-શ્રુતજ્ઞાનનું કારણ. જેમકે પહેલું જ્ઞાન પછી દયા. દયા-જીવરક્ષા. પ્રાણી સઘળાં બંધનથી મૂકાય છે તેથી વિમુક્તિ.

ક્ષાંતિ-કોધના નિગ્રહથી જન્મે છે માટે અહિંસા પણ ક્ષાંતિ કહેવાય. સમ્યક્ત્વ-સમ્યગ્ બોધિરૂપે આરાધાય છે મહંતી-સર્વે ધર્મનુષ્ઠોનામાં મોટી. સર્વે જિનવરોએ એક જ માત્ર વ્રત-પ્રાણાતિપાતવિરમણ નો નિર્દેશ કર્યો છે. બાકીના તેની રક્ષાર્થે છે. બોધિ-સર્વજ્ઞ ધર્મ પ્રાપ્તિ, તે અહિંસા રૂપ છે અથવા અહિંસા-અનુકંપા, તે બોધિનું કારણ છે, માટે બોધિ કહ્યું. - X - બુદ્ધિ સાફત્યના કારણત્વથી બુદ્ધિ. કહ્યું છે જે - X - ધર્મકળા જાણતા નથી તે અપંડિત છે કેમકે ધર્મ-અહિંસા જ છે. ધૃતિ-ચિત્તની દંટતા - X -

સાદિ-અનંત મુક્તિની સ્થિતિનો હેતુ હોવાથી સ્થિત. પુન્ય ઉપચયના કારણત્વથી પુષ્ટિ. સમૃદ્ધિ લાવે છે માટે નંદા. શરીરીનું કલ્યાણ કરે છે માટે ભદ્રા. પાપ ક્ષયનો ઉપાય અને જીવનિર્મળતા સ્વરૂપત્વથી વિશુદ્ધિ. કેવળજ્ઞાનાદિ લબ્ધિ નિમિત્તત્વથી લબ્ધિ. વિશિષ્ટદેષ્ટિ-પ્રધાનદર્શન, તેનાથી બીજા દર્શનની અપ્રાધાન્યતાથી કહ્યું. કહ્યું છે - ઘાસના પૂળા જેવા કરોડ પદ ભણવાથી શું ? જેણે બીજાને પીડા ન કરવી જોઈએ તેમ જાણ્યું નથી ? કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરાવનાર હોવાથી કલ્યાણ. દુરિત ઉપશાંતિ હેતુથી મંગલ. - X - X - રક્ષા-જીવરક્ષણના સ્વભાવત્વથી, મોક્ષવાસને આપનાર હોવાથી સિદ્ધિ આવાસ. કર્મબંધના નિરોધનો ઉપાય હોવાથી અનાશ્રવ. - X - X - સમિતિ-સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ રૂપત્વથી અહિંસા.

શીલ-સમાધાન, સંયમ-હિંસાથી વિરમેલ. - X - શીલપરિગૃહ-ચારિત્ર સ્થાન. ગુપ્તિ-અશુભ મન વગેરેનો નિરોધ. વ્યવસાય-વિશિષ્ટ નિશ્ચયરૂપ. ઉચ્ચ-ભાવનું ઉન્નતત્વ, યજ્ઞ-ભાવથી દેવપૂજા. આચતન-ગુણોનો આશ્રય. યજન-અભયનું દાન અથવા ચતન-પ્રાણી રક્ષણ માટે પ્રયત્ન. અપ્રમાદ-પ્રમાદવર્જન. આશ્વાસન-પ્રાણી માટે આશ્વાસન. - X - અભય-સર્વ પ્રાણિગણને નિર્ભય પ્રદાતા. અમાઘાત-અમારિ. ચોક્ષા અને પવિત્રા બંને એકાર્થક શબ્દોના ઉપાદાનથી અતિશય પવિત્ર. શુચિ-ભાવશૌચરૂપ. - X - પૂતા-પવિત્રા કે પૂજા, ભાવથી દેવપૂજા. - X - નિમ્મલતર-જીવને નિર્મળ કરે

છે તે અથવા અતિશય નિર્મળ.

આવા પ્રકારે સ્વગુણ નિર્મિત યથાર્થ [નામવાળા છે.] તેથી જ કહે છે – પર્યાય નામો, તે તે ધર્મ આશ્રિત નામની અહિંસા હોય છે. ભગવતી એ પૂજા વચન છે. આ ભગવતી અહિંસા, ભયભીતોને શરણરૂપ છે. પદ્મીના આકાશગમન માફક શરીરીને હિતકારી છે. એ રીતે બીજા છ પદો પણ કહેવા. - X - આ અહિંસા ઉક્ત વિશેષણથી પણ પ્રધાનતર હિતકારી છે. શરણાદિ અનેકાંતિક, અનાત્યંતિક હોય પણ અહિંસા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવે છે.

જે આ પૃથ્વી આદિ પાંચ છે, બીજહરિત-વનસ્પતિ વિશેષ. આહારર્થત્વથી પ્રધાનતાથી શેષ વનસ્પતિના ભેદથી કહ્યા. - X - પ્રસ, સ્થાવર આદિ જીવોને ક્ષેમકરી. આ જ ભગવતી અહિંસા છે, બીજી નહીં. જેમકે-લૌકિકો કહે છે – જે ગાયની તૃષ્ણા છીપાવે છે, તેના સાત કુળ તરી જાય છે. - X - તેમના મતે ગાય વિષય દયા, તે અહિંસા છે. તેમાં પૃથ્વી-અપ્-પોરા આદિની હિંસા થાય છે, તેથી તે સમ્યગ્ અહિંસા નથી. - X - હવે જેના વડે આ અહિંસા સેવાઈ-આચાર્ય તે કહે છે. અપરિમિત જ્ઞાન-દર્શનધર વડે. - તથા -

- શીલ-સમાધાન, તે જ ગુણ, તે શીલગુણ. તે વિનય, તપ અને સંયમના પ્રકર્ષને પામે છે. તીર્થંકર-દ્વાદશાંગપ્રનાયક, સર્વજગત્ વત્સલ, ત્રિલોકપૂજ્ય વડે. - X - જિનચંદ્ર-કારુણિકનિશાકર, કેવળજ્ઞાન વડે કારણથી, સ્વરૂપથી અને કાર્યથી સમ્યક્ વિનિશ્ચિત. તેમાં ગુરુ ઉપદેશ એ બાહ્ય અને કર્મકાયોપશમાદિ અહિંસાનું અભ્યંતર કારણ છે. પ્રમાદ યોગથી પ્રાણનો નાશ તે હિંસા, પ્રતિપક્ષે સ્વર્ગ-અપ્વર્ગ પ્રાપ્તિ તે કાર્ય છે.

અવધિ જિન-વિશિષ્ટ અવધિજ્ઞાની વડે વિજ્ઞાત-જ્ઞ પરિજ્ઞા વડે જાણેલ અને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞા વડે આચરેલ. ઋજૂવી-મનો માત્રની ગ્રાહક - X - તે ઋજુમતિ મનોજ્ઞાન. - X - મતિ-મન:પર્યાય જ્ઞાન વિશેષ, જેમાં છે તે ઋજુમતિ વડે અવલોકિત. વિપુલમતિ-મનો વિશેષગ્રાહી મન:પર્યાયજ્ઞાની. વિપુલ વસ્તુ વિશેષણને ગ્રહણ કરનારી તે વિપુલમતિ, તેમના દ્વારા પણ શ્રુત નિબદ્ધ થઈ ભણેલ. વિકુર્વિભિ:- વૈકિયકારી વડે આજન્મ પાલિત. આભિનિબોધિકજ્ઞાની આદિ વડે સમ્યક્ આચરેલ.

આમોસહિ-આમર્શ એટલે સંસ્પર્શ, તે રૂપ જ ઔષધિ-સર્વ રોગને દૂર કરનાર હોવાથી, તચરણથી ઉત્પન્ન લબ્ધિ વિશેષ. खेल - કફ, જલ્લ - શરીરનો મેલ, વિપ્રુષ - મૂત્ર, મળ. સ્વોસહિ - અનંતર કહેલ આમર્શાદિ, બીજી પણ ઘણી ઔષધિ તે સર્વોષધિ. બીજ રૂપ બુદ્ધિ જેની છે, તે બીજબુદ્ધિ, સામાન્ય અર્થથી બીજા અનેક અર્થને વિશદરૂપે જાણે. કોષ જેવી બુદ્ધિ જેની છે, તે કોષબુદ્ધિ, એક વખત જાણ્યા પછી નાશ ન થાય તેવી બુદ્ધિ. એક પદથી સો પદોને અનુસરતી તે પદાનુસારિણી.

[અહીં વૃત્તિકારશ્રીએ ઉક્ત અર્થને જ જણાવતી ત્રણ ગાથા પણ નોંધી છે]

સંભિન્ન-સર્વથા સર્વ શરીર અવયવ વડે સાંભળે છે, તે સંભિન્ન શ્રોતા અથવા સંભિન્ન-પ્રત્યેકના ગ્રાહકત્વથી શબ્દાદિ વિષય વડે વ્યાપ્ત શ્રોત-ઈન્દ્રિયોવાળા તે

સંભિન્ન શ્રોતથી સામસ્ત્યથી કે પરસ્પર ભેદથી શબ્દોને સાંભળે છે, તે સંભિન્નશ્રોતા. - X - X - મનોબલિક-નિશ્ચલ મન વડે, વાગ્બલિક-દંટપ્રતિજ્ઞ, કાયબલિક-પરીષદથી અપીડિત શરીર વડે, જ્ઞાનાદિબલિક-દંટ જ્ઞાનાદિ વડે. ક્ષીરની જેમ મધુર વચનો કારે છે તે ક્ષીરાશ્રવા લબ્ધિવિશેષવાળા. આ રીતે બીજા પણ જાણવા. - X -

મહાનસ-રસોઈ સ્થાન, ઉપચારથી રસોઈ પણ અક્ષીણ મહાનસ જેનાં છે તે અક્ષીણમહાસનિક. પોતાના માટે લાવેલ ભોજન વડે લાખોને પણ જમાડતાં પોતાની જેમ તે બધાં તૃપ્તિ પામે છે. પોતે ન જમે ત્યાં સુધી તે ક્ષય પામતી નથી. તથા અતિશયચરણથી ચારણ-વિશિષ્ટ આકાશગમન લબ્ધિયુક્ત. તે જંઘાચારણ અને વિદ્યાચારણ છે ચારણ મુનિઓ જંઘા અને વિદ્યા વડે અતિશય ચરણ સમર્થ છે. જંઘાચારણ સૂર્યના કિરણોની નિશ્રા કરીને એક ઉત્પાત વડે પહેલા રુચકવરે જાય છે. ત્યાંથી બીજા ઉત્પાતથી પાછો ફરે, ત્રીજા ઉત્પાતે નંદીશ્વરે પહોંચે. પહેલા ઉત્પાતે પાંડુક વનમાં, બીજા ઉત્પાતથી નંદનવને, ત્રીજા ઉત્પાતથી પાછો ફરે છે. આ જંઘાચારણની લબ્ધિ છે. જ્યારે વિદ્યાચારણ પહેલાં ઉત્પાતે માનુષોત્તર પર્વતે, બીજા ઉત્પાતે નંદીશ્વર પછી ચૈત્યવંદના કરી ત્રીજા ઉત્પાતે અહીં પાછા આવે છે. પહેલાં ઉત્પાતે નંદનવને, બીજા ઉત્પાતે પાંડુકવને, ત્રીજા ઉત્પાતે અહીં પાછો આવે છે.

ચતુર્થભક્તિક૦ અહીં યાવત્ શબ્દથી છટ્ટભક્તિક, અટ્ટમભક્તિક, એ પ્રમાણે ચાર-પાંચ-છ-સાત ઉપવાસ, અર્ધમાસ ક્ષમણ, માસક્ષમણ, બે માસી, ત્રિમાસી, ચતુર્માસી, પંચમાસી તપ જાણવું.

ઉત્ક્રિપ્ત-પકાવવાના પાત્રમાંથી બહાર કાઢેલ ભોજનને જ ચરંતિ-ગવેષણા કરે છે. નિક્રિપ્ત-પકાવવાની થાળીમાં રહેલ. અંત-વાલ ચણા આદિ. પ્રાંત-તે જ, ખાતાં વઘેલ કે પર્યુષિત. રૂક્ષ-સ્નેહ રહિત. સમુદાન-ભૈક્ષ્ય. અન્નગ્લાયક-દોષઅન્નભોજી. મૌનચરક - મૌન રહી ભિક્ષા લેનાર. સંસૃષ્ટ-લિપ્ત હાથ કે પાત્ર વડે અપાતા અન્નાદિ લેનાર. એવો જે કલ્પ-સમાચારી જેની છે તે સંસૃષ્ટકલ્પિકા. જે પદાર્થ લેવાનો છે, તેના વડે ભરેલ હાથ કે પાત્રાદિથી ભિક્ષા લેવાના કલ્પવાળા.

ઔપનિધિક-નજીકમાં જનાર કે નજીક રહેલ પદાર્થને જ ગ્રહણ કરનાર. શુદ્ધેષણિક-શંકિતાદિ દોષ પરિહારચારી. સંખ્યાદત્તિક-દત્તિની સંખ્યા નક્કી કરી આહાર લેનાર. દત્તિ-એક વખત પાત્રમાં ભોજનાદિનો ક્ષેપ તે એક દત્તિ, પાંચ-છ આદિ પરિમાણ તે સંખ્યા. - X - X - દંષ્ટિલાભિક-દેશ્યમાન સ્થાનથી લાવીને આપેલને ગ્રહણ કરે. અદંષ્ટલાભિક-પહેલા ન જોયેલ દાતા વડે દેવાતી ભિક્ષા લેનાર. પૃષ્ટલાભિક – હે સાધુ ! તમને આ-આ કલ્પે, એમ પ્રશ્નપૂર્વક પ્રાપ્ત ભિક્ષા લેનાર. ભિન્નપિંડપાતિક-ફોડેલ એવા જ ઓદનાદિ પિંડનો પાત-પાત્રમાં ક્ષેપને ગ્રહણ કરે. પરિમિત પિંડપાતિક-પરિમિત ઘરોમાં પ્રવેશ કે વૃત્તિસંક્ષેપ વડે ગ્રહણ કરે.

અંતાહાર-અંત આદિ પદો પૂર્વવત્. પૂર્વે માત્ર ગવેષણા જ કહેલી. અહીં આહાર-ભોજન જાણવું. અરસ-હિંગ આદિ વડે સંસ્કારિત. વિરસ-જૂનો હોવાથી રસહીન. તુચ્છ-અલ્પ. અંતવૃત્તિ અપેક્ષાએ ઉપશાંત-જીવી, બહિર્વૃત્તિ અપેક્ષાએ

પ્રશાંતજીવી. વિવિકત-દોષવિકલ ભોજનાદિ વડે જીવે છે, તે વિવિકતજીવી. દુધ-મધુ-ઘી વર્જક, મધ-માંસ રહિત - X -

સ્થાન-ઉર્ધ્વ, બેસવાનું, પડખું બદલવું, તે અભિગ્રહ વિશેષ વડે આપે તે. આ જ વાતને કહે છે - પ્રતિમાસ્થાથી એટલે કાયોત્સર્ગ કે માસિકી આદિ ભિક્ષુ પ્રતિમા વડે રહે છે. સ્થાનોત્કટુક-ઉત્કટુક આસને બેસનાર. વીરાસન-જમીન ઉપર પગ રાખી, સિંહાસને બેઠેલની જેમ બેસે તે વીરાસનિક. નેષધિક-કુલા સમાન રાખીને બેસે. દંડાયતિક-દંડની જેમ લાંબુ સંસ્થાન જેમાં છે તે. લગંડશાયિક-દુઃસ્થિત કાઠની જેમ મસ્તક અને પગને જમીને ટેકવીને સુવે. - X - એકપાર્શ્વિક-એક જ પડખે સુનાર, બીજા પડખે નહીં. આતાપન-આતાપના લેનાર. આતાપના ત્રણ ભેદે છે - ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમા, જઘન્યા. સુતેલાની ઉત્કૃષ્ટા, બેઠેલાની મધ્યમા અને ઉભેલની જઘન્યા. અપ્રાવૃત-વસ્ત્ર રહિત. અનિષ્ઠીવક-ન ચુંકનાર. અકંડૂયક-ન ખંજવાળનાર. ઘૂત-સંસ્કારની અપેક્ષાથી ત્યક્ત કેશ-માથાના વાળ, શ્મશ્રુ-દાટી મૂછના વાળ, રોમ-કાંખાદિના વાળ. તેના વડે સર્વગાત્ર પ્રતિકર્મ રહિત. - X - X -

શ્રુતધર-સૂત્રધારક, વિદિત અર્થકાય-અર્થરાશિ - X - તે વિદિતાર્થકાય, બુદ્ધિ-મતિ જેની તે. - X - તેમના વડે સારી રીતે અનુપાલિત. ધીર-સ્થિર કે અક્ષોભિત, મતિ-અવગ્રહાદિ, બુદ્ધિ-ઔત્પાતિકી આદિ. આશીર્વિષ-નાગ, ઉગ્રતેજસ-તીવ્ર વિષવાળા. તત્કલ્પા-તેના સમાન. શાપ વડે ઉપઘાતકારી. નિશ્ચય-વસ્તુ નિર્ણય. વ્યવસાય-પુરુષાર્થ. તેના વડે પર્યાપ્ત-પરિપૂર્ણ કરાયેલ. મતિ-બુદ્ધિ જેની. - X - વિનીત-પોતાનામાં પ્રાપ્તિ, જેના વડે પર્યાપ્ત કરાયેલ મતિ જેના વડે તે.

નિત્ય-સદા, સ્વાધ્યાય-વાચનાદિ, ધ્યાન-ચિત્તનિરોધ રૂપ, ધ્યાન વિશેષને જણાવવા કહે છે, અનુભદ્ધ-સતત, ધર્મધ્યાન-આજ્ઞા વિચાર્યાદિ રૂપ. - X - પાંચ મહાવ્રતરૂપ ચારિત્રથી યુક્ત. સમિતા-સમ્યક્ પ્રવૃત્ત. સમિતિ-ઈર્ષ્યા આદિ. શમિતપાપ-ક્ષાપિત કિલ્બિષ. ષડ્વિધ જગત્ વત્સલ-છ જીવનિકાયને હિતકારી. - X - આ પૂર્વોક્ત ગુણો. આ અને બીજા અનુકૂળ લક્ષણોથી ગુણવાન્ વડે જે આ ભગવતી અહિંસાને પાલન કરે તે પ્રથમ સંવરદ્વાર જાણવું.

હવે અહિંસાપાલનમાં ઉદ્યત જે કરે તે કહે છે - હવે કહેવાનાર વિશેષણથી ઉંચ-ભિક્ષાની ગવેષણા કરવી, તેમ સંબંધ જોડવો. અર્થથી કહે છે - પૃથ્વી આદિ પાંચ, ત્રસ-સ્થાવર સર્વે જીવોના વિષયમાં જે સંયમદયા-સંયમ રૂપા ધૃષ્ટા, પણ મિથ્યાદિષ્ટિની જેમ બંધનરૂપ નહીં. તે હેતુથી નિરવધ ભિક્ષાની ગવેષણા કરવી. - X - ભિક્ષાને જ વિશેષથી કહેવા જણાવે છે -

અકૃત-સાધુને માટે દાતાએ સંધીને તૈયાર કરેલ ન હોય. અકારિય-કરાવેલ ન હોય, અણાહૂય-ગૃહસ્થે નિમંત્રણપૂર્વક આપેલ ન હોય. અનુદ્ધિક્ષ-ઉદ્દેશપૂર્વક તૈયાર ન કરેલ. અકીચકડ-સાધુ માટે ખરીદીને બનાવેલ ન હોય. આ જ વાતનો વિસ્તાર કરે છે - નવ કોટિથી પરિશુદ્ધ. તે આ રીતે - હણે નહીં, હણાવે નહીં, હણતાંને અનુમોદે નહીં. પકાવે નહીં, પકાવડાવે નહીં, પકાવનારને અનુમોદે નહીં. ખરીદે નહીં,

ખરીદાવે નહીં, ખરીદનારને અનુમોદે નહીં. તથા દશ દોષરહિત, તે આ - શંકિત, પ્રક્ષિત, નિક્ષિપ્ત, પિહિત, સંહત, દાયક, ઉન્મિશ્ર, અપરિણત, લિપ્ત, છર્દિત દશ એષણાદોષ.

ઉદ્ગમ-ઉત્પાદના શુદ્ધ-ઉદ્ગમરૂપ જે એષણા તે ગવેષણા, તેના વડે શુદ્ધ. ઉદ્ગમ ૧૬-ભેદે-આધાકર્મ, ઔદેશિક, પૂતિકર્મ, મીશ્રજાત, સ્થાપના, પ્રાભૃતિકા, પ્રાદુષ્કરણ, કીત, પ્રામિત્ય, પરિવર્તિત, અભિહત, ઉદ્દિભન્ન, માલોપહત, આચ્છેદ, અનિષ્ટ અને અધ્યવપૂરક. - ઉત્પાદના દોષ પણ ૧૬-ભેદે - ઘાત્રી, દૂતી, નિમિત્ત, આજીવ, વનીપક, ચિકિત્સા, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, પૂર્વસંસ્તવ, પશ્ચાત્ સંસ્તવ, વિદ્યા, મંત્ર, સૂર્ણયોગ અને મૂળ કર્મ એ ઉત્પાદનાનો ૧૬મો દોષ જાણવો.

વવગયયુચયર્થયત્તદેહ - કૃમિ આદિથી દેય વસ્તુ સ્વયં પૃથક્ થયેલ હોય કે કરેલ હોય. સ્યુત-પૃથ્વીકાયિકાદિ સ્વયં કે બીજા દ્વારા મૃત થયા હોય. ચર્ધય-ત્યજેલ, દેનારે દેયદ્રવ્યથી પૃથક્ કરેલ. યત - દેનારે જાતે જ દેય દ્રવ્યથી છુટું પાડીને આપેલ. દેહ-અભેદ વિવક્ષાથી દેહીને જેમાંથી કાઢી લીધેલ હોય. શું કહેવાય છે ? પ્રાશુક-અચિત્ત. વૃદ્ધ વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે - વિગત - ઓઘથી ચેતના પર્યાયથી અચેતનત્વ પ્રાપ્ત, સ્યુત-જીવન આદિ ક્રિયાથી ભ્રષ્ટ, ચ્યાવિત-આયુ ક્ષયથી બ્રંશિત. ત્યક્ત દેહ-જીવ સંસર્ગથી ઉત્પન્ન શક્તિજન્ય આહારાદિ પરિણામ પ્રભવ ઉપચયનો ત્યાગ કરેલ. ઉત્પાદના દોષના વર્જનનો વિસ્તાર કરતા કહે છે -

નિષદ્યા - ગૌચરી જાય ત્યાં આસને બેસીને ધર્મકથા કરે તે, તે આખ્યાનક પ્રતિબદ્ધ શ્રુત વડે દેનારને નટની જેમ આવજીને યદુપનીત-દાયકે દાનાર્થે તૈયાર કરેલ, ભિક્ષાની ગવેષણા ન કરે -

- - તથા - ચિકિત્સા-રોગ પ્રતિકાર, મંત્ર-દેવાધિષ્ઠિત અક્ષરાનુપૂર્વી, મૂલ-ઔષધિનું મૂળ, ભૈષજ-દ્રવ્ય સંયોગરૂપ, હેતુ-લાભાલાભ અપેક્ષાએ કારણ. આદિ ન કરવા તથા લક્ષણ-શબ્દ પ્રમાણ સ્ત્રી-પુરુષ-વાસ્તુ આદિ લક્ષણ. ઉત્પાત-પ્રકૃતિવિકાર લોહી-વૃષ્ટિ આદિ. સ્વપ્ન-નિદ્રાવિકાર, જ્યોતિષ-નક્ષત્ર, ચંદ્ર, યોગ આદિ જ્ઞાનોપાય શાસ્ત્ર, નિમિત્ત-ચૂડામણી આદિ ઉપદેશથી અતીતાદિ ભાવને કહેવા કથા-અર્થકથાદિ, કુહક-બીજાને વિસ્મય પમાડવાનો પ્રયોગ. આ બધી યુક્તિ વડે દાન માટે દાતાને ભિક્ષા દેવા પ્રેરવો નહીં દંભ-માયા પ્રયોગ વડે પણ નહીં, દાયકના પુત્રાદિના રક્ષણ વડે પણ નહીં. શાસન-શિક્ષણ વડે પણ ભિક્ષા ગવેષણા ન કરવી.

વંદન-સ્તવના વડે પણ નહીં. જેમકે આ તમારા પ્રત્યક્ષ ગુણો દશે દિશામાં પ્રસરે છે, બીજાની વાતો સાંભળી છે, પણ તમારા પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. એ રીતે માનના વડે - આસનાદિ આપીને કે પૂજના વડે - તીર્થ નિર્માલ્યદાન, મસ્તકે ગંધક્ષેપ, નવકારની માળા આપીને અથવા ઉક્ત ત્રણે યોગથી આહારની ગવેષણા ન કરવી.

હીલના-જાત્યાદિ પ્રગટ કરી, નિંદના-દેય અને દાયકના દોષો જણાવીને કે ગર્હણા-લોક સમક્ષ દાયકાદિની નિંદા વડે ન ગવેષે. ભેષણા-ન આપનારને ભય

પમાડીને, તર્જના-આંગળી વડે ચીંધીને કે “હે દુષ્ટ !” આદિ, તાડના-થપ્પડ આદિ મારીને ગવેષણા ન કરે.

ગૌરવ-ગર્વથી, હું રાજ વડે પૂજિત છું આદિ, કુદનતા-દરિદ્રતા ભાવથી કે ક્રોધ ભાવથી, વનીપકતા-ગરીબડો થઈને ન માંગે. મિત્રતા-મિત્રભાવથી, પ્રાર્થના-ચાચના, સાધુરૂપ સંદર્શન વડે, સેવના-નોકર સ્વામીને સેવે, તે રીતે કે આ ત્રણે રીતે ભિક્ષા ગવેષણા ન કરે.

જો ઉક્ત રીતે ભિક્ષા ગવેષણા કરે તો - તે કેવો થાય ? અજ્ઞાત-સ્વયં સ્વજનાદિ સંબંધ કથનથી સ્વજનાદિ ભાવયુક્ત તથા અગ્રથિત-જાણવા છતાં તે સંબંધી વડે આસક્ત અથવા આહારગૃહ્ણ. આહાર કે દાયકમાં અદ્વિષ્ટ કે અદુષ્ટ. અદીણ-અક્ષુભિત, અવિમના-અલાભાદિ દોષથી શૂન્ય ચિત્ત, અકરુણ-દયાહીન, અવિષાદી - અદીન. અપરિતાંત-અશ્રાંત, યોગ-મન વગેરે સદ્ અનુષ્ઠાનમાં તે અપરિતાંતયોગી. તેથી જ યતન-પ્રાપ્ત સંયમયોગમાં ઉદમ, ઘટન-અપ્રાપ્ત સંયમ યોગમાં પ્રાપ્તિ માટે યત્ન, કરવો તે યતનઘટનકરણ. ચરિત-સેવિત, ગુણ-ક્ષમા આદિ, યોગ-સંબંધથી યુક્ત. ભિક્ષુ-ભિક્ષેષણામાં રત બને.

પૂર્વોક્ત ગુણભિક્ષાદિ પ્રતિપાદનપર પ્રવચન, સર્વ જગત્ના જીવના રક્ષણરૂપ જે દયા, તેને માટે પ્રાવચન-પ્રવચન, શાસન ભગવંત મહાવીરે વ્યાય અભાધિતપણાથી સારી રીતે કહેલ છે, જીવોને હિતકર છે. પ્રેત્ય-જન્માંતરમાં શુભ ફળપણે થાય છે. આગમી કાળે પણ ભદ્ર-કલ્યાણકારી થાય. શુદ્ધ-નિર્દોષ, નેઆઉચ-નેચાચિક, અકુટિલ-મોક્ષ પ્રતિ ઋજુ, સર્વે દુઃખ અને પાપના કારણોનું ઉપશામક. - X -

હવે ભાવનાઓ કઈ ? તે કહે છે - - X - ભાવના પાંચ છે. ભાવિત-વાસિત થાય પ્રત વડે આત્મા જેનાથી તે ભાવના-ઈર્યા સમિતિ આદિ. - X - તે પ્રાણાતિપાત વિરમણ રૂપ પહેલા પ્રતના રક્ષણને માટે થાય છે. પહેલી ભાવના-સ્થાન અને ગમનમાં ગુણયોગ-સ્વપર પ્રવચન ઉપઘાત લક્ષણ ગુણસંબંધ કરે છે તે. યુગાંતર-યુગ પ્રમાણ ભૂમિભાગમાં પડતી દૈષ્ટિથી જવું જોઈએ. કીડા આદિ ત્રસ અને સ્થાવર પ્રત્યે દયા વડે, પુષ્પ-ફળ-છાલ આદિને વર્જીને ચાલવું. તેમાં પ્રવાલ-પલ્લવ અંકુર, દક-પાણી, ઈર્યાસમિતિ પ્રવૃત્તને શું ફળ ?

ઈર્યાસમિતિ પ્રવૃત્ત સર્વે પ્રાણો અને જીવોની અવજ્ઞા કરતો નથી, તેમના સંરક્ષણના પ્રયત્ન વડે અવજ્ઞાવિષયી ન કરે. તેની નિંદા, ગર્હા ન કરે. કેમકે સર્વથા પીડા વર્જન માટે ઉદ્યત રહે છે. - X - X - પગના આઘાતથી મારવા વડે હિંસા ન કરે. બે ભાગ કરી છેદે નહીં, સ્ફોટન વડે ભેદે નહીં, પરિતાપનથી વ્યથા ન પમાડે. ભય, દુઃખ ન પમાડે. - X - એ રીતે આ વ્યાયથી ઈર્યાસમિતિ વ્યાપાર વડે જીવ વાસિત થાય છે. કેવો થાય ? અસબલ - માલિન્યમાત્રરહિત, અસંક્લિષ્ટ - વિશુદ્ધચમન પરિણામવાળો, નિર્વ્રણ-અક્ષત, અખંડ ચારિત્ર-સામાચિકાદિ વડે વાસના-ભાવનાયુક્ત અથવા અશબલ-અસંક્લિષ્ટ-નિર્વ્રણ ચારિત્ર ભાવનાના હેતુરૂપ અહિંસક-અવધક, સંયત-મૃષાવાદાદિથી વિરમેલ સુસાધુ-મોક્ષસાધક થાય છે.

બીજી ભાવના-મન:સમિતિ. તેમાં મન વડે પાપને ચિંતવે નહીં. આ જ કહે છે. પાપક - દુષ્ટ થયેલા મન વડે જે પાપ-અશુભ તે. કદી મન વડે પાપથી પાપને કંઈ પણ ન ચિંતવે. વળી કેવું પાપ-તે કહે છે -

અધાર્મિકોમાં અધાર્મિક અને દારુણ, નૃશંસ-નિર્દયતાપૂર્ણ વધ-હણવું, બંધ-સંયમન, પરિકલેશ-પરિતાપના, પ્રચુર હિંસા વડે જે, જરા-મરણ-પરિકલેશ ફળરૂપ વાચનાંતરથી ભય-મરણ-પરિકલેશથી અશુભ. કદી કોઈ કાળે પાપક વડે આ મનથી પણ પ્રાણાતિપાતાદિ પાપ અત્પ પણ અને એકાગ્રતાથી ન ચિંતવે. આ રીતે મન:સમિત યોગથી-ચિત્તના સત્ પ્રવૃત્તિ લક્ષણ વ્યાપારથી જીવ વાસિત થાય છે. કઈ રીતે ? તે કહે છે - અશબલ-અસંક્લિષ્ટ-નિર્વ્રણ ચારિત્રભાવના વડે અહિંસક સાધુ થાય.

ત્રીજી ભાવના-વચન સમિતિ. જેમાં પાપ વચનથી પણ ન કહે. તે જ કહે છે. વર્ણ પાવિચાર - આનું વ્યાખ્યાન પૂર્વવત્ છે.

ચોથી ભાવના-આહાર સમિતિ. તે કહે છે - આહાર એષણા વડે શુદ્ધ ભિક્ષાની ગવેષણા કરવી. આને જ ચિંતવતા કહે છે. અજ્ઞાત-શ્રીમત્ પ્રવ્રજિતાદિત્વથી દાયકજન વડે ન જાણેલ. ન કહેલ. - X - અશિષ્ટ-અપ્રતિપાદિત. ‘અજ્ઞાત-અગ્રથિત-અદુષ્ટ’ એમ વાચનાંતરમાં દેખાય છે. તે પૂર્વવત્. ભિક્ષુ-ભિક્ષેષણા વડે યુક્ત. સમુદાણેઊણ-ભ્રમણ કરતાં ભિક્ષાચર્યા-ગૌચરી ઉંછ-થોડું-થોડું લેતા ભીક્ષા ગ્રહણ કરીને ગુરુજન પાસે આવી ઈર્યાપથિક દંડક વડે ગમનાગમન અતિચારને પ્રતિક્રમે. યથાગૃહીત ભોજન-પાનના નિવેદનથી આલોચના કરે. તેને દેખાડે. ગુરુ કે વડીલે કહ્યા મુજબ - ઉપદેશને ઉલ્લંઘ્યા વિના દોષવર્જીને, અપ્રમત ભાવે ફરી અપરિજ્ઞાત અનાલોચિત દોષરૂપને પ્રત્યક્તપૂર્વક કાયોત્સર્ગ કરીને પ્રતિક્રમે -

પછી ઉત્સુકતા રહિત, શાંત થઈને બેસે. અનાભાધવૃત્તિથી સુખે બેસે છે. મુહૂર્ત માત્ર કાળ ધર્માદિ સંયમ વ્યાપાર વડે, ગુરુના વિનયકરણ આદિ વડે. ગ્રંથાનુ-પ્રેક્ષણ રૂપ સ્વાધ્યાય વડે ભણેલ, ગોપિત-વિષયાંતરગમનમાં જેનું મન નિરુદ્ધ છે તે. તેથી જ શ્રુત-ચારિત્રરૂપ ધર્મમાં જેનું મન છે તે, તેથી શૂન્યચિત્તરહિત, અસંક્લિષ્ટ ચિત્તવાળા, અકલહ ચિત્તવાળા, અસત્ અભિનિવેશ અવિધમાન છે તેવો, સમાધિત મનવાલા - રાગદ્વેષરહિત ઉપનીત આત્મામાં મનવાળો. સમ-અધિક ઉપશમ વડે યુક્ત મન તે સમાધિક મન, સ્વસ્થ મનવાળા, તત્ત્વશ્રદ્ધા કે સંયમ યોગ વિષયમાં અભિલાષવાળા. સંવેગ-મોક્ષમાર્ગ અભિલાષ કે સંસારનો ભય. નિર્જરા-કર્મના કાય કરવાના મનવાળો. પ્રવચન વાત્સલ્ય ભાવિત મનવાળો -

- - અતિશય પ્રમુદિત થઈ, વડીલોના ક્રમ મુજબ નિમંત્રીને સાધર્મિક સાધુને ભક્તિથી “તમે આ અશનાદિ વાપરો” એવી અનુજ્ઞા આપે - X - ઉચિત આસને મુખવસ્ત્રિકા, રજોહરણ વડે સમસ્ત શરીરને પ્રમાર્જે, હથેળી પ્રમાર્જે. આહાર વિષયમાં મૂર્છા રાખ્યા વિના, અપ્રાપ્ત રસોની આકાંક્ષા ન રાખીને, રસાનુરાગમાં ગૃહ્ણ ન થઈ, આહારવિષયમાં ગર્હા ન કરતા, રસોમાં એકાગ્ર મન થયા વિના. અકલુષ, લોભરહિત, આત્માર્થ નહીં પણ પરમાર્થકારી થઈ, સુર-સુર કે ચન-ચન શબ્દ કર્યા વિના,

ઉત્સુકતા કે મંદતા રહિત, પરિશાદિ વર્જિતપણે વાપરે. - X -

આલોચનાયણ - પ્રકાશમુખવાળા ભાજનમાં અથવા પ્રકાશમાં અંધકારમાં નહીં. - X - ભાજન-પાત્ર, પાત્ર વિના જલાદિ સત્ત્વ જોઈ શકાતા નથી. યત - મન, વચન, કાયાના સંયતપણાથી, પ્રયત્ન-આદર વડે, સંયોજનાદોષરહિત, રાગ અને દ્વેષના પરિહારપૂર્વક. - X - ઘુરીમાં તેલ પૂરવું તે અક્ષોપાંજન, ઘામાં લેપ કરવાની માફક - X - સંયમ પ્રવૃત્તિના જ નિમિત્ત માત્રથી વાપરે. જેથી સંયમભારનું વહન કરી શકે. પણ પ્રયોજન સિવાય કે સંયમભારવહનને બદલે વર્ણ-બલ-રૂપ નિમિત્તે કે વિષય લોભુપતાથી ન વાપરે. ભોજનરહિત, સંયમને સાધનાર શરીર ધારણ કરવા સમર્થ થતો નથી, માટે ભોજન કરે. જીવિતવ્યના સંરક્ષણને માટે ભોજન કરે તે સંયત-સાધુ. સમય-સમ્યક્. નિષ્કર્ષિ કહે છે -

આ પ્રમાણે આહાર સમિતિયોગથી વાસિત થઈ અંતરાત્મા અશબલ-અસંકલિષ્ટ-નિર્વ્રણચારિત્ર ભાવનાથી અહિંસક, સંયત સાધુ થાય.

પાંચમી ભાવના - આદાનનિક્ષેપસમિતિરૂપ. તે જ કહે છે - પીઠ આદિ બાર પ્રકારના ઉપકરણ પ્રસિદ્ધ છે. ઉક્ત ઉપકરણ તથા બીજા પણ સંયમના પોષણને માટેના ઉપકરણ - વાયુ, આતપ, દંશ, મશક, શીતથી રક્ષાને માટેની ઉપકારક ઉપદિને રાગ-દ્વેષરહિત થઈને ભોગવે. પણ વિભૂષાદિ નિમિત્તે ન ભોગવે. સાધુ વડે સદા પ્રત્યુપેક્ષણ-પ્રસ્ફોટન વડે જે પ્રમાર્જના કરવી. પ્રત્યુપેક્ષણ-ચક્ષુ વડે, પ્રસ્ફોટન-આસ્ફોટન વડે, પ્રમાર્જન-રજોહરણાદિ વ્યાપારરૂપ. દિવસ અને રાત્રિમાં અપ્રમત્ત થઈ કરે. લેતા-મૂકતા [પ્રમાર્જો] શું? તે કહે છે - પાત્ર અને માટીના વાસણ, વસ્ત્રાદિ ઉપદિ. આ ત્રણે ઉપકારી હોવાથી ઉપકરણ છે.

હવે નિષ્કર્ષ માટે કહે છે - એવમાદાને આદિ પૂર્વવત્ છે. ઉપકરણને આદાન-લેતા, નિક્ષેપણ-મૂકતા, તેમાં સમિતિ પાળે, તે આદાન ભાંડ નિક્ષેપણ સમિતિ કહેવાય છે.

હવે અધ્યયનનો નિષ્કર્ષ કહે છે - ઉક્ત ક્રમથી અહિંસા-લક્ષણ સંવરનો ઉપાય સમ્યક્ આસેવિત થાય છે. કયા પ્રકારે? સુપ્રણિધાન સમાન અર્થાત્ સુરક્ષિત. કોના વડે - આ પાંચ કારણ-ભાવના વિશેષથી, અહિંસા પાલનાર્થે મન-વચન-કાયાની રક્ષા કરવા વડે. તથા નિત્ય અને આમરણાંત સુધી. તથા આ યોગ-પૂર્વોક્ત ભાવનાપંચકરૂપ વ્યાપાર કરવો. કોના વડે? સ્વસ્થચિત્ત વડે, બુદ્ધિમાન્ પુરુષ વડે. આ યોગ કેવો છે? નવા કર્મના અનુપાદાનરૂપ. જેથી અપાયસ્વરૂપ, કર્મજાળના પ્રવેશના નિષેધથી છિદ્રરહિત. અછિદ્ર હોવાથી જ કર્મજાળ ન પ્રવેશે. ચિત્તસંકલેશ રહિત, નિર્દોષ, સર્વે અરિહંતો દ્વારા અનુમત. ઈર્ષ્યાસમિતિ આદિ ભાવના પંચક યોગથી અહિંસારૂપ દ્વારને ઉચિતકાળે વિધિપૂર્વક સ્વીકારે, સતત સમ્યક્ ઉપયોગથી આચરે, બીજાને તેના ઉચિત દાનથી શોભાવે, અથવા અતિચાર વર્જને શોધિત કરે, પારને પામે, બીજાને ઉપદેશે. એ રીતે તેને આરાધે. તે સર્વજ્ઞના વચન વડે અનુપાલિત થાય છે.

પૂર્વકાળના સાધુ વડે પાલિત છે, વિવક્ષિત કાળના સાધુ પણ પાળે છે. આ સંવરની પ્રરૂપણા કોણે કરી? ક્ષત્રિય વિશેષરૂપ યતિ શ્રીમન્ મહાવીરે, જે ઐશ્વર્યાદિ યુક્ત છે, તેમણે સામાન્યથી શિષ્યોને કહી, ભેદાનુભેદ કથનથી પ્રરૂપી છે. તે પ્રસિદ્ધ, પ્રમાણ પ્રતિષ્ઠિત, નિષ્ઠિતાર્થોને પ્રધાન આજ્ઞા-સિદ્ધ વરશાસન છે. સમ્યક પ્રકારે ઉપદિષ્ટ છે, દેવ-મનુષ્ય-અસુરની પર્ષદામાં વિવિધ નય-પ્રમાણથી કહેલ છે. માંગલ્યરૂપ છે. બ્રહ્મિ - સર્વજ્ઞના ઉપદેશ વડે હું આ બધું પૂર્વોક્ત પ્રતિપાદિત કરું છું, પણ પોતાની બુદ્ધિથી કહેતો નથી.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
સંવર-અધ્યયન-૧-નો ટીકાસહિત અનુવાદ પૂર્ણ

— X — X — X — X — X — X — X —

❁ — X — X — X — X — X — X — ❁
સંવર-અધ્યયન-૨-“સત્ય”

૦ પહેલા સંવર અધ્યયનની વ્યાખ્યા કરી. હવે સૂત્રક્રમ સંબંધ અથવા અનંતર અધ્યયનમાં પ્રાણાતિપાત વિરમણ કહ્યું, તે સામાન્યથી અસત્યથી વિરમણતાથી જ થાય છે. તેથી હવે અલીક વિરતિના પ્રતીપાદન માટે સંબંધ બીજું અધ્યયન આરંભે છે —

● સૂત્ર-૩૬ :-

હે જંબૂ ! બીજું સંવર-સત્ય વચન છે. તે શુદ્ધ, શુચિ, શિવ, સુખત, સુ-ભાષિત, સુપ્રત, સુકથિત, સુદૃષ્ટ, સુપ્રતિષ્ઠિત, સુપ્રતિષ્ઠિતયશ, સુસંયમિતવચનથી કહેવાયેલ છે. તે સુરવર, નર વૃષભ, પ્રવર બલધારી અને સુવિહિત લોકોને બહુમત છે. પરમ સાધુજનનું ધર્મ અનુષ્ઠાન, તપ-નિયમથી પરિગૃહિત, સુગતિના પથનું પ્રદર્શક અને લોકમાં ઉત્તમ આ વ્રત છે. વિદ્યાધરની ગગનગમન વિદ્યાનું સાધક છે, સ્વર્ગ અને મુક્તિમાર્ગનું પ્રદર્શક છે, અવિતથ છે. તે સત્ય ઋષુ, અકુટિલ, યથાર્થ પદાર્થ પ્રતિપાદક, વિશુદ્ધ, ઉદ્યોતકર, પ્રભાસક છે. જીવલોકમાં અવિસંવાદી, યથાર્થ હોવાથી મધુર, પ્રત્યક્ષ દેવના સમાન, વિવિધ અવસ્થામાં ઘણાં મનુષ્યોને આશ્ચર્યકારી છે.

મહાસમુદ્ર મધ્યે પણ મૂટધી થઈ ગયેલ, દિશાભ્રમથી ગ્રસ્ત થયેલના વહાણ પણ સત્યના પ્રભાવથી રોકાઈ જાય છે, અથાહ જળમાં પણ ડૂબતા કે મરતા નથી, પણ સત્યથી થાહ પામે છે. અગ્નિના સંભ્રમમાં પણ બળતા નથી, ઋષુ મનુષ્યો સત્ય પ્રભાવે ઉકળતા તેલ-રાંગા-લોટા-શીશાને સ્પર્શે, પકડે તો પણ બળતા નથી. પર્વતની ટોચેથી ફેંકવા છતાં મરતા નથી, સત્ય વડે પરિગૃહિત તલવારના પિંજરામાં ઘેરાય તો પણ સંગ્રામમાંથી અક્ષત શરીરે નીકળી જાય છે. સત્યવાદી વધ, બંધન, અભિયોગ, ઘોર વેરી મધ્યેથી બચી નીકળે છે. શત્રુઓના મધ્યેથી પણ અક્ષત શરીરે સત્યવાદી નીકળી જાય છે, સત્યવચનમાં અનુરાગીનું દેવતા પણ સાશ્વિચ્ચ કરે છે, સહાય કરે છે.

તે સત્ય તીર્થકર ભગવંતે દશ પ્રકારે કહેલ છે. ચૌદપૂર્વીએ તે પ્રાભૃતોથી જાણેલ છે, મહર્ષિઓને સિદ્ધાંતરૂપે દેવાયેલ છે, દેવેન્દ્ર-નરેન્દ્રોને અર્થરૂપે કહેલ છે. વૈમાનિકો દ્વારા સમર્થિત છે, મહાર્થ છે. મંત્ર-ઔષધિ-વિદ્યાની સિદ્ધિનું કારણ છે, ચારણગણ આદિ શ્રમણોને વિદ્યા સિદ્ધ કરાવનાર છે, મનુષ્યગણ દ્વારા વંદનીય છે. સત્યવાદીઓ દેવગણોને અર્ચનિય, અસુરગણોને પૂજનીય, અનેક પાપંડી દ્વારા સ્વીકૃત્ છે. આ પ્રકારના મહિમાથી મંડિત આ સત્ય લોકમાં સારભૂત છે, મહાસાગરથી પણ ગંભીર છે, મેરુ પર્વતથી પણ અધિક સ્થિર છે, ચંદ્રમંડળથી અધિક સૌમ્ય છે, સૂર્યમંડળથી અધિક દીપ્ત છે. શરત્કાલીન આકાશ-તલથી પણ અધિક વિમલ, ગંધમાદનથી પણ અધિક સુરભિસંપન્ન છે. લોકમાં જે પણ સમસ્ત મંત્ર, યોગ, જપ, વિદ્યા

છે, જંબૂક દેવ છે, અસ્ત્ર, શસ્ત્ર, શિક્ષા અને આગમ છે, તે બધાં સત્યમાં પ્રતિષ્ઠિત છે.

જે સત્ય સંયમમાં બાધક થાય, તેવું સત્ય જરા પણ ન બોલવું જોઈએ. હિંસા સાવધયુક્ત, ભેદ વિકથાકારક, અનર્થવાદ કલહકારક, અનાર્થ, અપવાદ વિવાદયુક્ત, વિડંબના કરનાર, જોશ અને દૃષ્ટતાથી પરિપૂર્ણ, નિર્લજ, લોકગર્હણીય, દુર્દિષ્ટ, દુઃશ્રુત, ન જાણેલ, તેવું સત્ય બોલવું ન જોઈએ. [એ જ પ્રમાણે —]

પોતાની સ્તવના, બીજાની નિંદા-જેમકે તું મેઘાવી નથી, તું ધન્ય નથી કે દરિદ્ર છે, તું ધર્મધિય નથી, કુલિત નથી, દાનપતિ નથી, શૂરવીર નથી, સુંદર નથી, ભાગ્યવાન નથી, પંડિત નથી, બહુશ્રુત નથી, તપસ્વી નથી, પરલોકસંબંધી નિશ્ચયકારી બુદ્ધિ નથી. જે વચન સર્વકાળ જાતિ, કુળ, રૂપ, વ્યાધિ, રોગથી સંબંધિત હોય. જે પીડાકારી અને નીંદનીય હોવાથી વર્જનીય હોય, ઉપચારથી રહિત હોય. આવા પ્રકારનું સત્ય ન બોલવું જોઈએ.

તો કેવા પ્રકારનું સત્ય બોલવું જોઈએ ? જે વચન દ્રવ્ય-પચાયિ-ગુણોથી, ક્રિયાથી, બહુવિધ શિલ્પોથી, આગમથી યુક્ત હોય, સંજ્ઞા-આખ્યાત-નિપાત-ઉપસર્ગ-તદ્વિત-સમાસ-સંધિપદ, હેતુ, યૌગિક, ઉણાદિ, ક્રિયાવિદ્યાન, ઘાતુ, સ્વર, વિભક્તિ, વર્ણયુક્ત હોય [એવું સત્ય બોલવું જોઈએ] ત્રિકાળ વિષયક સત્ય દશ પ્રકારે છે. તે જ કર્મથી છે. ભાષા બાર પ્રકારે થાય છે, વચન અને સોળ ભેદે થાય છે.

આ પ્રમાણે અરહંત દ્વારા અનુજ્ઞાત અને સમિદ્ધિત છે. આ સત્ય વચન યોગ્ય કાળે જ બોલવું જોઈએ.

● વિવેચન-૩૬ :-

જંબૂ ! આ શિષ્ય આમંત્રણ વચન છે. બીજું સંવરદ્વાર - “સત્યવચન”. સત્-મુનિ, ગુણ કે પદાર્થને માટે હિતકર તે સત્ય. - X - સત્યની સ્તવના કરતા કહે છે — શુદ્ધ અર્થાત્ નિર્દોષ, તેથી જ શુચિ-પવિત્ર, શિવ-શિવનો હેતુ, સુખત-શુભવિવક્ષા ઉત્પન્ન. તેથી જ સુભાષિત-શોભન વ્યક્ત વાક્યરૂપ શુભાશ્રિત-સુખાશ્રિત કે સુધાસિત. સુપ્રત-શોભનનિયમરૂપ. - X - સુકથિત, સુદૃષ્ટ-અતીન્દ્રિય અર્થદર્શી વડે દટ અપ્વગાદિ હેતુપણે ઉપલબ્ધ, સુપ્રતિષ્ઠિત - સર્વ પ્રમાણ વડે ઉપપાદિત. - X - સુનિયંત્રિત વચનો વડે કહેવાયેલ, સુરવર આદિને બહુમત-સંમત. પરમ સાધુ-નેષ્ટિક. મુનિને ધર્માનુષ્ઠાનરૂપ, તપ-નિયમ વડે અંગીકૃત્. સુગતિ પથદેશક અને આ લોકોત્તમ વ્રત છે. અસત્યવાદીને આકાશગામીની વિદ્યા સિદ્ધ થતી નથી. સ્વર્ગમાર્ગ અને સિદ્ધિપથનું પ્રવર્તક છે.

આ સત્ય નામક બીજું સંવર ઋષુભાવ પ્રવર્તક છે, - X - સદ્ભુત અર્થ, પ્રયોજનથી વિશુદ્ધ, પ્રકાશકારી છે. કઈ રીતે ? પ્રભાષક છે. શેનું ? જીવલોકમાં સર્વભાવોને. અવિસંવાદી-યથાર્થ, મધુર-કોમળ, પ્રત્યક્ષ દેવતા જેવું તે ચિત્તને

વિસ્મયકારી છે. કોને ? ઘણાં મનુષ્યોને અવસ્થાવિશેષમાં. કહ્યું છે - સત્ય વડે અગ્નિ શીત થાય છે, ઈત્યાદિ. સત્ય હેતુથી મહાસમુદ્ર મધ્યે રહે છે, પણ ડૂબતા નથી. મૂઠાણિયાવિ-મૂઠ-નિયત દિશાગમનને ન જાણતાં, અણિય-અગ્રતુંડ કે અનીક, તેને પ્રવર્તાવનાર જન સૈન્ય જેને છે તે. પોત-બોધિસ્થ, સત્યથી ઉદક સંભ્રમમાં પણ વચન પરિણામથી ભીંજાતા નથી, - X - અગ્નિસંભ્રમમાં બળતા નથી. આર્જવયુક્ત મનુષ્યો સત્યથી બળતા તેલાદિને હાથમાં લે તો પણ બળતા નથી. પર્વતના એક દેશથી ફેંકવા છતાં મરતા નથી ઈત્યાદિ - X - X -

કહ્યું છે - પ્રિય, સત્ય, વાક્ય કયાં મનુષ્યનું હૃદય હરતું નથી, લોકમાં પ્રતિપદ સત્યવાણી અર્થને આપે છે, દેવો કામિક ફળ આપે છે ઈત્યાદિ. - X - તેથી બીજું સત્યમહાપ્રત ભગવત્ જિને સારી રીતે કહ્યું છે તે દશ ભેદે છે - જનપદ, સંમત આદિ દશવૈકાલિકાદિમાં પ્રસિદ્ધ છે. ચૌદપૂર્વીએ પણ પૂર્વગત શ્રુત વિશેષથી જાણેલ છે. મહર્ષિને સિદ્ધાંત વડે આપેલ છે કે સમાચારથી જાણેલ છે. લોકોને અર્થ વડે કહેલ છે. - X - X - અથવા દેવેન્દ્ર આદિને જિનવચનરૂપ જીવાદિ અર્થો કહેવાયા છે. વૈમાનિકોને જિન આદિ વડે ઉપાદેયપણે પ્રતિપાદિત કરેલ છે. અથવા વૈમાનિકોએ તે સેવેલ છે અથવા સમર્થન કરેલ છે. તે મહાપ્રયોજનવાળું છે - તે જ કહે છે -

મંત્ર, ઔષધિ, વિદ્યાને સાધવાનું પ્રયોજન છે, તેનો સત્ય વિના અભાવ છે. વિદ્યાચારણ આદિ વૃંદોને અને શ્રમણોને આકાશગમન વૈક્રિય કરણાદિ પ્રયોજન વિદ્યા સિદ્ધ છે. મનુષ્યગણોને સ્તુત્ય, દેવગણોને પૂજ્ય, અસુરગણોને પૂજનીય છે. અનેક પાખંડી દ્વારા-વિવિધ પ્રતી વડે તે સ્વીકૃત છે, જે લોકમાં સારભૂત, મહાસમુદ્રથી અતિશય વડે ક્ષોભ્યત્વથી ગંભીરતર છે - સ્થિરતર છે. મેરુ પર્વતથી અચલિત છે, ઈત્યાદિ - X - X - તેમાં મંત્ર-હરિણેગમેષીમંત્રાદિ. યોગ - વશીકરણાદિ પ્રયોજન દ્રવ્યસંયોગ, જપ-મંત્ર વિદ્યાનો જપ, વિદ્યા-પ્રજ્ઞાપિત આદિ. જૃંભક-તિર્છાલોકવાસી દેવો. અસ્ત્ર-નારાય આદિ ક્ષોય આયુધ કે સામાન્ય શસ્ત્ર. શાસ્ત્ર-અર્થ શાસ્ત્રાદિ. શસ્ત્ર-ખડ્ગાદિ, શિક્ષા-કલાગ્રહણ, આગમ-સિદ્ધાંત, તે બધું સત્યમાં પ્રતિષ્ઠિત છે. અસત્યવાદીને કોઈપણ મંત્રાદિ પ્રાયઃ સાધ્ય થતાં નથી.

વળી સત્ય પણ સદ્ભૂત અર્થ માત્રતાથી સંયમને બાધક હોય તેવું થોડું પણ બોલવું ન જોઈએ. તે કેવું છે ? જીવવધથી હિંસક, સાવધ-પાપ વડે યુક્ત. તેથી જ કાણાને કાણો, લંગડાને લંગડો, વ્યાધિવાળાને રોગી, ચોરને ચોર ન કહેવો. - - ભેદ-ચારિત્ર ભેદકારી, વિકથા-સ્ત્રી આદિની કથા, તેને કરનાર, અનર્થવાદ-નિષ્પ્રયોજન બોલવું, કલહ-ઝઘડો કરવો. અનાર્થ-અનાર્થ દ્વારા પ્રયુક્ત, અન્યાય-અન્યાયયુક્ત, અપવાદ-બીજાના દૂષણો કહેવા. વિવાદ-વિપ્રતિપતિથી યુક્ત. વેલંબ-બીજાને વીડંબનાકારી, ઓજ-બળ, ઘૈર-ઘૃષ્ટતા, બહુલ-પ્રચુર, નિર્લજ્જ-લજ્જારહિત, ગર્હણીય-નિંદ્ય, દુર્દષ્ટ-અસમ્યક્ જોયેલ, દુઃશ્રુત-અસમ્યક્ સાંભળેલ, દુર્મુણિત-અસમ્યક્ જ્ઞાત. પોતાની સ્તુતિ અને બીજાની નિંદા ન કરવી.

નિંદાને કહે છે - તું બુદ્ધિમાન્ - અપૂર્વ શ્રુત દેષ્ટગ્રહણ શક્તિ યુત નથી. તું ધન્ય-ધન પ્રાપ્તિ નથી, પ્રિયધર્મા-ધર્મપ્રિય નથી. તું કુલીન-કુલ-જાત નથી. દાનપતિ-દાનદાતા નથી. સૂર-ચારભટ, સુભટ નથી. તું પ્રતિરૂપ-રૂપવાન્ નથી, લષ્ટ-સૌભાગ્યવાન્ નથી, પંડિત-બુદ્ધિમાન્ નથી. બહુશ્રુત-સાંભળીને શીખેલા ઘણાં શાસ્ત્ર, અથવા બહુસુત એટલે ઘણાં પુત્રો કે ઘણાં શિષ્યો નથી. તપસ્વી-ક્ષપક નથી. પરલોકના વિષયમાં નિશ્ચિત-નિઃસંશય મતિ નથી. સર્વકાળ-આજન્મા. ઈત્યાદિ - X - તેથી જાત્યાદિની નિંદા વડે પરચિત પીડાકારીત્વ થાય છે, માટે તે વર્જવું. આવું સત્ય હોય તો પણ ન કહેવું. તેમાં જાતિ-માતૃપદ, કુલ-પિતૃપદ, રૂપ-આકૃતિ, વ્યાધિ-ચિર સ્થાયી કુષ્ઠાદિ, રોગ-શીઘ્રતર ઘાતિ જવરાદિ.

દુહિલ-દ્રોહવાળા, પાઠાંતરથી દુહઓ-દ્રવ્યથી અને ભાવથી ઉપચાર-પૂજા કે ઉપકારને ઉલ્લંઘવો. આવું સત્ય સદ્ભુત હોવા છતાં અસત્ય છે, તે ન બોલવું. તો કેવું. પુણ - અહીં 'પુનઃ' પૂર્વ વાક્યર્થ અપેક્ષાએ ઉત્તર વાક્યર્થને વિશેષ જણાવવા માટે છે. સત્ય બોલવું ?

દ્રવ્ય-ત્રિકાળ અનુગતિ લક્ષણ પુદ્ગલાદિ વસ્તુ. પર્યાય-જૂના-નવા આદિ ક્રમવર્તીધર્મ. ગુણ-વર્ણાદિ, સહભાવિ ધર્મ. કર્મ-કૃષ્ટ્યાદિ વ્યાપાર, શિલ્પ-આચાર્યએ શીખવેલ ચિત્રકર્માદિ ક્રિયા વિશેષ. આગમ-સિદ્ધાંત-અર્થથી યુક્ત. - X - દ્રવ્યાદિયુક્તત્વ વચનના અભિધાયકત્વથી અથવા દ્રવ્યાદિ વિષયમાં. નામખ્યાત-નિપાતાદિ પદ હેતુયોગિકાદિ તેમાં પદ શબ્દ બધાં સાથે જોડાતાં નામપદ, આખ્યાતપદ આદિ સમજવું.

તેમાં નામ પદ બે ભેદે - વ્યુત્પન્નમાં દેવદત્તાદિ, અવ્યુત્પન્નમાં ડિત્ય આદિ. આખ્યાત-ક્રિયા સાધ્યપદ, કર્યુ-કરે છે - કરશે. તે - તે અર્થ જણાવવા તે-તે સ્થાનોમાં પડે તે નિપાતપદ - 'જલુ' આદિ. ઘાતુ સમીપે યોજાય, એ ઉપસર્ગથી તદ્દરૂપ પદ તે ઉપસર્ગપદ, પ્ર-પરા આદિ. તદ્દિત-અર્થ અભિધાયક જે પ્રત્યય, તદન્ત પદ તે તદ્દિત પદ, નામિના અપત્ય-નાભેય. સમાસ-પદોના એકીકરણરૂપ પદ, તત્પુરુષાદિ, જેમકે રાજપુરુષ. સંધિ-સન્નિકર્ષ પદ, 'દધીઈ' આદિ. હેતુ-સાધ્યા વિનાભૂતત્વલક્ષણ, - X - યૌગિક-દ્વ્યાદિ સંયોગવત્, - X - ઉણાદિ-ઉણ વગેરે પ્રત્યયાંત પદ, જેમકે સ્વાદુ. ક્રિયાવિધાન-સિદ્ધ ક્રિયાવિધિ, પદવિધિ જેમકે - પાયક આદિ. ઘાતુ-ભૂ' આદિ, સ્વર-અ'કારાદિ કે ષ્ડ્જ આદિ, રસ-શ્રૃંગારાદિ નવ. નવ રસ - શ્રૃંગાર, હાસ્ય, કરુણા, રૌદ્ર, વીર, ભયાનક, બીભત્સ, અદ્ભુત અને શાંત આ નવ રસો નાટ્યમાં જણાવેલા છે.

વિભક્તિ-પ્રથમા આદિ સાત, વર્ણ - ક કારાદિ વ્યંજનો વડે યુક્ત. સત્યને ભેદથી કહે છે - ત્રિકાળ વિષય દશ ભેદે સત્ય છે. તે આ પ્રમાણે - જનપદ, સંમત, સ્થાપના, નામ, રૂપ, પ્રતીત, વ્યવહાર, ભાવ, યોગ અને ઉપમા સત્ય. તેમાં (૧) જનપદ સત્ય - જેમકે કોંકણાદિ દેશમાં પાણીને પયસ્ કહે છે. (૨) સંમત સત્ય - અરવિંદને પંકજ કહેવાય કુલવ્યાદિને નહીં. (૩) સ્થાપનાસત્ય-

જિનપ્રતિમાદિમાં 'જિન' આદિનો વ્યપદેશ.

(૪) નામસત્ય-કુળની વૃદ્ધિ ન કરવા છતાં કુલવર્ધન કહે છે. (૫) રૂપસત્ય - ભાવથી અશ્રમણ છતાં તે રૂપધારીને શ્રમણ કહે છે. (૬) પ્રતીત સત્ય - જેમકે અનામિકાને કનિષ્ઠિકાને આશ્રીને લાંબી કહે છે. (૭) વ્યવહાર સત્ય - પર્વતમાં રહેલ ઘાસ બળતા, વ્યવહારમાં પર્વત બળે છે, તેમ કહે છે. (૮) ભાવસત્ય-પાંચે વર્ષ હોવા છતાં શુક્લત્વ લક્ષણ-ભાવના ઉત્કટપણથી બગલા સફેદ કહેવાય છે. (૯) યોગ સત્ય - જેમકે - દંડના યોગથી દંડી કહેવાય. (૧૦) ઉપમા સત્ય - સમુદ્રવત્ તળાગ આદિ.

જે પ્રકારે ભણનક્રિયા દશવિધ સત્ય સદ્ભૂતાર્થતાથી થાય છે, તે પ્રકારે કે કર્મથી - અક્ષર લેખનાદિ ક્રિયા વડે સદ્ભૂતાર્થ જ્ઞાપન વડે સત્ય દશ પ્રકારે જ થાય છે. આના દ્વારા એમ કહે છે - માત્ર સત્યાર્થ વચન જ કહેવું એમ નહીં, હસ્તાદિ કર્મ પણ અવ્યભિચારી અર્થના સૂચક જ કરવા જોઈએ. - X - X - ભાષા બાર પ્રકારે હોય છે. તે આ - પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, માગધી, પૈશાચી, શૌરસેની, અપભ્રંશ. આ છ ગદ્ય અને પદ્યથી.

વચન ૧૬ પ્રકારે હોય છે - ત્રણ વચન, ત્રણ લિંગ, ત્રણ કાળ, પરોક્ષ, પ્રત્યક્ષ, ઉપનીતાદિ ચાર, અધ્યાત્મ વચન. તેમાં ત્રણ વચન તે - એક-દ્વિ-બહુવચન.. ત્રણ લિંગ-સ્ત્રી, પુરુષ, નપુંસકરૂપ..ત્રણ કાળ - અતીત-અનાગત-વર્તમાન.. પ્રત્યક્ષ-જેમકે - આ.. પરોક્ષ-જેમકે - તે.. ઉપનીત વચન-ગુણ ઉપનય રૂપ, જેમકે આ રૂપવાન્ છે.. અપનીત વચન-ગુણ અપનયનરૂપ - જેમકે આ દુઃશીલ છે.. ઉપનીતાપનીત વચન-જેમાં એક ગુણ ઉપનીત અને બીજો ગુણ અપનીત કરાય, જેમકે - આ રૂપવાન્ છે પણ દુઃશીલ છે.. વિપર્યયથી અપનીતોપનીતવચન - જેમકે - આ દુઃશીલ છે પણ રૂપવાન્ છે.. અધ્યાત્મવચન-અભિપ્રેત અર્થને ગોપવાને સહસા તે જ બોલવું.

ઉક્ત સત્યાદિ સ્વરૂપ ધારણ પ્રકારથી અરિહંત વડે અનુજ્ઞાત, સમીક્ષિત-બુદ્ધિ વડે પર્યાલોચિત, સંચત-સંચમવાન્, કાળ-અવસરે બોલવું જોઈએ. પણ જિનેશ્વર વડે અનનુજ્ઞાત અપર્યાલોચિત અસંચત વડે અકાળે નહીં. - X - આ અર્થે જ જિનશાસન છે, તે કહે છે -

● સૂત્ર-૩૭ :-

આ અલિક, પિંથુન, કઠોર, કટુક, ચપળ વચનોથી રક્ષણ કરવા માટે ભગવંતે આ પ્રવચન સારી રીતે કહેલ છે, જે આત્મહિતકર, જન્માંતરમાં શુભ ભાવના યુક્ત, ભાવિમાં કલ્યાણકર, શુદ્ધ, નૈયાયિક, અકુટિલ, અનુતર, સર્વદુઃખ અને પાપનું ઉપશામક છે. તેની આ પાંચ ભાવના છે, જે અસત્યવચન વિરમણ-બીજા પ્રતના રક્ષણાર્થે છે -

(૧) અનુવીચિભાષણ - સંવરનો અર્થ સાંભળીને, પરમાર્થ સારી રીતે જાણીને વેગથી, ત્વરિત, ચપળ, કટુક, કઠોર, સહસા, બીજાને પીડાકર એવું

સાવધ વચન બોલવું ન જોઈએ. પણ સત્ય, હિતકારી, મિત, ગ્રાહક, શુદ્ધ, સંગત, પૂર્વાપર અવિરોધી, સમિક્ષિત-સમ્યક્ પ્રકારે વિચારેલ વચન સાધુએ અવસરે યતનાપૂર્વક બોલવું. આ રીતે અનુવીચિસમિતિ યોગથી ભાવિત અંતરાત્મા હાથ-પગ-નયન-વદન ઉપર સંચમ રાખનાર, શૂર, સત્ય, આર્જવ સંપૂર્ણ થાય.

(૨) કોધનિગ્રહ - કોધનું સેવન ન કરવું, કોધી-ચંડ-રૌદ્ર મનુષ્ય અસત્ય બોલે છે, યુગલી કરે છે, કઠોર ભાષણ કરે છે, અસત્ય-પૈશુન્ય-કઠોર બોલે છે. કલહ-વૈર-વિકથા કે આ ત્રણે સાથે કરે છે. સત્ય-શીલ-વિનયને હણે છે અથવા આ ત્રણેને હણે છે. દ્રેષ-દોષ-અનાદરનું પાત્ર થાય છે અથવા આ ત્રણેનું પાત્ર થાય છે. કોધાગ્નિથી પ્રજ્વલિત હૃદય મનુષ્ય આવા અને આ પ્રકારના અન્ય સાવધ વચન બોલે છે. તેથી કોધનું સેવન ન કરવું. આ રીતે ક્ષમાથી ભાવિત અંતરાત્માવાળા હાથ, પગ, નેત્ર અને મુખના સંચમથી યુક્ત, શૂર, સાધુ, સત્ય અને આર્જવથી સંપન્ન થાય છે.

(૩) લોભનિગ્રહ-લોભને ન સેવવો. લુબ્ધ મનુષ્ય લોલુપ થઈને :- ક્ષેત્ર, વાસ્તુને માટે અસત્ય બોલે છે. કીર્તિ અને લોભને માટે અસત્ય બોલે છે. વૈભવ અને સુખને માટે અસત્ય બોલે છે. પીઠ અને ફલક માટે અસત્ય બોલે છે. શય્યા અને સંચારા માટે અસત્ય બોલે છે. વસ્ત્ર અને પાત્ર માટે અસત્ય બોલે છે. કંબલ અને પાદપ્રોંછન માટે અસત્ય બોલે છે. શિષ્ય અને શિષ્યા માટે અસત્ય બોલે છે. ભોજન અને પાન માટે અસત્ય બોલે છે. આ નવ કારણ તથા આવા અન્ય કારણોથી લોભી-લાલચી મનુષ્ય અસત્ય ભાષણ કરે છે. તેથી લોભનું સેવન ન કરવું.

આ પ્રકારે મુક્તિ-નિર્લોભતાથી ભાવિત અંતઃકરણવાળા સાધુ હાથ-પગ-નેત્ર-મુખથી સંચત, શૂર, સત્ય, આર્જવ સંપન્ન થાય છે.

(૪) નિર્ભયતા-ભયભીત ન થવું જોઈએ. ભયભીતને અનેક ભય શીઘ્ર જકડી લે છે. ભયભીત મનુષ્ય :- અસહાય રહે છે, ભૂત-પ્રેત દ્વારા આક્રાંત કરાય છે. બીજાને પણ ડરાવી દે છે. તપ-સંચમ પણ છોડી દે છે. ભારનો નિર્વાહ કરી શકતો નથી. સત્પુરુષો સેવિત માર્ગનું અનુસરણ કરવા સમર્થ થતો નથી. તેથી ભય, વ્યાધિ, રોગ, જરા, મૃત્યુ વડે અથવા આવા પ્રકારના અન્ય ભયથી ડરવું જોઈએ નહીં. આ રીતે ધૈર્યથી ભાવિત અંતરાત્માવાળા સાધુ હાથ-પગ-નેત્ર-મુખથી સંચત, શૂર તથા આર્જવધર્મથી સંપન્ન થાય છે.

(૫) પરિહાસવર્જન - હાસ્યને સેવવું ન જોઈએ. (તે સેવનાર) અસત્ય અને અસત્ વચન બોલે છે. પરિહાસ, પરપરિભવ-પર-પરિવાદ-પરપીડાકારક તથા ભેદ અને વિમુક્તિનું કારક બને છે. હાસ્ય અન્યોન્ય જનિત હોય છે, અન્યોન્ય ગમનનું કારણ બને છે, અન્યોન્ય મર્મોને પ્રકાશિત કરનાર બને છે, હાસ્ય કર્મ-કંદર્પ-અભિયોગગમનનું કારણ બને છે. અસુરતા અને કિલ્બિષિકત્વનું જનક છે. તેથી હાસ્ય ન સેવવું. એ રીતે મૌનથી ભાવિત

અંતરાત્માવાળા સાધુ હાથ-પગ-નેત્ર-મુખથી સંયત થઈને શૂર, સત્ય, આર્જવથી સંપન્ન હોય છે.

આ રીતે આ સંવરદ્વાર સમ્યક્ સંવરિત અને સુપ્રાણિહિત થાય છે. આ પાંચ કારણોથી-ભાવનાથી, મન-વચન-કાયથી પૂર્ણરૂપે સુરક્ષિત થાય છે. તેથી ધૈર્યવાન્ અને મતિમાન્ સાધકે અનાશ્રવ, અકલુષ, નિશ્ચિદ્ર, અપરિસ્રાવી, અસંકલ્પિત તથા સર્વજિનેશ્વરો વડે અનુજ્ઞાત આ યોગને આમરણાંત જીવનમાં ઉતારવો જોઈએ.

આ પ્રમાણે બીજું સંવરદ્વાર સ્પર્શિત, પાલિત, શોધિત, તીરિત, કિર્તિત, અનુપાલિત અને આજ્ઞા વડે આરાધિત થાય છે. એવું જ્ઞાતમુનિ, ભગવંતે પ્રજ્ઞાપિત, પ્રરૂપિત કરેલ છે. સિદ્ધવરશાસન, પ્રસિદ્ધ છે, આઘવિત-સુદેશિત-પ્રશસ્ત છે - તેમ હું કહું છું.

● વિવેચન-૩૭ :-

આ પ્રત્યક્ષ, અલીક-અસદ્ભૂતાર્થ, પિશુન-બીજાને પરોક્ષ દોષારોપણ રૂપ, પરુષ-કઠોર ભાષણ, કટુક-અનિષ્ટાર્થ, ચપળ-ઉત્સુકતાથી વિચાર્યા વિનાનું જે વચન-વાક્ય, તેનાથી રક્ષણ કરવા માટેનો જે અર્થ તેનો ભાવ. તે માટે અર્થાત્ અલીકાદિથી રક્ષણ કરવા માટેનું પ્રવચન અર્થાત્ શાસન. ભગવંત મહાવીરે સારી રીતે કહેલ છે.

બીજા અલીકવચન વ્રત વિશેષની પહેલી ભાવના તે અનુવિચિન્ય સમિતિરૂપ છે. તે આ રીતે - સદ્ગુરુ સમીપે સાંભળીને સંવરના પ્રસ્તાવથી મૃષાવાદ વિરતિ લક્ષણનું પ્રયોજન તે મોક્ષલક્ષણ - X - તેમાં સાંભળીને, પરમાર્થ-હેયોપાદેય વચનને સમ્યક્ રીતે જાણીને, વિકલ્પથી વ્યાકુળ થઈ વેગથી ન જોલવું જોઈએ. વચનની ચપળતાથી, કટુક અર્થથી, કઠોર શબ્દોથી, સાહસ પ્રધાન કે અતર્કિત, પ્રાણીને પીડાકર, સપાપ [વચન ન જોલવું]

વચનવિધિને નિષેધ વડે જમાવી હવે વિધિથી કહે છે - સત્ય-સદ્ભુત અર્થ, હિતકારી, પથ્ય, મિત-પરિમિત અક્ષર અને પ્રતિપાદ-વિવક્ષિત અર્થની પ્રતીતિજનક શુદ્ધ-પૂર્વોક્ત વચન દોષ રહિત, સંગત, ઉપપત્તિ વડે અભાધિત, અકાહલ-મુનમુન અક્ષરરહિત, સમિક્ષિત-બુદ્ધિપૂર્વક પર્યાલોચિત, વચન સંયમવાને, કાલ-અવસરે જોલવું જોઈએ, અન્યથા ન જોલવું. આ રીતે ઉક્ત ભાષણ પ્રકારથી અનુવિચિન્ય-પર્યાલોચ્ય ભાષણરૂપ જે સમિતિ-સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ તે અનુવિચિન્ય યોગ, તદ્દરૂપ જે વ્યાપાર, તેના વડે જીવ ભાવિત થાય છે. કયા પ્રકારે ? હાથ-પગ-ચરણ-નયન-વદન સંયત, શૂર ઈત્યાદિ.

બીજી ભાવના-ક્રોધ નિગ્રહ. ક્રોધ ન સેવવો. શા માટે? ક્રુદ્ધ-કુપિત, ચાંડિક્ય-રૌદ્રરૂપત્વ સંજાત, તે મનુષ્ય અસત્ય જોલે છે. તેમાં - X - વિકથા-પરિવાદરૂપ છે. શીલ-સમાધિ. વેસ-દ્વેષ્ય, અપ્રિય. વસ્તુ-દોષનો આવાસ. ગમ્ય-પરિભવસ્થાન. નિષ્કર્ષ માટે કહે છે - એયં - 'અલિકાદિ' ગ્રહણ કરવું, કેમકે તેનાથી બીજી ભાષણક્રિયાનો અવિષય છે. અન્યચ્ચ - ઉક્તથી વ્યતિરિક્ત કેહવું. - X - X -

ત્રીજી ભાવના-લોભ ન સેવવો. શા માટે? લુબ્ધ-લોભી, લોભ-વ્રતમાં સંયત, અસત્ય જોલે છે. આ વાત વિષય ભેદથી કહે છે - ગ્રામાદિ ક્ષેત્ર, કૃષિ ભૂમિ, ગૃહનું વાસ્તુ, તે હેતુથી લોભી અસત્ય જોલે. આ પ્રમાણે બીજા આઠે સૂત્રો જાણવા. તેમાં કીર્તિ-ખ્યાતિ, ઔષધાદિની પ્રાપ્તિના હેતુથી. ઋદ્ધિ-પરિવારાદિ, સૌખ્ય-શીતળ છાયાદિ સુખ હેતુ શય્યા-વસતિ અથવા જેમ પગ ફેલાવી સુવાચ તે શય્યા. અટી હાથ લાંબો તે સંચારો-કંબલખંડાદિ. પાદપ્રોચન-રજોહરણના હેતુથી. - X -

ચોથી ભાવના-ભય ન રાખવો. ડરેલ, ભયાર્ત પ્રાણી. ભયાનિ-વિવિધ ભયો. અતિંતિ-આવે છે. કેવા ભય ? સત્ત્વસાર વર્જિતતાથી તુચ્છ, લઘુક-શીઘ્ર, અદ્વિતીય-અસહાય. ભૂત-પ્રેતો વડે ભયભીત અધિષ્ઠીત થાય છે. બીજાને પણ ડરાવે છે ઈત્યાદિ - X - અહિંસાદિ રૂપ સંયમ ભારને ડરેલો વહન કરી શકતો નથી. સત્પુરુષો વડે સેવિત માર્ગ-ધર્માદિ પુરુષાર્થ ઉપાયને સેવવા-આચરવા ભયભીત સમર્થ ન થાય. તેથી મનુષ્યે ડરવું ન જોઈએ.

પચમ - ભય હેતુથી બાહ્ય દુષ્ટતિર્યચ મનુષ્યદેવાદિ તથા આત્મોદ્ભાવથી નહીં તે કહે છે - વ્યાધિ, ક્રમથી પ્રાણને હરણ કરનાર કુષ્ઠાદિ, રોગ-શીઘ્રતર પ્રાણહરણકારી જ્વરાદિ, જરા કે મૃત્યુથી અથવા તેવા પ્રકારના ભયોત્પાદકત્વથી વ્યાધ્યાદિ સદેશ ઈષ્ટવિયોગાદિ. - X - હવે તેનો નિષ્કર્ષ કરતા કહે છે - ધૈર્ય એટલે સત્ત્વથી ભાવિત જીવ થાય છે. કેવો ? સંયત ઈત્યાદિ પૂર્વવત્.

પાંચમી ભાવના-પરિહાસ ન કરવો. તે અલીક-સદ્ભૂત અર્થને છુપાવવા રૂપ છે. અસંતગાઈ-અસદ્ભૂતાર્થ વચનો, અશોભન કે અશાંત-અનુપશમપ્રધાન, જોલે છે. [કોણ?] હાસ્યવંત-પરિહાસ કરનાર. પરિભવકારણ-અપમાનના હેતુ. પરપરિવાદ-બીજાના દૂષણો કહેવા. પ્રિય-ઈષ્ટ. - X - ભેદ-ચારિત્રનો ભેદ, વિમૂર્તિ-વિકૃત નયન વદન આદિથી વિકૃત શરીરાકૃતિનું કારક. અથવા તે હાસ્ય મોક્ષમાર્ગનું ભેદકારક થાય છે. પરસ્પર કરાયેલ હાસ્ય, પરસ્પર અભિગમનકારી બને છે, પરદારા આદિ પ્રચ્છન્ન મર્મને ઉઘાડે છે. લોકનિંદાજીવનવૃત્તિ રૂપ થાય છે. હાસ્યકારી કાંદર્પિક-ભાંડ વિશેષ દેવરૂપ કે અભિયોગને યોગ્ય આદેશકારી દેવમાં ગતિ કરનાર થાય છે. - X - X - મહર્ષિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થતો નથી. તેથી હાસ્ય અનર્થને માટે થાય છે.

કહ્યું છે જે સંયત આવી અપ્રશસ્ત હાસ્યાદિ પ્રવૃત્તિમાં વર્તે છે, તે તેવા પ્રકારની ગતિમાં જાય છે. - X - આસુરિય-અસુરભાવ, કિંબ્હિસત-ચાંડાલ પ્રાયઃદેવમાં જન્મે - X - તેથી હાસ્ય ન સેવવું. પણ મૌન-વચન સંયમથી ભાવિત જીવ સંયતાદિ થાય.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
સંવર-અધ્યયન-૨-નો ટીકાસહિતનો અનુવાદ પૂર્ણ

❁ સંવર-અધ્યયન-૩-“દત્તાનુજ્ઞાત” ❁
— X — X — X — X — X — X — X —

૦ મૃષાવાદસંવર નામક બીજું સંવર અધ્યયન કહ્યું. હવે સૂત્રક્રમ સંબંધથી અથવા અનંતર અધ્યયનમાં મૃષાવાદ વિરમણ કહ્યું, તે અદત્તાદાન વિરમણવાળાને જ સુનિર્વાહ થાય છે. તેથી અદત્તાદાન વિરમણ નામક અધ્યયનને પ્રતિપાદિત કરવા - X - કહે છે.

● સૂત્ર-૩૮ :-

હે જંબૂ ! શ્રીજું સંવરદ્વાર “દત્તાનુજ્ઞાત” નામે છે. હે સુવ્રત ! આ મહાવ્રત છે તથા અણુવ્રત પણ છે. આ પરકીય દ્રવ્યના હરણની નિવૃત્તિરૂપ ક્રિયાથી યુક્ત છે. (આ વ્રત) અપરિમિત-અનંત તૃષ્ણાથી અનુગત મહાઅભિલાષાથી યુક્ત મન, વચન દ્વારા પાપમય પરદ્રવ્ય-હરણનો સમ્યક્ નિગ્રહ કરે છે. [આ વ્રતના પ્રભાવે] મન સુસંયમિત થાય છે. હાથ-પગ પરધનના ગ્રહણથી વિરત થઈ જાય છે. આ વ્રત નિગ્રંથ, નૈષ્ઠિક, નિરુક્ત, નિરાસ્રવ, નિર્ભય અને વિમુક્ત છે. પ્રધાન નરવૃષભ, પ્રવર બળવાન્, સુવિહિતજન સંમત છે. શ્રેષ્ઠ સાધુનું ધર્માચરણ છે.

[આ વ્રતમાં] ગામ, આકર, નગર, નિગમ, ખેટ, કર્નટ, મડંબ, દ્રોણમુખ, સંબાધ, પટ્ટન કે આશ્રમમાં પડેલ ઉત્તમ મણિ, મોતી, શિલા, પ્રવાલ, કાંસુ, વસ્ત્ર, ચાંદી, સોનું, રત્ન આદિ કોઈ પણ દ્રવ્ય પડેલ-ભૂલાચેલ-ગુમાવાચેલ હોય, તો તે વિષયમાં કોઈને કહેવાનું કે ઉઠાવી લેવાનું કલ્પતું નથી. કેમકે [સાધુને] હિરણ્ય-સુવર્ણના ત્યાગી બનીને, પાષાણ અને સુવર્ણમાં સમભાવ રાખી, અપરિગ્રહી અને સંવૃત થઈને લોકમાં વિચરવું જોઈએ.

કોઈપણ દ્રવ્ય-વસ્તુ ખલિહાન, ખેતર, જંગલમાં પડેલી હોય, કોઈ ફૂલ, ફળ, છાલ, પ્રવાલ, કંદ મૂળ, તૃણ, કાષ્ઠ કે કાંકરા હોય, તે અલ્પ કે ઘણું હોય, સૂક્ષ્મ કે સ્થૂળ હોય તો પણ સ્વીના આપ્યા વિના કે આજ્ઞા લીધા વિના ગ્રહણ કરવી ન કલ્પે. ઘર કે સ્થાંડિલ ભૂમિ પણ આજ્ઞા પ્રાપ્ત કર્યા વિના ગ્રહણ કરવી ઉચિત નથી. નિત્ય અવગ્રહની આજ્ઞા લઈને જ તેને લેવી જોઈએ.

અપ્રીતિકરના ઘરમાં પ્રવેશ, અપ્રીતિકરના ભોજન-પાન, અપ્રીતિકરના પીઠ, ફલક, શય્યા, સંસ્તારક, વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, દંડ, રજોહરણ, નિષધા, ચોલપટ્ટક, મુહપત્તિ, પાદપ્રોંછનક, ભાજન, ભાંડ, ઉપધિ, ઉપકરણ ગ્રહણ કરવી નહીં. પર પરિવાદ, પર દોષ કથન અને પરવ્યપદેશ ન કરવો. બીજાના નામે કંઈ ગ્રહણ કરે, સુકૃત્નો નાશ કરે, દાનમાં અંતરાય કરે, દાનનો નાશ કરે, પૈશુન્ય-માત્સર્ય કરે [તો આ બધાંનો નિષેધ હોવાથી તેમ ન કરવું.]

જે કંઈ પીઠ, ફલક, શય્યા, સંસ્તારક, વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, મુહપત્તિ,

પાદ પ્રોંછનાદિ, ભાજન, ભાંડ, ઉપકરણ, ઉપધિનો સંવિભાગ ન કરે, અસંગ્રહરુચિ હોય, તપચોર-વચનચોર-રૂપચોર-આચારચોર-ભાવચોર હોય. જે શબ્દ-ઝાંગા-કલહ-વૈર-વિકથા કે અસમાધિકર હોય, સદા અપ્રમાણભોજી, સતત અનુભક્ષ વૈરયુક્ત, નિત્ય રોષયુક્ત તે અસ્તેય વ્રતનો આરાધક ન થાય.

આ અસ્તેયવ્રતનો આરાધક કોણ થાય ? જે તે ઉપધિ, ભોજન, પાનના સંગ્રહ અને દાનમાં કુશળ હોય. અત્યંત બાલ, દુર્બલ, ગ્લાન, વૃદ્ધ, ક્ષપક આદિ તથા પ્રવર્તક, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, શૈક્ષ, આધાર્મિક, તપસ્વી, કુલ, ગણ, સંઘ, ચૈત્યને માટે, નિર્જરાર્થે, જે અનિશ્ચિત હોય, તે જ બહુ પ્રકારે દશવિધ વૈયાવચ્ય કરી શકે છે. તે અપ્રીતિકારક-ઘરમાં પ્રવેશે નહીં, ભોજન-પાન ન લે, કે તેના પીઠ, ફલક, શય્યા, સંસ્તારક, વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, દંડ, રજોહરણ, નિષધા, ચોલપટ્ટક, મુહપત્તિ, પાદપ્રોંછનક, ભાજન, ભાંડ, ઉપધિ, ઉપકરણ સેવતા-વાપરતા નથી. બીજાનો પરિવાદ-નીંદા ન કરે. બીજાના દોષોને ગ્રહણ ન કરે, બીજાના નામે પણ કંઈ ગ્રહણ ન કરે. કોઈને વિપરિણામિત ન કરે, બીજાના દાનાદિ સુકૃત્નો અપલાપ ન કરે. જે દાનાદિ કે વૈયાવચ્ય કરીને પશ્ચાત્તાપ ન કરે, એવા સંવિભાગશીલ, સંગ્રહ-અવગ્રહ કુશલ, આ વ્રતના આરાધક થાય છે.

પરદ્રવ્યહરણ વિરમણરૂપ આ વ્રતના રક્ષણાર્થે ભગવંતે આ પ્રવચન સારી રીતે કહેલ છે, તે આત્મહિતકર, આગામી ભવમાં શુભ ફળદાયી અને કલ્યાણકર, શુદ્ધ, ન્યાયિક, અકુટિલ, અનુત્તર, સર્વદુઃખ અને પાપનું ઉપશામક છે.

તે પરદ્રવ્યહરણ વિરમણ એવા શ્રીજા વ્રતના રક્ષણને માટે આ પાંચ ભાવનાઓ કહેલી છે. તે આ —

(૧) દેવકુલ, સભા, પ્રપા, આવસથ, વૃક્ષમૂળ, આરામ, કંદરા, આકર, ગિરિગુફા, કર્મ, ઉદાન, યાનશાળા, કુપ્યશાળા, મંડપ, શુન્યગૃહ, શ્મશાન, લયન, આપણ, બીજા પણ આવા પ્રકારના અન્ય સ્થાનોમાં, જે સચિત જળ-માટી, બીજ, દુર્વા આદિ હરિત, ખસ-પ્રાણ જીવથી રહિત હોય, યથાકૃત-પ્રાસુક-વિવિક્ત-પ્રશસ્ત હોય, એવા ઉપાશ્રયમાં સાધુએ વિચરવું.

[પરંતુ] આઘાકર્મની બહુલતાવાળા, આસિક્ત, સંમાર્જિત, ઉત્સિક્ત, શોભિત, છાદન-દૂમન-લિંપણ-અનુલિંપણ-જ્વલન-ભાંડયાલણ [એવા સ્થાન હોય], જ્યાં અંદર-બહાર અસંયમ-જીવ વિરાધના થતી હોય, આ બધું જ્યાં સાધુના નિમિત્તે થતું કે થયું હોય તેવા ઉપાશ્રય-સ્થાન સાધુ માટે વર્જ્ય છે. તે સ્થાનો સૂત્રમાં પ્રતિષેધ કરાયેલા છે. આ રીતે વિવિક્ત સ્થાનમાં વસવા રૂપ સમિતિ યોગથી ભાવિત અંતરાત્મા મુનિ સદા દુર્ગતિના કારણ પાપકર્મને કરવા, કરાવવાથી નિવૃત્ત થાય છે તથા દત્ત-અનુજ્ઞાત અવગ્રહમાં રુચિવાળા થાય છે.

બીજી ભાવના-આરામ, ઉદ્યાન, કાનન, વન આદિ સ્થાનોમાં જ કંઈ પણ ઈક્કડ, કઠિનગ, જંતુગ, પરા-મેર-કુર્ચ-કુશ-દર્ભ-પલાલ-મૂયક-વલ્લજ-પુષ્પ-ફળ-ત્વચા-પ્રવાલ-કંદ-મૂલ-તૃણ-કાષ-કંકર આદિ દ્રવ્ય શય્યા-ઉપધિને માટે ગ્રહણ કરે છે. તો આ ઉપાશ્રયની અંદરની ગ્રાહ્ય વસ્તુને દાતા દ્વારા આપ્યા વિના ગ્રહણ કરવાનું ન કલ્પે, પણ પ્રતિદિન અવગ્રહ અનુજ્ઞા લઈને ગ્રહણ કરવું જોઈએ. આ પ્રમાણે અવગ્રહ સમિતિ યોગથી ભાવિત અંતરાત્મા નિત્ય અધિકરણ કરણ-કારાવણ, પાપકર્મથી વિરત દત્ત-અનુજ્ઞાત અવગ્રહની રુચિવાળો થાય છે.

ત્રીજી ભાવના-પીઠ, ફલક, શય્યા, સંસ્તારકને માટે વૃક્ષો છેદવા નહીં. છેદન-ભેદન વડે શય્યા તૈયાર ન કરાવવી. જેના ઉપાશ્રયમાં નિવાસ કરે, ત્યાં જ શય્યાની ગવેષણા કરવી જોઈએ, તે વિષમભૂમિને સમ ન કરે, પવન વિનાના સ્થાનને પવનવાળું ન કરે, તે માટે ઉત્સુક ન થાય. ડાંસ-મચ્છરને ક્ષોભિત કરવા અગ્નીનો ધૂમાડો ન કરે. એ પ્રમાણે સંયમ-સંવર-સંવૃત્ત-સમાધિ બહુલ, ધીર મુનિ, કાયાથી પ્રતને પાતળા, સતત અધ્યાત્મ-ધ્યાન યુક્ત, સમિત થઈને ઝોકાકી ધર્મ આચરણ કરે. આ પ્રમાણે શય્યા સમિતિયોગથી ભાવિત અંતરાત્મા-મુનિ સદા દુર્ગતિના કારણભૂત પાપકર્મથી વિરત અને દત્ત અનુજ્ઞાત અવગ્રહ રુચિ થાય છે.

ચોથી ભાવના-બધાં સાધુ માટે સાધારણ, સંમિલિત ભોજન-પાણી આદિ મળે ત્યારે સાધુએ સમ્યક્ રીતે, ચતનાપૂર્વક વાપરવા જોઈએ. શાક અને સૂપ [દાળ]ની અધિકતાવાળું ભોજન ન ખાવું. વેગથી-ત્વરાથી-ચપળતાથી-વિચાર્યા વિના-બીજાને પીડાકર અને સાવધ હોય તેવું ભોજન ન કરવું જેથી ત્રીજા પ્રતમાં બાધા ન થાય. આ સાધારણ ભોજન-પાનના લાભમાં સૂક્ષ્મ અદત્તાદાન પ્રત-નિયમ વિરમણ છે. આ પ્રમાણે સાધારણ ભોજન-પાન લાભમાં સમિતિયોગથી ભાવિત અંતરાત્મા સદા દુર્ગતિહેતુ પાપકર્મ કરણ-કારાવણથી વિરત થાય છે અને દત્ત અનુજ્ઞાત અવગ્રહની રુચિવાળો થાય છે.

પાંચમી ભાવના-સાધર્મિક પ્રતિ વિનય પ્રયોગ કરવો. ઉપકરણ અને પારણામાં, વાચના અને પરિવર્તનામાં, દાન-ગ્રહણ અને પૃચ્છનામાં, નિષ્કમણ અને પ્રવેશમાં વિનયને પ્રયોજવો જોઈએ. આ સિવાય, આવા પ્રકારના સેંકડો કારણોમાં વિનય પ્રયોજવો જોઈએ. કેમકે વિનય એ જ તપ છે, તપ એ જ ધર્મ છે. તેથી વિનય આચરણ કરવું જોઈએ. [આ વિનય] ગુરુ, સાધુ, તપસ્વીનો કરવો. આ પ્રમાણે વિનયથી ભાવિત અંતરાત્મા નિત્ય દુર્ગતિના હેતુરૂપ પાપકર્મ કરવા-કારાવણના કર્મથી વિરત તથા દત્ત અનુજ્ઞાત અવગ્રહ રુચિ થાય છે. - - - આ પ્રમાણે આ સંવરદ્વારે સમ્યક્ સંવરિત થાય, સુપ્રસિદ્ધિ થાય ચાવત્ ભગવંત દ્વારા આધવિત, સુદેશિત, પ્રશસ્ત છે.

● વિવેચન-૩૮ :-

હે જંબૂ ! આમંત્રણ વચન છે. દત્ત-અપાયેલ અજ્ઞાદિ. અનુજ્ઞાત-પાછા દેવા યોગ્ય પીઠ, ફલકાદિ, લેવા. આ રૂપ જે સંવર તે “દત્તાનુજ્ઞાત સંવર” નામ થાય છે, આ ત્રીજું સંવરદ્વાર છે.

હે જંબૂનામક સુપત્રી ! આ મહાવ્રત છે. ગુણ-આલોક, પરલોકમાં ઉપકારના કારણભૂત વ્રત હોવાથી ગુણવ્રત છે. તેનું સ્વરૂપ-પરદ્રવ્ય હરણ પ્રતિ વિરતિકરણયુક્ત છે. અપરિમિત-અપરિમાણ દ્રવ્ય વિષયક કે અનંત, અક્ષય જે તૃષ્ટા-વિદ્યમાન દ્રવ્યના અવ્યયની ઈચ્છા, મહેચ્છા-અવિદ્યમાનદ્રવ્ય વિષયમાં મહાભિલાષ, જે મન-માનસ, વચન-વાણી, તે બંનેથી જે કલુષ-પરધનવિષયત્વથી પાપરૂપ આદાન-ગ્રહણ, તેને સારી રીતે નિગૃહીત કરેલ. સુસંયમિત મન વડે-સંવૃત્તચિત્તથી, હાથ-પગને પરધન લેવાની પ્રવૃત્તિથી વિરમેલ. આ બે વિશેષણથી મન-વચન-કાયાનો નિરોધ કહ્યો.

તથા નિર્ગ્રન્થ-બાહ્ય અભ્યંતર ગ્રન્થિરહિત, નૈષ્ઠિક-સર્વધર્મના પ્રકર્ષના છેડા સુધી રહેલ, સર્વજોએ ઉપાદેયપણે સદા કહેલ અથવા અવ્યભિચરિત, નિરાશ્રવ-કર્મના આદાનથી રહિત, નિર્ભય-રાજાદિભય રહિત, વિમુક્ત-લોભદોષ તજેલ, પવર બલવક-પ્રધાન બળવાળા, સુવિહિતજન-સુસાધુ લોકને સંમત છે. પરમ સાધુને ધર્મચરણ-ધર્માનુષ્ઠાન છે. ગામ, નગરાદિ વ્યાપ્યા પૂર્વવત્.

કિચ્છિદ્ - અનિર્દિષ્ટ સ્વરૂપ દ્રવ્ય, તે કહે છે - મણિ, મોતી, શિલા આદિ. કેવા ? પતિત-પડેલા, પમ્હુક-વિસ્મૃત, વિપ્રણષ્ટ-સ્વામીએ શોધવા છતાં ન મળેલ. તે કોઈ અસંયત કે સંયતને કહેવાનું ન કલ્પે. અદત્ત ગ્રહણ કે પ્રવર્તન ન થાય તે માટે લેવું ન કલ્પે. કેમકે તેનાથી સાધુ નિવૃત્ત હોય છે. તેથી સાધુએ આ પ્રમાણે વિચરવું, તેથી કહે છે - ચાંદી, સોનું જેને હોય તે હિરણ્ય સુવર્ણિક, તેનો નિષેધ. સમ-ઉપેક્ષણીયતાથી તુલ્ય પત્થર અને સુવર્ણ. અપરિગ્રહ-ધનાદિરહિત, ઈન્દ્રિય સંવરથી સંવૃત્ત. લોકે-મૃત્યુલોકમાં. - X - જે કોઈ દ્રવ્ય પ્રકાર હોય, (કયાં ?) ખલગત-ધાન્ય મસળવાના સ્થાનને આશ્રિત, ક્ષેત્ર-ખેડાણ ભૂમિ સંશ્રિત, રક્તમન્તરગત-અરણ્યમધ્યમગત. - X - X - પુષ્પ, ફળ, ત્વચા આદિ પ્રસિદ્ધ છે.

તે મૂલ્યથી અલ્પ હોય કે વધુ. પ્રમાણથી થોડું હોય કે ઝાડુ, તો પણ કલ્પતું નથી. અવગ્રહ-ધર કે સ્થંડિલાદિ રૂપ, અદત્ત-સ્વામી વડે અનુજ્ઞાત નહીં તેવું. ગ્રહીતું-લેવાનું. ગ્રહણમાં નિષેધ કહ્યો, હવે તેની વિધિ કહે છે - હણિ હણિ અર્થાત્ રોજેરોજ. અવગ્રહ અનુજ્ઞાપ્ય-જેમકે આપના અવગ્રહમાં આ-આ સાધુ યોગ્ય દ્રવ્ય અમે ગ્રહણ કરીએ ? એમ પૂછી તેના સ્વામી અનુમતિ આપે તો ગ્રહણ કરવું. [અન્યથા] સર્વકાળે વર્જવું જોઈએ.

અચિયત્ત - અપ્રીતિકારક, તેમના સંબંધી જે ભોજન-પાન, પીઠ, ફલક, શય્યા આદિને વર્જવા જોઈએ. આ ભેદને કહે છે :- ભાજન - પાત્ર, ભાંડ-માટીના પાત્ર, ઉપધિ-વસ્ત્રાદિ, ઉપકરણ તેને વર્જવા જોઈએ. અદત્ત-સ્વામી વડે

અનનુજ્ઞાત. પરપરિવાદ-વિકલ્પન વર્ષવા. બીજાના દોષ-દૂષણ કે દ્વેષ વર્ષવો. - X - અદત્તનું લક્ષણ આ છે - સ્વામી, જીવ, તીર્થંકર અને ગુરુ અદત્ત તીર્થંકર અને ગુરુએ પરિવાદ કે દૂષણની આજ્ઞા નથી આપી.

પર - આચાર્ય, ગ્લાનાદિ નિમિત્ત જે વૈયાવચ્ચાદિ માટે લે છે, તે બીજા માટે વર્ષવું જોઈએ, કેમકે દાયકે તે આચાર્યાદિ માટે જ આપેલ છે. બીજાના જે સુકૃત્-સત્ચરિત કે ઉપકાર હોય, તેને ઈર્ષ્યાથી ગોપવે નહીં. - X - દાનના અંતરાય-વિઘ્ન, દાનવિપ્રનાશ-દીધાનો અપલાપ કરે. પૈશૂન્ય-યુગલી, મત્સરિત્વ-બીજાના ગુણોને ન સહેવા. તીર્થંકરાદિએ તેની અનુજ્ઞા આપી ન હોવાથી, તેને વર્ષવું. જે પીઠ, ફલક આદિ પ્રસિદ્ધ છે. અવિસંવિભાગી-આચાર્યાદિને એષણા ગુણ વિશુદ્ધિથી પ્રાપ્ત થવા છતાં વિભાગ કરતા નથી, તે આ વ્રતને આરાધતા નથી. અસંગહરુદ્ધ - ગચ્છને ઉપકાર કરનાર-પીઠાદિના ઉપકરણ જે એષણા દોષ વિમુક્ત પ્રાપ્ત થવા છતાં માત્ર આત્મભરિત્વથી તેને સંગ્રહ રુચિ નથી, તે અસંગ્રહ રુચિ.

તપ અને વાયા, તેનો ચોર, તે તપવાક્યોર. જેમકે કોઈ દુર્બળ શરીરવાળા સાધુને જોઈને કોઈ બીજાને કહે - ઓ સાધુ ! શું તે માસક્ષપક તપસ્વી સાધુ આ છે ? ત્યારે તે સાધુ માસક્ષપક ન હોવા છતાં બીજો કહે કે હા, આ તે જ છે. - X - X - બીજાના તપને, પોતે કરેલ તપરૂપે જણાવે તે તપચોર કહેવાય. એ રીતે બીજા સંબંધી જે વાણી, તેને પોતાની વાણીરૂપે ઓળખાવે તે વાણીચોર છે. - X - એ રીતે રૂપનો ચોર. રૂપ-બે ભેદે છે. શારીરિક સુંદરતા અને સુવિહિત સાધુ નેપથ્ય. - X - X - તેમાં જે સુવિહિત આકારવાળો લોકોને રંજન કરવા દ્વારા આજીવિકાની કામના કરે તે અસુવિહિત, સુવિહિત આકારધારી “રૂપચોર” છે.

આચાર-સાધુ સામાચારી વિષયમાં જે ચોર. શેષ પૂર્વવત્. ભાવસ્તેન-શ્રુતજ્ઞાનાદિ વિશેષનો ચોર. જેમકે કોઈ શ્રુતવિશેષના વ્યાખ્યાન વિશેષને બીજા કોઈ બહુશ્રુતથી સાંભળીને કહે કે મેં જ આ પૂર્વે પ્રતિપાદિત કરેલ છે. તથા શબ્દકર-રાત્રિમાં મોટા શબ્દોથી જોલતો સ્વાધ્યાયાદિ કરનાર અથવા ગૃહસ્થ ભાષા જોલનાર. ઝંગાકર-જેના જેનાથી ગણનો ભેદ થાય, તે-તે કરનાર અને જેનાથી ગણને મનોદુઃખ ઉત્પન્ન થાય તેવું જોલનાર. કલહકર-કલહના હેતુભૂત કર્તવ્ય કરનાર. વિકથાકારી-સ્ત્રી આદિ કથા કરનાર. અસમાધિકારક-પોતાના અને બીજાના ચિત્તને અસ્વાસ્થ્યકર્તા. અપ્રમાણભોજી-અધિકાહાર ભોક્તા.

અનુબદ્ધવૈર-જેના વડે વૈરિ કર્મ સતત આરંભેલ છે તે. નિત્યરોષી - સદા કોપયુક્ત. સ તાર્દશ - પૂર્વોક્ત રૂપ, આરાધતો નથી અર્થાત્ નિરતિચાર કરતો નથી. શું ? - આ અદત્તાદાન વિરતિરૂપ વ્રત-મહાવ્રત. કેમકે સ્વામી આદિ વડે અનુજ્ઞા અપાયેલ નથી.

અથ કેરિસા - આ વ્રતની આરાધના કોણ કરે છે ? જે આ ઉપદિ,

ભોજન, પાનના દાન અને સંગ્રહ, તે બંનેમાં કુશળ-વિધિજ્ઞ છે તે. બાલ, દુર્બલ, ગ્લાનાદિ વિષયમાં વૈયાવચ્ચ કરે છે. - X - તેમાં પ્રવૃત્તિ એટલે - તપ, સંયમ યોગમાં, જે જેમાં યોગ્ય છે, તેને તેમાં પ્રવતવિ છે અને જે અસમર્થ હોય તેને નિવૃત્ત કરાવે છે એ ગણચિંતકની પ્રવૃત્તિ છે. શૈક્ષ-નવદીક્ષિત, સાધર્મિક-લિંગ, પ્રવચન વડે સમાનધર્મી. તપસ્વી-ઉપવાસાદિ કરનાર. કુળ-ગચ્છ સમુદાય રૂપ ચાંદ્ર આદિ, ગણ-કુળનો સમુદાય, કોટિકાદિ, સંઘ-ગણના સમુદાયરૂપ, ચૈત્ય-જિનપ્રતિમા. આ બધાનો જે અર્થ - પ્રયોજન, નિર્જરાર્થી-કર્મક્ષયની ઈચ્છાવાળા. વૈયાવૃત્ય-વ્યાવૃત્ત કર્મરૂપ ઉપવૃત્તભન. અનિશ્ચિત-કીર્તિ આદિ થકી નિરપેક્ષ. દશવિધ-દશ પ્રકાર. - - કહ્યું છે - -

વૈયાવચ્ચ-સેવાનો ભાવ, ધર્મસાધન નિમિત્તે અજ્ઞાદિનું વિધિપૂર્વક સંપાદન. [કોનું ?] આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, તપસ્વી, ગ્લાન, શૈક્ષ, સાધર્મિક, કુલ, ગણ, સંઘ - - તે કરવું જોઈએ. [કેવી રીતે ?] ઘણાં ભોજન, પાન આદિ દાનભેદે અનેક પ્રકારે. અચિયત્ત - અપ્રીતિકારક ઘરોમાં પ્રવેશવું નહીં, તેના પીઠ, ફલક ઈત્યાદિ સેવવા નહીં. - X - X - ઈત્યાદિ સૂત્રાર્થ મુજબ જાણવું. પરવ્યપરેશન - ગ્લાનાદિ નિમિત્તે કંઈપણ ગ્રહણ ન કરે. દાનાદિ ધર્મથી વિમુખ કોઈ જનને ન કરે. નાશયત્તિ - છુપાવવા દ્વારા. દત્તસુકૃત્ - વિતરણરૂપ બીજાના સંબંધી સુચરિત. દઈને, વૈયાવૃત્યાદિ કાર્ય કરીને પછી પશ્ચાત્તાપવાળો ન થાય.

સંવિભાગશીલ-પ્રાપ્ત ભોજનાદિના સંવિભાગકારી, સંગ્રહ-શિષ્યાદિનો સંગ્રહ, ઉપગ્રહ-તેમને જ ભોજન, શ્રુતાદિ દાન વડે ઉપકાર કરવામાં જે કુશલ છે તે. તેવો આ અદત્તાદાન વિરમણ વ્રત આરાધે છે. - X - પરદ્રવ્યહરણ વિરમણના પાલન માટેનો જે ભાવ. તે જ પ્રવચન-શાસન ઈત્યાદિ વક્તવ્ય, તેના પરિરક્ષણ માટેની પાંચ ભાવના-

(૧) વિવિક્ત વસતિવાસ - તેમાં સભા-મહાજન સ્થાન, પ્રપા-જલદાન સ્થાન, આવસથ-પરિવાજક સ્થાન, આરામ-માઘવીલતાદિ યુક્ત દંપતિરમણ આશ્રય વનવિશેષ. કંદરા-દરી, આકર-લોટા આદિની ખાણ, - X - ઉદાન-પુષ્પાદિવાળા વૃક્ષ સંકુલ, ઉત્સવાદિમાં બહુજનભોગ્ય. યાનશાળા-સ્થાદિ ગૃહ. કુપિતશાળા-તૂલી-આદિ ગૃહોપસ્કર શાળા, મંડપ-ચણાદિ મંડપ. લયન-પર્વતીયગૃહ. આપણ-દુકાન, હાટ. આ અને આવા પ્રકારના બીજા પણ ઉપાશ્રયોમાં વિચરવાનું થાય છે.

કેવા પ્રકારના ? દક-ઉદક, મૃતિકા-માટી, બીજ-શાલિ આદિ. હરિત-દુર્વા આદિ વનસ્પતિ, ત્રસપ્રાણા-બેઈન્દ્રિયાદિ, તેનાથી અસંયુક્ત એવા. યથાકૃત-ગૃહસ્થે પોતાના માટે બનાવેલ. ફાસુક-પૂર્વોક્ત ગુણના યોગથી નિર્જીવ, વિવિક્ત-સ્ત્રી આદિ દોષ રહિત. તેથી જ પ્રશસ્ત ઉપાશ્રયમાં નિવાસ કરતો વિચરે-રહે. હવે કેવામાં ન રહેવું, તે જણાવે છે - આહાકમ્મ બહુલ-સાધુને આશ્રીને. યત્કર્મ-પૃથ્વી આદિ આરંભક્રિયા. કહ્યું છે - હૃદયમાં એક કે અનેક ગ્રાહકને ધારીને જે દાતા કાર્યોનો વધ કરે, તે આઘાકર્મ. તેના વડે પ્રચુર તે. આવો ઉપાશ્રય

વર્ષવો જોઈએ. આના દ્વારા મૂળગુણ અશુદ્ધનો પરિહાર કહેલ છે. તથા આસિક્ત-થોડું પાણી છાંટવું, સંમજ્જિય-સાવરણી આદિ વડે કચરો કાઢવો, ઉત્સિક્ત-અતિ જળનું અભિસિંચન. સોહિય-ચંદન, માળા, ચતુષ્ક, પૂરણાદિ વડે શોભા કરવી. છાયા-ઘાસ આદિનું છાપરું કરવું, દૂમણ-ચૂનાથી ધોળવો. લિંપણ-છાણ આદિથી ભૂમિને પહેલાથી લીંપવી. અનુલિંપન-એક વખત લિંપેલ ભૂમિને ફરી લિંપવી. જલણ-અગ્નિ સળગાવી ગરમ કરવું કે પ્રકાશિત કરવા દીપ પ્રગટાવવો. ભંડ્યાલણ-પેટી વગેરે અથવા વેચાણ વસ્તુ ગૃહસ્થે રાખી હોય તે સાધુ માટે બીજા સ્થાને રાખવી.

— આ આસિંચન આદિ રૂપ ઉપાશ્રયની અંદર કે બહાર અસંયમ-જીવ વિરાધના જે ઉપાશ્રયમાં થાય છે. સંયત-સાધુઓના માટે, તેવા ઉપાશ્રય-વસતિને વર્ષવી જોઈએ. સૂત્રપ્રતિકુષ્ટ-આગમમાં નિષિદ્ધ છે પહેલી ભાવનાનો નિષ્કર્ષ-એ રીતે ઉક્ત અનુષ્ઠાન પ્રકારે વિવિક્ત-બંને લોક આશ્રિત દોષ વર્ષતો કે નિર્દોષ વાસ-નિવાસ જ્યાં છે તે વિવિક્તવાસ આવી વસતિ વિષયક જે સમિતિ-સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ, તેનાથી જીવ ભાવિત થાય. કેવા પ્રકારે? સદા અધિક્રિયતે-દુર્ગતિમાં આત્મા જેના વડે તે દુરનુષ્ઠાન તેને કરવું - કરાવવું, તે જ પાપઉપાદાનક્રિયા, તેનાથી વિરત જે છે તે તથા દત્તાનુજ્ઞાત જે અવગ્રહણીય વસ્તુ, તેમાં રુચિ જેની છે તે.

બીજી ભાવના-અનુજ્ઞાત સંસ્તારક ગ્રહણ. તે આ રીતે - આરામ-દંપતીને રમણ સ્થાનરૂપ માધવીલતાદિ યુક્ત. ઉદ્યાન-પુષ્પાદિ યુક્ત વૃક્ષ સંકુલાદિ ઉત્સવાદિમાં ઘણાં લોકો દ્વારા ભોગ્ય. કાનન-સામાન્ય વૃક્ષાયુક્ત નગરની નજીકનું વન-નગરથી અલગ પ્રદેશરૂપ.

તેમાં સામાન્યથી અવગ્રહણીય વસ્તુ, તેને વિશેષથી કહે છે - ઈક્કડ-ટંટણ સમાન તૃણ વિશેષ. કઠિનક અને જંતુક-જળાશયજ તૃણ વિશેષ, પરા-એક તૃણ, મેરા-મુંજસરિકા, કૂર્ય-કુવિંદના કુચા કરે, કુશદર્ભનો આકાર કરાયેલ. પલાલ-કંગુ આદિનું ભુંસુ. મૂચક-મેદપાટ પ્રસિદ્ધ ઘાસ વિશેષ. વલ્વજ-એક તૃણ. ફળ, ત્વચાદિ પ્રસિદ્ધ છે. - X - તે બધાને ગ્રહણ કરે. શા માટે? શય્યા-સંસ્તારક રૂપ ઉપધિને માટે. તે સાધુને કલ્પતું નથી. કેમકે ઉપાશ્રયમાં રહેલ અવગ્રાહ્ય વસ્તુની અનુજ્ઞા લીધી નથી - X - એવું કહેવા માંગે છે કે - ઉપાશ્રયની અનુજ્ઞા સાથે તેમાં રહેલ તૃણાદિની પણ આજ્ઞા લેવી જોઈએ, અન્યથા તે અગ્રાહ્ય છે. તે જ કહે છે - હણિહણિ-અહનિઅહનિ, રોજેરોજ. - X - નિષ્કર્ષ-પહેલી ભાવના મુજબ જાણવો. - X -

ત્રીજી ભાવના-શય્યાપરિકર્મવર્જન. તે આ - પીઠ, ફલક, શય્યા, સંસ્તારક આદિ માટે વૃક્ષો ન છેદવા, તે ભૂમિ આશ્રિત વૃક્ષાદિનું છેદન-ભેદન કરીને શયનીય ન કરાવવું. જે ગૃહપતિની વસતિમાં નિવાસ કરે ત્યાંજ શય્યા અને શયનીયની ગવેષણા કરવી. વિષમ શય્યાને સમ ન કરવી. નિર્વાતને પ્રવાત ન

કરવી. દંશ-મસકને ક્ષોભ ન કરવો કે તેને દૂર કરવાને અગ્નિને ધુમાડો ન કરવો. આ રીતે સંયમબહુલ - પૃથ્વી આદિ સંરક્ષણ પ્રચુર, સંવરબહુલ-પ્રાણાતિપાતાદિ આશ્રવ દ્વારા નિરોધ પ્રચુર, સંવૃત બહુલ - કષાયેન્દ્રિય સંવૃત્તવ પ્રચુર, સમાધિ-ચિત્તસ્વાસ્થ્ય, ધીર-બુદ્ધિમાન્, પરીષદોમાં અક્ષોભ્ય, કાયા વડે સ્પર્શીને, માત્ર મનોરથોથી નહીં.

સતત-આત્માને આશ્રીને આત્માલંબન ધ્યાન-ચિત્તનિરોધ, તેના વડે યુક્ત, આત્મધ્યાન - હું અમુક છું, અમુક કુળનો છું, અમુકનો શિષ્ય છું અમુક ધર્મસ્થાન સ્થિત છું, તેની વિરાધના ન કરું ઇત્યાદિ. સમિતિ વડે અમિત, એક - રાગાદિ અભાવે અસહાય ચારિત્ર ધર્મમાં સ્થિત થઈશ. હવે ત્રીજી ભાવનાનો નિષ્કર્ષ-અનંતરોક્ત શય્યા સમિતિ યોગથી. પૂર્વવત્.

ચોથી ભાવના-અનુજ્ઞાત ભક્ત્યાદિ ભોજન લક્ષણ-સાધારણ-સંઘાટકાદિ સાધર્મિકના જે સામાન્ય ભોજનાદિ, પાત્ર, ઉપધિ આદિ દેનાર પાસેથી જે પ્રાપ્ત થાય તે સાધારણપિંડપાત્ર લાભ તે ભોગવે કઈ રીતે? સાધુ વડે અદત્તાદાન ન થાય તેમ. તેનું સમ્યક્પણું કહે છે - સાધારણ ભોજનના શાક-દાળના અધિક ભોગથી સંઘાટક સાધુને અપ્રીતિ થાય છે, તેથી તે અદત્ત છે. પ્રચુર ભોજનથી પણ અપ્રીતિ થાય. વળી તે પ્રચુર ભોજનતા સાધારણ પિંડમાં પણ ભોજક અંતરની અપેક્ષાએ વેગથી ખાતા થાય છે, તેથી તેના નિષેધને માટે કહે છે - જલ્દી જલ્દી કોળીયા ગળવા નહીં, જલ્દીથી કોળીયા મોટામાં ન મૂકવા. હાથીની ડોકની જેમ કાયાના ચલન માફક ચપળ ન થવું, સાહસ-વિચાર્યા વિના ન (વર્તવું). તેથી જ બીજાને પીડાકર તે સાવધ, કેટલું વિશેષ કહેવું? ચતનાપૂર્વક ખાવું જોઈએ. જેથી તે સંયતનું ત્રીજું વ્રત ન સીદાય-ભ્રંશ ન પામે. આ સૂક્ષ્મત્વથી દૂરદા છે માટે કહે છે -

સાધારણ પિંડ પાત્ર લાભ વિષયભૂત સૂક્ષ્મ-સુનિપુણમતિ રક્ષણીયપણાથી અણુ. તે શું? અદત્તાદાન વિરમણ લક્ષણ વ્રતથી જે નિયમ-આત્માનું નિયંત્રણ તે. પાઠાંતરથી અદત્તાદાન વ્રત એ બુદ્ધિથી નિયમેન-અવશ્યતયા જે વિરમણ-નિવૃત્તિ. તેના નિષ્કર્ષ માટે કહે છે - ઉક્ત ન્યાયથી સાધારણ પિંડ પાત્ર લાભમાં વિષયભૂત સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ સંબંધથી જીવ ભાવિત થાય છે. કેવો? નિત્ય આદિ.

પાંચમી ભાવના-સાધર્મિકોમાં વિનયને પ્રયોજવો. આ જ વિષયભેદથી કહે છે - 'ઉવકરણપારણાસુ' - પોતાના કે બીજાના ઉપકરણ-ગ્લાનાદિ અવસ્થામાં બીજા વડે ઉપકાર કરવો અને પારણા-તપસ્વીના કે શ્રુતસ્કંધાદિ શ્રુતના પાર ગમન તે ઉપકારપારણ, તે બંનેમાં વિનય પ્રયોજવો. વિનય અને ઈચ્છાકારાદિ દાનથી એકત્ર અને અન્યત્ર ગુરુ અનુજ્ઞાથી ભોજનાદિ કૃત્ય-કરણ લક્ષણ. વાચના-સૂત્રગ્રહણ, પરિવર્તના - તેનું જ ગુણન. તેમાં વંદનાદિ રૂપ વિનય કરવો.

દાન-પ્રાપ્ત અજ્ઞાદિનો ગ્લાનાદિને વિતરણ. ગ્રહણ-તે જ બીજા વડે દેવાતા આદાન. પૃચ્છના-વિસ્મૃત સૂત્રાર્થ પ્રશ્ન. - X - X - નિષ્કમણ અને પ્રવેશમાં -

આવશ્યકી નૈષેધિકચાદિકરણ અથવા હાથ પ્રસારવાપૂર્વક જમીન પ્રમાર્જના પછી પગ મૂકવારૂપ. આ અને આવા સેંકડો કારણોમાં વિનય પ્રયોજવો જોઈએ. - X - વિનય પણ તપ જ છે. તે અભ્યંતર તપના ભેદમાં આવે છે. - X - તપ પણ ધર્મ છે. માત્ર સંયમ જ ધર્મ નથી, તપ પણ ચારિત્રના અંશ સ્વરૂપ હોવાથી ધર્મ છે. તેથી વિનય કરવો જોઈએ. કોનો ? ગુરુ-સાધુ-અહ્મદિ તપસ્વીનો. વિનય-કરણથી જ તીર્થકરાદિ અનુજ્ઞા સ્વરૂપ અદત્તાદાન વિરમણ પરિપાલિત થાય છે. - X - X - બાકી બધું પૂર્વવત્. - - હવે ઉપસંહારાર્થે કહે છે -

એ પ્રમાણે આ સંવર દ્વારા સમ્યક્ રીતે સંવરિત થાય છે. સુપ્રણિહિત થાય છે. આ પાંચ ભાવના વડે મન-વચન-કાયાનું રક્ષણ કરતો, નિત્ય-આમરણાંત આ યોગ જાણવો. ધૃતિમાન, મતિમાન, અનાશ્રવ, અકલુષ, નિશ્ચિદ્ર, અપરિસ્રાવી, અસંકિલ્પ, શુદ્ધ, સર્વેજિન વડે અનુજ્ઞાત. આ ત્રીજું સંવર દ્વારા સ્પર્શિત, પાલિત, શોધિત, તીરિત, કિર્તિત, સમ્યક્ આરાધિત અને આજ્ઞા વડે અનુપાલિત થાય છે. એમ ભગવંતે - X - X - કહ્યું છે. નિગમનની વ્યાખ્યા પહેલાં સંવર અધ્યયન મુજબ જાણવું.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
સંવર-અધ્યયન-૩-નો ટીકા સહિત અનુવાદ પૂર્ણ

❁ સંવર-અધ્યયન-૪-“બ્રહ્મચર્ય” ❁
— X — X — X — X — X — X —

૦ ત્રીજા સંવર અધ્યયનની વ્યાખ્યા કરી. હવે ચોથું બ્રહ્મચર્ય સંવરને આરંભે છે. સૂત્રક્રમથી તેનો પૂર્વ સાથે આ સંબંધ છે અથવા અનંતર અધ્યયનમાં અદત્તાદાન વિરમણ કહ્યું, તે પ્રાયઃ મૈથુન વિરમણ યુક્તને સહેલાઈથી થાય છે. તેથી “બ્રહ્મચર્ય”ને કહે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર—

● સૂત્ર-૩૯ થી ૪૩ :-

[૩૯] હે જંબૂ ! હવે બ્રહ્મચર્ય — ઉત્તમ તપ, નિયમ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, સમ્યક્ત્વ, વિનયનું મૂળ છે. યમ, નિયમ, ગુણ પ્રધાન યુક્ત છે. હિમવંત પર્વતથી મહાન્, તેજોમય, પ્રશસ્ત-ગંભીર-સ્તિમિત - મધ્ય છે. સરળાત્મા સાધુજન દ્વારા આચરિત, મોક્ષનો માર્ગ છે. વિશુદ્ધ સિદ્ધિ ગતિના આવાસરૂપ છે. શાશ્વત-અવ્યાબાધ-પુનર્ભવ રહિતકર્તા છે. પ્રશસ્ત-સૌમ્ય-શુભ છે. શિવ-અચલ અને અક્ષયકર છે. ઉત્તમ મુનિ દ્વારા રક્ષિત, સુચરિત, સુભાષિત છે. શ્રેષ્ઠ મુનીઓ દ્વારા જે ધીર, શૂરવીર, ધાર્મિક અને ધૃતિમંતોને સદા વિશુદ્ધ, ભવ્ય, ભવ્યજનોથી આરાધિત છે. આ વ્રત નિઃશંકિત, નિર્ભય, નિસ્સારતા રહિત, નિરાયાસ, નિરુપલેપ, નિવૃત્તિગૃહ અને નિયમથી નિષ્કંપ છે. તપ અને સંયમનો મૂલાધાર છે. પાંચ મહાવ્રતોમાં સુરક્ષિત, સમિતિ-ગુપ્તિ-ગુપ્ત છે. ઉત્તમ ધ્યાનરૂપ સુનિર્મિત કબાટવાળું છે અને અધ્યાત્મ ચિત્ત જ તેની અર્ગલા છે. દુર્ગતિના માર્ગને રુદ્ધ અને આસ્થાદિત કરનાર છે, સુગતિપથદર્શક છે. આ વ્રત લોકમાં ઉત્તમ છે.

આ વ્રત કમળોથી સુશોભિત સરોવર અને તળાવ સમાન પાળી રૂપ, મહાશકટના પૈડાના આરાની નાભિ સમાન, વિશાળ વૃક્ષના સ્કંધ સમાન, મહાનગરના દ્વાર-પ્રાકાર-અર્ગલા સમાન, દોરીથી બાંધેલ ઈન્દ્રધ્વજ સદેશ, અનેક નિર્મળ ગુણોથી વ્યાપ્ત છે. જેના ભગ્ન થવાથી સહસા, સર્વે વિનય-શીલ-તપ-નિયમ અને ગુણોનો સમૂહ ફૂટેલા ઘડાની સમાન સંભગ્ન થઈ જાય છે. મથિત-ચૂર્ણિત-કુશલ્યયુક્ત-પર્વતથી લુટકેલ શિલાની જેમ પડેલ-પરિસાદિત-વિનાશિત થઈ જાય છે. બ્રહ્મચર્યવ્રત વિનય-શીલ-તપ-નિયમ ગુણ સમૂહ રૂપ છે.

તે ભગવંત બ્રહ્મચર્ય [ની બગીચા ઉપમા આ પ્રમાણે—]

(૧) ગ્રહ ગણ નક્ષત્ર તારામાં ચંદ્ર સમાન, (૨) મણિ મોતી શિલા પ્રવાલ લાલરત્નના આકરરૂપ સમુદ્ર સમાન, (૩) મણિમાં વૈદૂર્ય સમાન, (૪) આબુષણમાં મુગટ, (૫) વસ્ત્રોમાં ક્ષૌમ યુગલ, (૬) પુષ્પોમાં શ્રેષ્ઠ અરવિંદ, (૭) ચંદનોમાં ગોશીર્ષચંદન, (૮) ઔષધિના ઉત્પત્તિ સ્થાન હિમવંત પર્વત, (૯) નદીમાં સીતોદા, (૧૦) સમુદ્રમાં સ્વયંભૂરમણ, (૧૧) માંડલિક પર્વતોમાં રુચકવર, (૧૨) ગજરાજમાં ઐરાવલ, (૧૩) મૃગોમાં સીંહ સમાન,

(૧૪) સુપર્ણકુમારમાં વેણુદેવ, (૧૫) નાગકુમારોમાં ઘરણેન્દ્ર, (૧૬) કલ્પોમાં બ્રહ્મલોક, (૧૭) સભામાં સુધર્માસિભા, (૧૮) સ્થિતિમાં લવરાપ્તમ, (૧૯) શ્રેષ્ઠ દાનોમાં અભયદાન, (૨૦) કંબલોમાં કૃમિરાગ કંબલ, (૨૧) સંઘયણોમાં વજ્રઘ્ન, (૨૨) સંસ્થાનોમાં સમયતુરમ્, (૨૩) ધ્યાનોમાં પરમ શુકલધ્યાન, (૨૪) જ્ઞાનોમાં પરમ કેવળજ્ઞાન, (૨૫) લેશ્યામાં પરમશુકલ લેશ્યા, (૨૬) મુનિઓમાં તીર્થકર, (૨૭) વર્ષકેશમાં મહાવિદેહ, (૨૮) ગિરિ-રાજમાં મેરુ પ્રવત, (૨૯) વનોમાં નંદનવન, (૩૦) પ્રવર વૃક્ષોમાં જંબૂ અને સુદર્શન, (૩૧) તુરગપતિ-ગજપતિ-રથપતિ-નરપતિ સમાન વિખ્યાત યશવાળા જીત નામે અને દીપ સમાન અને (૩૨) રથિક રાજાની જેમ મહારથી સમાન [આ બ્રહ્મચર્યવ્રત જાણવું.]

આ પ્રમાણે [બ્રહ્મચર્ય આરાધનથી] અનેક ગુણો આધીન થાય છે. એક જ બ્રહ્મચર્યને આરાધિત કરતા બધાં વ્રતો આરાધિત થાય છે. [જેમ] શીલ, તપ, વિનય, સંયમ, ક્ષાંતિ, ગુપ્તિ, મુક્તિ. બ્રહ્મચર્ય વડે ઈહલૌકિક અને પારલૌકિક યશ અને કિર્તી પ્રાપ્ત થાય છે. વિશ્વાસનું કારણ છે. તેથી સ્થિર ચિત્તે, સર્વથા વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્યનું યાવજીવ યાવત્ મૃત્યુના આગમન સુધી પાલન કરવું જોઈએ. એ પ્રમાણે ભગવંત કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે -

[૪૦] પાંચ મહાવ્રતોરૂપ શોભનવ્રતનું મૂળ, શુદ્ધચારી મુનિ દ્વારા સમ્યક્ સેવિત વૈરનો વિરામ અને અંત કરનાર, સર્વે સમુદ્રોમાં મહોદધિમાં [તરવાના ઉપાયથી] તીર્થ સ્વરૂપ છે.

[૪૧] તીર્થકરો વડે સારી રીતે કહેલ માર્ગરૂપ, નરક અને તિર્યચગતિને રોકનાર માર્ગરૂપ, સર્વે પવિત્ર અનુષ્ઠાનોને સારયુક્ત બનાવનાર, સિદ્ધિ અને વૈમાનિક ગતિના દ્વાર ખોલનાર છે.

[૪૨] દેવેન્દ્ર, નરેન્દ્ર દ્વારા નમસ્કૃત, પૂજિત, સર્વ જગત્માં ઉત્તમ અને મંગલ માર્ગ, દુર્ધર્ષ, ગુણોમાં અદ્વિતિય નાયક, મોક્ષ પથના અવતંસક રૂપ છે.

[૪૩] બ્રહ્મચર્ય વ્રતના શુદ્ધ આચરણથી સુબ્રાહ્મણ, સુશ્રમણ, સુસાધુ થાય છે. જે શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે, તે જ ઋષિ છે, તે જ મુનિ છે, તે જ સંયત છે, તે જ ભિક્ષુ છે. બ્રહ્મચર્યનું અનુપાલન કરનારાઓ સર્વ કાળને માટે અહીં કહેવાનારી બાબતોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. -

રતિ-રાગ-દ્વેષ-મોહની વૃદ્ધિ કરનારા નિસ્સાર પ્રમાદ દોષ, પાર્શ્વસ્થ જેવું આચરણ, અભ્યંગન, તેલ વડે સ્નાન, વારંવાર બગલ-મસ્તક-હાથ-પગ-વદનને ધોવા, સંબાધન, ગાત્ર કર્મ, પરિમર્દન, અનુલેપન, ચૂર્ણ, વાસ, ઘૂપન, શરીર પરિમંડન, બાકુશિક કર્મ, સંવારણ, ભણિત, નૃત્ય-ગીત-વાજિંમ-નટ-નાટક-જલ્લ મલ્લ પ્રેક્ષણ વેલંબક, આ અને આવા બીજા પણ જે શ્રૃંગારના સ્થાનો છે, જેનાથી તપ-સંયમ-બ્રહ્મચર્યના ઘાતોપઘાત થાય, તે બધાંને બ્રહ્મચારી તજે.

આ તપ-નિયમ-શીલ-યોગથી નિત્યકાળ અંતરાત્મા ભાવિત થાય છે. તે કયા છે? સ્નાન ન કરે, દંતધાવન ન કરે, સ્વેદ-મલ-જલ્લ ધારણ કરે. મૌનવ્રત અને કેશલોચ કરે. ક્ષમા-દમન, અચેલકત્વ, ક્ષુધા-પિપાસા સહેવી, લાઘવતા, શીતોષ્ણ પરીષદ સહેવા, કાષ્ઠશય્યા, ભૂમિ નિષદ્યા, પરગૃહ પ્રવેશમાં પ્રાપ્ત-અપ્રાપ્ત, માન-અપમાન, નિંદા, દંશ-મશક સ્પર્શ, નિયમ-તપ-ગુણ-વિનય આદિ. જેનાથી બ્રહ્મચર્ય વ્રત અતિ સ્થિર થાય છે.

આ અબ્રહ્મચર્ય વિરમણના પરિરક્ષણાર્થે ભગવંતે આ પ્રવચન સારી રીતે કહેલ છે. તે પરલોકમાં ફળદાયી, ભાવિમાં કલ્યાણકર, શુદ્ધ, નૈયાયિક, અકુટિલ, અનુતર, સર્વ દુઃખ અને પાપનું ઉપશામક છે. ચોથા અબ્રહ્મચર્ય વિરમણના રક્ષણાર્થે આ પાંચ ભાવનાઓ છે -

પહેલી ભાવના - શય્યા, આસન, ગૃહદ્વાર, આંગણ, આકાશ, ગવાક્ષ, શાલ, અભિલોચન, પાછળનું ઘર, પ્રસાધક, સ્નાન અને શ્રૃંગાર સ્થાન ઈત્યાદિ બધાં સ્થાનો, તે સિવાય વેશ્યાના સ્થાનો, જ્યાં સ્ત્રીઓ બેસતી હોય તેવા સ્થાન, વારંવાર મોહ-દ્વેષ-રતિ-રાગ વર્ણક એવી ઘણી કથાઓ કહેવાતી હોય, તે બધાંનું બ્રહ્મચારીએ વર્જન કરવું જોઈએ. સ્ત્રીસંસકત સંક્લિષ્ટ એવા બીજા પણ જે સ્થાન હોય તેને પણ વર્જવા જોઈએ. જેમકે - જ્યાં મનોવિભ્રમ, (બ્રહ્મચર્ય) ભંગ કે ખંડિત થાય, આર્ત-રૌદ્ર ધ્યાન થાય, તે-તે અનાયતન સ્થાનોનો પાપભીરુઓ ત્યાગ કરે. સાધુ અંત-પ્રાંતવાસી રહે. આ પ્રમાણે અસંસકત વાસ વસતિ સમિતિ યોગથી ભાવિત અંતરાત્માવાળો બ્રહ્મચર્ય-મર્યાદામાં મનવાળો અને ઈન્દ્રિયધર્મથી વિરત, જિતેન્દ્રિય અને બ્રહ્મચર્ય ગુપ્ત થાય છે.

(૨) બીજી ભાવના-નારીજનો મધ્યે વિવિધ પ્રકારની કથા ન કહેવી જોઈએ. જે બિબ્બોક-વિલાસયુક્ત, હાસ્ય-શ્રૃંગાર-લોલિત કથા જેવી હોય, મોહજનની હોય. એ રીતે આવાહ-વિવાહ સંબંધી કથા, સ્ત્રીના સૌભાગ્ય-દુર્ભાગ્યની કથા, મહિલાના દુઃ-ગુણો, સ્ત્રીઓના વર્ણ-દેશ-જાતિ-કુળ-રૂપ-નામ-નેપથ્ય તથા પરિજન સંબંધી કથા તથા આવા જ પ્રકારની અન્ય કથાઓ શ્રૃંગારક કે કરુણ હોય, તપ-સંયમ-બ્રહ્મચર્યનો ઘાત-ઉપઘાત કરનારી હોય એવી કથાઓ બ્રહ્મચર્યના પાલન કરનાર સાધુ લોકોએ ન કહેવી જોઈએ. ન સાંભળવી જોઈએ, ન ચિંતવવી જોઈએ. આ પ્રમાણે સ્ત્રીકથા વિરતિ યોગથી ભાવિત અંતરાત્મા બ્રહ્મચર્યમાં રક્ત ચિત્તવાળો, ઈન્દ્રિય ધર્મથી વિરત, જિતેન્દ્રિય, બ્રહ્મચર્યગુપ્ત થાય છે.

(૩) ત્રીજી ભાવના - સ્ત્રીના હાસ્ય, ભાષણ, ચેષ્ટિત, વિપ્રેક્ષિત, ગતિ, વિલાસ, કીડિત તથા બિબ્બોકિત, નૃત્ય, ગીત, વાદિત, શરીર, સંસ્થાન, વર્ણ, હાથ, પગ, નયન, લાવણ્ય, રૂપ, ચૌવન, પયોધર, હોઠ, વસ્ત્ર, અલંકાર, ભુષણ તથા તેના ગોપનીય અંગો, તેમજ બીજી પણ આવા

પ્રકારની તપ-સંયમ-બ્રહ્મચર્યના ઘાત-ઉપઘાત કરનાર [ચેષ્ટાદિને] બ્રહ્મચર્યનું આચરણ કરનાર મુનિ આંખથી, મન વડે અને વચન વડે પાપમય કાર્યોની અભિલાષા ન કરે. આ પ્રમાણે સ્ત્રીરૂપ વિરતિ સમિતિ યોગથી ભાવિત અંતરાત્મા બ્રહ્મચર્યમાં રક્ત ચિત્તવાળો, ઈન્દ્રિય-વિકારથી વિરત, જિતેન્દ્રિય અને બ્રહ્મચર્યગુપ્ત થાય છે.

(૪) ચોથી ભાવના-પૂર્વ રમણ, પૂર્વે કીડિત, પૂર્વ સગ્રંથ-ગ્રંથ-સંશ્રુત [નું સ્મરણ ન કરવું]. આવાહ-વિવાહ-ચૂડા કર્મ, પર્વ તિથિઓમાં યજ્ઞમાં-ઉત્સવમાં શ્રૃંગારના ગૃહ જેવી સુંદર વેશવાળી, હાવ-ભાવ-પ્રલલિત-વિક્ષેપ-વિલાસ આદિથી સુશોભિત અનુકૂળપ્રેમિકા સાથે અનુભૂત શયન સંપ્રયોગ, ઋતુના ઉત્તમ સુખદ પુષ્પ-ગંધ-ચંદન-સુગંધી, ઉત્તમ વાસ-ઘૂપ, સુખદ સ્પર્શ, વસ્ત્ર, આભુષણ ગુણોથી યુક્ત તથા રમણીય આતોઘ, ગેય, પ્રચુર નટ, નર્તક, જલ્લ-મલ્લ-મૌષ્ટિક-વિડંબક-કથક-પલ્લવક-લાશક - આખ્યાયક-લંખ-મંખ-તૂણઈલ્લ-તુંબ-વીણિય-તાલાચાર આ બધીની કિડાઓ તથા ઘણાં મધુર સ્વર-ગીત-મનોહર સ્વર, બીજા પણ આવા પ્રકારના તપ-સંયમ-બ્રહ્મચર્યના ઘાતોપઘાત કરનારને બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરનાર શ્રમણે તેને જોવા-કહેવા કે સ્મરવા જોઈએ નહીં. આ પ્રમાણે પૂર્વરત-પૂર્વ કીડિત વિરતિ સમિતિ યોગથી ભાવિત અંતરાત્મા આરતમન, વિરત ગ્રામધર્મ, જિતેન્દ્રિય, બ્રહ્મચર્ય ગુપ્ત થાય છે.

(૫) પાંચમી ભાવના - આહાર-પ્રણિત-સ્નિગ્ધ-ભોજન ત્યાગી, સંયત, સુસાધુ, દૂઘ-દહીં-ઘી-માખણ-તેલ-ગોળ-ખાંડ-મિસરી-મધુ-મધ-માંસ-ખજક-વિગઈ રહિત આહાર કરે. પણ દર્પકારક આહાર ન કરે. ઘણીવાર કે લગાતાર આહાર ન કરે. શાક-દાળની અધિકતાવાળું કે પ્રચુર ભોજન ન કરે. સંયમ યાત્રા થાય તેટલો જ આહાર કરે, જેનાથી મનોવિભ્રમ કે ધર્મથી ચ્યુત ન થાય. આ રીતે પ્રણિત આહાર વિરતિ સમિતિ યોગથી ભાવિત અંતરાત્મા આરત મન, વિરત ગ્રામધર્મ, જિતેન્દ્રિય, બ્રહ્મચર્ય ગુપ્ત થાય.

આ પ્રમાણે આ સંવરદ્વાર સમ્યક્ સંવરિત અને સુપ્રણિહિત થાય છે. આ પાંચ ભાવનાથી મન-વચન-કાયાથી પરિરક્ષિત નિત્ય આમરણાંત આ યોગનું ધૃતિમાન, મતિમાન, મુનિ પાલન કરે. આ સંવર દ્વાર અનાશ્રવ, અકલુષ, નિશ્ચિદ્ર, અપરિસાવી, અસંકલ્પ, શુદ્ધ, સર્વે જિન દ્વારા અનુજ્ઞાત છે. આ રીતે ચોથું સંવરદ્વાર સ્પર્શિત, પાલિત, શોધિત, તીરિત, કિર્તિત, આજ્ઞા વડે અનુપાલિત થાય છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાત મુનિ ભગવંત મહાવીરે પ્રજ્ઞાપિત અને પ્રરૂપિત કરેલ છે. તે પ્રસિદ્ધ, સિદ્ધવર શાસન છે. આઘવિત-સુદેશિત-પ્રશસ્ત છે. - તેમ હું કહું છું.

● વિવેચન-૩૯ થી ૪૩ :-

જંબૂ આમંત્રણ વચન છે. અદત્તાદન વિરમણ નામક સંવર કહ્યા પછી બ્રહ્મચર્ય નામક ચોથું સંવર દ્વાર કહે છે. તેનું સ્વરૂપ કહે છે - ઉત્તમ જે તપ

વગેરે. તેમાં તપ-અનશનાદિ, નિયમ-પિંડ વિશુદ્ધિ આદિ-ઉત્તર ગુણો, જ્ઞાન-વિશેષ બોધ, દર્શન-સામાન્ય બોધ, ચારિત્ર-સાવધ યોગ નિવૃત્તિ, સમ્યક્ત્વ-મિથ્યાત્વ મોહનીયના ક્ષયોપશમાદિથી ઉત્પન્ન જીવ પરિણામ. વિનય-અભ્યુત્થાનાદિ ઉપચાર, તેનું મૂળ-કારણ છે તે. બ્રહ્મચર્યવાનું જ ઉત્તમ તપ વગેરેને પામે છે. કહ્યું છે - કોઈ કાયોત્સર્ગ સ્થિત રહે, મૌન રહે, ધ્યાની હોય, વલ્કલી કે તપસ્વી હોય, તે જો અબ્રહ્મચર્યની ઈચ્છા કરે તો તે મને રુચતું નથી, પછી તે સાદાત્ બ્રહ્મા જ કેમ ન હોય ?

શાસ્ત્રોનું પઠન, ગણન, જ્ઞાન, આત્મ બોધ ત્યારે જ સાર્થક છે, જ્યારે વિપતિ આવે અને આમંત્રણ મળે તો પણ જે અકાર્ય અર્થાત્ અબ્રહ્મ સેવન ન કરે. - - યમ-અહિંસાદિ, નિયમ-દ્રવ્યાદિ અભિગ્રહ કે પિંડવિશુદ્ધિ આદિ, તે ગુણો મધ્યે પ્રધાન - X - હિમવત્-પર્વત વિશેષથી પણ મહત્-ગુરુક, તેજસ્વી-પ્રભાવત્. જેમ પર્વતોમાં હિમવત્ મોટો અને પ્રભાવાળો છે, તેમ વ્રતોમાં બ્રહ્મચર્ય જાણવું. કહ્યું છે - બ્રહ્મચર્ય જ મોટું વ્રત છે, તદ્જન્ય પુન્ય સમૂહના સંયોગથી ગુરુ કહેવાય છે. - X - X -

પ્રશસ્ત-પ્રશસ્ત, ગંભીર-અતુચ્છ, સ્તિમિત-સ્થિર, મધ્ય-શરીરીનું અંતઃકરણ.. આર્જવ-ઋજુતા યુક્ત સાધુજન વડે આસેવિત, મોક્ષના માર્ગ જેવો માર્ગ. ગંભીર-અલક્ષ્ય દૈવ્યાદિ વિકાર. સ્તિમિત-કાયાની ચપળતાદિ રહિત, મધ્યસ્થ-રાગદ્વેષમાં સમ. - - વિશુદ્ધ-રાગાદિદોષ રહિતત્વથી અથવા નિર્મળ. સિદ્ધિ-કૃતકૃત્યતા - X - સિદ્ધિ ગતિ - જીવનું સ્વરૂપ તે જ નિલય - X - શાશ્વત- સાદિ અનંતપણાથી, અપુનર્ભવ-પુનર્ભવના સંભવના અભાવથી અક્ષય - તેના પર્યાયો પણ અક્ષયત્વ હોવાથી, અક્ષત-પૂનમના ચંદ્રવત્ પાઠાંતરથી - સિદ્ધિગતિ નિલય શાશ્વત હેતુત્વથી શાશ્વત છે, અવ્યાબાધ હેતુત્વથી અવ્યાબાધ છે, અપુનર્ભવના હેતુથી અપુનર્ભવ છે. તેથી જ પ્રશસ્ત, સૌમ્ય, સુખ-શિવ-અચલ-અક્ષય બ્રહ્મચર્ય છે.

ચતિવર-પ્રધાન મુનિઓ વડે, સંરક્ષિત-પાલિત છે, સુચરિત છે. - X - X - સુસાધિત-સારી રીતે પ્રતિપાદિત છે. નવરિ - કેવળ મુનિવર વડે - મહાપુરુષો, જે જાત્યાદિથી ઉત્તમ, ધીરો મધ્યે શૂર-અત્યંત સાહસધન, ધાર્મિક અને ધૃતિમાન છે. તેથી તેમને - X - સદા વિશુદ્ધ-નિર્દોષ અથવા સર્વદા જ કુમારાદિ અવસ્થામાં શુદ્ધ-નિર્દોષ છે. - X - X - X - X - ભવ્ય-કલ્યાણને યોગ્ય, ભવ્યજન અનુચરિત, નિઃશંકિત-શંકા ન કરવા યોગ્ય, બ્રહ્મચારી વિષય નિઃસ્પૃહ હોવાથી જગત્માં અશંકનીય થાય છે. અશંકનીય હોવાથી નિર્ભય થાય છે. નિસ્તુષ - વિશુદ્ધ તંદુલ સમાન, નિરાયાસ-ખેદનું કારણ નહીં, નિરુપલેખ-સ્નેહ વર્જિત, નિવૃત્તિ-ચિત્ત સ્વાસ્થ્યના ગૃહ સમાન.

કહ્યું છે - કયાં જવું, કયાં રહેવું, શું કરવું, શું ન કરવું? એ પ્રમાણે રાગી જ ચિંતવે છે, નીરાગી સુખે જ રહે છે. નીરાગા, બ્રહ્મચારી જ છે. નિયમ-અવશ્ય થનાર, નિષ્પ્રકંપ-અવિચલ, નિરતિચાર. બીજા વ્રતો અપવાદ સહિત છે,

આ બ્રહ્મચર્ય વ્રત નિરપદવાદ જ છે. કહ્યું છે - જિનવરેન્દ્રોએ મૈથુન સિવાય કોઈ વાતને એકાંતે અનુમત કરી નથી કે એકાંતે કોઈ વસ્તુનો નિષેધ કર્યો નથી. કેમકે મૈથુન રાગ-દ્વેષ વિના થતું નથી. આ રીતે “નિવૃત્તિગૃહ નિયમ નિષ્કંપ” થાય છે તેમ કહ્યું.

તપ અને સંયમનું મૂળદલિક-આદિભૂત દ્રવ્ય છે. તેના નિષ્ઠ - સદૃશ, પાંચ મહાવ્રત મધ્યે સુષુ-અત્યંત રક્ષણ-પાલન યોગ્ય. ઈયાસમિતિ આદિ અને મનોગુપ્તિ આદિ અથવા વસતિ આદિ વડે નવ બ્રહ્મચર્યગુપ્તિ વડે ચુક્ત કે ગુપ્ત, પ્રધાન ધ્યાનરૂપ દ્વાર, જેના રક્ષણાર્થે સુવિરચિત છે. અધ્યાત્મ-સદ્ભાવનારૂઠ ચિત્ત, ધ્યાન દ્વારને દંટ કરવા પરિઘ-અર્ગલા છે. સન્નહ્ય-બદ્ધ, આસ્થાદિત-નિરુદ્ધ છે. જેના વડે દુર્ગતિનો માર્ગ. તથા સુગતિપથનું દર્શક છે. આ વ્રત દુષ્કર હોવાથી લોકમાં ઉત્તમ છે. કહ્યું છે કે - દુષ્કરકારી બ્રહ્મચારીને દેવ-દાનવ-ગંધર્વ-યક્ષ-રાક્ષસ-કિંનરો પણ નમસ્કાર કરે છે.

સર-સ્વતઃ થયેલ જળાશય વિશેષ, તડાગ-પુરુષાર્થથી કરાયેલ, તળાવ. કમળ પ્રધાન સરતળાવ, મનોહરપણાથી ઉપાદેય છે - ધર્મની પાળીરૂપ-રક્ષકત્વથી પાળી સમાન. મહાશકટ આરા - ક્ષાંત્યાદિ ગુણ. તેના તુંબરૂપ-આધાર સામર્થ્યથી નાભિ સમાન. મહાવિટપવૃક્ષ-અતિ વિસ્તાર જમીનમાંથી ઉગેલ વૃક્ષ સમાન-આશ્રિતોને પરમ ઉપકારત્વ સાધર્મ્યથી ધર્મના સ્કંધભૂત, બધા ધર્મશાખાના ઉપપદમાનત્વથી નાલ સમાન જે છે તે. મહાનગર-વિવિધ સુખહેતુત્વના સાધર્મ્યથી ધર્મના પ્રાકાર સમાન દ્વાર - અર્ગલા સમાન, રજ્જુપિનહ્ન - દોરડા વડે નિયંત્રિત ઈન્દ્ર ચષ્ટિ, નિર્મળ બહુગુણથી પરિવૃત.

જેમાં બ્રહ્મચર્ય ભગ્ન વિરાધિત થાય છે :- સહસા-અકસ્માત, સર્વ-સર્વથા ભાંગેલ ઘડાની જેમ, મથિત-દહી જેમ વલોવેલ, ચૂર્ણિત-ચણાની જેમ પીસેલ, કુશલ્ચિત-શરીરમાં પ્રવેશેલ તોમરાદિ શલ્યની જેમ, પલ્લટ્ટ-પર્વતના શિખરથી ગંડશૈલની જેમ સ્વ આશ્રયથી ચલિત. પતિત-પ્રાસાદના શિખરાદિથી કળશની જેમ નીચે પડેલ. ખંડિત-દંડની જેમ વિભાગ વડે છિન્ન, પરિશટિત-કુષ્ઠ આદિથી સળેલ અંગની જેમ વિધ્વસ્ત, વિનાશિત-પવનથી કુંકારેલ દાવની જેમ ભસ્મીભૂત.

- X - X -

આવા પ્રકારનું બ્રહ્મચર્ય ભગવંત-ભટ્ટારક છે. ઉપમાઓ -

- - ગ્રહગણ નક્ષત્ર તારકોમાં ઉદુપતિ - ચંદ્ર, ‘પ્રવર’ એ સંબંધ છે, ‘વા’ શબ્દ પૂર્વ વિશેષણ અપેક્ષાથી સમુચ્ચય છે. તથા મણિ-ચંદ્રકાંત આદિ, મુક્તા-મુક્તાફલ, શિલા પ્રવાલ-વિદુમ્, રક્તરત્ન-પદ્મરાગાદિ, તેની ખાણ-ઉત્પત્તિ ભૂમિ. જેમ સમુદ્ર પ્રવર છે, તેમ આ વ્રત પણ પ્રવર છે. વૈદૂર્ય-રત્નવિશેષ. - X - ક્ષૌમચુગલ કપાસના વસ્ત્રની જેમ પ્રધાન. - X - અરવિંદ-પદ્મ, જેમ પુષ્પજ્યેષ્ઠની જેમ આ વ્રત છે. ગોસીસ-ગોશીર્ષ નામક ચંદન, તે ચંદન જેવું. - X - હિમવાનુ-પર્વત વિશેષ, ઔષધિ-અદ્ભુત કાર્યકારી વનસ્પતિ વિશેષના ઉત્પત્તિ સ્થાન જેવું.

બ્રહ્મચર્ય રૂપ ઔષધિ-આમશૌષધિ આદિ આગમ પ્રસિદ્ધ ઋક્ષિનું ઉત્પત્તિ સ્થાન.

- - સીતોદા-જેમ નદીમાં શીતોદા શ્રેષ્ઠ છે, તેમ વ્રતોમાં બ્રહ્મચર્યવ્રત શ્રેષ્ઠ છે. સમુદ્રોમાં જેમ અંતિમ એવો સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર મોટો હોવાથી શ્રેષ્ઠ છે, તેમ આ વ્રતોમાં શ્રેષ્ઠ છે. માંડલિક પર્વત-માનુષોત્તર, કુંડલવર, રુચકવર મધ્યે તેરમાં દ્વીપમાં રહેલ રુચકવર શ્રેષ્ઠ છે, તેમ આ વ્રત શ્રેષ્ઠ છે. ઐરાવલ-શકનો હાથી જેમ હાથીમાં શ્રેષ્ઠ છે તેમ આ વ્રતોમાં શ્રેષ્ઠ છે. મૃગો-જંગલી પશુમાં જેમ સિંહ શ્રેષ્ઠ છે, તેમ આ વ્રતોમાં શ્રેષ્ઠ છે. સુપર્ણકુમારોમાં વેણુદેવની જેમ બ્રહ્મચર્ય શ્રેષ્ઠ છે.

આ પ્રમાણે પદ્મગેન્દ્ર-નાગકુમાર રાજામાં ધરણ, કલ્પ-દેવલોકોમાં જેમ બ્રહ્મલોક-પાંચમો દેવલોક, તેના ક્ષેત્રના મહત્પણાથી અને તેના ઈન્દ્રના અતિ શુભ પરિણામત્વથી શ્રેષ્ઠ છે. સભા-પ્રત્યેક ભવન-વિમાનમાં રહેલ સુધર્મા-ઉત્પાદ-અભિષેક-અલંકાર-વ્યવસાય સભાઓ મધ્યે સુધર્માસભા શ્રેષ્ઠ હોય છે. સ્થિતિ-આયુષ્ય, તેની મધ્યે લવસપ્તમ-અનુત્તરદેવોની ભવસ્થિતિ. ‘વા’ શબ્દ ‘યથા’ શબ્દના અર્થમાં છે, પ્રવર-પ્રધાન. ૪૯ ઉચ્ચવાસનો લવ થાય છે. કાલ પણ લવ છે. સાત લવથી-સપ્ત પ્રમાણથી, સાત સંખ્યા વડે વિવદ્ધિત અધ્યવસાય વિશેષના મુક્તિ સંપાદક અપૂર્ણ રહેવાથી જે સ્થિતિ બંધાય તે લવસપ્તમ સ્થિતિ કહેવાય છે. દાન ત્રણ ભેદે છે - જ્ઞાન, ધર્મોપગ્રહ અને અભયદાન, તેમાં અભયદાન શ્રેષ્ઠ છે. [આ બધી ઉપમાઓની જેમ વ્રતોમાં બ્રહ્મચર્ય વ્રત શ્રેષ્ઠ છે.]

કંબલ-વસ્ત્ર વિશેષ, તેમાં કૃમિરાગની જેમ તે કૃમિરાગ રક્ત કંબલવત્ શ્રેષ્ઠ, છ સંઘયણોમાં વજ્રઘ્નપભનારાય સંઘયણ શ્રેષ્ઠ છે, બાકીના સંસ્થાનો મધ્યે ચતુરસ્ર સંસ્થાન શ્રેષ્ઠ છે, ધ્યાનોમાં પરમ શુકલધ્યાન - શુકલધ્યાનના ચોથા ભેદ રૂપ, તે શ્રેષ્ઠ છે. આભિનિબોધિકાદિ જ્ઞાનોમાં પરમ એવું તે કેવળ-પરિપૂર્ણ કે વિશુદ્ધ-મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યાય અપેક્ષાએ પરમકેવલ-ક્ષાયિક જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ હોવાથી પ્રસિદ્ધ છે. કૃષ્ણાદિ લેશ્યામાં પરમ શુકલ લેશ્યા - શુકલધ્યાનના ત્રીજા ભેદવર્તી, ધ્યાન શ્રેષ્ઠ છે. મુનિઓમાં તીર્થકર શ્રેષ્ઠ છે, ક્ષેત્રોમાં મહાવિદેહ, પર્વતોમાં મેરુ - જંબૂદ્વીપવર્તી મેરુ ગિરિરાજ, ભદ્રાશાલાદિ મેરુ સંબંધી ચારે વનોમાં નંદનવન, વૃક્ષોમાં જંબૂ અને સુદર્શન વિખ્યાત છે - X - X - ઈત્યાદિ - X - X - માફક વ્રતોમાં બ્રહ્મચર્ય વ્રત શ્રેષ્ઠ છે.

હવે તેનો નિષ્કર્ષ કહે છે. આ પ્રમાણે ઉક્ત કમથી અનેક ગણું પ્રવરત્વ, વિશ્રુતત્વ આદિ અનેક નિદર્શન રૂપ, અહીન - પ્રકૃષ્ટ કે અહીન થાય છે. ક્યાં ? એક બ્રહ્મચર્ય-ચતુર્યવ્રતમાં. જેમાં બ્રહ્મચર્ય આરાધિત-પાલિત કરતા આ નિર્ગ્રન્થપ્રવ્રજ્યા રૂપ વ્રત પાળતા, સર્વ-અખંડ, શીલ-સમાધાન, તપ-વિનય-ક્ષાંતિ-ગુપ્તિ-મુક્તિ અર્થાત્ નિર્લોભતા કે સિદ્ધિ આરાધિત થાય છે. આલોક અને પરલોકના યશ અને કીર્તિ આરાધિત થાય છે. યશ-પરાક્રમ કૃત, કીર્તિ-દાન પુન્યફળ રૂપ અથવા સર્વ દિગ્ગામી પ્રસિદ્ધિ તે યશ અને એકદિગ્ગામી તે

કીર્તિ. પ્રત્યય-“આ સાધુ છે” ઇત્યાદિ રૂપ લોકપ્રતીતિ.

આ પ્રમાણે છે તેથી નિભૂત-સ્થિર ચિત્તે બ્રહ્મચર્યને સેવવું જોઈએ. કેવું ? સર્વતો - મન વગેરે ત્રણ કરણ, યોગ ત્રણથી વિશુદ્ધ-નિરવધ, પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક આજન્મ પાળવું. - X - X - X -

બીજા ભંગ વડે બ્રહ્મચર્ય વ્રતને સ્તવવાને માટે કહે છે - વ્રત-બ્રહ્મ લક્ષણ. ભગવંત મહાવીરે, તે આ વચન ત્રણ પદ વડે કહેલ છે-

પંચમહાવ્રત નામક જે સુવ્રત, તેના મૂળ સમાન અથવા સાધુના પાંચ મહાવ્રત, તેમના સંબંધી શોભન નિયમોનું મૂળ અથવા પાંચ મહાવ્રતો અને સુવ્રત-અણુવ્રતોનું મૂળ અથવા હે પંચમહાવ્રત સુવ્રત ! આ બ્રહ્મચર્ય-મૂળ છે. સમણ-સભાવ, અનાવિલ-અકલુષ શુદ્ધ સ્વભાવથી, સાધુ-ચતિ વડે સારી રીતે આસેવિત છે. પરસ્પર વૈરના વિરમણ-વિરામકરણ, ઉપશમનચન, નિવર્તન, પર્યવસાન-નિષ્કાંઠા જેનું છે, તે તથા સર્વ સમુદ્રોમાં મહાન્ ઉદધિ-સ્વયંભૂમણ, તેની જેમ જે દુઃખે કરીને પાર પમાય તેવું - તથા તીર્થ-પવિત્રતા હેતુથી તીર્થ અથવા સર્વ સમુદ્ર મહોદધિ-સંસાર, અતિ દુસ્તરત્વથી નિસ્તારનાર તીર્થ-તરણ ઉપાય હોવાથી તીર્થ છે.

તીર્થકર-જ્ઞાનવરે સારી રીતે ગુપ્તિ આદિથી તેના પાલનનો ઉપાય કહ્યો છે. નરક-તિર્યચ સંબંધી માર્ગ-ગતિ, જેના વડે નિષિદ્ધ છે. સમસ્ત પવિત્ર, સારી રીતે વિહિત સાર-પ્રધાન છે, તથા સિદ્ધિ અને વૈમાનિકોના દ્વાર ઉઘાડેલા છે. દ્વાર એટલે પ્રવેશ મુખ.

દેવ અને મનુષ્યોના ઈન્દ્રો વડે નમસ્કૃત્, તેઓને પૂજ્ય-અર્ચનીય, સર્વ જગત્માં ઉત્તમો અને મંગલનો માર્ગ-ઉપાય કે અગ્ર-પ્રધાન. દુર્લભ-અનભિભવનીય ગુણોને નયતિ-પામે છે. ગુણનાયક એક-અદ્વિતીય, અસદૈશ. મોક્ષપથ-સમ્યગ્-દર્શનાદિના શિખર સમાન.

જેના વડે શુદ્ધ ચરિતેન-સમ્યક્ આસેવિત થાય છે. યથાર્થ નામત્વથી સુબ્રાહ્મણ, સુશ્રમણ-સારો તપસ્વી, સુસાધુ-નિર્વાણને સાધનારા યોગસાધક. સદ્ગતિ - તે યથોક્ત ઋષિ, યથાવત્ વસ્તુના દ્રષ્ટા, જે શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે. - X - X - સંચયત-સંચયમાન, બિદ્ધુ-બિદ્ધાણ શીલ, જે શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે. અબ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણાદિ હોતા નથી. કહ્યું છે - સકલકલાકલાપયુક્ત હોય, કવિ કે પંડિત હોય, સર્વશાસ્ત્ર તત્ત્વ જેને પ્રગટ હોય કે વેદ વિશારદ હોય - X - તે જો ઈન્દ્રિયોનું રક્ષણ કરતો નથી, તો તે કંઈ પણ નથી. - X - X -

રતિ-વિષયરાગ, રાગ-પિત્રાદિમાં સ્નેહરાગ, દ્રેષ-પ્રસિદ્ધ છે, મોહ-અજ્ઞાન તેનું પ્રવર્ધન જે કરે છે. કિં શબ્દના ક્ષેપાર્થત્વથી ‘અસાર’ અર્થ લેવો. પ્રમાદ જ દોષ જેથી છે, તે પ્રમાદ દોષ, પાર્શ્વસ્થ-જ્ઞાનાચારાદિથી બહિર્વર્તિ, સાધુના આભાસ રૂપ, તેનું શીલ-અનુષ્ઠાન, નિષ્કારણ-શય્યાતરના પિંડાદિનો ભોગ કરનાર. પાર્શ્વસ્થનાશીલનું સેવન કરનાર, આ જ વાતનો વિસ્તાર કરે છે - ઘી, માખણ

આદિથી અભ્યંગન કરે, તેલ વડે સ્નાન કરે, વારંવાર કઢા, મસ્તક આદિને પ્રક્ષાલે, હાથ-શરીર આદિને દબાવવા રૂપ અંગ પરિકર્મ કરે, સર્વ રીતે શરીરનું મર્દન કરે, વિલેપન કરે, ગંધદ્રવ્યથી શરીરાદિને વાસિત કરે અગરુ ધૂમ આદિથી ધૂપ કરે, શરીરને આભૂષિત કરે, બકુશ-નખ, કેશ વસ્ત્રને સંવારે. - - - હાસ્ય, શબ્દવિકાર, નૃત્ય, ગાન, ટોલ આદિનું વાદન, નટ અને નર્તકના નૃત્ય, - X - આ બધાંનું પ્રેક્ષણ અને વિવિધ વાંસ-ખેલ આદિ, વેલંબક-વિદૂષક એ બધાંનું વર્જન કરવું.

કેટલુંક કહીએ ? જે વસ્તુ શ્રૃંગારરસના ગૃહ સમાન, અન્ય પણ ઉક્ત વ્યતિરિક્ત આવા પ્રકારના તપ-સંચય-બ્રહ્મચર્યનો દેશથી કે સર્વથી ઘાત જેમાં વિદ્યમાન છે, તે તપ-સંચયમાદિ ઘાતોપઘાત, બ્રહ્મચર્યનું સેવન કરનારે ઉક્ત બધું સર્વકાલ વર્જવું જોઈએ. અન્યથા તે બ્રહ્મચર્યનો વ્યાઘાત થાય છે. તથા અંતરાત્મા ભાવિત થાય છે. કેવી રીતે ? તપ-નિયમ-શીલ યોગ વડે. નિત્યકાળ-સર્વદા. તે આ રીતે -

સ્નાન કે દંતઘાવન ન કરે. સ્વેદ-પરસેવો, મલ-મેલ, જલ્લ-મલ વિશેષ, - X - કામા-ક્રોધ નિગ્રહ, દમ-ઈન્દ્રિયનિગ્રહ, અચેલક-વસ્ત્રનો અભાવ, લાઘવ-અલ્પઉપધિપણું, કાષ્ઠશય્યા-પાટીયા ઉપર સુવું, ભૂમિ નિષધા-ભૂમિ આસન. શય્યા અને બિદ્ધાદિ માટે બીજાના ઘેર પ્રવેશે ત્યારે પ્રાપ્ત અશનાદિમાં અને અલ્પ પ્રાપ્તિ કે અપ્રાપ્તિમાં જે માન-અભિમાન અને અપમાન-દિનતા, નિંદન-કુત્સા અને દંશ-મશક સ્પર્શ, નિયમ-દ્રવ્યાદિ અભિગ્રહ, તપ-અશનશનાદિ, ગુણ-મૂળગુણાદિ, વિનય-અભ્યુત્થાનાદિ તે બધાં વડે અંતરાત્માને ભાવિત કરે. ભાવના-અસ્નાનાદિને સેવવા. માન-અપમાનાદિમાં ઉપેક્ષા કરવી. - X - X -

ચોથા વ્રતની આ પાંચ ભાવના છે, તે અબ્રહ્મચર્ય-વિરમણની પરિરક્ષાઈ છે. તે પાંચમાંની પ્રથમ ભાવના-સ્ત્રી સંસકત આશ્રયનું વર્જન છે. તે આ રીતે - શય્યા, આસન, ગૃહદ્વાર, અંગન-અજિર, આકાશ-અનાવૃત સ્થાન, ગવાદા-ગોખ, શાલા-ભાંડશાળાદિ, અભિલોકન - ઉન્નતસ્થાન, પશ્ચાદ્ગૃહ તથા મંડન, સ્નાન કિયાનો જે આશ્રય, આ બધું સ્ત્રી સંસકતથી સંકિલ્પ હોવાથી વર્જનીય છે.

તથા આશ્રય, જે વેશ્યાના સ્થાન, જ્યાં સ્ત્રીઓ રહે છે. તે સ્થાન કેવા છે ? વારંવાર મોહદોષ-અજ્ઞાન, રતિ-કામરાગ, રાગ-સ્નેહરાગ, વર્હના-વૃદ્ધિકારિકા (કથા) તેને કહે છે. તથા ઘણાં પ્રકારે જાતિ, કુળ આદિ વિષયક સ્ત્રી સંબંધી કે સ્ત્રી-પુરુષની જેમાં તે. આવી કથાને વર્જવી જોઈએ. સ્ત્રી સંબંધથી સંકિલ્પ જે તે તથા બીજા પણ આવા પ્રકારના આશ્રયો વર્જવા જોઈએ. બીજું કેટલું કહીએ ? - X - જ્યાં જ્યાં ચિત્તની ભ્રાંતિ થાય, હું બ્રહ્મચર્ય પાળું કે નહીં એવી શ્રૃંગાર રસથી મનો અસ્થિરતા જન્મે - X - બ્રહ્મવ્રતનો ભંગ કે સર્વભંગ થાય. આર્ત-ઈષ્ટ વિષય સંયોગના અભિલાષરૂપ અથવા રૌદ્ર ધ્યાન થાય - તેના ઉપાયરૂપ હિંસા-અસત્ય-અદત્ત ગ્રહણ અનુબંધરૂપ, તેવા તેવા આચતનને વર્જવા જોઈએ.

આવો કોણ છે ? તે કહે છે -

અવધભીરુ-પાપભીરુ, વજર્ય-પાપ અથવા વજવત્ ભારે હોવાથી પાપ જ છે. અનાયતન-સાધુનો અનાશ્રય. અવધભીરુ કેવો હોય છે ? અંત - ઈન્દ્રિયોને પ્રતિકૂળ, પ્રાંત-પ્રકૃષ્ટતયા પ્રતિકૂળ આશ્રયમાં વસવાનો સ્વભાવ જેનો છે તે અંતપ્રાંતવાસી. હવે નિષ્કર્ષ કહે છે - અનંતરોક્ત ન્યાયથી સ્ત્રીથી અસંબંધ નિવાસ જેમાં છે, તેવી વસતિ-આશ્રય, તદ્વિષયક જે સમિતિ યોગ - સત્પ્રવૃત્તિ સંબંધ, તેનાથી જીવ ભાવિત થાય છે. કેવા પ્રકારે ? આરત - બ્રહ્મચર્યમાં જેનું મન આસક્ત છે તે, વિરત-નિવૃત્ત, ગ્રામ-ઈન્દ્રિયવર્ગ, ધર્મ-લોલુપતાથી, તદ્ વિષય ગ્રહણ કરવાના સ્વભાવવાળો. તેથી જ જિતેન્દ્રિયાદિ છે.

બીજી ભાવના - સ્ત્રી પર્ષદામાં કહેવી નહીં. શું ? કથા-વચન પ્રબંધરૂપ. વિચિત્ર-વિવિધ કે વિવિક્ત-જ્ઞાનને ઉપકારક કારણ વર્જિતા. કેવી ? બિબ્બોક વિલાસ યુક્ત. તેમાં બિબ્બોકનું લક્ષણ-ઈષ્ટ અર્થને પામીને અભિમાન-ગર્વથી ભરેલ, સ્ત્રીનો અનાદર કરવો તે. વિલાસ લક્ષણ - સ્થાને કે આસને હાથ-બ્રમર-નેત્રના કર્મથી જે મોહ આદિ ઉત્પન્ન કરે તે વિલાસ. બીજા કહે છે વિલાસ-નેત્રથી ઉત્પન્ન છે. હાસ-હાસ્યરસ વિશેષ, શૃંગાર-રસ વિશેષ. તેનું સ્વરૂપ-

હાસ્ય-હાસ્યપ્રવૃત્તિથી, વિકૃત અંગ-વેષ-ચેષ્ટાથી થાય છે. ઈત્યાદિ - X - વ્યવહાર-સ્ત્રી, પુરુષની અન્યોન્ય રક્ત રતિપ્રકૃતિ. શૃંગાર બે ભેદે - સંભોગ અને વિપ્રલંભ. આના વડે પ્રધાન જે અસંવિગ્ન લોકસંબંધી કથા-વચન રચના. મોહજનની-મોહ ઉદીરિકા તે ન કરવી. આવાહ-નવ પરિણીત વર-વધુને લાવવા, વિવાહ-પાણિગ્રહણ, તત્પ્રધાન જે વરકથા-પરણનારની કથા, તે ન કહેવી જોઈએ. સ્ત્રીઓમાં આવી સુભગા કહેવાય, આવી દુર્ભગા કહેવાય, એવા પ્રકારની કથા ન કહેવી. મહિલાના દૃઢ-ગુણો - આલિંગન આદિ આઠ કામકર્મોને પ્રત્યેકના આઠ ભેદપણાથી દૃઢ ગુણો થાય. આ કથા ન કહેવી.

આ પ્રમાણે દેશ, જાતિ, કુલ આદિ સ્ત્રી સંબંધી ન કહેવા. તેમાં લાટાદિ દેશ સંબંધથી સ્ત્રીનું વર્ણન તે દેશકથા. જેમકે લાટની સ્ત્રી કોમળ વચના કે રતિનિપુણા હોય છે. જાતિકથા - પતિના અભાવવાળી બ્રાહ્મણીને ધિક્કાર છે ઈત્યાદિ - X -. કુળકથા - અહો ચૌલુક્ય પુત્રીનું સાહસ જગત્માં અધિક છે ઈત્યાદિ - X - રૂપકથા - ચંદ્ર જેવા હોડ, કમળ જેવી આંખ ઈત્યાદિ - X - નામકથા - તે સુંદરી છે તે સત્ય છે, કેમકે અતિ સૌંદર્યવતી છે. નેપથ્ય કથા - ઉત્તરની સ્ત્રીને ધિક્કાર છે જે ઘણાં વસ્ત્રોથી શરીરને ઢાંકે છે ઈત્યાદિ - X - પરિજન કથા-તેણી દાસીના પરિવારયુક્ત છે ઈત્યાદિ. - X - બીજું કેટલું કહીએ ?

બીજી પણ આવા પ્રકારની સ્ત્રી સંબંધી કથા, શૃંગાર રસ વડે કરુણાને કહેતી કથા. તપ-સંયમ-બ્રહ્મચર્ય ઘાતોપઘાતિકા કથા બ્રહ્મચર્ય પાળનારે કહેવી-સાંભળવી-વિચારવી નહીં. બીજી ભાવનાનો નિષ્કર્ષ-આ રીતે સ્ત્રી કથા વિરતિ

સમિતિ યોગથી અંતરાત્મા ભાવિત થાય છે ઈત્યાદિ પૂર્વવત્.

ત્રીજી ભાવના-સ્ત્રી રૂપ નિરીક્ષણ વર્જન. તે આ રીતે - સ્ત્રીના હાસ્ય, સવિકાર વચનો, હસ્ત આદિની ચેષ્ટા, નિરીક્ષિત, ગમન, વિલાસ, ઘુતાદિ કીડા, બિબ્બોક, નૃત્ય, ગાન, વીણાવાદન, દ્રુસ્વ-દીર્ઘ આદિ શરીર સંસ્થાન, ગૌર આદિ લક્ષણ વર્ણ, હાથ-પગ-નયનનું લાવણ્ય, રૂપ-આકૃતિ, ચૌવન-તારુણ્ય, પયોધર-સ્તન, અધર-નીચેનો હોઠ, વસ્ત્રો, હાર આદિ અલંકાર, મંડનાદિ આભૂષણ-આ બધાંની પ્રાર્થના કરવી જોઈએ નહીં. તથા ગુહ્યભૂત-લજ્જનીયત્વથી ઢાંકેલા અવયવો, બીજા પણ હાસ્યાદિ સિવાયના આવા પ્રકારના તપ-સંયમ-બ્રહ્મચર્ય ઘાતોપઘાતિકને બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરનારે આંખ-મન-વચન વડે પ્રાર્થવા ન જોઈએ. કેમકે તે પાપના હેતુત્વથી પાપક છે. આ પ્રમાણે સ્ત્રીરૂપ વિરતિ સમિતિ યોગથી અંતરાત્મા ભાવિત થાય છે. નિગમન વાક્ય પૂર્વવત્.

ચોથી ભાવના-કામોદયકારી વસ્તુ દર્શન-ભણન-સ્મરણ વર્જન. તે આ રીતે - પૂર્વરત ગૃહસ્થાવસ્થા ભાવિની કામ રતિ, પૂર્વ કીડિત-ગૃહસ્થાવસ્થા આશ્રય ઘૂતાદિ કીડન તથા પૂર્વે-પૂર્વકાળ ભાવી સગ્રન્થ-શ્ચશૂર કુલ સંબંધ સંબંધિત, શાળા-શાળી આદિ. ગ્રન્થ-શાળા આદિ સંબંધ તેની પત્ની અને પુત્રાદિ. સંશ્રુતા-દર્શન, ભાષણ આદિથી પરિચિત. - X - આ બધું પ્રાપ્ત થાય તો પણ શ્રમણે તેને ન જોવું, ન કહેવું કે ન યાદ કરવું. તથા હવે કહેવાનાર - શેમાં ? -

આવાહ - વરવધૂને ઘેર લાવવા, વિવાહ-પાણિગ્રહણ, ચોલક-વિધિપૂર્વક ચૂડાકર્મ-બાળકનું મુંડન કે ચોટલી ધારણ કરવી, આ પ્રસંગોમાં, તિથિ-મદનતેરસ આદિમાં, યજ્ઞ-નાગ આદિ પૂજામાં, ઉત્સવ-ઈન્દ્રોત્સવાદિમાં. આ ત્રણે અવસરોમાં - X - જોવું ન કલ્પે. શું ? શૃંગારરસના આગાર રૂપ શોભન નેપથ્યવાળી સ્ત્રી. કેવી ? હાવ-ભાવ-પ્રલલિત-વિક્ષેપ-વિલાસ શાલિની. તેમાં હાવ-મુખવિકાર, ભાવ-ચિત્તનો અભિપ્રાય, વિલાસ-નેત્ર કટાક્ષ, વિભ્રમ-ભ્રમર ચેષ્ટા. - X - પ્રલલિત-લલિત, હાથ-પગ આદિ અંગવિન્યાસ, ભ્રૂ-નેત્ર-હોઠ પ્રયોજિત, સુકુમાર વિધાનને લલિત કહે છે. વિક્ષેપ-પ્રચલ્ન વિના રચિત ધર્મિલ્લ શિથિલ બંધન, એકાંશ દેશ ધરણ વડે તાંબુલના ચિહ્નરૂપ, લલાટમાં કાંત વડે લિખિત વિષમ પત્ર લેખ, આંખમાં આંજેલ કાજળ, અઘોવસ્ત્રને અનાદરથી બાંધેલ ટીલી ગ્રંથિ, જમીન સુધી લંબાતુ અને સ્કંધે રાખેલ વસ્ત્ર, જઘને હારનો વિન્યાસ તથા હૃદયે હાર ધારણ કરવો - X - પરમ શોભાનો વિસ્તાર તે વિક્ષેપ કહેવાય. આ બધાં વડે શોભતી સ્ત્રી વડે અનુકૂળ પ્રીતિવાળી, તેની સાથે અનુભવેલ શયનનો સંપર્ક. તે પણ કેવો ?

ઋતુસુખ-કાલોચિત. જે ઉત્તમ પુષ્પો, સુગંધીચંદન, ઉત્તમ ચૂર્ણરૂપ વાસ અને ઘૂપ, શુભ કે સુખ સ્પર્શ, વસ્ત્ર અને આભુષણ, તેના ગુણથી યુક્ત, રમણીય વાજિંત્ર-ગાયન આદિને જોવા ન કલ્પે. તેમાં નટ-નાટક કરનાર, નર્તક-નૃત્ય કરનાર, મૌષ્ટિક-મુક્ટિ વડે પ્રહાર કરનારા, વિડંબક-વિદૂષક, પલવક-તરનારા,

લાસક-રાસ ગાનારા, અથવા ભાંડ, આખ્યાયક-શુભાશુભ કહેનારા, લંખ-વાંસડાના ખેલ કરનાર, મંખ-ચિત્રફલક હાથમાં લઈ ભિક્ષા માંગનારા. તૂણઈલ્લ-તૂણ નામક વાદ્ય વિશેષવાળા, તુંબવીણિકા-વીણાવાદક, તાલાચર-ત્રેક્ષાકારી વિશેષ, આ બધાંની જે પ્રક્રિયા તથા અનેકવિધ મધુર સ્વરોનો ધ્વનિ, ગીત ગાન, પડ્જ આદિ શોભન સ્વર આદિ. આ સિવાયના આવા પ્રકારના તપ-સંયમાદિ ઘાતકને બ્રહ્મચર્યને પાળનારે તેવા જે કામોત્પાદકને સંયત-બ્રહ્મચારીએ જોવા-કહેવા-સ્મરણ કરવા કલ્પતા નથી. હવે નિષ્કર્ષ કહે છે - આ રીતે પૂર્વરત-પૂર્વકીડિત-વિરત સમિતિ યોગથી અંતરાત્મા ભાવિત થાય છે, ઈત્યાદિ.

પાંચમી ભાવના-પ્રણિત ભોજન વર્જન. આહાર-અશનાદિ. તે પ્રણિત-ટપકતાં સ્નિગ્ધ બિંદુ યુક્ત હોય, તેને વર્જે. સંયમી, નિર્વાણ સાધકયોગને સાધવામાં તત્પર, દુધ-દહીં-ઘી-માખણ-તેલ-ગોળ-ખાંડ-મિસરીનો ત્યાગ કરનાર, એ પ્રમાણે કરીને આહાર વાપરનાર. શા માટે ? દર્પકારક આહાર ન વાપરે. દિવસમાં ઘણીવાર આહાર ન કરે. પ્રતિદિન શાક-દાળની પ્રચુરતાવાળું ભોજન ન કરે, વધારે પડતું ન ખાય. કહ્યું છે કે - જેમ વનમાં પ્રચુર ઇંદણવાળો અને પવન સહિતનો દવાગ્નિ શાંત થતો નથી, તેમ ઈન્દ્રિયરૂપી અગ્નિ પ્રકામ ભોજુ બ્રહ્મચારીને લેશમાત્ર હિતકર થતો નથી.

તે પ્રકારે હિત-મિત આહારત્વાદિથી ખાવો જોઈએ. તે બ્રહ્મચારીની સંયમયાત્રા, તે જ યાત્રા માત્ર થાય છે. કહ્યું છે - જેમ ગાડાંના અક્ષમાં અભ્યંજન કરે કે ઘા ઉપર લેપ કરે, તેમ સંયમભારના વહન અર્થે સાધુઓએ આહાર કરવો જોઈએ. એ રીતે વિભ્રમ-ઘાતુ ઉપચયથી મોહોદય મનથી ધર્મ પ્રત્યે અસ્થિરત્વ કે ચલિતતા થાય છે. હવે નિગમન કહે છે - આ રીતે પ્રણિતાહાર વિરતિ સમિતિયોગથી અંતરાત્મા ભાવિત થાય છે. આરતમન, વિરતગ્રામધર્મ, જિતેન્દ્રિય, બ્રહ્મચર્ય ગુપ્ત થાય છે. શેષ પૂર્વવત્.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
સંવર-અધ્યયન-૪-નો ટીકાસહિત અનુવાદ પૂર્ણ

❁ સંવર-અધ્યયન-૫-“પરિગ્રહવિરતિ” ❁

— X — X — X — X — X — X — X —
૦ યોથા સંવર અધ્યયનની વ્યાખ્યા કરી. હવે સૂત્ર નિર્દેશ ક્રમ સંબંધથી અથવા અનંતર “મૈથુનવિરમણ” કહ્યું, તે સર્વથા પરિગ્રહ વિરમણથી જ થાય છે. - X - તે સંબંધે પાંચમું અધ્યયન કહે છે.

● સૂત્ર-૪૪ :-

હે જંબૂ ! જે અપરિગ્રહ સંવૃત્ત છે, આરંભ અને પરિગ્રહ થકી વિરત છે, ક્રોધ-માન-માયા-લોભથી વિરત છે, તે જ શ્રમણ છે.

એક-અસંયમ, બે-રાગ અને દ્વેષ, ત્રણ દંડ, ત્રણ ગારવ, ત્રણ ગુપ્તિ, ત્રણ વિરાધના, ચાર કષાય, ચાર ધ્યાન, ચાર સંજ્ઞા, ચાર વિકથા, પાંચ ક્રિયા, પાંચ સમિતિ, પાંચ ઈન્દ્રિય, પાંચ મહાવ્રત, છ જીવનિકાય, છ લેશ્યા, સાત ભય, આઠ મદ, નવ બ્રહ્મચર્યગુપ્તિ, દશ પ્રકારે શ્રમણધર્મ, અગિયાર-ઉપાસક પ્રતિમા, બાર ભિક્ષુપ્રતિમા, તેર ક્રિયાસ્થાનો, ચૌદ ભૂતગ્રામ, પંદર પરમાધ્યામી, સોળ-ગાથા ઘોડશક, સત્તર અસંયમ, અઠાર અબ્રહ્મ, ઓગણીસ જ્ઞાત અધ્યયન, વીશ અસમાધિ સ્થાન, એકવીશ શબલ, બાવીશ પરીપહ, તેવીશ સૂચગડ-અધ્યયન, ચોવીશ દેવ, પચીશ ભાવના, છવીશ ઉદ્દેશનકાળ, સત્તાવીશ સાધુ ગુણ, અઠાવીસ પ્રકલ્પ, ઓગણત્રીશ પાપશ્રુત, ત્રીશ મોહનીય, એકત્રીશ સિદ્ધોના ગુણ, બત્રીશ યોગસંગ્રહ, તેત્રીશ આશાતના -

સુરેન્દ્ર આદિ ઓગણત્રીશ, એક ઉત્તરિકાની વૃદ્ધિથી ત્રીશ યાવત્ તેત્રીશ થાય, વિરતિ પ્રણિધિમાં અને અવિરતિમાં તથા આવા બીજા પણ ઘણાં સ્થાનોમાં જિન-પ્રશસ્ત, અવિતથ, શાશ્વત ભાવોમાં અવસ્થિત, શંકા-કાંક્ષા દૂર કરીને, નિદાન-ગારવ-લોભ રહિત થઈને, મૂઢતા રહિત થઈને, મન-વચન-કાયાથી ગુપ્ત થઈને [શ્રમણ] ભગવંતના શાસનની શ્રદ્ધા કરે.

● વિવેચન-૪૪ :-

જંબૂ ! આમંત્રણ અર્થમાં છે. અપરિગ્રહ-ધર્મોપકરણ સિવાયની પરિગ્રાહ વસ્તુ-ધર્મોપકરણ મૂર્છાવર્જિત, સંવૃત્ત ઈન્દ્રિય-કષાયના સંવર વડે, તે શ્રમણ થાય છે. ‘ચ’ કારથી બ્રહ્મચર્યાદિ ગુણ યુક્ત. આ જ વાતને વિસ્તારથી કહે છે :- આરંભ-પૃથ્વી આદિનું ઉપમર્દન, પરિગ્રહ બે પ્રકારે - બાહ્ય અને અભ્યંતર. તેમાં બાહ્ય ધર્મ-સાધનનું વર્જન અને ધર્મોપકરણ મૂર્છા વર્જન. આંતર પરિગ્રહ-મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, પ્રમાદ, દુષ્ટ યોગ રૂપ. કહ્યું છે - પરિગ્રહ, ધર્મસાધનને છોડીને, તેમાં મૂર્છા તે બાહ્ય અને મિથ્યાત્વાદિ તે અભ્યંતર છે. તેથી તેનાથી વિરત-નિવૃત્ત જે છે, તે શ્રમણ છે. વિરત-નિવૃત્ત, ક્રોધ-માન-માયા-લોભથી નિવૃત્ત. મિથ્યાત્વ લક્ષણ પછી પરિગ્રહ વિરતત્વને વિસ્તારતા કહે છે. [તે આ રીતે-]

एक - अविवक्षित भेदत्वथी अविरत लक्षण एक स्वभावत्वथी असंयम-असंयतत्व. બે જ - રાગ દ્વેષ બંધન છે. આત્માને દંડરૂપ દંડ ત્રણ છે -

દુષ્પ્રણિહિત મન-વચન-કાર્યરૂપ. ગૌરવ-ગૃહિ, અભિમાનથી આત્માને કર્મના ભારેપણના હેતુથી ઋદ્ધિ-રસ-સાતા વિષયક પરિણામ. ત્રણ ગુપ્તિ-મન, વચન, કાયાના અનવધ પ્રવીચાર-અપ્રવીચાર રૂપ છે. ત્રણ વિરાધના-જ્ઞાનાદિની સમ્યક્ અનનુપાલન.

ચાર કષાયો-ક્રોધાદિ. ધ્યાન-એકાગ્રતા લક્ષણ, આર્ત, રૌદ્ર, ધર્મ, શુક્લ નામે. સંજ્ઞા - આહાર, ભય, મૈથુન, પરિગ્રહ. વિકથા - સ્ત્રી, ભોજન, દેશ, રાજકથા. - - પાંચ ક્રિયા-જીવ વ્યાપારરૂપ, કાયિકી, અધિકરણિકી, પ્રાદેષિકી, પારિતાપનિકી, પ્રાણાતિપાત ક્રિયા. તથા પાંચ સમિતિ-ઈયાસમિતિ આદિ નિરવધ પ્રવૃત્તિ રૂપ, પાંચ ઈન્દ્રિયો-સ્પર્શન આદિ. પાંચ મહાવ્રત-પ્રસિદ્ધ છે. - - છ જીવનિકાય-પૃથ્વી આદિ, છ લેશ્યા - કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેઉ, પદ્મ, શુક્લ.

સાત ભય-ઈહલોકભય અર્થાત્ સ્વજાતીય મનુષ્ય આદિનો ભય, પરલોક ભય - વિજાતીય તિર્યાચાદિથી મનુષ્યાદિને ભય. આદાનભય-દ્રવ્યને આશ્રીને, અકસ્માત્ભય-બાહ્ય નિમિત્ત અપેક્ષા, આજીવિકા ભય - વૃત્તિનો ભય, મરણ ભય, અશ્લોક ભય. આઠ મદ-મદ સ્થાનો. જાતિ, કુળ, બળ, રૂપ, તપ, ઐશ્વર્ય, શ્રુત અને લાભનો મદ. - - નવ બ્રહ્મચર્ય ગુપ્તિ-વસતિ, કથા, નિષદ્યા, ઈન્દ્રિય, કુડ્યંતર, પૂર્વકીડિત, પ્રણીત, અતિ માત્રામાં આહાર અને વિભૂષણા. - - દશ પ્રકારનો શ્રમણધર્મ - ક્ષાંતિ, માર્દવ, આર્જવ, મુક્તિ, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, આર્કિયન્ય, બ્રહ્મ.

૧૧-ઉપાસક પ્રતિમા - દર્શન, વ્રત, સામાયિક, પૌષ્ટ, કાર્યોત્સર્ગ, અબ્રહ્મ, સચિત, આરંભ, પ્રેષ્ય, ઉદ્દિષ્ટ વર્જન, શ્રમણભૂત. અહીં અબ્રહ્મ આદિ પદોમાં વર્જન શબ્દ જોડવો. - - બાર ભિક્ષુ પ્રતિમા-સાધુનો અભિગ્રહ વિશેષ, તે આ રીતે - એકથી સાત માસ સુધીની સાત, સાત અહોરાત્રિની ત્રણ, અહોરાત્ર અને એકરાત્રિકી એ બારમી.

તેર ક્રિયા સ્થાન-વ્યાપાર ભેદ. તે આ રીતે - (૧) શરીર આદિ અર્થે દંડ તે અર્થદંડ, (૨) તેનાથી જુદો તે અનર્થદંડ, (૩) હિંસાને આશ્રીને હિંસાદંડ, (૪) અનભિસંધિ વડે દંડ તે અકસ્માત્ દંડ, (૫) મિત્રાદિને અમિત્રાદિ બુદ્ધિથી વિનાશ કરવો તે દંષ્ટિ વિપર્યાસ દંડ. (૬) મૃષાવાદ દંડ. (૭) અદત્તાદાન દંડ, (૮) અધ્યાત્મ દંડ - શોકાદિથી પરાભવ, (૯) માનદંડ-જાત્યાદિનો મદ, (૧૦) ઐર્યાપથિક-કેવળ યોગનિમિત્તે કર્મબંધ, (૧૧) મિત્રદ્વેષ દંડ-અલ્પ અપરાધમાં મહાદંડ આપવા રૂપ, (૧૨) માયા દંડ, (૧૩) લોભદંડ.

ચૌદ ભૂતગ્રામ-જીવ સમૂહ. તેમાં એકેન્દ્રિયો સૂક્ષ્મ અને બાદર, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય સંજ્ઞા અને અસંજ્ઞી. આ સાતે પર્યાપ્તા-અપર્યાપ્તા બે ભેદથી ચૌદ પ્રકારે છે.

પંદર પરમાધામી-નારકોને દુઃખોત્પાદક અસુરકુમારો. તે આ છે - અંબ, અંબર્ષિ, શ્યામ, શબલ, રુદ્ર, ઉપરુદ્ર, કાલ, મહાકાલ, અસિપત્ર, ધનુ, કુંભ,

વાલુક, વૈતરણી, ખરસ્વર, મહાઘોષ.

સોળ ગાથાષોડશક-ગાથા નામે સોળમું અધ્યયન જેમાં છે તે, સૂચગડાંગના પહેલાં શ્રુતસ્કંધના અધ્યયનો-સમય, વૈતાલિક, ઉપસર્ગ પરિજ્ઞા, સ્ત્રી પરિજ્ઞા, નરકવિભક્તિ, વીરસ્તવ, કુશીલ પરિભાષા, વીર્ય, કર્મ, સમાધિ, માર્ગ, સમોસરણ, યાચાતથ્ય, ગ્રંથ, ચમકીય, ગાથા.

૧૭-અસંયમ-પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, પવન, વનસ્પતિ, બે-ત્રણ-ચાર-પાંચ ઈન્દ્રિય, અજીવ, પ્રેક્ષા, ઉપેક્ષા, અપ્રમાર્જન, પરિષ્ઠાપન, મન, વચન, કાયાનો અસંયમ. ૧૮-અબ્રહ્મ-ઔદારિક અને દિવ્ય, મન-વચન-કાયાથી કરણ-કરાવણ-અનુમોદન વડે. - - ૧૯-જ્ઞાત અધ્યયન-ઉત્ક્રિષ્ટ, સંઘાટ, અંડ, કૂર્મ, શૈલક, તુંબ, રોહિણી, મલ્લી, માર્કંદી, ચંદ્રમા, દાવદ્રવ, ઉદકજ્ઞાત, મંડુકક, તેતલી, નંદીફળ, અપરકંકા, આકીર્ણ, સુસુમા, પુંડરીક.

૨૦-અસમાધિસ્થાન - ચિત્તના અસ્વાસ્થ્ય આશ્રિત. દ્રુત-ચારિત્વ, અપ્રમાર્જિત ચારિત્વ દુષ્પ્રમાર્જિત ચારિત્વ, અતિરિક્ત શય્યાસનિકત્વ, આચાર્ય પરિભાષિત્વ, સ્થવિરોપધાતિત્વ, ભૂતોપધાતિત્વ, સંજ્વલનત્વ-પ્રતિક્ષણ રોષણત્વ, ક્રોધનત્વ-અતિક્રોધત્વ. પૃષ્ઠ માંસકત્વ-પરોક્ષ અવર્ણવાદિત્વ, અભીક્ષણમવધારકત્વ-શંકિત એવા પણ અર્થને અવધારવો, નવા અધિકરણોનું ઉત્પાદન, તેવા જુનાનું ઉદીરકત્વ, સરજસ્ક હાથ-પગપણું, અકાળે સ્વાધ્યાયકરણ, કલહ કરત્વ-કલહના હેતુભૂત કર્તવ્ય કરવાપણું, શબ્દ કરત્વ-રાત્રિના મોટા શબ્દોથી બોલવું, ગંગાકારિત્વ-ગણના ચિત્તનો ભેદ કરવો અથવા મનોદુઃખકારી વચનો બોલવા, સૂરપ્રમાણ બોજીત્વ-ઉદયથી અસ્ત સમય સુધી જાવું, એષણામાં અસમિતપણું.

૨૧-શબલ દોષ - ચારિત્રની મલિનતાના હેતુ. તે આ - હસ્તકર્મ, મૈથુનનો અતિક્રમ, રાત્રિભોજન, આઘાકર્મણ, શય્યાતરપિંડ, ઔદેશિક-ક્રીત-પ્રામીત્ય-આચ્છેદ-નિસૃષ્ટાદિ ભોજન, પ્રત્યાખ્યાત અશનાદિ ભોજન, છ માસમાં એક ગણથી બીજા ગણમાં સંક્રમણ, એક માસમાં ત્રણ વખત નાભિ પ્રમાણ જળમાં અવગાહન કરવું, માંસમાં ત્રણ વખત માયા કરવી, રાજપિંડ ભોજન, ઈરાદાપૂર્વક-પ્રાણાતિપાતકરણ, મૃષાવાદ, અદત્તગ્રહણ, ઈરાદાપૂર્વક સચિત પૃથ્વી પર કાર્યોત્સર્ગાદિ કરવા, બીની-સરજસ્ક કાયિક, બીજે પણ પ્રાણી બીજાદિ ચુકતમાં, ઈરાદાપૂર્વક મૂલકંદાદિ ભોજન, વર્ષમાં દશ વખત નાભિપ્રમાણ જળમાં અવગાહન, વર્ષમાં દશ વખત માયાસ્થાન સેવવા, વારંવાર સચિત જળમાં લિપ્ત હાથે આદિથી આહાર ગ્રહણ કરવો.

૨૨-પરીષહો-ક્ષુધા, પિપાસા, શીત, ઉષ્ણ, દંશ, અચેલ, અરતિ, સ્ત્રી, ચર્યા, નિષદ્યા, શય્યા, આક્રોશ, વધ, યાચના, અલાભ, રોગ, તૃણસ્પર્શ, મલ, સત્કાર, પ્રજ્ઞા, અજ્ઞાન, સમચ્કત્વ.

૨૩-સૂત્રકૃતાંગ અધ્યયન-પહેલા શ્રુતસ્કંધના પૂર્વોક્ત ૧૬-અધ્યયન, બીજા શ્રુતસ્કંધના સાત - પુંડરિક, ક્રિયાસ્થાન, આહાર પરિજ્ઞા, પ્રત્યાખ્યાનક્રિયા, અનગારશ્રુત, આર્દ્રક, નાલંદા.

૨૪-દેવો. ૧૦ ભવનપતિ, ૮-વ્યંતર, ૫-જ્યોતિષ્ક, ૧-વૈમાનિક. કોઈ કહે છે - ૨૪ તીર્થકરો સમજવા. - - ૨૫-ભાવના, દરેક મહાવ્રતની પાંચ-પાંચ, એ રીતે પચ્ચીશ. - - ૨૬-ઉદ્દેશનકાળ - ૬શા શ્રુતસ્કંધના-૧૦, બૃહત્કલ્પના-૬, વ્યવહાર સૂત્રના-૧૦ મળીને ૨૬.

૨૭-અણગારગુણ - તેમાં ૫-મહાવ્રત, ૫-ઈન્દ્રિય નિગ્રહ, ક્રોધાદિવિવેક-૪, ભાવના સત્ય-કરણ સત્ય - યોગ સત્ય એ ત્રણ, ક્ષમા, વિરાગતા, મન-વચન-કાય નિરોધ, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર સંપન્નતા, વેદનાદિ સહેવી, મારણાંતિક ઉપસર્ગ સહેવા. અથવા વ્રતષ્ટક, પાંચ ઈન્દ્રિયનિગ્રહ, ભાવ અને કરણ સત્ય, ક્ષમા, વિરાગતા, મન આદિ નિરોધ, છ કાય રક્ષા, ત્રણ યોગ યુક્તતા, વેદનાધ્યાસ, મરણાંત સંતેજના.

૨૮-આચાર પ્રકલ્પ-નિશીથના અંત પર્યન્તનું આચારાંગ. તે આ - શસ્ત્રપરિજ્ઞા, લોકવિજય, શીતોષ્ણીય, સમ્યક્ત્વ, આવંતિ, ધ્રુવ, વિમોક્ષ, ઉપધાનશ્રુત, મહાપરિજ્ઞા, પિંડેષણા, શય્યા, ઈર્યા, ભાષાજાત, વસ્ત્ર, પાત્ર, અવગ્રહ, સપ્ત સાતૈકક, ભાવના, વિમુક્તિ. એ પચ્ચીશ અને ઉદ્દ્યાતિક, અનુદ્યાતિક, આરોપણા એ ત્રણ નિશીથના. આ અઢાવીસ આચાર પ્રકલ્પના નામો છે. - - ઉદ્દ્યાતિક - જેમાં લઘુમાસ આદિ પ્રાયશ્ચિત્ત વણવે છે, અનુદ્યાતિક - જેમાં ગુરુમા આદિ પ્રાયશ્ચિત્ત છે. આરોપણા-જેમાં એક પ્રાયશ્ચિત્તમાં બીજું આરોપાય છે.

૨૯-પાપશ્રુત પ્રસંગો - આઠ નિમિતાંગો છે - દિવ્ય, ઉત્પાત, અંતરિક્ષા, ભૌમ, અંગ, સ્વર, લક્ષણ, વ્યંજન આ એકેકના ત્રણ-ત્રણ ભેદ છે - સૂત્ર, વૃત્તિ અને વાર્તિક એ રીતે ૨૪-ભેદ થયા. પાપશ્રુતમતિ, ગંધર્વ, નૃત્ય, વાસ્તુ, આયુ, ધનુર્વેદ એ પાંચ સહિત ૨૯ ભેદ.

૩૦-મોહનીય સ્થાનો - મહામોહના બંધહેતુઓ. તે આ પ્રમાણે છે - (૧) પાણીમાં ડૂબાડી ત્રસોની હિંસા કરવી, (૨) હાથ આદિથી મુખાદિના છિદ્ર બંધ કરવા, (૩) વાઘરી વડે મસ્તક બાંધવું, (૪) મુદ્ગરાદિથી મસ્તકે ઘાત કરવો, (૫) ભવ ઉદધિમાં પડેલા પ્રાણીના દ્વીપ સમાન દેહને હણવો, (૬) સામર્થ્ય છતાં ઘોર પરિમાણથી ગ્લાનની ઔષધાદિ વડે સેવા ન કરવી. (૭) સમ્યગ્દર્શનાદિ મોક્ષમાર્ગના બીજાના (પરિણામને) વિપરિણામિત કરીને અપકાર કરવો, (૮) જિનેન્દ્રોની નિંદા કરવી. (૧૦) આચાર્ય આદિની નિંદા કરવી, (૧૧) આચાર્યાદિના જ્ઞાનાદિ ઉપકારનું સન્માન ન કરવું.

(૧૨) પુનઃ પુનઃ રાજના પ્રયાણ આદિનું કથન કરવું. (૧૩) વશીકરણાદિ કરણ, (૧૪) પ્રત્યાખ્યાત ભોગને પ્રાર્થવા, (૧૫) અતપસ્વી છતાં પોતાને તપસ્વી બતાવવો, (૧૬) અબહુશ્રુત છતાં વારંવાર પોતાને બહુશ્રુત રૂપે બતાવવો, (૧૭) ઘણાં લોકોને અંતર્દૂમ અગ્નિ વડે મારવા. (૧૮) પોતે કરેલ અકૃત્યને બીજાના અકૃત્ય રૂપે ઓળખાવવા.

(૧૯) વિચિત્ર માયા પ્રકારથી બીજાને છેતરવા. (૨૦) અશુભ પરિણામથી

સત્યને પણ સભા સમક્ષ અસત્ય કહેવું. (૨૧) અક્ષીણ કલહત્વ, (૨૨) વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરાવીને પરદ્રવ્યનું અપહરણ, (૨૩) એ રીતે પરસ્ત્રીને લોભાવવી, (૨૪) અકુમાર હોવા છતાં પોતાને કુમાર કહેવો. (૨૫) અબ્રહ્મચારી છતાં પોતાને બ્રહ્મચારીરૂપે બતાવવો, (૨૬) જેના થકી ઐશ્વર્ય પામ્યો હોય તેના દ્રવ્યમાં જ લોભુપતા કરવી, (૨૭) જેના પ્રભાવે ખ્યાતિ થઈ હોય, તેના જ કામમાં અંતરાય કરવો, (૨૮) રાજસેનાધિપતિ-રાષ્ટ્રચિંતકાદિ બહુજન નાયકને હણવા. (૨૯) ન જોતો હોવા છતાં જુએ છે એમ માયા વડે કહેવું. (૩૦) દેવોની અવજ્ઞા કરી હું જ દેવ છું તેમ કહેવું.

સિદ્ધોના એકત્રીશ ગુણો - સિદ્ધોના આત્યંતિક ગુણો તે સિદ્ધાતિગુણ. તે આ પ્રમાણે - પાંચ સંસ્થાન, પાંચ વર્ણ, બં ગંધ, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ, ત્રણ વેદ એ ૨૮-નો નિષેધ તથા અકાયતા, અસંગતા, અરૂપત્વ મળીને એકત્રીશ ગુણો થાય છે. અથવા કર્મભેદને આશ્રીને ૩૧-ગુણ છે તે આ રીતે - દર્શના-વરણીયના નવ, આયુના ચાર, જ્ઞાનાવરણીયના પાંચ, અંતરાયના પાંચ અને બીકાનાના બબ્બે એ ૩૧-કર્મ ક્ષીણ થવા.

બત્રીશ યોગ સંગ્રહ :- યોગ-પ્રશસ્ત વ્યાપારોનો સંગ્રહ. તે આ પ્રમાણે - આલોચના, નિરપલાપ, આપત્તિમાં ધર્મ દેટતા, અનિશ્ચિત તપ, સૂત્રાર્થ ગ્રહણ, નિષ્પત્તિકર્મતા, તપનું અપ્રકાશન, અલોભ, પરીષદ-જય, આર્જવ, સત્યસંયમ, સમ્યક્ત્વશુદ્ધિ, સમાધિ, આચાર ઉપગત, વિનય ઉપગત, અદૈન્ય, સંવેગ, પ્રણિધિ-માયા ન કરવી, સુવિધિ-સદનુષ્ઠાન, સંવર, આત્મદોષોપસંહાર, સર્વકામ વિરકતતા, મૂલગુણ પરચક્ષુમાણ, ઉત્તરગુણ પરચક્ષુમાણ, વ્યુત્સર્ગ, અપ્રમાદ, લવાલવક્ષણે - સામચારી અનુષ્ઠાન, ધ્યાન સંવર યોગ, મારણાંતિક ઉદયમાં, સંગની પરિજ્ઞા, પ્રાયશ્ચિત્તકરણ, મરણાંતે આરાધના.

તેત્રીશ આશાતના - (૧) શૈક્ષ રાત્નિકની આગળ ચાલે, (૨) સ્થાન-આસન, (૩) નિષેધને-આગળ બેસવું, (૪) પડખે ચાલવું, (૫) પડખે ઉભવું, (૬) પડખે બેસવું, (૭) અતિ નીકટ ચાલવું, (૮) નિકટ બેસવું, (૯) નિકટ ઉભવું, (૧૦) સ્થંડિલ ભૂમિમાં તેમની પહેલા શુદ્ધિ કરવી, (૧૧) તેઓ નિવૃત્ત થાય તે પહેલા ગમનાગમન આલોચવા. (૧૨) રાત્રિના “કોણ જાગે છે” એમ પૂછે ત્યારે તેનું વચન ન સાંભળ્યું કરવું. (૧૩) તેઓ વાત કરે તે પહેલાં જ બીજા સાથે વાત કરવી. (૧૪) બીજા પાસેથી પ્રાપ્ત અશનાદિને તેમની પહેલાં જ આલોચી લેવા. (૧૫) એ પ્રમાણે બીજાને દેખાડવા, (૧૬) એ રીતે નિમંત્રણ કરવી. (૧૭) રત્નાધિકને પૂછ્યા વિના બીજાને ભોજનાદિ આપવા. (૧૮) સ્વયં પ્રધાનતર ભોજન લઈ લેવું. (૧૯) રત્નાધિક બોલાવે ત્યારે તેનું વચન ન સાંભળવું, (૨૦) રત્નાધિક સમક્ષ મોટા શબ્દથી ઘણું બોલવું, (૨૧) કંઈક કહે ત્યારે “શું કહ્યું?” એવું પૂછવું. (૨૨) પ્રેરણા કરે ત્યારે “તું કોણ છો?” એવા ઉલ્લેહ વચન બોલવા, (૨૩) “ગ્લાનની સેવા કરો” એવી આજ્ઞા કરે

ત્યારે “તમે કેમ સેવા નથી કરતા ?” એમ બોલવું, (૨૪) ગુરુ ધર્મ કહેતા હોય ત્યારે અન્યમનસ્ક રહે, (૨૫) ગુરુ કહે ત્યારે “તમને યાદ નથી” તેમ બોલે. (૨૬) ધર્મકથાનો છેદ કરે, (૨૭) “હવે ભિક્ષાવેળા થઈ” એમ કહીને પર્યાનો ભંગ કરે, (૨૮) પર્યાદ તે રીતે રહેલી હોય ત્યારે પોતે ધર્મકથન કરવા લાગે, (૨૯) ગુરુના સંથારાને પગ લગાડે, (૩૦) ગુરુના સંથારે બેસે. (૩૧) એ રીતે ઉચ્ચાસને બેસે, (૩૨) એ રીતે સમાસને બેસે, (૩૩) ગુરુ કંઈ પૂછે ત્યારે પોતાના આસને બેઠા-બેઠા જ ઉત્તર આપે.

સુરિંદ-બ્રીશ સુરેન્દ્રો તેમાં ૨૦ ભવનપતિના, દશ વૈમાનિકના અને બે જ્યોતિષકના ચંદ્ર-સૂર્ય અસંખ્યાત હોવા છતાં જાતિગ્રહણથી બે લીધા. આ ઈન્દ્ર સંખ્યા કહેવાતા સૂત્રમાં દેખાતી નથી, તે ગ્રંથાંતરથી જાણવી. - - આ સ્થાને ઈસુ એ વાક્ય શેષ જાણવું. તેના દ્વારા જે આ એકત્વ આદિ સંખ્યા યુક્ત અસંખ્યાદિ ભાવો થાય છે. પહેલા એક, બે, ત્રણ આદિ સંખ્યા વિશેષ કરીને એક-એક ઉત્તર-ઉત્તર વૃદ્ધિ જાણવી. સંખ્યાધિક્ય પ્રાપ્તિમાં કેટલી સંખ્યા યાવત્ વૃદ્ધિ કરવી. ત્રીશથી યાવત્ તેત્રીશ સુધી. આના દ્વારા ક્રિયા સ્થાનાદિ પદોના સંકેપ માટે સૂત્રમાં ન કહેવાઈ હોય તો પણ સંખ્યા યથોક્ત દર્શાવી છે.

વિરતિ-પ્રાણાતિપાતાદિ વિરમણ, પ્રણિધિ-પ્રણિધાન, વિશિષ્ટ એકાગ્રત્વ, તેમાં અવિરમણ, આ સિવાય આવા પ્રકારના ઘણાં સ્થાનોમાં સંખ્યા સ્થાનોમાં ૩૪-જિનપ્રશાસિત અવિતથ-સત્યોમાં, શાશ્વત ભાવોમાં, તેથી સર્વદા ભાવિમાં શંકા, કાંક્ષાદિથી નિરાકૃત્ થઈ, સદ્ગુરુ ઉપાસનાદિ વડે શ્રદ્ધા કરે, શાસન-પ્રવચન, કેવો થઈને ? નિયાણુ કર્યા વિના, ઋદ્ધ્યાદિ ગૌરવ વર્જિત, લંપટ ન થઈને, અમૂઢપણે. ૦ અપરિગ્રહ સંવૃત શ્રમણ કહ્યા, હવે અપરિગ્રહત્વનું વર્ણન-

● સૂત્ર-૪૫ :-

જે તે વીરવરના વચનથી પરિગ્રહ વિરતિના વિસ્તાર વડે આ સંવર વૃક્ષ ઘણાં પ્રકારનું છે, સમ્યગ્ દર્શન તેનું વિશુદ્ધ મૂળ છે. ઘૃતિ કંદ છે, વિનય વેદિકા છે, ત્રણ લોકમાં ફેલાયેલ વિપુલ યશ સઘન, મહાન્, સુનિર્મિત સ્કંધ છે. પાંચ મહાવ્રત વિશાળ શાખા છે. ભાવના ત્વચા છે. ધ્યાન-શુભ યોગ-જ્ઞાન તે ઉત્તમ પલ્લવ અંકુરને ધારણ કરનાર છે. બહુ ગુણ પુષ્પોથી સમૃદ્ધ છે. શીલ સુગંધ, અનાશ્રવજ્ઞ, મોક્ષ ઉત્તમ બીજ સાર છે. મેરુ ગિરિના શિખરની ચૂલિકાની જેમ મોક્ષના ઉત્તમ મુક્તિ માર્ગના શિખરભૂત છે. એવું આ છેલ્લું સંવરદ્વાર છે.

ગામ, આકર, નગર, ખેડ, કર્બટ, મડંબ, દ્રોણ મુખ, પતન, આશ્રમમાં રહેલ કોઈપણ પદાર્થ, તે અલ્પ-બહુ કે નાનો-મોટો હોય, ત્રસ કે સ્થાવરકાય દ્રવ્યજાત હોય, મનથી પણ ગ્રહણ કરવો ન કલ્પે. ચાંદી, સોનું, ક્ષેત્ર, વાસ્તુ, દાસી, દાસ, ભૂતક, પ્રેષક, હાથી, ઘોડા, બળદ યાન, યુગ્ય, શયન, છત્ર, કુંડિકા, ઉપાનહ, મોરપીંછી, વીંઝણો, તાલવૃંત, લોટું, રાંગ, સીસુ,

કાંસુ, ચાંદી, સોનું, મણી-મોતીનો આધાર સીપ સંપુટ, ઉત્તમ દાંત, શીંગડા, શૈલ, કાચ, ઉત્તમ વસ્ત્ર, ચર્મપાત્ર આમાંનું કંઈપણ લેવું ન કલ્પે.

આ બધાં મૂલ્યવાન્ પદાર્થ બીજાના મનમાં ગ્રહણ કરવાની તીવ્ર આકાંક્ષા ઉત્પન્ન કરે છે, તેને સંભાળવા અને વધારવાની ઈચ્છા ઉત્પન્ન કરે છે. આ રીતે પુષ્પ, ફળ, કંદ, મૂળ આદિ તથા સન જેમાં સત્તરમું છે, એવા સમસ્ત ધાન્યોને પણ પરિગ્રહ ત્યાગી સાધુ ઔષધ, ભૈષજ કે ભોજનને માટે ત્રિવિધ યોગથી ગ્રહણ ન કરે. શા માટે ? અનંત જ્ઞાન-દર્શનના ધારક, શીલ-ગુણ-વિનય-તાપ-સંયમના નાયક, સર્વ જગત્ જીવ વત્સલ, ત્રિલોકપૂજ્ય, તીર્થંકર, જિનવરેન્દ્રએ પોતાના કેવળજ્ઞાનથી જોયેલ છે કે આ ત્રસ જીવોની યોગિ છે, તેનો વિચ્છેદ કરવો યોગ્ય નથી. તેથી ઉત્તમ શ્રમણ તેનું વર્જન કરે.

જે પણ ઓદન, કુલ્માષ, ગંજ, તર્પણ, મંથુ, ચૂર્ણ, ભુંજેલી ઘાણી, પલલ, દાળ, તિલપાપડી, વેષ્ટિમ, વરસરક, ચૂર્ણકોશ, ગોળ, શિખરિણી, વડા, લાડુ, દૂધ, દહીં, માખણ, તેલ, ખાખ, ખાંડ, મિશ્રી, મધુ, મધ, માંસ, અનેક પ્રકારના શાક, છાસ આદિ વસ્તુઓનો ઉપાશ્રયમાં, કોઈના ઘરમાં કે અટવીમાં સુવિહિત, શોભન આચારવાળા, સાધુને સંચય કરવો ન કલ્પે.

જે આહાર ઔદેશિક, સ્થાપિત, રચિત, પર્યવજાત, પ્રકીર્ણ, પ્રાદુષ્કરણ, પ્રામિત્ય, મિશ્રજાત, કીતકૃત, પ્રાભૃત દોષવાળો હોય, જે દાન કે પુન્ય માટે બનાવેલ હોય, શ્રમણ કે ભિક્ષુક માટે તૈયાર કરાયો હોય, પશ્ચાત્ કર્મ, પુરઃકર્મ, નિત્યકર્મ, પ્રક્ષિત, અતિરિક્ત મૌખર, સ્વયંગ્રાહ, આહત, મૃતિકાઉપલિપ્ત, આરછેદ, અનિસૃષ્ટ હોય અથવા તિથિ-ચંદ્ર-ઉત્સવમાં ઉપાશ્રયની અંદર કે બહાર રાખેલ હોય, હિંસા-સાવધ દોષ યુક્ત ન હોય, એવો આહાર સાધુને લેવો ન કલ્પે.

તો પછી કેવો આહાર સાધુને લેવો કલ્પે ? જે આહાર અગિયાર પિંડપાતથી શુદ્ધ હોય, જે ખરીદેલ, હનન, પચન વડે કૃત-કારિત-અનુમોદિત ન હોય, નવ કોટિથી પરિશુદ્ધ હોય, દશ દોષથી મુક્ત, ઉદ્ગમ-ઉત્પાદના-એષણથી શુદ્ધ, ચ્યુત-ચ્યાવિત-ત્યક્ત દેહ હોય, તેથી પ્રાસુક હોય, સંયોજના-ઈંગાલ-ધૂમ દોષ રહિત હોય, છ કાયની રક્ષા માટે સ્વીકૃત્ હોય, એવા પ્રાસુક આહારથી પ્રતિદિન નિર્વાહ કરવો જોઈએ.

સુવિહિત શ્રમણને જો અનેક પ્રકારે રોગ-આતંક ઉત્પન્ન થયા હોય, વાત-પિત્ત-કફનો અતિશય પ્રકોપ થાય કે સન્નિપાત થાય, તે કારણે ઉજ્જ્વળ, પ્રબળ, વિપુલ, કર્કશ, પ્રગાઠ દુઃખ ઉત્પન્ન થાય, અશુભ-કટુક-કઠોર હોય, દારુણ ફળ વિપાકી હોય, મહાભયકારી હોય, જીવનનો અંત કરનાર અને સમગ્ર શરીરમાં પરિતાપ ઉત્પાદક હોય, તો એવી દુઃખોત્પાદક સ્થિતિમાં પોતા માટે કે બીજા સાધુ માટે ઔષધ, ભૈષજ, આહાર-પાણીનો સંચય કરીને રાખવો ન કલ્પે.

પાત્રધારી સુવિહિત સાધુની પાસે જે પાત્ર, ભાંડ, ઉપધિ, ઉપકરણ હોય છે, જેવા કે - પાત્ર, પાત્ર બંધન, પાત્ર કેસરિકા, પાત્ર સ્થાપનિકા, પટલ, રજઆણ, ગુચ્છા, ત્રણ પ્રચ્છાદ, રજોહરણ, ચોલપટ્ટક, મુખાનંતક, આ બધાં સંયમની વૃદ્ધિને માટે હોય છે. તથા વાત, આતપ, ધૂપ, ડાંસ, મચ્છર, શીતથી રક્ષણ માટે છે. આ બધાં ઉપકરણો રાગ-દ્વેષ રહિત થઈ સાધુએ ધારણ કરવા જોઈએ. રોજ તેનું પડિલેહણ, પ્રસ્ફોટન, પ્રમાર્જન કરવું જોઈએ. દિવસ અને રાત્રિના સતત અપ્રમત રહી ભાજન, ભાંડ, ઉપધિ અને ઉપકરણને લેવા અને મૂકવા જોઈએ.

આવા આચાર પાલનથી તે સાધુ સંયત, વિમુક્ત, નિસ્સંગ, નિષ્પરિગ્રહરુચી, નિર્મમત્વ, નિસ્નેહ બંધન, સર્વે પાપથી વિરત, વાસી-ચંદન સમાન કલ્પવાળો, તૃણ-મણિ-મોતી-માટીના ટેકામાં સમાન દષ્ટિવાળો, માન-અપમાનમાં સમ, શમિત રજ, સમિત રાગદ્વેષ, સમિતિમાં સમિત, સમ્યક્દષ્ટિ, સર્વે પ્રાણ અને ભૂતોમાં સમાન છે તે જ સાધુ છે.

તે સાધુ શ્રુતધારક, ઉદ્યુક્ત, સંયત, સર્વે પ્રાણી માટે શરણભૂત, સર્વ જગત્ વત્સલ, સત્યભાષક, સંસારાંત સ્થિત, સંસાર સમુચ્છેદક, સતત મરણાદિનો પારગામી, સર્વે સંશયોનો પારગામી, આઠ પ્રવચન માતા દ્વારા આઠ કર્મ ગ્રંથિનો વિમોચક, આઠ મદનું મથન કરનાર, સ્વસિદ્ધાંત કુશળ, સુખ-દુઃખમાં નિર્વિશેષ, અભ્યંતર અને બાહ્ય તપ-ઉપધાનમાં સદા સુષુ ઉદિત, ક્ષાંત, દાંત, હિતમાં નિરત, ઈર્ષ્યા-ભાષા-એષણા-આદાન ભાંડ માત્ર નિક્ષેપણા - ઉચ્ચાર પ્રસવણા ખેલ સિંધાણ જલ્લ પારિષ્ઠાપનિકા એ પાંચેમાં સમિત, મન-વચન-કાયગુપ્ત, ગુપ્તોન્દ્રિય, ગુપ્ત બ્રહ્મચારી, ત્યાગી, રજજુ, ધન્ય, તપસ્વી, ક્ષાંતિકામ, જિતેન્દ્રિય, શોધિત, અનિદાન, અભહિર્વેશ્ય, અમમત્વ, અર્કિંચન, છિન્નગ્રંથ, નિરુપલેપ હોય છે. [તથા] - -

- - સુવિમલવર કાંસ્ય ભાજન, મુક્તતોય, શંખની જેમ નિરંજન, વિગત રાગદ્વેષમોહ, કાચબાવત્ ઈન્દ્રિયોમાં ગુપ્ત, જાત્ય કંચનવત્ જાતરૂપ, કમળ પત્ર વત્ નિરૂપલેપ, ચંદ્રવત્ સૌમ્ય, સૂર્યવત્ દિપ્ત તેજ, મેરુ ગિરિવત્ અચલ, સાગરની જેમ અક્ષોભ અને સ્થિર, પૃથ્વીવત્ સર્વે સ્પર્શ સહન કરનાર, તપ તેજથી ભસ્મરાશિ છાદિત અગ્નિ જેવા, પ્રજ્વલિ અગ્નિ જેવા દીપ્ત. ગોશીર્ષ ચંદન સમાન શીતળ અને સુગંધી, દ્રહ સમાન શમિત ભાવ વાળા, સારી રીતે ઘસીને ચમકાવેલ નિર્મળ દર્પણતળ સમાન સ્વચ્છ, પ્રગટ અને શુદ્ધ ભાવવાળા, હાથીની જેમ શૂરવીર, વૃષભ વત્ ભારવાહક, સીંહ સમાન પરિષદાદિથી અજેય, શરત્ કાલીન જળ સમાન સ્વચ્છ હૃદયવાળો, ભારંડપક્ષી સમાન અપ્રમત, ગેંડાના શીંગડા સમાન એકલો, સ્થાણુની જેમ ઉર્ધ્વકાય, શૂન્યગૃહની જેમ અપ્રતિકર્મ, વાયુરહિત ઘરમાં સ્થિત પ્રદીપ સમાન, છરાની જેમ એક ધારવાળો, સર્પની જેમ એક દષ્ટિવાળા, આકાશવત્

નિરાલંબન, પક્ષીની જેમ સર્વથા વિપ્રમુક્ત, સર્પની જેમ બીજા દ્વારા નિર્મિત સ્થાનમાં રહેનારા, વાયુ સમાન અપ્રતિબદ્ધ, જીવની માફક અપ્રતિહતગતિવાળો હોય છે.

મુનિ ગામે ગામે એક રાત્રિ, નગરે-નગરે પાંચ રાત્રિ વિચરતા, તે જિતેન્દ્રિય, જિતપરિષદ, નિર્ભય, વિદ્વાન્, સચિત-અચિત-મિશ્ર દ્રવ્યોમાં વિરાગી, વસ્તુ સંચયથી વિરત, મુક્ત, લઘુક, નિરવકાંક્ષ, જીવિત-મરણાશાથી મુક્ત, નિસ્સંધિ, નિર્વણચારિત્ર, ધીર, કાચાથી સ્પર્શતો, સતત અધ્યાત્મ-ધ્યાનયુક્ત, નિહુત, એકાકી થઈ ધર્મ આચરે.

આ પરિગ્રહ વિરમણના પરિરક્ષણાર્થે ભગવંતે આ પ્રવચન સારી રીતે કહેલ છે, આત્મ હિતકર છે, આગામી ભવોમાં શુભ ફળદાયી, ભાવિમાં કલ્યાણકર છે. તે શુદ્ધ ન્યાય યુક્ત, અકુટિલ, સર્વોત્કૃષ્ટ, સમસ્ત દુઃખો તથા પાપોને સર્વથા શાંત કરનાર છે. - - તે છેલ્લા વ્રત પરિગ્રહ વિરમણના પરિરક્ષણાર્થે આ પાંચ ભાવનાઓ કહી છે.

પહેલી ભાવના - શ્રોત્રેન્દ્રિયથી મનોજ્ઞ હોવાથી ભદ્ર શબ્દોને સાંભળીને [સાધુ રાગ ન કરે] તે શબ્દ કયા છે? ઉત્તમ મુરજ, મૃદંગ, પ્રણવ, દર્દુર, કચ્છબી, વીણા, વિપંગી, વલ્લકી, વદ્દીસક, સુઘોષા ઘંટા, નંદી, સૂસર પરિવાદિની, વંશ, તૂણક, પર્વક, તંત્રી, તલ, તાલ આ બધાં વાદ્યોનો નાદ, નટ, નર્તક, જલ્લ, મલ્લ, મૌષ્ટિક, વિદૂષક, કથક, પલવક, રાસક આદિ દ્વારા કરાતા વિવિધ ધ્વનીથી યુક્ત સુસ્વર ગીતો સાંભળી, તથા કંદોરા, મેખલા, કલાપક, પ્રતરક, પ્રહેરક, પાદબલક, ઘંટિકા, ખિંખિણી, રત્નોરુબલક, ક્ષુદ્રિકા, નેપુર, ચરણમાલિકા, કનક નિગડ, જલક આ બધાંનો ધ્વનિ સાંભળીને તથા લીલાપૂર્વક ચાલતી સ્ત્રીની ચાલથી ઉત્પન્ન અને તરુણી સ્મણીના હાસ્ય-બોલ-ધોલનાયુક્ત મધુર સ્વરને સાંભળીને તથા સ્નેહીજન ભાષિત પ્રશંસા વચનને, તેમજ આવા પ્રકારના મનોજ્ઞ, શોભન વચનો સાંભળીને સાધુ તેમાં આસક્ત ન થાય - સજિત, રજિત, ગૃધિત, મુંઝિત ન થાય. વિનિદાત ન કરે, આર્જિત ન થાય, લોભાય નહીં, તુષ્ટ ન થાય, હાસ્ય ન કરે, એવા શબ્દોનું સ્મરણ કે ચિંતન ન કરે.

આ સિવાયના શ્રોત્રેન્દ્રિયને અમનોજ્ઞ અને પાપક વચન સાંભળી દ્વેષ ન કરે. તે શબ્દો કયા છે? આકોશ, કઠોર, નિંદા, અપમાન, તર્જના, નિર્મત્સર્ના, દીપ્ત, ત્રાસજનક, અસ્પષ્ટ, ઉચ્ચ, રુદન, રટિત, કંદન, નિર્દૃષ્ટ, રસિત, વિલાપના શબ્દો, આ બધાં શબ્દોમાં તથા આવા પ્રકારના અન્ય અમનોજ્ઞ અને પાપક શબ્દોમાં સાધુએ રોષ ન કરવો જોઈએ. તેની હીલના-નિંદા-ખિંસા-છેદન-ભેદન-વધ કરવો ન જોઈએ. પોતાના કે બીજાના હૃદયમાં જુગુપ્સા ઉત્પન્ન ન કરવી.

આવા પ્રકારની શ્રોત્રેન્દ્રિયની ભાવનાથી ભાવિત અંતઃકરણવાળા સાધુ

મનોજા-અમનોજા રૂપ શુભાશુભ શબ્દોમાં રાગ-દ્રેષના સંવરવાળા, મન-વચન-કાયાથી ગુપ્ત, સંવરયુક્ત અને ગુપ્તેન્દ્રિય થઈને ધર્મનું આચરણ કરે.

બીજી ભાવના-ચક્ષુરિન્દ્રિયથી મનોજા અને ભદ્ર, સચિત-અચિત-મિશ્ર દ્રવ્યના રૂપોને જોઈને [રાગ ન કરે] તે રૂપ-કાષ, વસ્ત્ર, ચિત્રકર્મ, લેખકર્મ, પાષાય, દંતકર્મ હોય પંચવર્ણ અને વિવિધ આકારવાળા હોય, ગ્રથિત-વેદિમ-પૂરિમ-સંઘાતિમ માલા આદિની જેમ બનાવેલ હોય, તે નયન અને મનને આનંદ પ્રદાયક હોય [તો પણ તેમાં રાગ ન કરે.]

એ રીતે વનખંડ, પર્વત, ગામ, આકર, નગર, વિકસિત નીલકમલ અને કમલોથી સુશોભિત અને મનોહર, જેમાં અનેક હંસ, સારસ આદિ પક્ષીઓના યુગલ વિચરતા હોય તેવા સરોવર, ગોળ વાવ, ચોરસ વાવ, દીર્ઘિકા, નહેર, સરોવર શ્રેણિ, સાગર, બિલપંક્તિ, લોટા આદિની ખાણોમાં ખોદેલ ખાડાની પંક્તિ, ખાઈ, નદી, સર, તળાવ, પાણીની ક્યારી, ઉત્તમ મંડપ, વિવિધ પ્રકારના ભવન, તોરણ, ચૈત્ય, દેવકુલ, સભા, પાણીની પરબ, આશ્રમ, સુનિર્મિત શયન, આસન, શિબિકા, રથ, ગાડી, યાન, યુગ્ય, સ્યંદન, નર-નારીઓનો સમૂહ આ બધી વસ્તુ સૌમ્ય, પ્રાસાદીય, દર્શનીય હોય, આભુષણોથી અલંકૃત અને સુંદર વસ્ત્રોથી વિભૂષિત હોય પૂર્વકૃત તપના પ્રભાવથી સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત હોય તેને જોઈને તથા નટ, નર્તક, જલ્લ, મલ્લ, મૌલિક, વિદૂષક, કથક, પલવક, રાસક, ચિત્રપટ લઈને ભિક્ષા માંગનાર, વાંસ ઉપર ખેલ કરનાર, ઇત્યાદિ જોઈને કે આવા પ્રકારના અન્ય મનોજા અને શોભન રૂપોમાં સાધુ આસક્ત ન થાય, અનુરક્ત ન થાય યાવત્ તેનું સ્મરણ કે ચિંતન ન કરે.

આ સિવાય ચક્ષુરિન્દ્રિયના અમનોજા અને પાપક રૂપોને જોઈને દ્રેષ ન કરે. તે અમનોજા રૂપ કયા છે? વાત, પિત્ત, કફ, સહિષ્ણતાથી થનાર ગંડરોગી, કુષ્ઠી, કુણી, જલોદરી, ખુજલીવાળા, શ્લીષ્ણ રોગી, લંગડા, વામન, જન્માંધ, કાણા, વિનિહતચક્ષુ, પિશાયગ્રસ્ત, વિશિષ્ટ ચિત્ત પીડારૂપ વ્યાધિ કે રોગથી પીડિત તથા વિકૃત મૃતક કલેવરો, ખદબદતા કીડાથી યુક્ત સડેલ-ગળેલ દ્રવ્યરાશિને જોઈને અથવા આ સિવાયના બીજા પ્રકારના અમનોજા અને પાપક રૂપોને જોઈને શ્રમણે તે રૂપો પ્રત્યે રુષ્ટ ન થવું જોઈએ યાવત્ હીલનાદિ ન કરવા, મનમાં જુગુપ્સા ન કરવી.

આ પ્રમાણે ચક્ષુરિન્દ્રિય સંવર ભાવનાથી ભાવિત અંતઃકરણવાળા થઈને મુનિ યાવત્ ધર્માચરણ કરે.

ત્રીજી ભાવના-ઘ્રાણેન્દ્રિયથી મનોજા અને શોભન ગંધ સુધીને [રાગાદિ ન કરવા] તે સુગંધ કેવી છે?

જલજ-સ્થલજ સરસ પુષ્પ, ફળ, પાન, ભોજન, ઉત્પલકુષ્ઠ, તગર, તમાલપત્ર, ચોચ, દમનક, મરુઓ, એલારસ, જટામાંસી, સરસ ગોશીર્ષ ચંદન,

કપૂર, લવીંગ, અગર, કંકુ, કક્કોલ, ઉશીર, ચંદન, શ્રીખંડ આદિ દ્રવ્યોના સંયોગથી બનેલ શ્રેષ્ઠ ધૂપની સુગંધ સુધીને, તથા ભિન્ન-ભિન્ન ઋતુક કાલોચિત સુગંધી, દૂર-દૂર ફેલનારી સુગંધયુક્ત દ્રવ્યોમાં અને આવી મનોહર, નાસિકાને ધિય સુગંધના વિષયમાં મુનિ આસક્ત ન થાય યાવત્ અનુરાગાદિ ન કરે, તેનું સ્મરણ કે ચિંતન ન કરે.

ઘ્રાણેન્દ્રિયને અમનોજા અને અશોભન ગંધોને સુધીને દ્રેષ ન કરે. તે દુર્ગંધ કેવી છે?

મરેલા, સર્પ, ઘોડા, હાથી, ગાય, રીંછ, કુતરા, મનુષ્ય, બિલાડી, શૃગાલ, સીંહ, ચિત્તા આદિના મૃતક, સડેલ-ગળેલ કલેવરો, જેમાં કીડા ખદબદતા હોય, દુર સુધી દુર્ગંધ ફેલાવતી ગંધમાં તથા આવા પ્રકારની બીજી પણ અમનોજા અને અશોભન દુર્ગંધોના વિષયમાં સાધુ દ્રેષ ન કરે યાવત્ ઇન્દ્રિયોને વશ કરીને ધર્માચરણ કરે.

ચોથી ભાવના-રસનેન્દ્રિય વડે મનોજા, શોભન રસોનું આસ્વાદન કરીને [તેમાં રાગ ન કરે.] તે રસ કયા છે?

ઘી, તેલમાં ડૂબાવી પકાવેલ ખાજ, વિવિધ પ્રકારના પાનક, તેલ કે ઘીથી બનેલ માલપૂવા આદિ વસ્તુઓમાં જે અનેક પ્રકારના નમકીન આદિ રસોથી યુક્ત હોય, મધુ-માંસ, ઘણાં પ્રકારની મજ્જિકા, ઘણો વ્યય કરીને બનાવેલ ખાટી દાળ, સૈન્ધામ્લ, દૂધ, દહીં, સરક, મધ, ઉત્તમ વારુણી, સીધુ, પિશાયન, અટાર પ્રકારના શાકવાળા એવા અનેક પ્રકારના મનોજા વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શથી યુક્ત અનેક દ્રવ્યોથી નિર્મિત ભોજનમાં તથા આવા પ્રકારના અન્ય મનોજા અને શોભન રસોમાં સાધુએ આસક્ત ન થવું જોઈએ યાવત્ તેનું સ્મરણ કે ચિંતન ન કરવું જોઈએ.

આ સિવાય જિહ્વા-ઇન્દ્રિયથી અમનોજા, અશોભન રસોનો આસ્વાદ કરીને [દ્રેષ ન કરવો] તે અમનોજા રસ કયા છે?

અરસ, વિરસ, ઠંડા, રૂક્ષ, નિર્વાહને અયોગ્ય ભોજન-પાણીને તથા પર્યુષિત, વ્યાપન્ન, સડેલ, અમનોજા, અથવા અત્યંત વિકૃત હોવાથી જેમાંથી દુર્ગંધ નીકળી રહી છે એવા તિક્ત, કટુ, કસાચી, ખાટા, શેવાળ રહિત જુના પાણી સમાન અને નીરસ પદાર્થોમાં તથા આવા પ્રકારના અન્ય અમનોજા, અશુભ રસોમાં સાધુએ દ્રેષ ન કરવો જોઈએ યાવત્ સંચત-ઇન્દ્રિય થઈને ધર્માચરણ કરવું જોઈએ.

પાંચમી ભાવના-સ્પર્શનેન્દ્રિયથી મનોજા અને શોભન સ્પર્શ કરીને [રાગ ન કરવો] તે મનોજા સ્પર્શ કયા છે?

જલમંડપ, હાર, શ્વેત ચંદન, શીતળ નિર્મળજળ, વિવિધ પુષ્પોની શય્યા, ખસખસ, મોતી, પન્નનાલ, ચંદ્રની ચાંદની, મોરપીંછ, તાલવૃંત, વીંજણાથી કરાવેલ સુખદ શીતળ પવનમાં, ગ્રીષ્મ કાળમાં સુખદ સ્પર્શવાળી અનેક

પ્રકારની શય્યા અને આસનોમાં, શીતકાળમાં આવરણગુણવાળા, અંગારાથી શરીરને તપાવવું, ઘૂપ, સ્નિગ્ધ પદાર્થ, કોમળ અને શીતળ, ગરમ અને હલ્કા, ઋતુ અનુરૂપ સુખદ સ્પર્શવાળા હોય, શરીરને સુખ અને મનને આનંદદાયી હોય એવા બધાં સ્પર્શોમાં તથા આવા પ્રકારના અન્ય મનોજ્ઞ અને શોભન સ્પર્શોમાં શ્રમણે આસક્ત ન થવું, અનુરક્ત-ગૃહ્ણ-મુગ્ધ-સ્વપરહિત વિદ્યાતક-લુબ્ધ-તલ્લીન ચિત્ત ન થવું જોઈએ, તેમાં સંતુષ્ટ ન થવું, હર્ષિત ન થવું, તેનું સ્મરણ કે ચિંતન કરવું ન જોઈએ.

આ સિવાય સ્પર્શનેદ્રિયથી અમનોજ્ઞ, પાપક સ્પર્શોને સ્પર્શોને દ્રેષ ન કરવો. તે સ્પર્શ કયા છે ?

વધ, બંધન, તાડન, અંકન, અધિક ભાર, અંગભંગ થાય કે કરાય, શરીરમાં સોય ઘુસાડાય, અંગની હીનતા થાય, લાખનો રસ, લવણ, તેલ, ઉકળતુ શીથુ કે કૃષ્ણવર્ણી લોટાથી શરીરને સીંચાય, કાઠના ખોળમાં નાંખે, દોરડાનું નીગડ બંધન બાંધે, હથકડી પહેરાવે, કુંભીમાં પકાવે, અગ્નિથી બાળે, શેફ્રોટન, લિંગછેદ, બાંધીને લટકાવવા, શૂળીએ ચડાવવા, હાથીના પગે કચડાવા, હાથ-પગ-કાન-નાક-હોઠ-મસ્તકમાં છેદ કરવો, જીભ બહાર ખેંચી લેવી, અંડકોશ-ચક્ષુ-હૃદય-દાંત-આંતને ખેંચી કાઢવા, ગાડામાં જોડે, લતા કે ચાબુકનો પ્રહાર કરવો, એડી, ઘુંટણ કે પાષાણનો અંગ પર આઘાત થવો, ચંબ્રમાં પીલવા, અત્યંત ખુબલી થળ, કરેંચ સ્પર્શ, અગ્નિ સ્પર્શ, વીંછીનો ડંખ, વાયુ-ઘૂપ-ડાંસ-મચ્છરનો સ્પર્શ થવો, કષ્ટજનક આસન, સ્વાધ્યાય ભૂમિમાં કર્કશ-ભારે-શીત-ઉષ્ણ-રૂક્ષ આદિ અનેક પ્રકારના સ્પર્શોમાં અને આવા બીજા અમનોજ્ઞ સ્પર્શોમાં સાધુ રુષ્ટ ન થાય, તેની હીલના-નિંદા-ગર્હ-ખિંસના ન કરે. અશુભ સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોનું છેદન-ભેદન ન કરે, સ્વ-પરનું હનન ન કરે, સ્વ-પરમાં ઘૃણા વૃત્તિ ઉત્પન્ન ન કરે.

આ રીતે સ્પર્શનેદ્રિય સંવરની ભાવનાથી ભાવિત અંતરાત્મા, મનોજ્ઞ-અમનોજ્ઞ, અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ સ્પર્શોની પ્રાપ્તિ થતાં રાગ-દ્રેષ વૃત્તિનું સંવરણ કરનાર સાધુ મન-વચન-કાયાથી ગુપ્ત થઈ, સંવૃત્તેન્દ્રિય થઈ ધર્માચરણ કરે.

આ રીતે આ પાંચમું સંવર દ્વાર-સમ્યક્ પ્રકારે મન, વચન, કાયાથી પરિરક્ષિત પાંચ ભાવનાથી સંવૃત્ત કરાય તો સુરક્ષિત થાય છે. ઘેંચવાનું અને વિવેકી સાધુ આ યોગ જીવન પર્યન્ત નિરંતર પાળે. આ અનામ્લ, નિર્મળ, નિશ્ચિદ્ર, તેથી અપરિસ્રાવી, અસંક્લિષ્ટ, શુદ્ધ અને સમસ્ત તીર્થકરો વડે અનુજ્ઞાત છે. આ પ્રમાણે આ પાંચમું સંવર દ્વાર કાયા વડે સૃષ્ટ, પાલિત, નિરતિચાર, શુદ્ધ કરાયેલ, પાર પહોંચાડેલ, વચનદ્વારા કીર્તિત, અનુપાલિત, આજ્ઞા વડે આરાધિત થાય છે.

જ્ઞાત મુનિ ભગવંતે આવું પ્રતિપાદિત કરેલ છે, યુક્તિ વડે સમજાવેલ છે. આ પ્રસિદ્ધ, સિદ્ધ અને ભવસ્થ સિદ્ધોનું ઉત્તમ શાસન-પ્રવચન કહ્યું છે,

સમ્યક્ પ્રકારે ઉપદિષ્ટ છે તેમ હું કહું છું.

● વિવેચન-૪૫ :-

જે આ કહેવાનાર વિશેષણ ઉત્તમ સંવરવૃક્ષ - X - કેવું છે ? ભગવંત મહાવીરનું જે વચન-આજ્ઞા, તેનાથી જે વિરતિ-પરિગ્રહ નિવૃત્તિ, તે જ આ વૃક્ષનો વિસ્તાર છે. તેનું અનેક પ્રકારે સ્વરૂપ વિશેષ છે. તેમાં સંવરપક્ષે બહુવિધ પ્રકારત્વ વિચિત્ર વિષય અપેક્ષાએ કે ક્ષયોપશમાદિ અપેક્ષાએ અને વૃક્ષ પક્ષે મૂળ-કંદાદિ વિશેષ અપેક્ષાએ છે.

સમ્યક્ત્વ, નિર્દોષ, મૂલ-કંદની નીચેનો ભાગ, ધૃતિ-ચિત્ત સ્વાસ્થ્ય રૂપ કંદ-સ્કંદના અધોભાગ રૂપ, વિનય રૂપ વેદિકા-પડખાના પરિકરરૂપ, ત્રૈલોક્ય ગત ત્રણ ભુવન વ્યાપક, તેથી જ વિસ્તીર્ણ જેની ખ્યાતિ છે, તે જ નિભિડ, સ્થૂળ, મહાન્. સુનિષ્પન્ન જેનો સ્કંધ છે, પાંચ મહાવ્રતો જ તેની વિસ્તૃત શાખા છે. ભાવના-અનિત્યત્વાદિ વિચારણા, તેના વલ્કલ છે. - X - ધર્મધ્યાનાદિ, શુભ યોગો, બોધ વિશેષ તે રૂપ અંકુરને ધારણ કરે છે. ઘણાં જે ઉત્તરગુણો શુભફળ રૂપ તેના પુષ્પો છે, તેના વડે સમૃદ્ધિ પામેલ, શીલ-આલોકના ફળની અનપેક્ષા પ્રવૃત્તિ કે સમાધાન રૂપ સુગંધ જેમાં છે, અનાશ્રવ-નવા કર્મનું ઉપાદાન ન કરવા રૂપ તેના ફળ છે, મોક્ષ એ જ તેનું બીજ છે, મેરુના શિખરે જે ચૂલિકા છે, તેની જેમ વરમોક્ષ-સર્વ કર્મક્ષય લક્ષણ જાણવા. મુક્તિ-નિર્લોભતા, માર્ગ-પંથ, તેના શિખરરૂપ છે.

તે કોણ છે ? સંવર-આશ્રવ નિરોધ રૂપ પ્રધાન વૃક્ષ તે સંવર પાદપ. પાંચ પ્રકારના સંવરના ઉક્ત સ્વરૂપત્વ હોવા છતાં આ અધ્યયનને અનુસરીને કહે છે - પાંચમું સંવર દ્વાર છે. તેને વિશેષથી કહે છે - ચરમ સંવર દ્વાર - પરિગ્રહ વિરમણમાં પરિગ્રહિત કરવું કલ્પતું નથી. શું ? તે કહે છે -

ગામ, આકર, નગર ઈત્યાદિ, તેની વ્યાખ્યા પૂર્વવત્. કિંચિત્-અનિર્દિષ્ટસ્વરૂપ. - X - અલ્પ-મૂલ્યથી અલ્પ કે બહુ, પ્રમાણથી સ્તોક કે મહત્-ત્રસકાયરૂપ-શંખાદિ સચેતન કે અચેતન, એ રીતે સ્થાવરકાય-રત્નાદિ, દ્રવ્યજત-વસ્તુ સામાન્ય, મનથી તો ઠીક કાયાથી પણ સ્વીકારવું ન કલ્પે. આ જ વાતને વિશેષથી કહે છે - હિરણ્ય, સુવર્ણાદિ, દાસી-દાસાદિ, યાન-યુગ્યાદિ સ્વીકારવા ન કલ્પે. તેમાં યાન-રથાદિ, યુગ્ય-વાહન માત્ર, ગોલ્લક દેશ પ્રસિદ્ધ જંપાન વિશેષ, છત્રક-તાપ નિવારવા, કુંડિકા-કમંડલ, ઉપાનહ, પેહુણ-મોરપીછી, વ્યંજન-વંશાદિમય, તાલવૃતક-વીંજણો વિશેષ સ્વીકારવા ન કલ્પે.

તથા અયો-લોટુ, અપુક-રાંગ, તામ્ર-તાંબુ, સીસક-સીસુ, કાંસ્ય-ત્રપુક-તામ્રસંયોગ જ, રજત-રૂપું, જાતરૂપ-સુવર્ણ, મણી-ચંદ્ર કાંતાદિ, મુક્તાધારપુટ-શુક્તિસંપુટ, શંખ-કંબુ, દંતમણિ-હાથી વગેરેના પ્રધાન દાંત, શ્રૃંગ-વિષાણ, શૈલ-પાષાણ, શ્લેષ-શ્લેષ દ્રવ્ય, કાયવર-પ્રધાન કાય, ચેલ-વસ્ત્ર, ચર્મ-અજિન, પાત્ર-ભાજન, મહાર્હ-બહુમૂલ્ય, અધ્યુપપાત-એકાગ્ર ચિત્તથી ગ્રહણ, લોભ-મૂર્છા, પરિચદ્ધિ-પરિવર્ધિત કે પરિપાલિત કરવું. કલ્પતું નથી.

ગુણવત-મૂલગુણાદિ સંપન્ન. - X - સર્વ ધાન્યો, મન આદિ ત્રણ યોગથી, પરિગ્રહીત કરવું ન કલ્પે. શા માટે ? ઔષધ-એકાંગ, ભૈષજ-દ્રવ્ય સંયોગરૂપ, ભોજન. સંયત-સાધુને. શું કારણ ? અપરિમિત જ્ઞાન-દર્શનઘર, શીલ-સમાધાન, ગુણ-મૂલગુણાદિ, વિનય-અભ્યુત્થાન આદિ, તેની વૃદ્ધિને પામે છે. તીર્થકર-શાસન પ્રવર્તક વડે, - X - જિન-છન્નસ્થ વીતરાગ તેઓમાં ઉત્તમ કેવલી, તેમના ઈન્દ્ર, તીર્થકર નામ કર્મોદયવર્તીત્વથી આ પુષ્પ-ફળ-ધાન્ય રૂપ યોનિ-ઉત્પત્તિ સ્થાન, જગત-જંગમ ત્રસ, દેષ્ટ-ઉપલબ્ધ કેવળ જ્ઞાનથી. તે યોનિ ધ્વંસ કરવો ન કલ્પે. ઔષધાદિ ઉપયોગમાં તેનો અવશ્ય સંભવ છે. આ કારણે પુષ્પ, ફળ, ધાન્ય, ભોજનાદિને વર્જવા જોઈએ.

કોણે વર્જવા ? શ્રમણસિંહ-મુનિપુંડવ. ઓદનાદિની પણ સંનિધિ કરવી ન કલ્પે. તેમાં ઓદન-ભાત, કુલ્માષ - કંઈક બાફેલા મગ આદિ અથવા અડદ. ગંજ-ભોજ્ય વિશેષ, તર્પણ-સાથવો, મંદુ-નોર આદિ ચૂર્ણ, ભુજિજ્ય-ધાના, પલલ-તલનો લોટ, સૂપ-મગ આદિનો વિકાર, શાકુલી-તલપાપડી, - X - પિંડ-ગોળનું ભિલ્લુ, શિખરિણી-ગોળ મિશ્રિત દહીં, મોદક-લાડુ, સર્પિસ્ - ઘી, નવનીત-માખણ, મચ્છંડિકા, ખાંડ વિશેષ, ખાધ-ખાખ, વ્યંજન-તક કે શાલનક, વિધિ-પ્રકાર. - X - પ્રણિત-પ્રાપ્ત, ઉપાશ્રય-વસતિ કે પરિગ્રહ, અરણ્ય-અટવીમાં કલ્પતું નથી. શું ? તેની સંનિધિ-સંચય કરવો. સુવિહિત - પરિગ્રહ વર્જિત, શોભનાનુષ્ઠાન-સાધુઓને.

ઉદ્દિષ્ટ-પાખંડી આદિ ભિક્ષાર્થીને માટે, શ્રમણ-સાધુને ઉદ્દેશીને - X - તે ઔદેશિક, કહ્યું છે - સાધુને ઉદ્દેશીને જે ભિક્ષા વિતરણ. સ્થાપિત-પ્રયોજન હોય ત્યારે ગૃહસ્થ પાસેથી ચાચી શકાય, તે માટે રાખેલ. દુધ આદિની ચાચના કરતા સાધુને માટે સ્થાપના. રચિતક-સાધુ આદિ અર્થે મોદક ચૂર્ણાદિને ફરી મોદક રૂપે બનાવવા. આ ઔદેશિકનો ભેદ છે. પર્યવ-અવસ્થાંતર જાત, કૂર આદિને દધિ આદિમાં મિશ્રિત કરી કરંબો આદિ બીજા પર્યાયને પામેલ. આ પણ ઔદેશિકનો ભેદ છે. પ્રકીર્ણ-વિક્ષિપ્ત, વિચ્છર્ણિત-પરિશાટિત. આ છર્ણિત વડે એષણા દોષ કહ્યો. પાઉકરણ-અંધકાર દૂર કરવા સાધુ માટે દીપ, મણી આદિ ધારણ કરાય છે કે પ્રકાશ કરાય છે. - X -

પામિચ્ચ-ઉદ્ધાર લાવેલ - X - મીસક-મિશ્રજાત, સાધુ અને ગૃહસ્થ અર્થે સંસ્કારેલ, - X - કીચગડ-સાધુને દાન કરવા માટે ખરીદી કરેલ. - X - પ્રાભૂત-પ્રાભૂતિક, સાધુ નિમિત્તે અગ્નિમાં ઇંધણ નાંખીને પ્રજ્વલિત કરીને અથવા ઇંધણ કાઢી અગ્નિ મંદ કરી અપાયેલ આહાર. - X - 'વા' શબ્દ પૂર્વ વાક્યની અપેક્ષાએ વિકલ્પાર્થે છે. દાનાર્થ-દાનને માટે, પુણ્યાર્થ પ્રકૃત-સાધિત, તે પુણ્ય પ્રકૃત.

શ્રમણો પાંચ ભેદે છે - નિર્ગ્રન્થ, શક, તાપસ, ગેરુચ અને આજીવક. વનીપક-તર્કુક, ભિખારી. કૃત-નિષ્પાદિત - X - X - પચ્છાકમ્મ-અશનાદિ દાન દીધા પછી ભાજન આદિને ઘોવા તે પશ્ચાત્ કર્મ. પુરેકમ્મ-દાન આપતા પહેલાં હાથ આદિ ઘોવા તે. નૈત્યિક-સદાપ્રત માફક જ્યાં સદૈવ સાધુને આહાર અપાતો હોય તે.

પ્રક્ષિત-પાણી આદિ વડે લિપ્ત - X - આ એષણા દોષ કહ્યો. અતિરિક્ત-પેટ ભરવા માટે બત્રીશ કોળીયા આહાર કહ્યો છે, આ પ્રમાણથી વધારે તે અતિરિક્ત. આ માંડલી દોષ કહ્યો. મોહર-મૌખર્ય, પૂર્વસંસ્તવ કે પશ્ચાત્ સંસ્તવાદિની સાથે ઘણી વાતો કરવાથી જે પ્રાપ્ત થાય તે. આ ઉત્પાદન દોષ કહ્યો. સચગ્રહ-પોતાના હાથે લેવાયેલ, આ પરિણત નામનો એષણા દોષ કહ્યો. દાયકની દાનમાં અપરિણતિ છે.

આહડ-સ્વગામ આદિથી સાધુ માટે લાવેલ, - X - મહિઓવલિત-માટીના ગ્રહણના ઉપલક્ષણથી માટી, લાખ, છાણ આદિ વડે ઉપલિપ્ત હોય તેને ખોલીને આપવું - X -. આરણ્ય-નોકર આદિ પાસેથી છીનવીને તેના સ્વામી આપે તે. - X - X - અનિસૃષ્ટ-ઘણાં લોકોની સાધારણ વસ્તુ હોય તેમાંનો કોઈ એક જ આપી દે - X - X -. આ દોષ પ્રાયઃ ઉદ્ગમ દોષ કહેવો.

જે તિથિમાં - મદન તેરસ આદિમાં, ચણ-નાગ આદિ પૂજા, ઉત્સવ-શકોત્સવાદિ, ઉપાશ્રયની અંદર કે બહાર હોય, શ્રમણને માટે દાન દેવાને સ્થાપિત હોય, તે હિંસાલક્ષણ-સાવધ હોવાથી તેને પરિગૃહિત કરવું ન કલ્પે. તો કેવા પ્રકારનું કલ્પે ? - X - X - જે અગિયાર પિંડપાત શુદ્ધ - આચારાંગના બીજા શ્રુતસ્કંધના પહેલા અધ્યયનમાં અગિયાર “પિંડપાત” નામક ઉદ્દેશ વડે વિશુદ્ધ-ઉક્ત દોષ વિમુક્ત છે તે. હનન-વિનાશ કરવો, પચન-પકાવવું.

આમાંથી કંઈ પણ જાતે કરે, બીજા પાસે કરાવે કે તેને અનુમોદે. - X - સુપરિશુદ્ધ-નિર્દોષ, દશ દોષથી મુક્ત, તે શંકિતાદિ એષણા દોષ. ઉદ્ગમ-આધાકર્માદિ ૧૬-પ્રકારે. ઉત્પાદન-ધાત્રી આદિ ૧૬-પ્રકારે. આ બંને એષણા-ગવેષણા નામે ઉદ્ગમોત્પાદનેષણા. તેના વડે શુદ્ધ. વ્યપગત-ઓઘથી ચેતના પર્યાયથી અચેતનત્વ પ્રાપ્ત સ્યુત-જીવનાદિ ક્રિયાથી ભ્રષ્ટ, ચ્યાવિત-આયુક્ષયથી નષ્ટ થયેલ, ત્યક્ત દેહ-પરિત્યક્ત જીવસંસર્ગ સમુત્થ શક્તિ જનિત આહારાદિ પરિણામ પ્રભવ ઉપચય, પ્રાસુક-નિર્જીવ. - X - X - X -

ભિક્ષા પ્રવર્તન માટેના છ નિમિત્તો આ પ્રમાણે છે - વેદના, વૈયાવચ્ચ, ઇર્યાસમિતિ અર્થે, સંચ્યમાર્થે, પ્રાણ નિમિત્તે, ધર્મ-ચિંતાર્થે. છ કાય પરિરક્ષણાર્થે તે સ્પષ્ટ છે. હણિહણિ-પ્રતિદિન. ભૈક્ષ્ય-ભિક્ષાદિ સમૂહથી. વર્તિતવ્ય-વૃત્તિ કરવી. ઔષધાદિની પણ સંનિધિ કરવી ન કલ્પે. કોને ન કલ્પે ? તે કહે છે - સુવિહિત-અપાશ્રયર્થાદિ સાધુને. શું હોય ત્યારે ? તે કહે છે :- રોગ-જ્વરાદિ, આતંક-કૃચ્છ્રજીવિતકારી, તે રોગાતંક. તેમાં વિવિધ રીતે ઉત્પન્ન વાતની અધિકતાથી, વાયુ-શ્લેષ્મનો અતિરેક કોપ તથા પ્રકારે ઔષધાદિ વિષયક જે સંનિપાત-વાત આદિ ત્રણનો સંયોગ. - X - આના વડે રોગાતંક નિદાન કહ્યું. તથા ઉદય પ્રાપ્ત થાય ત્યારે :-

ઉજ્જ્વલ - થોડા પણ સુખ રહિત, બલ-બળવાન, કષ્ટ ઉપક્રમણીય, વિપુલ-દીર્ઘકાળ વેદ કે ત્રિતુલ. મન વગેરેને તુલામાં આરોપે છે, કષ્ટ અવસ્થાવાળા કરે છે તે ત્રિતુલ. કર્કશ-કર્કશ દ્રવ્યની જેમ અનિષ્ટ, પ્રગાટ-પ્રકર્ષવાળી, જે

દુઃખ-અસુખ, કેવા પ્રકારે ? અશુભ કે અસુખ-કટુક દ્રવ્યની જેમ અનિષ્ટ, પરુષ-કઠોર સ્પર્શ દ્રવ્ય સમાન અનિષ્ટ. ચંડ-દારુણ, ફળવિપાક-દુઃખાનુબંધ સ્વરૂપ. જેનાથી મહાભય છે, તે મહાભય. તેમાં જીવિતાંતકરણ-સર્વ શરીરમાં પરિતાપન કર, તે ન કલ્પે. તેવા પ્રકારના રોગાતંક જે સહેવા શક્ય ન હોય, તેવા પ્રકારના પુષ્ટાલંબન વિના. સાલંબન હોય તો કલ્પે છે.

- X - X - પોતાના કે બીજાના નિમિત્તે ઔષધ, ભૈષજ, ભોજન, પાન, તેનો પણ સંચય પરિગ્રહ વિરતિ હોવાથી ન કરવો. - X - પતદ્ગ્રહધારિણ - પાત્ર સહિત હોય છે. ભાજન-પાત્ર, ભાંડ-માટીનું પાત્ર, ઉપધિ-ઔધિક, ઉપકરણ-ઔપગ્રહિક અથવા ભાજન અને ભાંડ અને ઉપધિ. એવા પ્રકારના ઉપકરણ. તેને જ હવે કહે છે - પતદ્ગ્રહ-પાત્ર, પાત્રબંધન-પાત્ર બંધ, પાત્ર કે સરિકા-પાત્ર પ્રમાર્જના વસ્ત્ર, પાત્ર સ્થાપન-જે કંબલ ખંડમાં પાત્ર મૂકાય છે. પટલ-ભિક્ષા અવસરે પાત્રને પ્રચ્છાદન કરવાના વસ્ત્ર ખંડ. તે સૌથી થોડા હોય તો ત્રણ હોય છે, અન્યથા પાંચ કે સાત હોય. રજસ્ત્રાણ-પાત્રાને વીંટવાનું વસ્ત્ર, ગોચક-પાત્ર વસ્ત્ર પ્રમાર્જના હેતુ કંબલ ખંડ રૂપ. પ્રચ્છાદા ત્રણ હોય, બે સુતરાઉ અને એક ઊનનું. ચોલપટ્ટક-પરિધાન વસ્ત્ર. મુખાનંતક મુખ વસ્ત્રિકા, આ સંચયમ રક્ષાર્થે હોવાથી પરિગ્રહ નથી.

કહ્યું છે - જે પણ વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, પાદપ્રોંછનક, સંચય અને લજ્જા અર્થે ધારણ કરે કે પહેરે, તેને જ્ઞાતપુત્ર મુનિએ પરિગ્રહ કહેલ નથી. મહર્ષિઓ કહે છે - “મૂર્છા એ પરિગ્રહ” છે. તથા વાત, આતપ, દંશ, મશક આદિથી પરિરક્ષણાર્થતાથી ઉપકરણ-રજોહરણ આદિ રાગ-દ્રેષ રહિત જે રીતે થાય, તે રીતે સંચયે નિત્ય ભોગવવા. એ પ્રમાણે તેની અપરિગ્રહતા થાય છે. કહ્યું છે - આત્મ વિશુદ્ધિ માટે બાહ્ય ઉપકરણને ભોગવે તે અપરિગ્રહ છે, તેમ ત્રૈલોક્યદર્શી જિનેશ્વરે કહેલ છે પ્રત્યુપેક્ષણ-આંખ વડે નિરીક્ષણ, પ્રસ્ફોટન-આસ્ફોટન, આ બંને સહિત જે પ્રમાર્જના-રજોહરણાદિ ક્રિયા. રાત્રે-દિવસે અપ્રમાદી થઈને સતત લેવું-મૂકવું જોઈએ. શું ? ભાજન, ઉપધિ, ઉપકરણ. આ વ્યાયે સંચય-સંચયમી, વિમુક્ત-ધનાદિને તજેલ, નિઃસંગ-રાગ રહિત, જેની રુચિ પરિગ્રહમાંથી ચાલી ગઈ છે તે. નિર્મમ-મમત્વ રહિત, નિસ્નેહ-બંધન રહિત. સર્વ પાપ વિરત.

વાસ્ત્યાં-અપકારી અને ચંદન-ઉપકારીમાં સમાન-તુલ્ય, કલ્પ-સમાચારી કે વિકલ્પ અર્થાત્ રાગ-દ્રેષ રહિત. સમ-ઉપેક્ષણીયત્વથી તુલ્ય તૃણ-મણિમાં, ટેફા અને સોનામાં. સમ-હર્ષ અને દૈન્ય અભાવથી, માન અને અપમાનમાં. શમિત-ઉપશાંત, રજ-પાપ કે રત-રતિ વિષયમાં અથવા ઉત્સુકતા રહિત, તે શમિતરજ કે શમિતરત. પાંચ સમિતિમાં સમિત. સર્વે પ્રાણ અને ભુતોમાં સમ. પ્રાણ-બેઈન્દ્રિયાદિ ત્રસ, ભૂત-સ્થાવર -

- તે જ શ્રમણ છે. કેવો ? શ્રુતધારક, ઋજુ, આજસરહિત, સંચયમી, નિર્વાણસાધનપર, શરણ-ત્રાણ સર્વે પૃથ્વી આદિને. સર્વ જગત્ના વત્સલકર્તા.

સત્યભાષક. સંસારનો છેદ કરેલ, સદા મરણનો પાર પામનાર તેને બાલાદિ મરણ થતાં નથી. પારગ-બધાં સંશયોનો છેદક. પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ રૂપ અષ્ટ પ્રવચન માતાના કરણ દ્વારા કર્મગ્રંથિ છેદક. આઠ મદસ્થાન નાશક. સ્વસિદ્ધાંત નિપુણ. હર્ષાદિરહિત. શરીરના કર્મલક્ષણને તાપકત્વથી અભ્યંતર-પ્રાયશ્ચિતાદિ અને બાહ્ય ઔદારિક લક્ષણ શરીરના તાપકત્વથી બાહ્ય-અનશનાદિ, નિત્ય તપ અને ઉપધાન-ગુણને ઉપકારી. તપોપધાનમાં અતિશય ઉદ્યત. ક્ષાંત-ક્ષમાવાનુ, દાંત-ઈન્દ્રિય દમન, પોતાને-બીજાને હિતકારી તથા - X -

સર્વ સંગના ત્યાગથી અથવા સંવિગ્ન-મનોજ્ઞ સાધુદાનથી. રજ્જુવત્ સરળ, ધનલાભ યોગ યોગ્યત્વથી ધન્ય, પ્રશસ્ત તપોયુક્ત, - X - X - ગુણયોગથી શોભિત કે શુદ્ધિકારી. સર્વે પ્રાણીના મિત્ર, નિદાન ત્યાગી, અંતઃકરણવૃત્તિ હોવાથી બહિર્લેશ્ય નહીં, મમત્વવર્જિત, દ્રવ્યરહિત, ત્રુટિત સ્નેહ અથવા શોક રહિત અથવા છિન્ન શ્રોત, તેમાં શ્રોત-દ્રવ્યથી અને ભાવથી. દ્રવ્યશ્રોત-નદ્યાદિ પ્રવાહ, ભાવશ્રોત-સંસારસમુદ્રમાં પાડનાર અશુભ લોકવ્યવહાર, તે જેણે છેદેલ છે તે. કર્મનુલેપ રહિત. સુવિમલવર કાંસાના ભાજનની જેમ વિમુક્ત, શ્રમણ પક્ષે તોય-સંબંધ હેતુથી વિમુક્ત. શંખની જેમ નિરંજન, સાધુ પક્ષે રંજન-જીવ સ્વરૂપને રંજનકારી. રાગાદિ વસ્તુ તેથી જ કહે છે - રાગ દ્રેષ મોહ રહિત.

- કાયબાની જેમ ઈન્દ્રિયોમાં ગુપ્ત. જેમ કાયબો ચાર પગ અને ડોકથી ગુપ્ત થાય, તેમ સાધુ ઈન્દ્રિયથી ગુપ્ત છે. જાત્યાદિ સુવર્ણવત્ - રાગાદિ કુદ્રવ્યના જવાથી પ્રાપ્ત સ્વરૂપ, કમળદલવત્ નિરૂપલેપ, ભોગ વૃદ્ધિ લેપની અપેક્ષાએ. ચંદ્રવત્ સૌમ્ય-સૌમ્ય પરિણામથી. સૂર્યની જેમ દીપ્તતેજ-તપરૂપ તેજ. અચલ-નિશ્ચલ પરિષદાદિથી. - X - સાગરની જેમ સ્તિમિત-ભાવ કલ્લોલરહિત. પૃથ્વીની જેમ સર્વ સ્પર્શ સદા-શુભાશુભ સ્પર્શમાં સમચિત. તપ વડે - X - જાત તેજ-વહિન. - X - શ્રમણના શરીરને આશ્રીને તપથી મ્લાન થાય છે. અંદર શુભલેશ્યા વડે દીપ્ત છે. - X - તેજથી જ્વલિત, સાધુપક્ષે તેજ-જ્ઞાન, ભાવરૂપી તમના વિનાશકત્વથી. ચંદનવત્ શીતલ-મનઃસંતાપના ઉપશમથી તથા સુગંધી-શીલરૂપી સુગંધથી યુક્ત. નદી જેમ સમની જેમ સમિક. જેમ વાયુના અભાવે દ્રહ સમ હોય, તેમ સાધુ સત્કારાદિ ભાવમાં સમ છે.

- X - માયા રહિતતાથી અનિગૃહિત ભાવથી સુખભાવ-શોભન સ્વરૂપ કે શુદ્ધભાવવાળા. - X - હાથી, પરીષદસૈન્ય અપેક્ષાએ. વૃષભ-અંગીકૃત મહાવ્રતભારને વહેવામાં સમર્થ. જેમ સીંહ અપરિભવનીય છે તેમ સાધુ પરીષદોથી છે. શારદ સલિલવત્ શુદ્ધહૃદયી - X - ભારંડ નામક પક્ષીની જેમ અપ્રમત. ગેંડાને એક શીંગડુ હોય તેમ શ્રમણ રાગાદિની સહાય વિના એકલા હોય. ઠુંઠાની જેમ કાયોત્સર્ગમાં ઉર્ધ્વકાય હોય. - X - X - વાયુ વર્જિત ગૃહદીપકના બળવાની જેમ દિવ્યાદિ ઉપસર્ગ સંસર્ગમાં પણ શુભધ્યાન નિશ્ચલ. છરોને એકધાર હોય તેમ સાધુ ઉત્સર્ગ લક્ષણથી એકધાર છે. સાપ એકદંટિ છે તેમ સાધુ મોક્ષ

સાધવામાં એક દૈષ્ટિ હોય. - X - જેમ આકાશ નિરાલંબન હોય તેમ સાધુ ગામ-દેશ આદિના આલંબન રહિત છે. પક્ષીની જેમ સાધુ નિષ્પરિગ્રહી છે.

બીજા માટે કરાયેલ વસતિમાં સર્પની જેમ રહે. પ્રતિબંધ રહિત, વાયુની જેમ સાધુ અપ્રતિહતવિહારી હોય - X - X - આ સૂત્ર ભિક્ષુપ્રતિમા પ્રતિપન્ન સાધુ અપેક્ષાએ જાણવું. આ સાધુ કેવા હોય ? જિતેન્દ્રિય-જિતપરીષદ. વિઉ-વિદ્રાન્, ગીતાર્થ. વિશુદ્ધ-નિરતિચાર. - X - સંચયથી વિરત કેમકે દ્રવ્યોમાં વિરાગતા પામેલ છે. મુક્ત-ત્રણ ગૌરવના અભાવે લઘુ, જીવિત-મરણની વાંછારહિત. ચારિત્ર પરિણામ વ્યવસ્થેદ અભાવથી નિઃસંધાન, નિર્વ્રણ-નિરતિચાર, ધીર-બુદ્ધિમાન્. કાયાથી અક્ષોભિત, મનોરથ માત્રથી નહીં. અધ્યાત્મ-શુભ મન વડે ધ્યાનમાં પ્રયત્નથી ચુક્ત. નિમૃત-ઉપશાંત - X - ચારિત્ર ધર્મ પાળે.

આ પ્રતના રક્ષણ માટે ઈત્યાદિ સુગમ છે. વિશેષ એ કે - અપરિગ્રહ રૂપ વિરમણ. પાંચમાંની પહેલી ભાવના-શબ્દનિઃસ્પૃહત્વ. કાન વડે મનોજ્ઞ શબ્દોને સાંભળે તે. વરમુરજ-મહામૃદંગ, પણવ-નાનો ટોલ. દર્દુરટ-ચામડા વડે ટાંકેલ મુખ. વીણા વિપંથી આદિ વીણા વિશેષ. સુઘોષા-ઘંટા વિશેષ. નંદી-બાર વાઘોનો નિર્દોષ. - X - સૂસર પરિવાદિની-વીણાવિશેષ, વંશ-વેણુ, તૂણક-વાદ્યવિશેષ, તંત્રી-વીણા, તલ-હસ્તતાલ, તાલ-કંસિકા, તૂર્ય-વાદ્ય, નિર્દોષ-નાદ ઈત્યાદિ તે સાંભળીને તથા જલ્લ, મલ્લ, મૌષ્ટિક - X - X - ઈત્યાદિનો કલકલ ધ્વની, ગાયકોના ગીતોનો સુસ્વર તેને સાંભળીને શ્રમણોએ તે બધું સાંભળીને તેમાં આસક્ત થવું નહીં.

કાંચી-કેડનું આભરણ, કલાપક-ડોકનું આભરણ, પાદજાલક-પગનું આભરણ, કિંકિણી-ક્ષુદ્ર ઘંટિકા, રત્નસંબંધી બૃહદ્ જંઘાની જાળ, ક્ષુદ્રિકા-આભરણ વિશેષ, નૂપુર-પગનું આભરણ - X - કનક નિગડના જાલક-આભરણ વિશેષ, આ આભુષણોના જે શબ્દો. તે કેવા છે ? લીલા કરતા કુટિલ ગમન - X - તથા તરુણીજનનું હાસ્ય, વાણી, માધુર્ય વિશિષ્ટ ધ્વનિ, સ્વરધોલના, મધુર સ્વર, સ્તુતિવચન, મધુરજન ભાષિત, એ બધું સાંભળીને, તેમાં તથા બીજા આવા પ્રકારના મનોજ્ઞ ભદ્રક શબ્દોમાં શ્રમણોએ આસક્ત થવું ન જોઈએ.

રક્તવ્ય-રાગકાર્ય, ગર્હિતવ્ય-અપ્રાપ્તની આકાંક્ષા, ન કરવી. મોહિતવ્ય-તેના વિપાકની વિચારણામાં મૂઢપણે ભાવિત ન થવું - તેને માટે પોતાનો કે પરનો વિનાશ ન કરવો. આપત્તિમાં લોભ ન કરવો, પ્રાપ્તિમાં સંતોષ ધારણ ન કરવો, પ્રાપ્તિમાં વિસ્મયથી હાસ્ય ન ધરવું, સ્મૃત-સ્મરણ ન કરવું, મતિ-તદ્વિષયક જ્ઞાન. તેમાં શબ્દો ન કરવા. - X - કાન વડે અમનોજ્ઞ-પાપક શબ્દો સાંભળીને શું ન કરવું તે કહે છે :- આકોશ-તું મરીશ, કઠોર વચન - હે મુંડ ! ઈત્યાદિ. ખિંસન-નિંદા વચન, આ શીલરહિત છે ઈત્યાદિ. અપમાન-અપૂજા વચન, તું-તું કરવું. તર્જન-ભયજનક વચન, નિર્ભર્સન-મારી સામેથી જતો રહે આદિ. દીપ્તવચન-કોપચુક્ત વચન, ભ્રાસન-ફિટકારાદિ વચન. ઉત્કૃષ્ટિત-અલ્પકત મહાધ્વનિ, રુદિત-આંસુ પાડતા બોલે, રટિત-રાડો પાડવી, કંદિત-આકંદ, નિર્દૃષ્ટ-નિર્દોષ રૂપ, રસિત-

શૂકરાદિના શબ્દિતવત્ કરુણતાવાળા. વિલપિત-આર્ત સ્વર રૂપ. તે સાંભળીને. આકોશ આદિ જેવા બીજા આવા અમનોજ્ઞ-પાપક શબ્દો સાંભળીને સાધુ રોષ, અવજ્ઞા, નિંદાદિ ન કરે. તેમાં હીલિત-અવજ્ઞા, ખિંસિત-લોકસમક્ષ નિંદા, છેતવ્ય-અમનોજ્ઞ હેતુ દ્રવ્યનો છેદ, ભેતવ્ય-ભેદ કરવો, વહ-વધ.

પહેલા ભાવનાનો નિષ્કર્ષ-ઉક્ત નીતિથી શ્રોત્રેન્દ્રિયનો નિરોધ કરવો અન્યથા અનર્થ થાય એવી ભાવના-પર્યાલોચનાથી અંતરાત્મા વાસિત થાય છે. મનોજ્ઞ-અમનોજ્ઞત્વથી જે શુભાશુભ શબ્દો તેમાં કમશઃ રાગ-દ્વેષ વિષયમાં સંવૃત આત્મા જેનો છે તે. નિર્વાણ સાધન પર, મન વચન કાય ગુપ્ત, સંવરવાળો, નિરુદ્ધ ઈન્દ્રિય થઈને ચારિત્રધર્મનું પાલન કરે.

બીજી ભાવના - ચક્ષુરિન્દ્રિય સંવર :- ચક્ષુ ઈન્દ્રિય વડે નરયુગ્મ આદિ મનોજ્ઞભદ્રક - X - રૂપો જોઈને કેવા ? કાષ્ઠ-ફલકાદિ, પુસ્ત-વસ્ત્ર, લેપ્ય-મૃતિકાવિશેષ કર્મ, શૈલ-પાષાણ, હાથી આદિના દંતનું કર્મ, પંચવર્ણયુક્ત રૂપનિર્માણ ક્રિયા, અનેક સંસ્થાન સંસ્થિત ગ્રંથિમ-ગ્રથનથી નિષ્પન્ન માળાવત્, વેષ્ટિમ-વેષ્ટનથી નિર્વૃત્ત-ફૂલના દડા માફક, પૂરિમ-પૂરણ વડે નિર્વૃત્ત, ફૂલ વડે પૂરિત પિંજરવત્. સંઘાતિમ-સંઘાત વડે નિષ્પન્ન માળા-સારા પુષ્પોથી બનાવેલ. નયન અને મનને સુખકારી તથા વનખંડ, પર્વત ઈત્યાદિ તેમાં ક્ષુદ્રિકા-જળાશય, પુષ્કરણી-વર્તુળ વાવ, વાપી-ચતુષ્કોણ વાવ, દીર્ઘિકા-ઋજુસારણી, ગુંબલિકા-વક્રસારણી - X - X - બિલપંક્તિ-ઘાતુની જાણમાં થયેલ, જાઈય-ખાત વલય, સર-સ્વાભાવિક જળાશય, વષ્ણિલ-કેદાર; તેને જોઈને. તે કેવા છે ?

કુલ્લ-વિકસિત નીલોત્પલાદિ, પદ્મ-સામાન્ય કમળ તેનાથી મંડિત, અભિરામ, અનેક પક્ષી સમૂહના સંચારયુક્ત, વિવિધ ભવન-ગૃહ, ચૈત્ય-પ્રતિમા, સભા-બહુજનોને બેસવાનું સ્થાન પ્રપા-જલદાન સ્થાન, આવસથ-પરિવ્રાજક વસતિ, શયન-શય્યા, આસન-સિંહાસનાદિ, શિબિકા-જંપાન વિશેષ, પડખે વેદિકા અને ઉપર ફૂટ આકૃતિ, શકટ-ગાડી, યાન-ગંત્રી વિશેષ, યુગ્ય-વાહન, સ્યંદન-રથ, નર-નારીગણ, તે કેવો છે ?

સૌમ્ય-અરૌદ્ર, પ્રતિરૂપ-જોતા જોતા પ્રતિબિંબ પાડતો, દર્શનીય-મનોજ્ઞ, અલંકાર વડે વિભૂષિત, પૂર્વકૃત્ તપના પ્રભાવથી લોક દ્વારા આદેયત્વ યુક્ત, નટ-નર્તક-જલ્લ - X - ઈત્યાદિ. જ્યાં ક્રિયા કરે છે તેવા, ઘણાં શોભન કર્મ, તેને જોઈને. આવા અન્ય પણ મનોજ્ઞ ભદ્રક રૂપ જોઈને શ્રમણ તેમાં આસક્તિ ન કરે ઈત્યાદિ છ પદો પૂર્વવત્. તે - તે રૂપોનું સ્મરણ અને ચિંતન ન કરે.

વળી ચક્ષુરિન્દ્રિય વડે અમનોજ્ઞ પાપક રૂપ જોઈને, તે કયા ? ગંડી - વાત આદિ જન્ય ચાર પ્રકારના ગંડ જેને છે તે ગંડમાલાવાળા, કુષ્ઠ-૧૮ ભેદે છે. તેમાં સાત મહાકુષ્ઠાની છે, તે આ - અરુણ, ઉદુંબર, રિશ્યજિહ્વ, કરકપાલ, કાકન, પૌંડરીક, દદ્રુ, કુષ્ઠ. સર્વે ઘાતુમાં પ્રવેશેલ હોવાથી તે અસાધ્ય છે માટે મહાકુષ્ઠ કહ્યા અને ૧૧-ક્ષુદ્ર કુષ્ઠ છે. તે આ - સ્થૂળમારુકક, મહાકુષ્ઠ, કકુષ્ઠ,

અર્મદલ, વિસર્પ, પરિસર્પ, વિચરિકા, સિધ્ધ, કિટિભ, પામા અને શતારકા. સામાન્યથી કુષ્ઠ સર્વ સંનિપાત જ - X - હોય છે.

કુણિ-ગર્ભાધાન દોષથી એકાદ પગ ટુંકો હોય ઇત્યાદિ અર્થાત્ કુંટ. ઉદર-જલોદરી, આઠ ઉદરાણીમાં જલોદર અસાધ્ય છે. બાકીના જલ્દી સાધ્ય છે. તે આઠ આ પ્રમાણે - પૃથક્, સમસ્ત અનિલાદિ, પ્લીહોદર, બદ્ધગુદ, આગંતુક, જલોદર. - X - કચ્છુલ્લ-ખંજવાળ, પર્ષલ્લ-શ્લીપદ, હાથી પગો, - X - X - X - પગ અને હાથમાં પણ આવા સોજા આવે છે. ક્વચિત્ કાન અને નાકમાં પણ સોજા આવે છે. કુબ્જ-પીઠ આદિમાં કુબ્જ યોગથી પંગુ. વામન-ખર્વ શરીર. માતા-પિતાના લોહી અને શુક્ર દોષથી ગર્ભના દોષ ઉદ્ભવે છે. કહ્યું છે કે - ગર્ભમાં વાત પ્રકોપથી, દોહદ અપમાનિત થવાથી કુબ્જ, કુણિ, પંગુ, મૂક કે મન્મન ગર્ભ જન્મે છે. - - અંધિલ્લગ-જાત્યંધ, એકચક્ષુ-કાણો, આ બંને દોષ ગર્ભમાં થાય છે. - X - X - રક્તાનુગત રક્તાક્ષ, પિતાનુગત પિંગાક્ષ, શ્લેષ્માનુગત શુકલાક્ષ, વિનિહત ચક્ષુ - X -

- સપ્તિસલ્લગ-પિશાય સહ વર્તે છે તે. અર્થાત્ ગ્રહ ગૃહિત. સર્પી-પીઠ વડે સરકનાર. તે ગર્ભ કે કર્મદોષથી થાય છે. શલ્યક-શૂળ આદિ શલ્યથી ભેદાયેલ. વ્યાધિ-વિશિષ્ટ ચિત્ પીડાથી, ચિરસ્થાયી રોગથી કે સઘઘાતિગદ વડે પીડિત. - - વિકૃત મૃત કલેવર, કીડા વડે કુચિત થયેલ. દ્રવ્યરાશિ-પુરુષાદિ દ્રવ્ય સમૂહ જોઈને તે ગંડી આદિ રૂપોમાં તથા આવા અમનોજ્ઞ પાપક રૂપોમાં શ્રમણોએ રોષ ન કરવો ઇત્યાદિ છ પદો પૂર્વવત્. જુગુપ્સાવૃત્તિ ન કરવી. નિષ્કર્ષ કહે છે - ચક્ષુરિન્દ્રિય ભાવના ભાવિત જીવ થાય છે.

શ્રીજી ભાવના-ગંધ સંવૃત્તવ. તે આ રીતે - દ્વાલોન્દ્રિયથી મનોજ્ઞ ભદ્રક ગંધોને. તે આ રીતે - જળજ સ્થળજ સરસ પુષ્પ આદિ પ્રસિદ્ધ છે. કુષ્ઠ-ઉત્પલકુષ્ઠ, તગર-ગંધ દ્રવ્ય વિશેષ, પત્ર-તમાલપત્ર, ચોચ-ત્વચા, દમનક-પુષ્પજાતિ વિશેષ, એલારસ-સુગંધી ફળ વિશેષનો રસ, પિંકમંસિ-પકવ અસંસ્કૃત માંસી-ગંધ દ્રવ્ય વિશેષ, ગોશીર્ષ સરસ ચંદન, કપૂર-ઘનસાર, લવંગ-ફળ વિશેષ, ઓશીર-વીરણીમૂલ, શ્વેતચંદન-શ્રીખંડ, મલયજ સુગંધ. - X - જેના ઉત્તમ ધૂપવાસમાં, તેને સુંઘીને. - X - ઋતુજ-કાલોચિત, પિંડિમ-બહલ, નિહારિમ-દૂર સુધી જતી ગંધ જેમાં વિદ્યમાન છે, તે તથા બીજી આવા પ્રકારની મનોજ્ઞભદ્રક ગંધોમાં શ્રમણ આસક્ત ન થાય ઇત્યાદિ પૂર્વવત્. સર્પમૃતકાદિ અગિયાર. તેમાં વૃક-ઈલામૃગ, દ્વીપી-ચિત્રક તેની ગંધ લે. આ ગંધ કેવી છે? મૃત-જીવરહિત, કુચિત-કોહવાઈ ગયેલ, વિનષ્ટ-પૂર્વાકાર વિનાશથી, કીડા ચુક્ત, અતિ અમનોજ્ઞ ગંધવાળા, તેને તથા બીજી આવા પ્રકારની અમનોજ્ઞ પાપક ગંધોમાં શ્રમણોએ રોષ ન કરવો ઇત્યાદિ પૂર્વવત્.

ચોથી ભાવના-જિહ્વેન્દ્રિય સંવર. તે આ પ્રમાણે - જિહ્વેન્દ્રિય વડે મનોજ્ઞભદ્રક રસો, તે કેવા? સ્નેહ બોલન, તેના પાકથી નિવૃત્ત પકવાણ ખંડખાદાદિ, દ્રાક્ષપાનાદિ ભોજન-ઓદનાદિ, ગોળ વડે સંસ્કૃત, ખાંડથી સંસ્કૃત, લડ્ડુકાદિ તૈલ-ધીકૃત્ પુડલાદિનો

આસ્વાદ કરે, તે ભદ્ર્યમાં તલપાપડી આદિ બહુવિધ-લવણાદિ રસ સંયુક્ત, તથા મધુ માંસ, ઘણાં પ્રકારે મંજિકા નિષ્ઠાનક-પ્રકૃષ્ટ મૂલ્યથી બનાવેલ હોય તે કહે છે - નિષ્ઠાન કથા જે લાખોના વ્યયથી ઇક્કરક આદિ, સંધાનથી અમ્લીકૃત્ આંબલી આદિ, દુધ-દહીં, સરક-ગોળ ઘાતકી સિદ્ધ મધ, વરવારુણી-મદિરા, સીધુકા-પિશાયન-મધવિશેષ તથા શાક-અટાર પ્રકારે જે આહારમાં છે તે. તે આ પ્રમાણે - સૂપઓદન, ચવડા, ત્રણ-મંસાદિ, ગોરસ, ચૂષ, ભદ્ર્ય, ગોળલા-વણિક, મૂળ-ફળ, હરિતક, ડાગ, રસાલૂ, પાન, પાનીચ, પાનક, નિરૂવ. - અહીં ત્રણ મંસાદિનો અર્થ જલચરાદિ કહેલ છે. જૂષ-મગ, ચોખા, જીર, કડુ, ભાંડાદિનો રસ, ભદ્ર્ય-ખંડખાજજ, ગુલલાવણી-ગોળ પાપડી કે ગોળ-ઘાણા. મૂળ-ફળ એક જ પદ છે. હરિતક-જીરક આદિ હરિત, ડાગ-વસ્તુલાદિ ભાજી, રસાલુ-મંજિકા, પાન-મધ, પાનીચ-જળ, પાનક-દ્રાક્ષપાનાદિ. સાગ-તક વડે સિદ્ધ શાક તથા ભોજનમાં વિવિધશાલનકના મનોજ્ઞ વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ, તે ઘણાં દ્રવ્યોથી સંભૂત-સંસ્કારિત છે, તે તથા તેવા બીજા આવા મનોજ્ઞ-ભદ્રકમાં સાધુએ આસક્ત થવું નહીં, ઇત્યાદિ પૂર્વવત્.

વળી જિહ્વેન્દ્રિય વડે આસ્વાદ અમનોજ્ઞ-પાપક રસોને જેવા કે અરસ-આહાર્ય રસોમાં હિંગ આદિ વડે અસંસ્કૃત હોય. વિરસ-જૂના થવાથી રસ ચાલ્યો ગયો હોય તેવા. શીત-અનોચિત્યથી શીતલ, રૂક્ષ-સ્નિગ્ધતાથી રહિત, નિજજપ્તિ-ચાપન અકરાક અર્થાત્ નિર્બળ, જે પાન-ભોજન તે, તથા દોષાન્ન-રાત્રિના પર્યુષિત-વાસી, વ્યાપન્ન-જેનો વર્ણ નાશ પામેલ છે તે, કુચિત-કોહવાયેલ, પૂતિક-અપવિત્ર, અથવા કુચિતપૂતિક-અતિ કોહવાયેલ, તેથી જ અમનોજ્ઞ-અસુંદર, વિનષ્ટ-અત્યંત વિકૃત અવસ્થા પ્રાપ્ત, તેનાથી જન્મેલ, ઘણી દૂરભિગંધવાળા તથા તિક્ત-લીમડા જેવા, કટુક-સુંઠ આદિ વત્, કષાય-બિભીતકવત્, આમ્લરસ-તકવત્, લિંદ્ર-સેવાળ વગરના જુના પાણીવત્, નીરસ-રસ રહિત, તેને આસ્વાદ, તે તથા આવા અમનોજ્ઞ-પાપક રસોમાં શ્રમણોએ રોષ ન કરવો ઇત્યાદિ પૂર્વવત્.

પાંચમી ભાવના-સ્પર્શનેન્દ્રિય સંવર, તે જ સ્પર્શન ઇન્દ્રિય વડે સ્પર્શોને મનોજ્ઞ-ભદ્રક સ્પર્શોને, જેવા કે - ઉદકમંડપ, પાણી ઝરણયુક્ત હાર, શ્વેતચંદન-શ્રીખંડ, શીતલ અને વિમલ પાણી, વિવિધ ફૂલોની શય્યા, ઓશીર-વીરણીમૂલ, મૌકિતક-મુક્તાફળ, મૃણાલ-પદ્મનાલ, દોસિણ-ચંદ્રિકા, પેહુણ-મચૂર અંગોનો જે ઉત્ક્રોષક - મોરપીંછી, તાલવૃંત-વીંઝણો આ બધી વાયુની ઉદીરણા કરનાર વસ્તુ વડે જનિત સુખ-સુખના હેતુ, તેનો શીત પવન, તે વાયુ. કયો ?

ગ્રીષ્મકાળ-ઉષ્ણકાળ તતા સુખસ્પર્શ, ઘણી શય્યા અને આસન, પ્રાવરણગુણા-શીતને હરણ કરનાર. શિશિર કાળ-શીતકાળમાં અંગારામાં તાપવું. આતપ-સૂર્યનો તાપ, જે ઋતુસુખ-હેમંતાદિ કાળ વિશેષમાં સુખકર સ્પર્શ અને અંગસુખ, નિવૃત્તિ-મન સ્વાસ્થ્ય કરે છે તે. તેને સ્પર્શોને. તેમાં તથા બીજા પણ આવા મનોજ્ઞ-ભદ્રક સ્પર્શોમાં સાધુ આસક્ત ન થાય ઇત્યાદિ પૂર્વવત્.

તથા ફરી સ્પર્શનેન્દ્રિય વડે અમનોજ્ઞ-પાપક સ્પર્શોને સ્પર્શોને. તે આ

પ્રમાણે - અનેક બંધ - રજૂ આદિ વડે સંયમન, વધ-વિનાશ, તાડન-થપ્પડ આદિ, અંકન-તપ્ત લોહ શલાકા વડે અંક કરણ, અતિભાર આરોપણ, અંગભંજન-શરીરના અવયવો ભાંગવા, સોય-નખોમાં પ્રવેશ કરાવવો, શરીરના જીર્ણ ગાત્રનું પ્રદાણન, લાક્ષરસ અને ક્ષારતેલ વડે કરવું. કલકલ કરતા અતિ તપ્ત ત્રપુ, કાળુ લોટ્ટુ, તેના વડે સીંચવા, હડીબંધન-હેડમાં નાંખવા, દોરડાના નિગડ વડે બાંધવા, હસ્તાંડુક વડે બાંધવા, કુંભી-ભાજન વિશેષ, પાક-અગ્નિ વડે પકાવવું, સિંહપુચ્છન-શેફ્રોટન, ઉદ્બંધન-ઉલ્લંબન, શૂલભેદ-શૂળીએ ચડાવે, હાથીના પગે કચડાવે, હાથ-પગ-કાન-નાક-હોઠ-મસ્તકનું છેદન, જીભને ખેંચી કાઢવી, અંડકોશ-નયન-હૃદય-આંત્ર-દાંતને જે ભાંગવા, યોક્ત્ર-રૂપમાં બળદને જોડવા. લતા અને કષ્ણો જે પ્રહાર - X - X - પીડન-ચંત્ર વડે પીડન, કપિકચ્છૂ-તીવ્ર ખજવાળને કરનાર ફળ વિશેષ, અગ્નિ, વીંછીના ડંખાં આદિ તેને સ્પર્શીને, દુષ્ટનિષધક-ખરાબ આસન, દુર્નિષીધિકા-કષ્ટવાળી સ્વાધ્યાય ભૂમિ, તેને સ્પર્શીને, તેમાં કર્કશ-ભારે-શીત-ઉષ્ણ-રૂક્ષ એવા ઘણાં પ્રકારના બીજા આવા અમનોજ્ઞ-પાપક સ્પર્શીને સ્પર્શીને શ્રમણે તેમાં રોષિત ન થાય ઇત્યાદિ પૂર્વવત્.

આ પાંચમાં સંવર શબ્દાદિમાં રાગ-દ્વેષનો નિરોધ, જે ભાવનાત્વથી કહ્યું, તેમાં તેનો નિરોધ ન કરવાથી પરિગ્રહ થાય છે. તેનેથી વિરમે તેને જ અપરિગ્રહ થાય. કહ્યું છે - જે આવતા શબ્દ-રૂપ-રસ-ગંધ-સ્પર્શમાં મનોજ્ઞને પામીને આસક્તિ ન કરે અને પાપકને પામીને દ્વેષ ન કરે તે પંડિત, દાંત, વિરત, અર્કિચન થાય છે એવમિણ - દ્વેષ ન કરે તે પંડિત, દાંત, વિરત, અર્કિચન થાય છે. એવમિણ - ઇત્યાદિ પાંચમાં સંવર અધ્યયનનો નિગમન પૂર્વવત્.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
સંવર-અધ્યયન-પ-નો ટીકા સહિત અનુવાદ પૂર્ણ

● સૂત્ર-૪૬ :-

આ પાંચ સુવ્રત-મહાવ્રતો સેંકડો હેતુઓથી વિસ્તીર્ણ છે. અરિહંત-શાસનમાં આ સંવર દ્વારા સંક્ષેપમાં પાંચ કહેવાયા છે. વિસ્તારથી તેના પચ્ચીશ પ્રકાર થાય છે. જે સાધુ ઈર્યાસમિતિ આદિ સહિત હોય છે. અથવા જ્ઞાનદર્શનથી સહિત હોય છે. તથા કષાયસંવર અને ઈન્દ્રિયસંવરથી સંવૃત્ત હોય છે. જે પ્રાપ્ત સંયમયોગનું પ્રયત્ન વડે પાલન કરે છે અને અપ્રાપ્ત સંયમ યોગની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્નશીલ રહે છે. સર્વથા વિશુદ્ધ શ્રદ્ધાવાન્ હોય છે. તેઓ આ સંવરોની આરાધના કરીને અશરીર-મુક્ત થશે.

● વિવેચન-૪૬ :-

હવે સંવર પંચકના નિગમન અર્થે કહે છે - હે સુવ્રત, શોભન નિયમ ! સંવરરૂપ મહાવ્રતો સેંકડો હેતુથી - સેંકડો ઉપપત્તિ વડે, વિવિક્ત-નિર્દોષ, પુષ્કલ-વિસ્તીર્ણ જે છે તે. તે કોણે કહ્યા તે જણાવે છે. કથિત-પ્રતિપાદિત, અર્હત્શાસન-

જિન આગમમાં, પાંચ સમાસ-સંક્ષેપથી, સંવર-સંવરદ્વાર, વિસ્તારથી તે પચ્ચીસ-પ્રત્યેક વ્રતની પાંચ-પાંચ ભાવના સંવરતાથી પ્રતિપાદિત કરેલ છે.

હવે સંવર સેવનારને ભાવિ ફળરૂપ અવસ્થાને દર્શાવે છે - ઈર્યા સમિતિ આદિ વડે સમિત, પચ્ચીશ સંખ્યા વડે, અનંતર કહેવાયેલ ભાવનાઓ વડે જ્ઞાન-દર્શન સહિત કે સુવિહિત, કષાય ઈન્દ્રિય સંવરથી સંવૃત્ત જે છે તે તથા સદા સર્વદા યત્ન વડે - પ્રાપ્ત સંયમ યોગોમાં પ્રયત્ન વડે, ઘટનેન-અપ્રાપ્ત સંયમ યોગની પ્રાપ્તિ અર્થ ઘટના વડે સુવિશુદ્ધ દર્શન-શ્રદ્ધાન્ રૂપ જેના છે તે તથા આ ઉક્ત પ્રકારના સંવરોને અનુચર્ય-સેવીને સંયત-સાધુ, ચરમ શરીરધારી થશે. અર્થાત્ ફરી શરીરના ગ્રહણ ન કરનારા થશે.

બીજી વાયનામાં વળી બીજી રીતે નિગમન કહેલ છે. હે સુવ્રત ! જે આ પાંચ મહાવ્રત લોકમાં ધૃતિ દેનાર વ્રતો છે, શ્રુત સાગરે દર્શાવેલ, તપ-સંયમ-વ્રતો, શીલ-ગુણ-ધરવ્રતો. સત્ય-આર્જવ-વ્રતો, નરક-તિર્યચ-મનુષ્ય-દેવગતિને વર્જનાર, સર્વે જિનશાસક, કર્મરજને વિદારનાર, સેંકડો ભવોના વિમોચક, સેંકડો દુઃખોના વિનાશક, સેંકડો સુખોના પ્રવર્તક, કાચર પુરુષોને માટે દુરુત્તર, સત્પુરુષો દ્વારા તીરિત-પાર પમાડેલ, નિર્વાણગમન કે સ્વર્ગમાં લઈ જનાર પાંચે પણ સંવરદ્વાર સમાપ્ત થયા - તેમ હું કહું છું.

મુનિ દીપરત્નસાગરે કરેલ
સંવરદ્વારનો ટીકા સહિત અનુવાદ પૂર્ણ

— X — X — X — X — X — X — X —

● સૂત્ર-૪૭ :-

પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં એક શ્રુતસ્કંધ છે. એક સદેશ દશ અધ્યયન છે. દશ દિવસોમાં તેનો ઉદ્દેશો કરાય છે. ઉપયોગપૂર્વક આહાર-પાણી વડે એકાંતર આચંબિલ કરવા વડે થાય છે. જે રીતે આચાર-અંગ સૂત્રમાં કરાય છે તેમ જાણવું.

卐 પ્રશ્નવ્યાકરણ સટીક અનુવાદ પૂર્ણ 卐

ભાગ-૧૫-મો પૂર્ણ

આગમ સટીક અનુવાદનું વિભાગીકરણ

આગમનું નામ	ભાગ ક્રમાંક
આચારાંગ	૧ અને ૨
સૂત્રકૃતાંગ	૩ અને ૪
સ્થાનાંગ	૫ થી ૭
સમવાયાંગ	૮
ભગવતી	૯ થી ૧૩
જ્ઞાતાધર્મકથા	૧૪
ઉપાસકદશા, અંતકૃત્દશા, અનુતરોપપાતિકદશા, પ્રશ્નવ્યાકરણ	૧૫
વિપાકશ્રુત, ઔપપાતિક	૧૬
રાજપ્રશ્નીય	૧૭
જીવાજીવાભિગમ	૧૭ થી ૧૯
પ્રજ્ઞાપના	૨૦ થી ૨૨
સૂર્ય/ચંદ્ર-પ્રજ્ઞાપિ	૨૩, ૨૪
જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞાપિ	૨૫ થી ૨૭
નિરયાવલિકા પંચક અને પયપ્ત્તાસૂત્રો-૧૦+૧	૨૮
નિશીથ, વ્યવહાર, બૃહલ્કલ્પ	
દશાશ્રુતરર્કધ અને જીતકલ્પ	૨૯
મહાનિશીથ	૩૦
આવશ્યક	૩૧ થી ૩૪
પિંડનિર્યુક્તિ, ઓઘનિર્યુક્તિ	૩૫
દશવૈકાલિક	૩૬
ઉત્તરાધ્યયન	૩૭ થી ૩૯
નંદીસૂત્ર	૪૦
અનુયોગદ્વાર	૪૧
કલ્પ (બારસા) સૂત્ર	૪૨